

Biblioteka

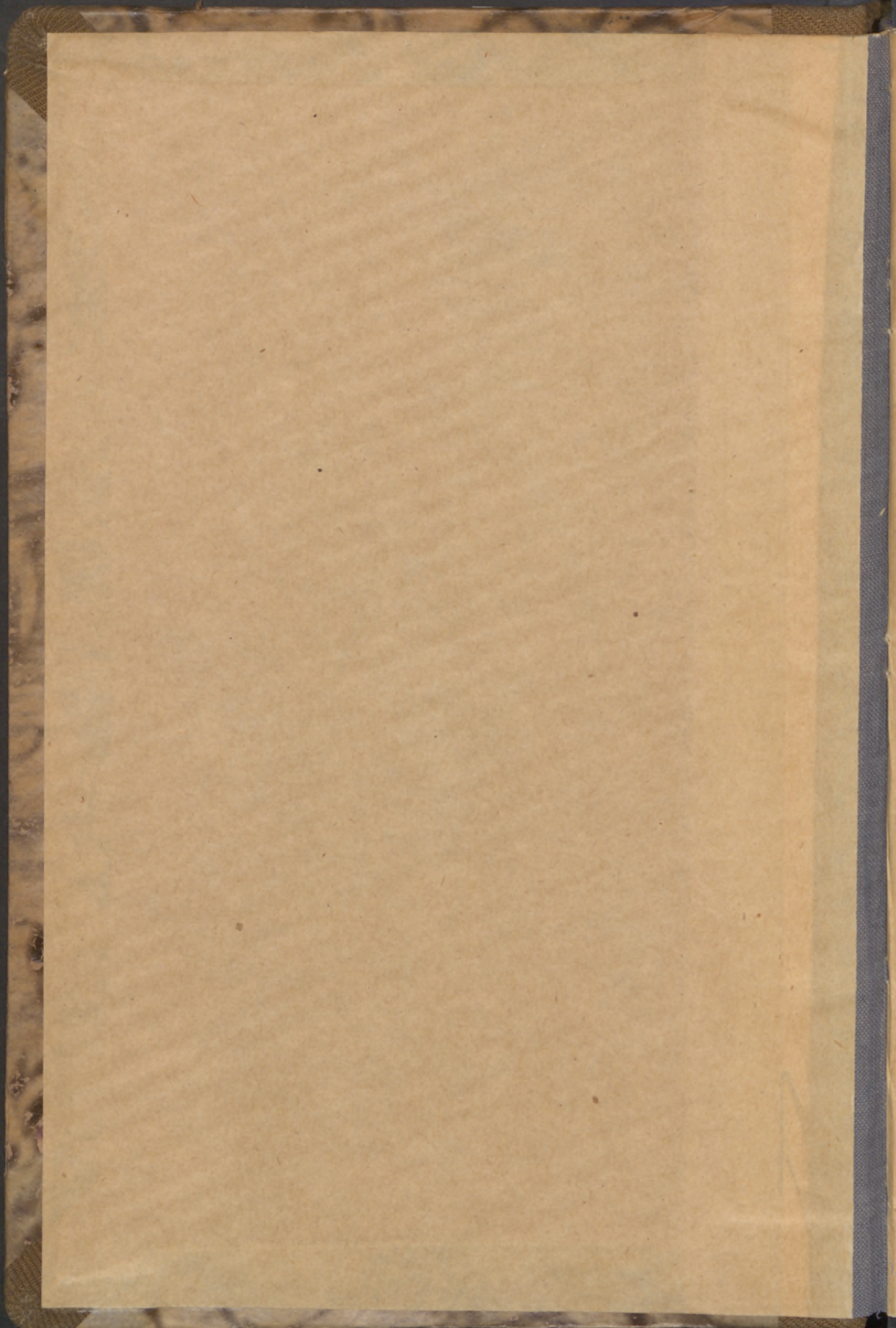
Główna

UMK Toruń

1104988

ROZWIĄZANIE WYKŁADU
PRACE KOMISJI IZYKOWEJ M. II

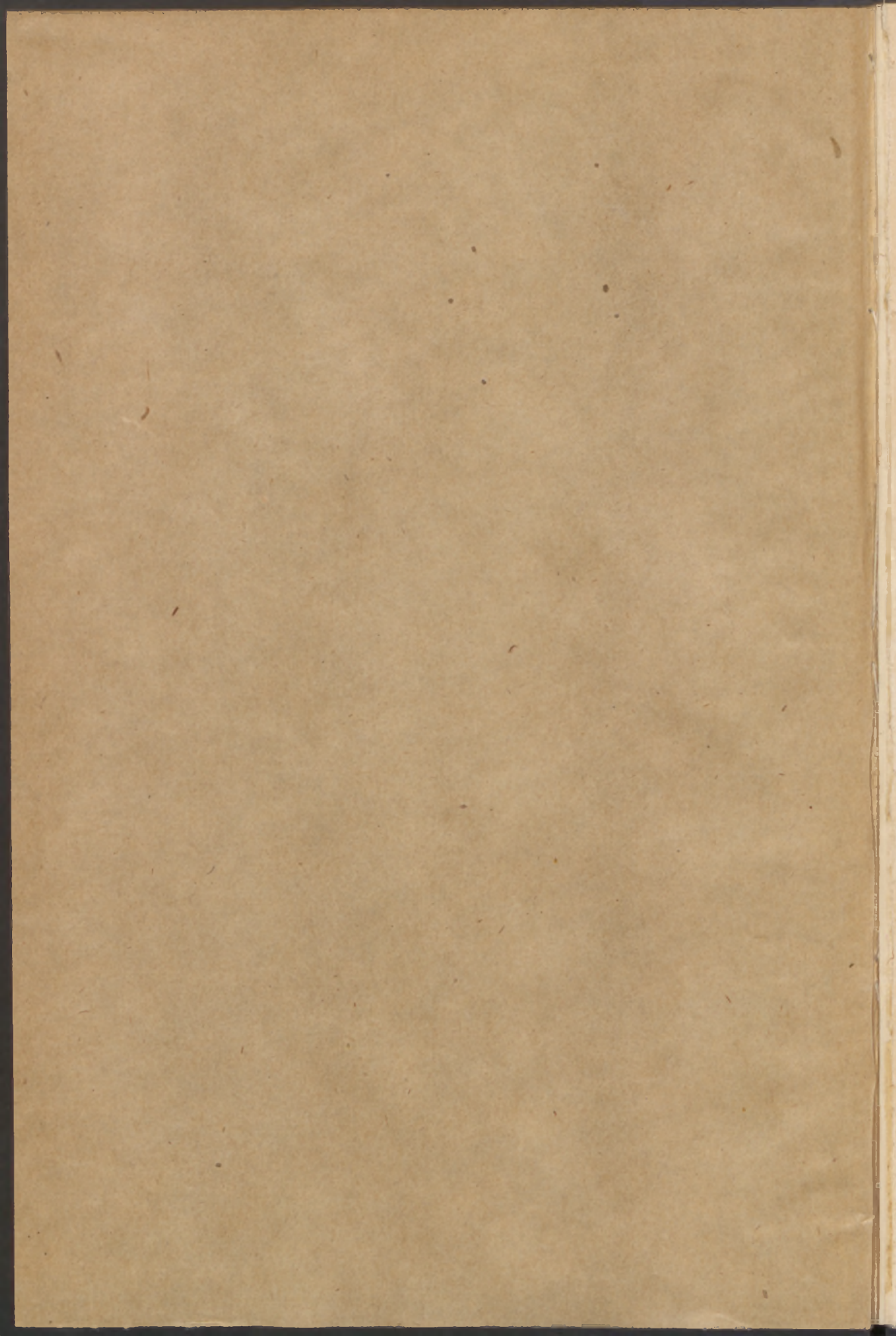
MICZYŃSKI

PRZEGLĄD SŁOWNIKÓW
CZWARTEJ

1910

WYDAWCA
KRAJOWY ZWIĄZOK NAUCZYCIELI
WARSZAWA
KRAJOWY ZWIĄZOK NAUCZYCIELI
WARSZAWA

POLSKA AKADEMJA UMIEJĘTNOŚCI
PRACE KOMISJI JĘZYKOWEJ NR 17

L 222

MIECZYŚLAW MAŁECKI

PRZEGLĄD SŁOWIAŃSKICH
GWAR ISTRJI

(Z 6 MAPAMI)

W KRAKOWIE 1930

NAKŁADEM POLSKIEJ AKADEMJI UMIEJĘTNOŚCI

SKŁAD GŁÓWNY W KSIĘGARNIACH GEBETHNERA I WOLFFA

WARSZAWA — KRAKÓW — LUBLIN — ŁÓDŹ — PARYŻ — POZNAŃ

WILNO — ZAKOPANE

D. 3108 / W

M04988

Drukarnia Uniwersytetu Jagiellońskiego pod zarządem J. Filipowskiego.

K.
20. I. 1947.
Kutrzeba

W
D
oo
ist
era
W
M
T

Spis rozdziałów.

	Strona
I. Uwagi wstępne	4
II. Główne grupy dialektyczne	21
Wizdalewicz Józef	48
Dobre czasy na taksówkach. Szoferska dola.	83
Do kilowy pasażer. Zabawa w Sielance. Morfi-	90
ista i wiele innych ciekawych scen z życia szo-	102
ra.	115
dialektyczny	125
Warszawa, styczeń 1938. (Druk. H. Hyndle	
M. Styss). cm 19, s. 77, 1 nlb.	
Tyt. okł.	986
Podział gwar Istrii (skróty, wytłumaczenie nazw)	144
Tabele cech gramatycznych	146
Transkrypcja fonetyczna	149
Terminologia gramatyczna i jej skróty	149
Objaśnienia do map	150
Wykaz cech gramatycznych i słownikowych	151
Wykaz miejscowości	153

Matecki M.

Przebieg Stowia
widu gwar
Istrij.

D. 3108 / 62

M04988

Drukarnia Uniwersytetu Jagiellońskiego pod zarządem J. Filipowskiego.

K.
20.1.1947.

Kutrzeba

Spis rozdziałów.

	Strona
I. Uwagi wstępne	4
II. Główne grupy dialektyczne	21
III. Grupa czakawska	48
IV. Grupa słoweńska	83
V. Grupa czakawsko-słoweńska	90
VI. Grupa sztokawska	102
VII. Gwary sztokawsko-czakawskie	115
VIII. Historia osadnictwa Istrii a jej podział dialektyczny	125

Dodatek.

Podział gwar Istrii (skrót, wytłumaczenie nazw)	144
Tabele cech gramatycznych	146
Transkrypcja fonetyczna	149
Terminologia gramatyczna i jej skrót	149
Objaśnienia do map	150
Wykaz cech gramatycznych i słownikowych	151
Wykaz miejscowości	153

PRZEDMOWA.

Praca niniejsza miała być pierwotnie monografią gwary samego tylko Łopienna, mojej rodzinnej wsi, położonej w południowo-wschodniej części powiatu wągrówieckiego. Za poradą prof. K. Nitscha zbadałem także gwarę najbliższej okolicy w promieniu kilkunastu km., co okazało się szczególnie pożytecznym dla celów porównawczych, bo umożliwiło śledzenie izofon wielkopolskich, wytyczonych przez niego w grubszych zarysach w »Dialektach języka polskiego« (Encyklop. Ak. Um. III 238—343 lub Gramatyka zbiorowa 409—520), zwłaszcza, że znaczna część izofon wielkopolskich biegnie przez badany teren. Wszelkierne zbadałem i opisałem mowę Łopienna, natomiast w innych miejscowościach, mianowicie w kierunku południowym w Polskiej Wsi (skrót PW.) koło Kłęcka, zachodnim w Mieścisku (M.), północnym w Juncewie (J.), wschodnim w Kowalewie (K.), stwierdzałem tylko zasadnicze różnice. Umyślnie ograniczyłem się do małego stosunkowo terenu, chcąc dać na początek obszerną monografię gwarową z północnej Wielkopolski, z której dotąd zupełny brak opracowań gwarowych.

Ł. było dawniej miasteczkiem; dziś liczy około tysiąca mieszkańców, prawie wyłącznie Polaków, bo nawet przed wojną było tylko kilka rodzin niemieckich i jedna żydowska. Natomiast w najbliższej okolicy znajduje się do dziś dnia dużo Niemców kolonistów. Mimo to wpływ niemieczyzny był bardzo słaby, ograniczył się jedynie do szeregu zapożyczeń słownikowych. Ludność jest oddawna zasiedziała, na co wskazują powtarzające się często te same nazwiska, a słaby tylko odpływ i przyływ ludności polskiej nastąpił dopiero po wskrzeszeniu Państwa Polskiego, co jednak nie wywołało w naszej gwarze żadnej zmiany. Znaczna część mężczyzn trudni się mularstwem i brukarstwem i pracuje »w świecie«, dlatego informatorami byli rolnicy, kobiety i dzieci.

Zresztą sam od dzieciństwa z gwarą tą się zrosłem i dotąd kontaktu z nią nie straciłem przez spędzanie wakacyj w stronach

rodzinnych. Dla dokładności nie polegałem jednak na własnym sposobie mówienia, tylko przez pięć lat zbierałem i uzupełniałem zapiski gwarowe. Głównym informatorem był 14-letni Wojciech Krygier (*Voitek* || *Ujeitek Kryjer*), który ułatwiał mi badanie przez znajomość języka niemieckiego. Poza nim badałem także cały szereg innych osób, aby dać całkowity obraz gwarowy. Wskutek tego w drobnych szczegółach, przedewszystkiem przy dyftongizacji *o ó*, brak absolutnej jednolitości, co, mojem zdaniem, jest niemożliwe przy przedstawianiu mowy kilkuset osób, badanej przez dłuższy okres czasu. Dlatego unikałem mechanicznego ujednociania, aby przedstawić całe bogactwo i różnorodność zjawisk językowych. W pracy formy oboczne przeciwstawiam lub stawiam obok siebie. Dużo materiału zanotowałem też bez wiedzy i uświadomienia uprzedniego mówiących, na czem zyskała wierność oddania gwary, gdyż nieraz nie mogłem zwalczyć fałszywego wstydu; szczególnie z dziewczętami trudno się było dogadać. Dodam jeszcze, że przy przeprowadzaniu badań gwarowych ogromne usługi oddają dziś szkoły polskie, gdzie dzięki uprzejmości nauczycieli można wyszukać doskonałych informatorów.

Poczytuję sobie za miły obowiązek wyrazić na tem miejscu głęboką wdzięczność prof. K. Nitschowi za wszystkie udzielone mi łaskawie wskazówki, oraz profesorom T. Lehr-Splawińskiemu, M. Rudnickiemu i H. Ułaszynowi za gruntowne przygotowanie i wzbudzenie zamiłowania do studjów językowych.

A. FONETYKA.

I. Samogłoski.

Tabela samogłosek.

(Ramy według Benniego).

Otwarcie:	Stopnie głębokości w jamie ustnej				
	1	2	3	4	5
	przód		tył		
wąskie	<i>i</i>	<i>y</i>			<i>u</i>
		<i>ý</i>			<i>ú</i>
średnie		<i>é</i>		<i>ω</i>	<i>ó</i>
		<i>e</i>		<i>ø</i>	
szerokie			<i>a</i>		

a.

W gwarze Łopienna *a* jest dźwiękiem szeroko-otwartym i środkowym, np. 'akurat, *χale*, *kacabuŋa*, *uabuŋe*, *na*, *uabzar*, *uopšympuany*, *paŋgn^okeć*, *na p^odarŋŋu* i t. p.

Przed *i* $a \Rightarrow e$: 2. os. l. p. oraz 1. i 2. os. l. mn. rozk. *b^odei*, *b^odeine*, *ćpei*, *ćytejmy*, *davej*, *dej*, *de mi*, *ne₁dej₂mu₃ta*, *ne₁gaicej₂se*, *p^oyzej*, *smyvej*, *šupej*, *znej*, *zneje*, *žuzej* i t. p.; także w wyrazach *žišej*, *f^oorej*, *lišej* dop. *lišeja*, *na spšedej* obok *f^ooraj*, 'ukraj, ale *bwi*, *bwiće*. Przedrostki stopnia najwyższego mają zawsze *nwi-* || *nw-*: *nwi^obaży*, *nwi^osuadnejšy*, *pšynomni*... W innych formach przed *i* pozostaje *a*: *faićac*, *gaicac se*, *χanaie*, *krajeć*, *kuźaia*, *kuźaika*, *muzajka*, *ned^oraida*, *uχaitnoić*, *zeznaie*.

Nie zmienia się nagłosowe *ia-*: *iałyynka*, *Iaghyńska*, *iaχać* (|| *ie-χwu*), *iaie*, *iaičary*, *iaymużna*, *iasny*, *iaščurka*, *iaščymba*, *iazger*, *p^oiazny*, *iażmin*, *iażyna* 'jarzyna' i 'jeżyna (!)', *iażynčka*... Wyjątek stanowią jedynie *iyżm^o*, *iyżymk^o*, *kluč uod iyżma*, *iyżnice*, znane też w podobnej formie na pobliskich Kujawach (por. Nitsch, Gram. zbior. 437). Zapewniano mnie, że i w pow. jarocińskim, pleszewskim i koźmińskim rozpowszechnione jest *iżm^o*.

Także nie ulega zmianie *ra-*: *ran^o*, *raduo*, *p^oerażić*, *ratunek* i t. p. Zamiast *ar* mamy *er* jedynie w *laterńw*, *laterka*, *taterka*, *taterčannw kaša*, lecz *taturwk* 'tatarak', pozatem tylko *tar*, *tarym*, *darli*, *vyparli*, 'unar', *barż^o*, *tarka*, *karček* i t. p.

Forma *pýnna* znana tylko jako wyrażenie żartobliwe (por. Nitsch, l. c. 439).

W wyrazach zapożyczonych z języka niemieckiego zachowane jest fonetyczne niem. *ai* (graficzne *ei*) w 'ain', *bešait*, *cvaiz*, *fajfka*, *frailauf*, *s^obe laisnow*, *plaiža*, *plajtnońc* (niem. *Pleite*), *raiberka*, *raiberuški*, *raiχnońc* (częściej jednak *reχnońc*), *χlyv na raižse*, *raiža*, *raižynder*, *šaiža*, obok *geleiza*, *gemeina*, *štreik^oovac*. O formach *drybanek*, *krys* i t. p. zob. pod *e* str. 20.

a w wyrazach zapożyczonych pochodzi:

1) z obcego *a*: 'ancyχryst', 'aυfcuk', *cagan*, *cap*, *χanaie*, *lački*, *lung^oovac*, 'ale mw lant', *uaxu*, *mańebra*, *pasovne*, *patany*, *patela*, *rasuove*, *taš*... — Niem. *eu*, wymawiane na gruncie niemieckim często jako *ai*, brzmi także jako *ai* w *caiz^oove*, *fajerkasa*, *fajerki*.

2) z obcego *e*: 'agzamin', 'astryx', 'asencyi^o, *baχurka*, *χarbata* || *χerbata* || 'arbata', *kapaluš* || *kapeluš*, *p^ooraχ^oovac*, *rat^oovac*, *smary*, *še stal^oovac*, *trafić*, *d^oo valkyža*..., obok *laterńw*, *p^ootret^oovac*, a także *šerpa* pod wpływem niem. *Schärpe*, wobec og.-pol. *szarfa*.

a t. zw. *pochylone*.

Og.-pol. *ǎ* jest tutaj *o* o zabarwieniu *u*. Dźwięk ten jest węższy i tylniejszy od *o*, dochodzi prawie do *ó*, z równoczesnym silnym zaokrągleniem warg, przyczem otwór warg jest mniejszy niż przy *ó*. Według Nitscha (l. c.) og.-pol. *ǎ* jest dyftongiem na zachód od linii Gniezno-Bydgoszcz, lecz tak w Ł., leżącym na tym terenie, jak i w okolicy, poza kilku przykładami z M., położonego na zachód od Ł., nie dostrzegłem dyftongu choćby w postaci pałucko-krajniackiego *ó^o*, chociaż na kwestję tę specjalnie zwracałem uwagę, a z dyftongiczną wymową *ǎ* osłuchałem się

w innych okolicach Wielkopolski. Jedynie w suf. *-ãk* zaznacza się bardzo słabe przejście w *-ô^k*, może pod wpływem następującego zwarcia tylnojęzykowego. Tak samo raz tylko dostrzegłem *ô^v* przy sylabizowaniu wyrazów *trô^vva* i *prô^vva*, co tłumaczyć można asymilacją do następującego *v*. Z powyższych względów używam dla og.-pol. *ã* osobnego znaku *ω*. W M. zapisałem z *ô^v*: *ćelô^{wk}*, *źô^t* || *źô^t*, *χuepô^{wk}*, *zbyżô^{wk}*, *kô^vzali*, *sô^vli*, lecz poza temi przykładami tylko formy z *ω*: *gyšćô^{wk}*, *uebô^t*, *puékô^w*, *p^vozgô^vnić*, *zašô^v* i t. p.

Dźwiękiem najbardziej zbliżonym do *ω* jest *o* (zob. pod *o*); wskutek tego zdarzają się przesunięcia artykulacji *ω* do *o* i naodwrot: *bô^v* || *bô^v*, *'iukô^t*, *kô^v* || *kô^v*, *mô^vtyχ* || *mô^vtyχ*, *Mô^všek* || *Mô^všek*, *uobro^k* || *uobro^k*, *pantô^vfle* || *pantô^vfle*, *skerupa* || *skô^vrupa*, *zô^v* || *zô^v*, *žuepô^v* || *žuepô^v*; w *perova* trudno rozstrzygnąć, czy *pô-* z **pa-* czy **po-*.

Wypadki z *o* zamiast *ω* bardzo rzadkie: *po^vida*, *f sotku*, *zopô^wki*, *žô^vlⁿy* (≠ **žadⁿej*). Uderza tu jednak brak labjalizacji, która zachodzi w *sm^volec sm^volcu*. W formie *vô^vno* pomieszanie dźwięków *ω*, *o*, *o* doprowadziło do tego, że grupa *vô-* potraktowana została na wzór nagłosowego *o-*, *vo-*, *to-*, gdyż istnieje *vô^vno* || *uep^vno uep^vny^m*. *ω* jako *û* w *lû se* pod wpływem *lû mⁿe*.

Grupa **-ãt* ⇒ *-ô^v* w przeważnej części przykładów: *ô^v*, *mô^v*, *Miχô^v*, *sô^v* i t. p. Obok tego *kanô^v*, *kanô^vek*, *uop^vinou*, *vygnô^v*, także szereg wypadków *-ô^v* ≡ **-et*: *ćv^kô^v*, *Pavô^v*, *po^vno...* (zob. niżej pod *e*). Nagłosowe *ô^v* ⇒ *vô-* w *vô^vye*, *vô^vvek* || *vô^vvek* || *vô^vvek*. Formy *kôn^vovô^v* -*vô^v* zestawić trzeba z *ko^v* + *ô^v*.

*ãN ⇒ *ωN*, rzadziej *oN*, *ôN*, *ûN*. Zwyczajnie występuje *ωN* w formach czasownikowych: *deptô^v*, *dô^vχô^v*, *gô^vdo^v*, *mô^v* || *mo^v*, *uog^vlô^vdo^v*, *skô^vko^v*, *strugô^v*, *voχô^v*, *vyrušô^v* i t. p.; pozatem *'Amerykô^v*, *b^vacô^v*, *Iô^vnô^véc*, *P^voznô^v*, *kašô^v*, *po^v*, *so^v*, *šklô^vnka*, *zbo^v*, *zostô^vma...* Wypadki z *oN* lub *ôN* (o bardzo słabym zwięźeniu): *ćv^klô^vnka*, *kapušćô^vnka*, *k^vopô^vnka* || *-ô^vnka*, *k^vô^vnka*, *maryjô^vnka*, *uofšô^vnka*, *'Adô^v*, *Frô^vncek*, *Frô^vncka*, *Pô^vmbô^v* || *Pô^vmbô^v*, *šô^vndy* || *šô^vndy*, *ne cygô^v* || *cygô^v*. Z *ûN*: *k^vô^všćelô^vnka*, *šćô^vnki*, *se vzbrô^vô^v* || *vzbrô^vô^v*, *lû mⁿe*, z *uN* tylko *ryčô^v*. Dodać jeszcze należy *požô^vny* (≡ *porządny*).

ω występuje:

1) jako rezultat ściągnięcia:

a) w mian. l. p. rzecz. ż. na **-tja* i **-ja*: *braćô^v*, *kšyžô^v*, *bužô^v*,

úeččzw, úečzw, r^oow, dolow, gr^ooblw, p^ošw, sušw, uoseryjw, z^owejw (ob. *úija*), także *ta brúw, sukńw, skšyńw, teresńw, powuńw, stajńw, švínarńw, šečkarńw, šy^okn^oonńw, kelńw, lušńw, laterńw, lucerńw*; w obcych na: -'ow, -i^ow, -i^uw, -y^ow: *želw, mynglw, saradelw, z^olw, kardečw, mšw, uobežw, 'Angli^ow, Franci^ow, Turci^ow, cukori^ow, fami^oli^ow, gimnazi^ow, bel^oli^ow, lel^oli^ow, paraf^oli^ow, 'atalery^ow, ba^oxandry^ow, uo^ognary^ow, Zo^oji^ow*.

Brak pochylenia w rzeczownikach z przyrostkiem -ca, -ica: *b^oo^oječica, i^už^ož^onica, my^ol^onica, monč^onica, p^oolica, rad^ol^onica, sup^oica, s^oyl^onica, ž^oreč^onica, švaica*; w obcych na -ca: *graca, peca, špyca, š^opyca*. Tak samo w rzeczownikach: *u^onia, šv^onia, ž^oma, meza, duša, m^oila*, dalej *nažeč^oa, šy^oa, ž^om^oia* oraz w zdrobniałych: *č^ooča, pš^opš^oa, truša, lad^oviša, Ž^ooša...*

b) w dop. l. p. rzecz. n. na *-bje: *želw, zb^oožw, uabužw, s pšed-
d^ońw, w^ou^oy^ow, v^ošw*, także *v^oyni^ońw* (obok *v^oyni^oa*), szczególnie rzeczowników odslownych na -ne i -če: *iežyńw, maker^oovańw, pe-
lińw, veluk p^oodańw, s^owdañw, šym^oovańw, pš^oč^ož^ońw, pičw, vysučw...*

c) w mian. l. p. przymiotników rodzaju ž.: *blašannw, čy ž^ož^ošw, dr^oošw, džev^onanw, felernw, i^oyw, i^oynč^om^on^on^ow, kšasnw, monč^oytw, m^on^on^ow, uostat^ońw z^oorta, pr^ožyznw, pš^owduša || pš^oaduša, pš^ownyga, pš^oyč^oip^on^ow, šk^ou^odnw, top^oolev^ow, T^omašeskw, želazn^ow...*

rzeczowników przymiotnikowych: *K^oo^oxanovičevw, Kryš^oovw, Maksev^ow, syn^oovw, T^omalinw, stry^oinw...*

imiesłowów: *nesu^oyxanw ž^oč, su^ož^ońw, v^oypel^ońw, v^oyp^oo^ož^ońw, z^oviš^onyntw...*

zaimków: *ž^oty^on^ow, k^oož^odw, takw, ž^owdn^ow, ale m^oo^oža, naša, vaša*.

liczebników porządkowych: *p^oyršw, i^oedynwstw, dwanwstw || du-
n^owstw, du^ož^ostw...*

d) w odmianie cz. ter. słów V konjug. na -aie-: *bejw, dyr^odw, frukw, g^oygw, ž^oarwš -w -omy -wče, p^oož^ož^oyrwš -w, š^odw, šy^ogw, v^ož^ož^oymw; m^owš m^ow m^owmy m^owče, i^oy m^ow 'non habet' || i^oyma 'non est'*; także w l. osobie: *de^optw, sk^owk^ow, zn^owm* i t. p.

e) w bezokol. i imiesł. przeszł. str. cz. i bier. czasowników III i IV konj.: *gžwč gžw^o gžw^oa gžw^oli gžw^on^ow, šwč šw^o šw^oli zašwne, w M. š^ov^oli zašwte* i t. p. (zob. konj. III, gromada 2 b); *d^oostwč š^oe* 'dojrzeć', *d^oostwne* lub *pš^oestwne zb^oože*; brak ściągnięcia w *b^oo^oječ š^oe b^oo^ož^oym š^oe b^oo^oječ š^oe, st^oo^oječ st^oo^ož^ou st^oo^ož^ou st^oo^oječ š^oe*.

Og.-pol. *pas* występuje w tem samym brzmieniu, natomiast *ow* mamy w formie zdrobniałej *p^owsek* i zgrubiałej *p^owž, p^owžy*.

2) jako rezultat wydłużenia zastępczego:

a) w wygłosie mian. l. p. rzecz. m.: 'Ameryk^own -*ona*, b^oac^own -*ona*, *żwt -ada*, *fprovoc*, *grwt -adu*, *krowi kraju*, *Mixow -aya*, *kašton -ana*, *nazwt*, *uebwł -adu*, *uobyčwi*, *p^ocešwt -adu*, *pwł pana*, *p^odiwt -'oda*, *Poznowń -'wna* || -*aña*, *pukłwt -adu*, *druży row razu*, *rwł*, *swc swga*, *swr swra*, *skuwł -adu*, *smwk -wga*, *spwt -adu*, *somswt -ada*, *terw* || *t^orw*s || *t^orw*, *'upow -ayu*, *uopow -owu*, *wor varu*, *vi^ost ve vi^ožže*, *zarw*, *zasišw*, *zwt zadu*, *žwł žwlu* || *žalu*, *zbow -ana* *zbanek*, także *'oš*; bez pochylenia *paf*, *kračaj*, *vay navaynica*, *ž^oraf* || *ž^oraf*; imiesł. przeszł. str. cz.: *brw -aya -ali*, *dykfw*, *grouwym -aya*, *χuzdow*, *iaχow* (|| *ieχow*), *iw^odym iw^odeš iadua naiwt se*, *k^owu*, *uocyžnow -aya*, *uodžygow*, *uošukywow*, *p^ooxamrow se -ali*, *prucow*, *pševow*, *yvw*, *sk^oyrow*, *strwχ se strwχw se*, *slečow*, *'uymow*, *'upowdym 'upwt 'upadua 'upadli*, *vajwov*, *zblwt zblwdym*, *zdwow -aya*, *zesuw*, *z^oubwym*, *zaržw* || *zarzw*, *zlwzym*, *zmoš zmožym -ažua -ažli*, *z^owestow i t. p.*; stale bez pochylenia *žarym žar žarty žžarym žžarua*, *tarym tar tarua tarli*;

dop. l. mn. rzecz. *iw*, *lw*;

zaimków: *iw*, *naw*, *nwm*, *vaw*, *vwm*, *swm*;

form rozkaznika od *bajec*: *ne bw*, *bwice*, może pod wpływem rzeczownika *bwika* lub ze względu na formę *beiac* (zob. słownik), bo prawie wszystkie czasowniki V konjug. wykazują w rozkaz. postaci z *-ei -eima -eice*; prócz tego *fstw* *fstwice*, *z^ostw* *z^ostwima*.

b) w środku wyrazu: *bwika*, *bwпка*, *bwпшык* || *bapшык*, *br^o-dowfki*, *cowki*, *čwika*, *čkwfka*, *čwпка*, *downy*, *dymbn^owyki*, *dž^ozgwofki*, *šwtk^oovo*, *gorka gorki*, *gr^oпki*, *χukwfka*, *χuzdowfka*, *iw^oik^o* (lecz *iaie*, *iaiyfka*), *kwfka*, *kłotka*, *k^oošwyki*, *kukwfka*, *K^owtk^ooski*, *lizwfki*, *uwfka*, *n^oogwfka*, *uokuwтка*, *u-* || *ue-* || *vopwuka*, *uegrwška*, *provda*, *pr^oχn^owyki*, *pšykrywotk^o*, *p^oošw^otyčynie* || *pošw^oryčnye*, *pukwfka*, *f sotku*, *syrwotka*, *šwfka*, *twrki*, *'uležwyki*, *vopn^o* || *uepn^o*, *vypwtki*, *zopwyki*, *žwrk^o*, *želwsk^o*, *žwпка*, *žwtki*; w liczeb. głównych i porządkowych od 11—19: *iedynwšce* || -*ašce*, *iedynwsty*, *dwanwšce*, *dwanwstw*, *štyrnašce* || -*wšce*, *štyrnwsty*, *pytnašce*, *šesnwšce*, *šydymnwšce* || -*ašce*, *uošymnašce*, *ž^ovytnašce* (znaczące wahania wywołane wpływem języka literackiego); skutek analogji pochylenie także w zgłoskach otwartych: *br^oodowy*, *cowłuški*, *dymbn^owy*, *χukowa*, *χuzdowa*, *kwosek*, *k^owtek*, *lwsečka*, *n^oogowa*, *uebrowzek*, *pw^owtek* lecz *pwat*, *swdek*, *šlizgwa*, *'uležowy*, *vypwdek*; w grupie: *AN: *č^oikl^onka*, *Fr^oncek Fr^oncka*, *l^on^o*

vec || *Ianůvec*, *kapuščonka*, *k^ooponka* || *-ónka*, *k^oóšćelůnka*, *maryjónka*, *mašlůnka*, *uofšonka*, *Půmbók*, *šćůnki*, *sůynt^ooiwůnki*, *šklůnka*, *d^otwńca* ob. *tajńcůiiki* || *tancůiiki* || *tajcůiiki*, *twńćom*. Brak wzdłużenia w wyrazach: *gatki*, *guatki*, *iapk^o*, *krafceve*, *matka*, *śwatka* (mian. *śwadek*), *zavdy* oraz *banka*, *B^oęgdan*, *pański* || *paĩski*, *Růman*, *růżanica*, *Stefan* lecz *Šćępon*, *Šymaĩski*.

c) w przedrostkach stopni najwyższych: *nwi-*, *nw-*: *nwiłbaży*, *nwił^oogatszy*, *nwiłępi*, *nwiłymńkćeĩszy*, *nwpšůt* 'najprzód' ob. *napsůt* 'naprzód', *nwisuadheĩszy*, *pšynwmńni*, oraz w złożeniach słownych *na + i*: *vynwiłde*, *znwiłś* *znwiłt* *znwiłdua*, także *znwiłdek*, *znwiłdůr* *-ory*, analog. *vynwiłś* ob. *znalĩzom*.

3) jako rezultat dawnych stosunków akcentowo-iloczynowych:

a) w tematach czasownikowych, zwykle częstotliwych, na *-ac*: *d^oonogłw*, *d^oorobac*, *gwdac* *gwdom*, *kwrac* *kwże* || *kwrom*, *kwzac* *kwże*, *krwśkac* *śe*, *łwtac* *łwtom* *łwtow*, *mwiłac*, *uobrwłdac*, *p^oodwżac*, *p^oomwćac*, *p^omwogac*, *p^oonwrac*, *p^ootwłac*, *p^ootwrac*, *p^oovwłac*, *p^oozwđac*, *pozvwłac*, *p^ootpwđac* *napwđac* 'upwđac', lecz *padac* *dysć* *padw*, *pšesmrwżw*, *pšykwđw*, *roščwřrany*, *r^oozbwđw*, *skwłac* *skwłom*..., *skwłdw*, *spwřac*, *strwřw* *śe*, *śłwgw* *śe*, *śłwtac* *śłwtali*, 'ukwłdw', 'urwżw', 'uřpwrac', *vygwńac*, *vyk^oomwrlw*, *vynwrac*, *vypwsac*, *vystvwřzac* *vytwřzac*, *zamwłom*, *zawwřzac*, *zgwłac*, *zostwłac*, *zwwřw*, *zwrcac*, także *zdwvawę* *śe* ob. *vydavaawę* *śe*; także w wyrazach pochodnych: *gwđane*, *s kwzańym*, *uotkwłwđw* *uotkwłwřzynki*, *skwłane*, *skwrańe*, *spwřy* *spwřac*, *zamwłane*, *pomwger*. Bez pochylenia *p^oogac* *ńac* *p^oogac* *ńw* *śe*.

b) w czasownikach IV konjug. na *-ic* (*-yc*). Jednakowoż nie wszystkie czasowniki na *-ic* (*-yc*) mają pochylenie; pod tym względem istnieje ogromna zgodność między formami naszej gwary a odnośnemi formami dialektu kasz.-słowińskiego. W czasownikach, w których gwara Łop. zawsze wykazuje pochylenie, dialekt kasz.-słow. posiada apofonję, to znaczy, że występuje *ǣ* w bezokol. i rozk., *ā* w innych formach¹⁾. Wzdłużenie mają: *řwłic* *řwle* *řwłiř* *řwłymy* *pořwłińny*, *taki* *řwłiř*, *řwłiđupa*, k.-sł. *řwālęc*

¹⁾ Por. dr Fr. Lorentz: »Slovinzische Grammatik«, Petersburg 1903, § 237. — Zgodność ta dotyczy także jęz. s.-ch. i ros. Czasownikom z pochyleniem odpowiada w jęz. s.-ch. typ *hvaliti* *hvalim*, ros. *chvalit* *chvalju* *chvaliř*, czasownikom bez pochylenia — w s.-ch. *baviti* *bavim*, ros. *bavit*; por. zestawienia Rozwadowskiego, Gram. zbior., str. 70 przy omawianiu stpol. rozk. na *-i*.

gogna)¹⁾, gdzie można obserwować powolne cofanie się elementu słowiańskiego, zwłaszcza w miejscowościach, leżących na zachód od miasteczka Buje. Na tym nadmorskim pasie itałjanizacja porobiła znaczne spustoszenia.

Takim charakterystycznym przykładem jest n. p. miasteczko Bartonigla (Verteneglio), gdzie według świadectwa starszych ludzi, tak z okolicy jak i samego miasteczka, mówiło się przedtem wyłącznie *slavenski*²⁾, ale dziś panuje wszechwładnie język włoski, t. j. odmianka dialektu weneckiego; jako ślad słowiańskiego pochodzenia pozostały tylko nazwiska przeważnie na *-ić*, ale i one znikną wobec tendencji rządu włoskiego do itałjanizacji nawet nazwisk słowiańskich. Innym jaskrawym przykładem jest fakt, że nawet na wsi rodzice z dziećmi mówią już przeważnie po włosku, chociaż ze sobą rozmawiają tylko po chorwacku. Dzieje się to i działo, jak to już Bidermann zauważył, z konieczności, bo przecież język włoski to »język chleba«, a chorwacki to tylko »język krwi i serca«³⁾. Dla wspomnianych Morlaków, zwłaszcza mieszkańców okolic Buje, język włoski ma zwyczajnie jeszcze posmak wyższości, pańskości, a zatem nietylko »język chleba, lecz i kultury; dla reszty jednak Chorwatów Istrii co najwyżej przedstawia on tylko tę pierwszą wartość.

O cofaniu się elementu słowiańskiego czyli o postępie itałjanizacji Istrii można mówić tylko na tym nadmorskim skrawku między Mirną i Rokawą; pozatem nie widać większych śladów tak usilnie prowadzonej przez rząd włoski akcji wynaradawiania. Poza zewnętrznym włoskim pokostem, jakim są napisy przydrożne, szyldy⁴⁾, a obecnie na szeroką skalę przeprowadzone włoszczenie

¹⁾ Tak brzmi nazwa tej rzeki w ustach Słoweńców; Chorwaci, mieszkający na lewym brzegu, nazywają ją *Rikáva*; ikawsko-sztokawscy Chorwaci są znacznie późniejszymi kolonistami aniżeli Słoweńcy, a więc, zastawszy już słoweńską nazwę *Rpkáva* (od *roka* ze względu na jej liczne dopływy-ramiona), połączyli ją z nazwą rzeki wogóle: *rika* 'rzeka', stąd: *Rikáva*.

²⁾ Koło Buje ludność nie nazywa swego języka chorwackim, lecz przeważnie »słowiańskim«, albo nawet wprost po włosku *slavo*, n. p. *tamo se govori slavo*.

³⁾ Por. Schuchardt, »Slavo-deutsches u. slavo-italienisches« (Graz 1884) 35: »...die eine Sprache ist, wie nach Bidermann die Voloscaner sich ausdrücken, »lingua del cuore«, die andere die »lingua del pane«.

⁴⁾ Napisy słowiańskie można widzieć jeszcze tylko w pasie nadgranicznym włosko-jugosłowiańskim.

nietylko nazw geograficznych, ale nawet nazwisk, wiejska ludność Istriji pozostała słowiańska, t. j. między sobą mówi tylko po słoweńsku lub serbo-chorwacku. Taki jest obecny stan i ten mnie, mającego na oku względy wyłącznie naukowe, obchodzi. O przyszłości dialektologja niewiele potrafi powiedzieć, chyba tylko to, że nawet wyspy językowe potrafią się nieraz trzymać dosyć silnie przez setki lat. A czyż z Istrją miałyby być inaczej właśnie dlatego, że nie stanowi wyspy językowej, lecz jest najnaturalniejszym przedłużeniem reszty etnograficznego obszaru słoweńskiego i serbo-chorwackiego?

Stwierdzając bezwzględną słowiańskość wiejskiej i w nielicznych wypadkach miejskiej ludności Istriji (większość ludności miejskiej jest włoską), nie przeczę przez to wpływowi dialektu weneckiego na gwary chorwackie i słoweńskie. W poprzedniej pracy o cakawizmie¹⁾ przedstawiłem jedną z cech fonetycznych, która ma swe źródło w dwujęzyczności miejskiej ludności Dalmacji, Chorwackiego Przymorza i Istriji. W niniejszym »Przeglądzie« o wpływie dialektu weneckiego będzie jeszcze nieraz mowa i głównie właśnie dla zrozumienia stopnia i wyjaśnienia jego różnaitości zależnie od geograficznego rozmieszczenia ludności skreśliłem tych kilka uwag, dotyczących narodowo-kulturalnego stanu słowiańskich mieszkańców Istriji.

Prócz wymienionych czynników, jak szkolnictwo, stan oświaty, bliskość centrów kulturalnych oraz stan uświadomienia narodowego, wybitną nieraz rolę odgrywa charakter skupień ludności; stąd główne rozróżnianie miejskich i wiejskich dialektów. Czynnika tego można w Istriji wogóle nie brać pod uwagę, a to z tego względu, że poza Pazynem niema tu właściwych miast słowiańskich; miejscowości o wyraźniejszym charakterze miasteczek, t. j. Gracyszcie (Gallignana), Fontana, Lindar, Tar (Torre) i Żmiń (Gimino), różnią się od otaczających je wiosek dosyć wyraźnie przez większy stopień wpływu dialektu weneckiego, który uzewnętrzniał się nawet w fonetyce, t. j. w cakawizmie; cakawizmu nie można jednak uważać w Istriji za wybitną różnicę języka ludności miejskiej i wiejskiej, gdyż pojawia się on i we wsiach, przylegających do miast włoskich.

¹⁾ »Cakawizm, z uwzględnieniem zjawisk podobnych« (z mapą). Prace Komisji Język. nr 14. Pol. Akad. Um. 1929.

Rozróżnianie miasteczka i większej wsi jest tak w Istriji, jak wogóle na Przymorzu, nieraz dosyć trudne, gdyż często jedyna różnica leży w nazwie »miasto« i »wieś«; należałoby brać raczej pod uwagę dawniejsze lub nowsze pochodzenie ludności miejskiej, ale to zmusza już do żmudnego indywidualnego rozpatrywania każdej miejscowości przy pomocy faktów historycznych; gdzie one były do dyspozycji, to je — jak się w ciągu pracy okaże — nieraz z pożytkiem wyzyskałem. Tutaj tylko zaznaczę, że stare chorwackie miasteczka są cakańskie, nowsze (idzie o pochodzenie ludności, a nie sam fakt istnienia miasteczka) sztokawskie lub cakańsko-sztokawskie.

A wreszcie ostatni czynnik, którego też nie można lekceważyć przy badaniach dialektologicznych, to zajęcie ludności. Z wyjątkiem Ciciarji na czynnik ten nie trzeba zwracać zbytnej uwagi, gdyż większość miejskiej ludności Istriji należy też do warstwy rolniczej, a więc ewentualnych drobnych różnic w gwarze nielicznych rzemieślników lub handlarzy można w ogólnym obrazie gwar półwyspu zupełnie nie uwzględniać.

Inaczej ma się jednak sprawa z Ciciarją, gdyż na obszarze Krasu zajęcie ludności wycisnęło swe piętno i na gwarę. Ludność Ciciarji zajmowała się dawniej niemal wyłącznie pasterstwem i wypalaniem węgla drzewnego oraz wytworem ubocznych produktów suchej destylacji. Obecnie pasterstwo znacznie podupadło, rozszerzyła się natomiast druga wspomniana gałąź przemysłu domowego; tak jedno, jak i drugie zajęcie powoduje ustawiczne wędrowki mężczyzn. Stąd też Ciciów widziałem, już to ze stadami, już to z wozami wyładowanymi węglem drzewnym nawet w południowej Istriji; Ciciów-robotników można spotkać na każdym kroku; sami wspominają z przyjemnością czasy przedwojenne, kiedy to chadzali z octem do Czech a nawet Galicji; bardzo natomiast niechętnie oddają się uprawie roli¹⁾, którą najczęściej pozostawiają na opiece kobiet.

Pewna zależność językowa od zajęcia ludności zupełnie tu widoczna; tutaj tylko kobiety, o ile niektóre z nich też nie towarzyszą mężczyznom w ich wędrowkach, należą do osiadłej warstwy ludności i przedewszystkiem ich język trzeba brać pod

¹⁾ W Trsteniku rozmawiałem z 85-letnim starcem, który z dumą podkreślał, że nigdy w swem życiu nie pracował na roli.

uwagę; coprawda mężczyźni po powrocie do wsi starają się też mówić dialektem rodzinnym, ale dopiero szczegółowe badanie ich języka mogłoby wykazać, o ile on istotnie jest »cicki«, a ile przepojony obcymi elementami. Podobnie też na podstawie szczegółowego studjum możnaby niejedno powiedzieć i o cickich właściwościach słownikowych, wynikających tak z ich pochodzenia, jak też i zająć. Niezwykle to wdzięczne pole do badań, ale przy ogólnym obrazie gwar Istrji na stwierdzeniu pewnych ogólnych rysów musi się poprzestać.

II

GŁÓWNE GRUPY DIALEKTYCZNE.

W Istrii występują trzy główne grupy dialektyczne: czakawska, sztokawska i słoweńska, oraz jako rezultat ich wzajemnego pomieszania dialekty mieszane i przejściowe¹⁾ czakawsko-sztokawskie i czakawsko-słoweńskie; brak natomiast wyraźniejszych dialektów mieszanych lub przejściowych sztokawsko-słoweńskich, chociaż dwie te grupy ze sobą graniczą; granica jednak między nimi ze względów geograficzno-historycznych zarysowuje się zupełnie ostro, tak że nie wytworzył się tutaj — jak to zwyczajnie bywa na granicy zetknięcia się dwóch grup dialektycznych — pas gwar przejściowych.

Wyodrębnienie głównych grup dialektycznych czakawskiej, sztokawskiej i słoweńskiej przedstawia tak w Istrii, jak też na całym obszarze językowym serbo-chorwacko-słoweńskim, nieraz nielada trudności do pokonania i nie schodzi po dziś dzień z porządku dziennego jako jeden z naczelných problemów jugosłowiańskiej dialektologii. Zwłaszcza zaś od zarania językoznawstwa słowiańskiego zajmowano się zagadnieniem stanowiska dialektu czakawskiego wobec sztokawskiego. Historję tego problemu od

¹⁾ Geneza dialektów mieszanych i przejściowych jest zasadniczo ta sama, t. j. w obu wypadkach musiało się odbyć mieszanie się ludności; w gwarach przejściowych rezultatem sąsiedztwa i naturalnych łączności z otoczeniem jest przyjęcie od sąsiadów różnych właściwości w sposób jednolity; gwary natomiast mieszane powstają przez zupełne wymieszanie się ludności różnego pochodzenia (n. p. w czasie kolonizacji obszarów niezaludnionych lub słabo zaludnionych), przez co cechy językowe przedstawiają stan chaotycznej mieszaniny. Graficznie gwarę przejściową przedstawia pęk izoglos różnego zasięgu, tkwiących korzeniami w dialektach sąsiednich; gwary mieszanej graficznie przedstawić się nie da, gdyż ta sama cecha może się w różnych wyrazach różnie rozwinąć.

Šafaříka aż do Jagića przedstawił wyczerpująco Belić w artykule p. t. »Jedność językowa Serbów, Chorwatów i Słoweniów u Daničića i jemu współczesnych«¹⁾. Z rozprawy tej dowiadujemy się o niezmiernie ciekawych ewolucjach, jakim ulegało z biegiem czasu to zagadnienie.

Już A. Mažuranić, pierwszy i najlepszy podówczas znawca gwar czakawskich, podaje obfity spis cech²⁾, które jego zdaniem są charakterystyczne nie tylko dla jego dialektu rodzinnego, t. j. winodolskiego (miasteczko Novi), ale zarazem dla całego Chorwackiego Przymorza, Dalmacji i Istrii. — Po Vuku, który — prawdopodobnie niezależnie od Mažuranića — przez zespół innych cech³⁾ scharakteryzował narzeczce czakawskie, pojawia się obszerna rozprawa Đ. Daničića p. t. »Różnice między językiem serbskim i chorwackim«⁴⁾. W niej przytacza autor zgórą sto cech, które mają świadczyć o odrębności języka chorwackiego=czakawskiego i serbskiego=sztokawskiego. A wreszcie następuje epoka prawdziwie naukowego badania gwar czakawskich, którą otwiera godnie M. Rešetar rozprawą o »Czakawszczyźnie...« U Rešetara, który stał też na stanowisku odrębności grupy czakawskiej i sztokawskiej, spotykamy już tylko drobną ilość cech, przemawiających za samodzielnym stanowiskiem pierwszej z tych grup. Oto one: 1) *dj ⇒ *j*, 2) *stj ⇒ *šč*, *zđj ⇒ *žj*, 3) *ča* 'co', 4) **'e* ⇒ *a*, 5) *ki*, 6) narzędnik l. poj. r. ż. -*u*, 7) tryb warunkowy *bim*, *biš*, *bimo*, *bite*, 8) typ *lepe mesta*, 9) znaczenie czasu przyszłego w czasie teraź. czasowników dokonanych, 10) możliwość trybu rozkazującego w zdaniach zawisłych⁵⁾.

Czasem jednak sam Rešetar wątpił, czy wogóle można ustalić pewne cechy gramatyczne jako wyłącznie czakawskie i n. p. w jednym artykuliku⁶⁾ tylko te gwary nazywa czakawskimi, w których

1) »Jezičko jedinstvo Srba, Hrvata i Slovenaca kod Đ. Daničića i njegovih savremenika«, Daničićev Zbornik (Ljubljana-Beograd 1925) 28—71.

2) W dodatku do wydania Prawa Winodolskiego: »Zakon Vinodolski od l. 1280«, Vrazovo Kolo III (1843) 87—92; Belić l. c. 31.

3) Głównie w książeczce »Kovčežić za istoriju, jezik i običaje Srba sva tri zakona« (Beč 1849) 17—19; Belić l. c. 33—41.

4) »Razlike između jezika Srpskoga i Hrvatskoga«, Glasnik Društva Srpske Slovesnosti IX (Beograd 1857) 1—59; Belić l. c. 47—60.

5) »Die Čakavština...« j. w. str. 108—9; Belić l. c. 62—66.

6) »I opet o čakavštini u opće a napose o čakavštini u Dubrovniku«, odb. z »Nova Zeta« (Cetinje 1891) 3—16.

występuje zaimek pytajny *ča* 'co', a sztokawskimi, gdzie brzmi on *što*. Dlatego też mieszkańcy wyspy Korczuli są dla niego sztokawcami, ponieważ używają zaimka pytajnego *što*, aczkolwiek cechy gramatyczne łączą ich z obszarem czakawskim¹⁾. Jest to jaskrawy przykład, jak niezmiernie trudny i skomplikowany jest problem wzajemnego stosunku grupy czakawskiej i sztokawskiej, skoro nawet najtęższych filologów mógł popchnąć do tego rodzaju twierdzeń.

Głównym błędem, jaki popełniano przy ustalaniu charakterystycznych cech grupy czakawskiej, było to, że: 1) zbyt pedantycznie trzymano się zasady, że dana cecha tylko wtedy zasługuje na miano czakawskiej, jeżeli występuje we wszystkich gwarach czakawskich, a niema jej w żadnej gwarze sztokawskiej, 2) przy rozważaniu odrębności grupy czakawskiej brano pod uwagę i poddawano zbyt ścisłej analizie każdą cechę z osobna, a zapomniano jakgdyby o tem, że o czakawskości czy sztokawskości danej gwary może zdecydować cały zbiór cech razem wziętych. A więc n. p. istotnie stara akcentuacja, stare końcówki deklinacyjne, grupa *šl'*- i t. p. — jako archaizmy — mogą być uważane lub raczej nazwane tak czakawskimi jak i sztokawskimi, można się spierać, czy wyłącznie czakawskiem (w stosunku do grupy sztokawskiej) jest $j \leftarrow *dj$, $žj \leftarrow *zđj$ (*zgj), $-n \leftarrow -m$, utrzymanie grupy *cr-*, $tj \leftarrow *tʃj$, tryb warunkowy *bin*, *biš*..., ale niewątpliwą jest rzeczą, że: 1) cechy te występują zasadniczo we wszystkich gwarach czakawskich, a nie są znane wszystkim lub nawet większości gwar sztokawskich, a co ważniejsze, że 2) niema takich gwar sztokawskich, któreby równocześnie posiadały wszystkie te cechy razem. Takich gwar niema, gdyż właśnie zespół pewnych z wyżej wymienionych cech, które występują razem w danej gwarze daje jej słuszne prawo nazwy »czakawska«, podobnie jak znowu zbiór innych cech każe nam nazwać pewną gwarę »sztokawską«.

Oto zespół cech, które uważam za charakterystyczne dla całej grupy czakawskiej, a zatem tak dla czakawskich gwar Istrji, Chorwackiego Przymorza i Dalmacji, jak też czakawskich kolonij

¹⁾ »Odbijam naime Réane, Korčulane i Lastovce u južnoj Dalmaciji od čakavaca te ih pribrajam štokavcima, jer se doista tamo govori uvijek samo što, zašto i t. d. a nikada ča, zač i t. d.« l. c. str. 5.

w Austrii, Czechosłowacji i na Węgrzech¹⁾. Rozumie się idzie mi tylko o najważniejsze właściwości językowe, które wyróżniają grupę czakawską od sztokawskiej: 1) stara akcentuacja, 2) *dj ⇒ *j*, 3) *stj (*skj) ⇒ *št*, 4) *zdj (*zgj) ⇒ *žj*, 5) *čr-*, 6) *t'* ⇐ *tj (**kt'*), 7) *-tj* ⇐ **t_hj-*, 8) utrzymanie *χ* w każdej pozycji, 9) *-l* ⇒ *-l* względnie 0 (zero), 10) *vz ⇒ *v*, *va*, 11) stare końcówki deklinacyjne, 12) tryb warunkowy *bin*, *biš*, *bimo*, *bite*, 13) typ *lepe mesta*, 14) typ *kuću se vidi*, 15) czas teraż. słów dokonanych w znaczeniu czasu przyszłego, 16) słownik, zwłaszcza: a) *ča*, *zač...*, b) *ki*, *ka*, *ko*, c) *saki*, *saka*, *se*.

Podane cechy uważam za bardzo ważne dla wyodrębnienia grupy czakawskiej od sztokawskiej, ponieważ występują one zasadniczo we wszystkich dialektach czakawskich, a nie są znane większości gwar sztokawskich. Przy ich rozpatrywaniu nie trzeba być zbyt pedantycznym i nie można n. p. odsądzać jakiegoś dialektu od nazwy czakawski, dlatego tylko, że jedna czy dwie z przytoczonych cech w nim nie występują. O czakawskim czy sztokawskim charakterze danej grupy decyduje — jeszcze raz podkreślam — cały zbiór podanych cech, a nie każda z nich wzięta osobno. Ponadto w odniesieniu do grupy sztokawskiej konieczne jest jeszcze innego rodzaju rozróżnienie, a mianowicie, czy dana cecha przedstawia zachowanie starego stanu, odziedziczonyego z epoki prasłowiańskiej, czy też jest to nowe zjawisko językowe. W pierwszym wypadku nie może to być argumentem za nazwaniem takiej cechy, a tem mniej całej grupy, czakawską, gdy tymczasem nowe zmiany językowe w stosunku do epoki prasłowiańskiej bardzo ważną odgrywają rolę²⁾.

¹⁾ Trzeba jak najprędzej poznać pod względem dialektologicznym te liczne kolonje; razem ma być tam około 100.000 Chorwatów, por. N. Zv. Bjelovučić, »Etnografske granice Slovenaca, Hrvata, Srba i Bugara« (Zagreb 1929) 10—17; bardzo sumiennie opracował 2 typy gwar s.-chorwackich w Czechosłowacji V. Vážný, Sborník Matice Slovenskej IV (1926) 181 i n., Sborník filosofické fakulty university Komenského V (1927) 91 i n. oraz w monografii A. Vaclávika, »Podunajská dedina v československu« (Bratislava 1925) 111—76.

²⁾ Nietrudno zauważyć, że większość cech czakawskich w podanym zbiorze jest tylko zachowaniem stanu dawniejszego, gdy tymczasem grupa sztokawska wykazuje zazwyczaj nowe stadium rozwojowe. Zestawiając cechy sztokawskie z czakawskimi uzyskujemy doskonałą ogólną charakterystykę obu tych grup, rzucającą ciekawe światło na ich przeszłość,

Prócz wymienionych cech o czakawskości pewnej gwary świadczy zazwyczaj jeszcze cały szereg innych właściwości językowych, czasem nie mniej ważnych aniżeli podane (n. p. $*'e \Rightarrow a$, $*j \Rightarrow \dot{j}$ wzgl. al lub el , $*r \Rightarrow r$ wzgl. ar lub er , $l' \Rightarrow j$, $-g \Rightarrow -\chi$ i t. p.), ale ponieważ nie występują one na całym obszarze czakawskim, więc ich do cech ogólnoczakawskich¹⁾ nie zaliczam. Będzie o nich mowa przy szczegółowej charakterystyce grupy czakawskiej.

Jakież jest więc stosunek grupy czakawskiej do sztokawskiej na obszarze Istrii? — Aby na to pytanie odpowiedzieć, przejdę kolejno według podanego spisu cech ogólnoczakawskich właściwości istrjańskiej grupy czakawskiej i sztokawskiej, co da nam ogólną charakterystykę obu tych grup; podany przy każdej właściwości językowej jej zasięg pozwoli na wykreślenie ogólnego obrazu rozprzestrzenienia tych narzeczy, jak też i tych obszarów, gdzie one wzajemnie się przenikają, wytwarzając gwarę mieszaną lub przejściową.

I. Właściwości akcentowe.

1) Ogólny typ akcentu: tak czakawskie jak i sztokawskie gwary znają trzy rodzaje intonacyj: jedną krótką $\grave{}$ i dwie długie: wznoszącą się $\acute{}$ i opadającą $\frown$. Z zauważonych różnic w ich rozmieszczeniu wymieniam dwa typy: a) czakawskie: *lištje, prútje, žéja, stráža*... — sztokawskie: *lišće, prúće, žéža, stráža* i t. p., b) czak.: *pīšen ... pītan ... mlātin*... — sztok.: *pīšen ... pītan ... mlātin*... i t. d. Tych typów akcentowych nie włączyłem do zbioru cech ogólnoczakawskich, gdyż tak na całym obszarze czakawskim, jak też w Istrii, nie jest mi znane dokładniej ich rozprzestrzenienie; że jednak i w Istrii oba te typy występują, widać najlepiej z przykładów, podanych przy szczegółowszej charakterystyce grupy czakawskiej i sztokawskiej. Bardziej uchwytne, a stąd i łatwiej dająca się przedstawić geograficznie, jest różnica w punkcie następnym.

2) Co do miejsca akcentu, można ogólnie powiedzieć, że

jak też w znacznym stopniu wyjaśniającą terytorjalne zdobycze pełnego sił żywotnych dialektu sztokawskiego. — Warto nadto zaznaczyć, że w podanym spisie niema ani jednej cechy z wokalizmu, któraby przeciwstawiła grupę czakawską sztokawskiej.

¹⁾ Podane cechy nazywam w dalszym ciągu pracy dla krótkości »ogólnoczakawskimi«, w odróżnieniu od omawianych później cech »dru-gorzędnych« i »lokalnych«.

obie grupy zachowują zasadniczo stary stan, różnice występują jedynie przy oksytonach; oto ich typy: a) *zvèzdà, dlètò, licè, kràl'ä, trèšè* i t. d., b) *ženà, selò, koňà, menè, pečè* i t. d., c) *rüčäk, slèpàc, trèšèš, dájèš* i t. d., d) *susèd, otàc, bogät, pečèš* i t. d.

Ad a) Typ ten występuje zasadniczo¹⁾ bez zmiany we wszystkich gwarach czakawskich z wyjątkiem Ciciarji, gdzie nastąpiło przesunięcie akcentu na poprzedzającą długość, a zatem mamy tam: *müxa, gláva, düša, dlèto, ráste* (Mune Male I, 4, a)²⁾; przesunięcie to pojawia się w pewnej części grupy buzeckiej, a konsekwentnie jest przeprowadzone na całym obszarze grupy sztokawskiej³⁾, n. p. *zvízda, líxa, srída, dlíto, gríxa, král'a*⁴⁾, *tréše, kréde* 'kradnie' (Dane IV, 2, a), *stína, stríla, zvízda, dlíto, gnízdo* (Prodol IV, 1), *sviča, líto 'dkóto', réste* 'rośnie' (Montril IV, 1).

Ad b) Typ *ženà* występuje we wszystkich gwarach czakawskich i w grupie buzeckiej, n. p. *sestrà, sestrì* nom. pl., *selò, va selè, reklà, sadà* (Sveta Jelena I, 1), *dicà, vretenò, kadì, ovdè || ovdì* (Kožljak I, 3), *selò, rečè, tečè* (Vlašici I, 2, a), *ženà, sestrà, onà, va ñegù, sadà, kadà, oulè, ovdè, tečè* (Mune Vele I, 4, a), *rosà, vodà, selò, ženè* nom. pl., *sestrè* nom. pl., *tečè* (Podgaće III, 2).

Typ ten nie jest znany zasadniczo grupie sztokawskiej, gdzie następuje również, jak w punkcie poprzednim, cofnięcie akcentu na poprzedzającą zgłoskę; analogicznie do typu *tráva, strána...* mamy po cofnięciu akcent ', n. p. *kóza, séstra, žena, kóna, vóla, vrtèno, rešèto, péro, čèlo, péče, réče, pére* (Dane IV, 2, a), *vóda, žena, kóša, žémja* (Vabriga IV, 1), *sélo, vóda, téče, vófca* 'owca' (Krnica IV, 1).

¹⁾ I w gwarach czakawskich trafia się typ *zvèzda, dlètò* i t. d., ale zazwyczaj przeważa ilość przykładów z utrzymaniem oksytonezy; por. przy tej grupie.

²⁾ Cyfra rzymska oznacza grupę, arabska — dialekt, litera — poddialekt według schematu podanego przy końcu pracy w 'Dodatkach'; a zatem I, 4, a = grupa czakawska, dialekt cicki, poddialekt muński.

³⁾ Tylko te zjawiska i te dialekty ilustruję obfitem przytaczaniem przykładów, dla których nie będę już podawał materiału w dalszym ciągu pracy. Polskie tłumaczenie lub bliższe określenie gramatyczne danej formy podaję tylko wtedy, jeśli ze względu na istniejącą w takim wypadku homonimję mogło zajść nieporozumienie, przykład mógłby być niejasny lub kiedy nie jest obojętne i jego znaczenie.

⁴⁾ Odwrócony apostrof oznacza b. słabą palatalność, a więc *l'* to niemal *lj*, a *l'* to prawie *l + i, e*.

Ad c) I ten typ, z wyjątkiem grupy cickiej, jest znany wszystkim gwarom czakawskim, n. p. *věnăc*, *pīsăk* 'piasek', *ždrībăc*, *sīrăk* (Gologorica I, 3), ale na Krasie mamy: *răbac* 'wróbel', *věnac*, *skăkat*, *pītat* i t. p. (Mune Male I, 4, a). W gwarach sztokawskich następuje cofnięcie akcentu na poprzedzającą długą, n. p. *sūdăc*, *pėtăk*, *trėsen*, *krėden* 'kradnę', *dăjen* (Dane IV, 2, a). Nie jest to jednak cecha tak konsekwentnie przeprowadzona, jak w dwóch poprzednich punktach, gdyż nawet w centrum grupy sztokawskiej trafia się brak cofnięcia akcentu, n. p. *rėbăc* 'wróbel', *pīsăk* obok *pėtăk*, *slīpac* (Mrčana IV, 1).

Ad d) Typ *čověk* znany jest wszystkim gwarom czakawskim i grupie buzeckiej, n. p. *zajīk*, *medvėd*, *potōk*, *orėχ*, *čovīk* || *člověk*, *otrōk* (Debeljuhi I, 2, a), *jezīk*, *susėt*, *mačōk*, *torōk* (Šegari III, 1). Grupa sztokawska nie przedstawia się jednolicie; naogół można powiedzieć, że formy z cofniętym akcentem, i to z długim według analogji do typu *věnac*, *rúčak*, pojawiają się częściej w części południowej, aniżeli północnej. Zupełnie konsekwentnie nie jest ta zmiana miejsca akcentu nigdzie przeprowadzona, n. p. *potōk*, *siromăχ*, *trăbūχ* 'brzuch', *kanōp*, ale *otăc*, *ogań*, *lōnac* (Dane IV, 2, a), *potōk*, *konōp*, *čovīk* (Citani IV, 1), ale *pótok*, *īskat* (Premantura¹⁾ IV, 1).

Całą grupę sztokawską charakteryzuje zatem powszechne cofnięcie krótkiego akutu z końcowej zgłoski wyrazu, jeżeli jest ona otwartą; w przeciwnym razie, t. j. o ile zgłoska końcowa jest zamkniętą, akcent cofa się tylko na poprzedzającą długą. Jedynie niektóre gwary wykazują powszechne cofnięcie krótkiego akutu z końcowej zgłoski, bez względu na to, czy jest ona otwartą, czy zamkniętą; przy poprzedzającej krótkiej obok cofnięcia spotykamy też resztkowe utrzymanie oksytonezy. Zgłoski końcowe, mające długi akcent ~ lub ' , nie ulegają zmianie.

II. F o n e t y k a.

1) W grupie czakawskiej $*dj \Rightarrow j$, n. p. *grăja*, *rojěn san*, *săj* gen. pl., *tūji* i t. d. (Čepić I, 3); prócz czakawskiej przejście $*dj \Rightarrow j$ obejmuje też całą grupę słoweńską i czakawsko-słoweńską oraz pewną część sztokawskiej; w gwarach sztokawskich $*dj$ daje albo wyłącznie *j*, co stale występuje na obszarze między rzeką

¹⁾ Gwara Premantury jest pod niejednym względem «bardziej sztokawska» aniżeli inne należące do tego samego typu wodniańskiego.

Mirną i Rokawą, albo obok *j* może w tym samym dialekcie pojawić się *ž* lub *d'* i *ž*, jak to nawet bywa w większości przykładów w części południowej i południowo-zachodniej tych gwar. Szczegóły przy opisie grupy sztokawskiej; obecnie wystarczy stwierdzenie faktu, że **dj* może mieć w grupie sztokawskiej tylko wtedy jeden odpowiednik, o ile on jest zgodny z przejściem czakawskim (t. j. **dj* ⇒ *j*), w przeciwnym wypadku rozwój tej grupy nie przedstawia się jednolicie, lecz wykazuje stan pomieszania. Dla ilustracji podam kilka przykładów; przykłady z **dj* ⇒ *j*, jako zgodne z przejściem czakawskim, pomijam, przytoczę natomiast inne odpowiedniki **dj*, czerpiąc je z tego samego dialektu. Oto jak przedstawia się rozwój **dj* w Prodoclu (IV, 1): *mlāži, grāža, zagrāženo, žēža, mrež nās, gřže*, ale *smo rōd'eni || rōjenu; mlāži, grāža, šāže*, ale *rōd'ena* (Vabriga IV, 1), *grāža*, ale *zagrād'eno, rōd'en, nasād'eno* (Ferenci V, 1).

2) **sti* (**skj*). W całej grupie czakawskiej i czakawsko-słoweńskiej **stj* ⇒ *št'*; podobnie w grupie słoweńskiej, ale tam — w związku z istnieniem *č* ← **tj* (**kt'*) — mamy **stj* ⇒ *šč*, n. p. *gūšt'ericica, ognīšt'e, dvorīšt'e, ja īšt'en* (Brgudac I, 4, a), *kūšt'ericica, ognīšt'e, kmēšt'ina* (Segari III, 1), *gonīščā* 'ognisko', *kūščercā* 'jaszczurka' (Šmarje II, 1); w grupie sztokawskiej występuje zwłaszcza w części północnej również przejście **stj* ⇒ *št'* względnie *šč*, albo — co jest właściwością części południowej i południowo-zachodniej — obok rzadszego *šč* zjawia się w większości przykładów *št*; rozwój **stj* (**skj*) ma w grupie sztokawskiej charakter jednolity. o ile jest zgodny z czakawsko-słoweńskim, w przeciwnym wypadku mamy znów do czynienia z pomieszaniem. Przykłady: *ognīšće, siromāščina, nā tašće* 'na czczo', *ja īšćen* (Baldasi V, 1), *ognīšte, gūštarica* 'jaszczurka', *kl'īšta, nā tašte dvorīšte*, ale *ja īšćen, ti īščeš*... (Divšić IV, 1), *ognīšte, nā tašte*, ale *gūščericica, īščemo* (Citani IV, 1).

3) **zdj* (**zgj*). W grupie czakawskiej, czakawsko-słoweńskiej i słoweńskiej **zdj* ⇒ *žj*, n. p. *dažjā, mōžjane* acc. pl. (Trviš I, 2, a), *dūžja, mōžjāne* acc. pl. (Segari III, 1), *mōžjānj* (Rižana II, 2); rzadki typ *dajžā*, t. j. z metatezą *ž* i *j*, oraz bardzo częste *dažlā, mōžl'ene* acc. pl. — istoty rzeczy nie zmienia; w gwarach sztokawskich mamy albo też **zdj* ⇒ *žj* (część północna) albo ⇒ *žd* (część południowa i zachodnia); w obu wypadkach zjawisko występuje jednolicie, ale — zdaje się — należy to położyć na karb niezmiernie małej ilości przykładów, w których się grupa **zdj* (**zgj*)

pojawia, wskutek czego nie można mieć jasnego pojęcia o tej zmianie. Przykłady: *mōžjeni*, *dāžja* (Jurcani V, 3, b), *mōždene* acc. pl., *dāžda* (Selina IV, 1).

4) *čr-. *čr- w grupie czakawskiej, czakawsko-słoweńskiej i słoweńskiej utrzymuje się, n. p. *črn*, *črv*, *črpat*, *čerėšna* (Vlašići I, 2, a), *črvo*, *črno*, *črėva*, *čerėšna* (Lanišće III, 2), *črnega*, *črta*, *črėva*, *črėpina* || *črėpine* (Dekani II, 2); w grupie sztokawskiej albo też konsekwentnie *čr- się utrzymuje (część północna), albo też w tym samym dialekcie obok przykładów zachowania tej grupy zjawia się i jej zmiana na *cr-* (w części południowej). Niejednokrotnie zaciemnia sprawę zjawisko cakawizmu, gdyż wtedy niepodobna rozstrzygnąć, czy mamy *c* w grupie *čr-* starszego, czy nowszego pochodzenia¹⁾; *črno*, *čru* (!) 'robak', *čerėšna*, *čriva* (Selina IV, 1), *črv*, *čriva*, ale *crno*, *crlėni* 'czerwony' (Mrčana IV, 1), *crno*, *criva* (Vabriga IV, 1, miasteczko cakawskie!).

5) *tj, (*kt'). *tj (*kt') ⇒ t' w grupie czakawskiej i czakawsko-słoweńskiej, n. p. *svit'ü*, *zavel'ät se*, *srit'a*, *obet'ät*, *sit'* (Kožljak I, 3), *vrėt'a*, *not'*, *pót'* (Podgaće III, 2); w grupie sztokawskiej występuje albo też t' albo ć albo wreszcie č; w tym ostatnim wypadku i etymologiczne č w tenże się sposób wymawia, czyli następuje redukcja dwóch dźwięków do jednego: č i ć ⇒ č. W przeciwieństwie do poprzednich punktów zjawisko ma charakter jednolity, to zn. w tym samym dialekcie występuje tylko jedna z przytoczonych spółgłosek: albo t' albo ć albo č, nigdy zaś równocześnie, n. p. *kaj t'ete*, *pót' dót'*, *năt'* (Topolovac V, 3, b), *oni čėju*, *sviča*, *sriča* tak samo jak *ja rėčen*, *on pėče*, *čėlo* i t. d. (Dane IV, 2, a).

6) *tšj. W grupie czakawskiej możemy wykryć przynajmniej resztkowe utrzymanie tej grupy, n. p. *brătja*, *lištje* || *lišt'e* (Vlašići I, 2, a), *brătja*, *trėti*, ale *cvėt'e* (Kršan I, 3); w gwarach sztokawskich występuje tylko typ *lišt'e* wzgl. *lišće* wzgl. *lišće*, t. j. stale *tšj ⇒ ć, gdyż inne różnice są zupełnie drugorzędne, zależne od wymowy ogólnosztokaw. ć, o czem por. punkt poprzedni. Przykłady: *cviče*, *brăča*, *lišće* (Mrčana IV, 1), *lišće*, *cviče* (Marić IV, 1), *lišt'e*, *brăt'a* (Kaldanija V, 3, b).

7) χ. Wymowa χ utrzymuje się w każdej pozycji w całej grupie czakawskiej, buzeckiej i słoweńskiej²⁾, n. p. *χl'ib*, *sōχα*,

¹⁾ Por. Cakawizm j. w. str. 12.

²⁾ T. j. zgodnie ze stanem ogólnoczakawsko-słoweńskim.

po põl'ix, v mǎlix lixǎx (Čepić I, 3), mǔxǎ, γrǎxǎ gen. sg., nǎ γǫrǎx, nǎ nǐvǎx (Kalambar II, 2). W grupie sztokawskiej wymowa χ przedstawia się tak samo jak w grupie czakawsko-buzecko-słoweńskiej, i tylko w jednej kategorii gramatycznej notowałem stale jego zanik, a mianowicie w miejscowniku l. mn. rzeczowników rodz. m. i n., n. p. *po seli* 'po wsiach', *na pol'i* 'na polach', *na puli* 'na drogach' i t. p. Zmiana ta występuje bardzo konsekwentnie w całej grupie; istrjańskie gwary sztokawskie wykazują zatem tylko drobny ślad ogólnosztokawskiej tendencji zatraty χ w każdej pozycji.

8) -l. Końcowe -l w gwarach czakawskich albo utrzymuje się bez zmiany, albo zanika, pozostawiając zazwyczaj wzdłużenie poprzedniej samogłoski, n. p. *on je vǎdel, je rǎkal, bi zǎl* 'wzięły', *ja san imǎl* (Sv. Matej I, 1), *on je imǎ', on je govori', plǎ', priti', donǎsǎ, bi si mǎndǎ'* (Koźljak I, 3, por. rozdz. III). W gwarach cicio-czakawskich przechodzi podobnie jak w grupie buzeckiej i słoweńskiej na -y wzgl. -w, n. p. *nisan tiy, je šay, je imǎy, je govoriy, pǫy* 'pół' (Mune Vele I, 4, a), *on je biw, je rǎkaw, gǫw* 'goły', *debǎw* 'gruby' (Podgaće III, 2). Na całym obszarze gwar sztokawskich -l ⇒ -ja; przejście to występuje bardzo konsekwentnie, n. p. *ja bin ućinǎja, vǎseja* 'wesoły', *debǎja* 'gruby', *Rapavǎja* 'wies Rapavel' (Citani IV, 1), *san nosǎja, ćuja*, ale *san rǎka, mǫga, je potǔkǎ* i t. d. (Krnica IV, 1); po -a- -l przeszło zapewne też na ja, ale potem dwa a uległy ściągnięciu: *rǎkal ⇒ *rǎkaja ⇒ rǎkǎ. Ze względu na to, że przejście -l ⇒ -ja objęło nietylko imiesłów czasu przeszłego, ale występuje w każdej pozycji, należy je uważać za zmianę fonetyczną.

9) *vz ⇒ v, va. W całej grupie czakawskiej przyimek 'w', łącz. 'in' występuje w postaci va wzgl. v, n. p. *v Réke, va Zǎgrebe, va selǎ, va Bršće* 'w Brszeczu' (Sv. Jelena I, 1), *va sǎrd, va crǐkvi* (Kršan I, 3); podobnie też jako prepozycja: *vǎžgǎt, ja zǎmen* ⇒ *vzamen (Mune Male I, 4, a), *zjǎt* (Vlašići I, 2, a); w całej grupie sztokawskiej konsekwentnie u, n. p. *u sǎlu, u zǐmi, u liti, uzǎti* i t. d. (Divšić IV, 1), *uzǎti, u gradu* 'w mieście', *u sǎlu* (Montril IV, 1), *u χǐzi, san ũzeja, u sǎlu* (Baldasi IV, 1).

III. Morfologja.

1) Końcówki deklinacyjne. W całej grupie czakawskiej i czakawsko-słoweńskiej podobnie jak i w słoweńskiej utrzymują się stare końcówki deklinacyjne; w porównaniu z literackim

językiem serbo-chorwackim niema przedewszystkiem zmian celownika, narzędnika i miejscownika l. mn. wszystkich trzech rodzajów; mamy tu zatem *krav, ñiv; kravan, ñivan; kravami, ñivami; kravaχ, ñivaχ*; dopełniacz l. mn. rodz. m. kończy się na *i*, n. p. *čuda vózi, kméti, síni* 'wiele wozów' i t. d. (Mune Male I, 4, a), *čuda težáki, pópi* (Vlašići I, 2, a). W grupie sztokawskiej zasadniczo utrzymują się też stare końcówki deklinacyjne i tylko w nielicznych gwarach trafiają się również nowe i idące z tem w parze zredukowanie ilości przypadków. Szczegóły przy opisie grupy sztokawskiej.

2) Tryb warunkowy utrzymuje się na całym obszarze Istrji, brzmiąc *bin* || (*biχ*), *biš, bi, bimo, bite, bi*.

IV. Składnia.

1) Typ *lepa mesta*¹⁾. W całej grupie czakawskiej przymiotnik jest rodzaju żeńskiego, mamy tu więc typ *lepe mesta*, n. p. *lepe mësta* (Vranja I, 2, c), *plačila véle* (Pališki I, 2, b), *velike sela* (Pulići I, 2, a). W całej grupie sztokawskiej przymiotnik zgadza się pod względem rodzaju z rzeczownikiem, n. p. *vèlika plačila su uzèla...*, *lìpa sèla* (Dane IV, 2, a), *vèlika mìsta, lìpa gùzda, šìroka pol'a* (Prodol IV, 1).

2) Typ *kuća se vidi*. W zwrocie tego rodzaju w całej grupie czakawskiej rzeczownik stoi w bierniku, n. p. *vòdu se nalìva* (Mune Male I, 4, a), *kùt'u se vidi, Učku se vidi* (Kožljak I, 3). W grupie sztokawskiej możliwe są obie formy, obok więc zwrotu *kuću se vidi* usłyszymy w tym samym dialekcie *pšenica se mlati*; typ drugi przeważa w części południowej tej grupy i na Krasie, n. p. *vidi se Rìka, mláti se pšenica, vidi se χíža* (Dane IV, 2, a).

3) Czas teraż. czasowników dokonanych ma w zdaniu niezawisłem znaczenie czasu przyszłego. Ten sposób wyrażania czynności przyszłej jest właściwy grupie czakawskiej, czakawsko-słoweńskiej i słoweńskiej, n. p. *kupin kravu, prodan χížu, najden ga, on umre* i t. d. W gwarach sztokawskich czynności przyszłej w ten sposób się nie wyraża.

¹⁾ Zupełnie słusznie zauważa Belić, że jest to tylko zewnętrznie cecha syntaktyczna, a w rzeczywistości morfologiczna; istotnie genetycznie należy ona do morfologii, obecnie jednak formalnie do składni, dlatego też w tym dziale ją zostawiam. Typ *lepe mesta* ma tylko odzwierciedlić występującą w narzeczu czakawskiem powszechną zgodność rzeczowników rodz. n. l. mn. z przymiotnikami rodz. z. Por. Daničićev Zbornik j. w. str. 64.

V. Właściwości słownikowe. Nawet pobieżna charakterystyka wymagałaby obfitych zestawień, przyczem nie zawsze możnaby podać dokładniejsze rozprzestrzenienie pewnych wyrazów. Dlatego przytaczam tylko trzy typowe właściwości słownikowe, których zasięg z łatwością da się przedstawić.

1) Zaimek pytajny 'co' brzmi w grupie czakawskiej *ča* wzgl. w miejscowościach cakawskich *ca*, podobnie też *zač* wzgl. *zac* 'dlaczego', *nač* wzgl. *nac* 'naco', *poč* wzgl. *poc* 'poco' i t. d. W całej grupie sztokawskiej występuje też *ča* wzgl. *ca*, ale *zašto* wzgl. *žasto* 'dlaczego', *našto* wzgl. *nasto* 'naco', *pošto* wzgl. *pošto* 'poco' i t. d. W części północnej tej grupy trafia się też *kaj* 'co', ale zwykle *zašto*, *pošto*, *našto*.

2) Zaimek pytajny i względny *ki*, *ka*, *ko*; *kega* *kemu* i t. d. 'kto' i 'który' i t. d. występuje jednakowo na całym obszarze Istrii.

3) *vsaki*, *vsaka*, *vse*. W gwarach czakawskich zaimek ten brzmi *säki*, *säka*, *së*; *säkega* i t. d. 'wszystek' — w grupie sztokawskiej *vsaki*, *vsaka*, *vse* i t. d.

Na zakończenie rozdziału o stosunku istrjańskiej grupy czakawskiej do sztokawskiej kilka uogólnień i zestawień, które mają wypuklić charakter czakawskości i sztokawskości obu grup:

1) Istrjańska grupa czakawska wykazuje wszystkie cechy ogólno-czakawskie, wyróżniające ją od ogółu gwar sztokawskich; gwary te zatem posiadają wszystkie właściwości czyścystych gwar czakawskich bez żadnych przymieszek lub wpływu sztokawskiego. 2) Grupa sztokawska ma konsekwentnie przeprowadzone następujące cechy gramatyczne znamienne dla gwar czakawskich: a) częściowe utrzymanie starego stanu akcentowego, streszczającego się w typach *neprävde*, *vodê*, *lopäta*¹⁾, b) częściowe utrzymanie starych końcówek deklinacyjnych, c) zachowanie trybu warunkowego. Z grupą czakawską wspólne są zatem gwarom sztokawskim wzgl. sztokawsko-czakawskim archaizmy; rozumie się, że wspólne utrzymanie starych właściwości językowych, odziedziczonych z epoki prasłowiańskiej, nie może przemawiać za późniejszym bliższym pokrewieństwem tych grup, ani też same te cechy nie mogą sobie rościć prawa do

¹⁾ Por. M. Rešetar, »Die serbokroatische Betonung südwestlicher Mundarten« (Schriften der Balkancommission, Linguist. Abteil. I, Wien 1900) 12.

nazwy czakawskich, wskutek czego sama ich obecność w grupie sztokawskiej bynajmniej jej zabarwienia czakawskiego nie nadaje. 3) Gwary sztokawskie wykazują i inne cechy ogólnoczakawskie, ale nie występują one w sposób konsekwentny, t. j. w tym samym dialekcie obok przykładów, w których rozwój szedł po linii czakawskiej, znajdują się, a czasem nawet przeważają formy »sztokawskie«, t. j. zgodne z ogólnosztokawskim rozwojem danego zjawiska. Tu należy rozwój grup: a) *dj, b) *stj, c) *čr. Taki rodzaj występowania wspólnych właściwości językowych świadczy nie o pokrewieństwie tych dwóch grup, lecz o ich pomieszaniu. 4) Cechy ogólnosztokawskie wspólne całej grupie są następujące: a) tendencja cofania krótkiego akutu z końcowej otwartej zgłoski wyrazu, b) typ *strâža*, *pîšen*, c) typ *lišće*, *prûće*, d) zanik $-\chi$ w miejscowniku l. mn. rodz. m. i n.: *na puti* (χ), e) $-l \Rightarrow -ja$, f) przyimek i prepozycja: *u*, g) typ *lepa mesta*, h) *ča*, ale *zašto*, *pošto*.

Zapewne cech tych jest dosyć mało, ale skoro dołączymy do nich, chociaż niejednolicie występujące, sztokawizmy z punktu poprzedniego, to trudno odmówić całej grupie charakteru starsztokawskiego; że gwary te nie mają znamion czystosztokawskich, nie trzeba ani dodawać; cała grupa okazuje większy lub mniejszy stopień wymieszania z gwarami czakawskimi. Są to zatem dialekty mieszane (nie przejściowe!), ale to pomieszanie, t. j. udział elementów czakawskich ma bardzo często charakter zewnętrzny, dający się z łatwością wydzielić z całego systemu gramatycznego. Odzwierciedla to doskonale występowanie prasł. zaimka pytajnego *čā na tem terytorjum; *što* czy *šta* było zbyt rażące, więc łatwo je było zastąpić przez czakawską politurę *ča*, ale w *zašto*, *pošto* i t. d. poprzez czakawskie wierzchnie zabarwienie wygląda wewnątrz sztokawskie. Z tego więc względu nie byłbym skłonny nazywać całej tej grupy sztokawsko-czakawską; dla pewnej więc części tego rodzaju gwar zostawiam nazwę »grupa sztokawska«, której po powyższem wyjaśnieniu bez obawy nieporozumień używać można.

Szczegółowe ustalenie typowych cech ogólnosłowiańskich jest niezmiernie trudne¹⁾ wobec niebywałego zróżniczkowania

¹⁾ Bogata literatura poświęcona zagadnieniu odrębności grupy czakawskiej i sztokawskiej wobec niemal zupełnego jej braku o stosunku

gwar słoweńskich, jeszcze po dziś dzień dosyć mało zbadanych. Ale przecież kilka właściwości językowych da się stanowczo wydzielić jako »ogólno-słoweńskie«, różniące ten język od narzecza czakawskiego. Z takich najważniejszych różnic, dzielących język słoweński nie tylko od grupy czakawskiej, ale i sztokawskiej, jest zupełna zatarata różnic iloczynowych oraz niezmiernie bogaty rozwój wokalizmu i wogóle zjawiska stojące w związku z tak zw. nową wokalną redukcją¹⁾. Dla przejrzystości dzielę je na trzy części: I zatarata iloczynowa, II nowa wokalna redukcja, III zanik samogłosek. Dla skrócenia wywodów omówię powyższe punkty jedynie w zastosowaniu do gwar Istrii.

Ad I. O właściwości tej niewiele trzeba mówić; sama nazwa »zatarata różnic iloczynowych« jest wystarczająco jasna, wskazująca, że na obszarze słoweńskich gwar Istrii tak w pozycji przed- jak i poakcentowej nie mamy rozróżniania długich i krótkich samogłosek, ale wszystkie mają taki sam czas trwania. Długość występuje tylko pod długim akcentem ' (w Istrii nie rozróżnia się ' i ˘, o czym niżej) i to tak starym, jak też i nowym. Długość w pozycji przed- lub poakcentowej może się pojawić tylko fakultatywnie. Zatarata różnic iloczynowych występuje w Istrii jedynie na obszarze gwar słoweńskich, a zatem południowa granica zasięgu tej cechy jest identyczna z południowym zasięgiem gwar słoweńskich wogóle.

Ad II. Jak już wspomniałem, wokalizm charakteryzuje niezmiernie jego bogactwo; w słoweńskiej grupie Istrii dadzą się wyróżnić dwa wyraźne dialekty, różniące się między sobą dosyć znacznie właśnie pod względem rozwoju wokalizmu (dialekt pomiański i dekański²⁾), ale przecież oba one mają wspólną za-

grup dialektycznych sztokawsko kajkawsko-słoweńskiej i czakawsko-kajkawsko-słoweńskiej świadczy wymownie o tem, że jedną z głównych pobudek zajęcia się tym problemem była chęć wykazania dwoistości czy też jedności językowej plemion serbskich i chorwackich w związku z uważaniem narzecza czakawskiego za właściwy dawny język Chorwatów, sztokawskiego zaś za język Serbów w najszerszym tego słowa znaczeniu.

¹⁾ Por. F. Ramovš, »Slovenische Studien, I, Die moderne Vokalreduktion«, Archiv f. slav. Phil. XXXII (1920) 123—74 i 289—330.

²⁾ Dialekt pomiański od miejscowości Pomian, leżącej mniej więcej w środku tej grupy; podobnie dekański od Dekani, hiperstowiańskie Pasja Vas, nazwa przez ludność nieużywana; por. B. Benussi, L'Istria j. w. str. 334.

sadniczą tendencję tego rozwoju, która stanowi zarazem najważniejszą różnicę między grupą czakawską i słoweńską, a jest nią rozróżnianie w ściśle określonych wypadkach wąskich i szerokich samogłosek, lub, mówiąc ostrożniej, rozróżnianie samogłosek o większej lub mniejszej szerokości. I tak:

$\bar{a} \Rightarrow \bar{a}$ wzgl. a^1); $\bar{a}$, t. j. pod `', nowym ' , lub w pozycji przed- lub poakcentowej $\Rightarrow a$ wzgl. $\bar{a}$, n. p. *znāš*, *tal'ānskij*, *vāš*, *glāt* 'głód', *srājca* wzgl. *srājca*, *γlāvā*, *vrātā*; *brāt brātā*, *grāχ grāχa* wzgl. *brāt brātā*, *γrāχ γrāχā*.

$\bar{o}$, t. j. o pod starym ' $\Rightarrow \bar{o}$; pod `', nowym ' , lub w pozycji poakcentowej $\Rightarrow o$ wzgl. ρ , n. p. *mūc* 'moc', *nūc* 'noc', *rūχ* 'róg' *mūst* 'most', *kūst* 'kość', *zgun* 'dzwon', *pūt* 'pot', *grūm* 'grom' (Pomjan II, 1), *ūs* 'wóz', *kūto* 'koło', *skūcijn*, *lūj* 'lój', *jāst se ne pūtin* (Dekani II, 2); o pod `', pod nowym ' , lub w pozycji poakcentowej $\Rightarrow o$ wzgl. ρ , n. p. *nogo*, *goro*, *vodo* acc. sg., *smola* wzgl. *kōnop*, *hōcā*, *pōtok*.

o przed akcentem przechodzi często na a , zwłaszcza po spółgłoskach tylnojęzykowych, n. p. *matkā*, *kašto*, *kakūš*, *karāk*, *se γavart*, *smo skapālji* (Dekani II, 2). Mamy tu zjawisko tak zw. akania, ale występującego dosyć niekonsekwentnie. Sporadyczne objawy akania są znane też i gwarom czakawskim, ale są one tak nieliczne, że można je zaliczyć do właściwości słownikowych; z najczęściej występujących na gruncie czakawskim notują następujące: *kanōp*, *patōk*, *matika*, *klabūk*; znacznie rzadziej: *kasul'a*, *marnār* i *saldāt*.

e pod starym ' $\Rightarrow e$ wzgl. e ; pod nowym ' lub w pozycji przed- lub poakcentowej $\Rightarrow a$ wzgl. e , n. p. *čālo*, *sāstra*, *rāčan* 'rzeke', *nāsan* 'niose', *nāga* 'niego', wzgl. *zēmlā*, *tētā*, *nēsēs*, *je rēklā*.

i pod starym ' $\Rightarrow i$; pod `', przed lub po akcencie $\Rightarrow j$, n. p. *dīm dīma*, *sūr sīra*, *pūt*, *jāzjik* 'język', *na čālji* 'na czole', *na mōstji*, *vīsok*, *vālik* 'wielki', *fjčól* 'chustka' (Pomjan II, 1). O zaniku i po akcencie zob. niżej punkt następny.

Ad III. A wreszcie ostateczny rezultat nowej wokalnej redukcji — to zanik samogłoski w pozycji przed- lub poakcentowej. Tego rodzaju redukcja nie jest na obszarze Istrji zbyt rozwinięta i nie należy do zjawisk występujących konsekwentnie;

¹⁾ Na pierwszym miejscu — typ pomiański, na drugim (po: wzgl.) — dekański.

bardzo często zależy ona od tempa i rytmu zdaniowego. Najczęściej notowałem zanik poakcentowego *i* w wyrazach więcej niż dwuzgłoskowych ¹⁾, n. p. *krá'ca* ← *kravica*, *pálca* ← *palica*, *šišca* ← *xišica*, *náret* ← *naredit*, *Gabrofca* ← *Gabrovica* i t. d. (Rižana II, 2). Zanik *i* po akcencie w wyrazach więcej niż dwuzgłoskowych można uznać za powszechną właściwość grupy słoweńskiej, różniącą ją dosyć znacznie od czakawskiej i buzeckiej. W wyrazach dwuzgłoskowych *i* po akcencie zachowuje się tak samo, jak pod krótkim akcentem, t. j. *i* ⇒ *ĭ*.

Zatrata różnic iloczynowych, oraz zjawiska samogłoskowe, obejmowane nazwą tak zw. nowej wokalnejszej redukcji w szerokim znaczeniu tego terminu — to podstawowe różnice dzielące grupę czakawską od słoweńskiej, a mające zarazem charakter zmian ogólnosłoweńskich. Rozprzestrzenienie tych cech w Istriji jest następujące: zmiany pod III, t. j. zanik poakcentowego *i*, obejmuje tylko gwary słoweńskie, to zn. południowa granica tej cechy jest identyczna z zasięgiem grupy słoweńskiej. Zmiany pod II, t. j. rozróżnianie w związku z nową wokalną redukcją samogłosek o większej lub mniejszej szerokości, obejmuje prócz gwar słoweńskich też grupę czakawsko-słoweńską, z tem jednak ograniczeniem, że nie zna ona podwójnych wartości za prasł. *e* i *o*, lecz brzmią one jako indyferentne *e* i *o*; mamy tu zatem tylko rozróżnianie podwójnych refleksów za prasł. *a*, *o*, *i*, n. p. *ni strā'xa*, *trā'va*, *krvā'va* 'czerwona', *z mālon* 'z małą', *blāgo* 'bydło' *vrā'x* 'djabeł', *mrās*, *sestrā*, *ženā*; *na mūstī*, *kūs* 'kość', *pūle* 'pole', *mūre* 'morze', *gnūj*, *nūs*; *lěto*, *potōk*, *nosīt*, *udovīca*, *zakopāt*, *prodāt* (Račjovas III, 2), *možl'áne*, *nať*, *kravár* 'pasterz', *znáte*, *děš*, ale *dājža*, *mrēs*, *stēr*, *bēt* 'młotek', *spēt*; *nūt*, *pūle*, *rū'x*, *rūge* acc. pl., *būs* 'bosy', *vūs*, *būle* 'lepiej', *lebōko* 'głęboko', *putōk*, *ritko* 'rzadko', *kolěno*, *džm dima*, *sžr sira*, *lasj* 'włosy', *po soltj* 'po świecie' (Brest III, 2). Południowa granica tej cechy jest identyczna na ogół z południową granicą grupy czakawsko-słoweńskiej, a północna z północną granicą typu cicio-buzeckiego.

Prócz tych głównych różnic, wyodrębniających grupę czakawską od słoweńskiej, można jeszcze przytoczyć cały szereg

¹⁾ Z innych przykładów nowej wokalnejszej redukcji zanotowałem następujące, powszechne w gwarze dekańskiej: *džžnū* ← *družina* 'rodzina', *sžmák* ← *sromak*, *džžác* ← *drugač* 'inaczej', *masū* 'mięso'.

innych właściwości językowych, które jednak niezawsze będą miały charakter ogólnosłoweński; ponieważ rozprzestrzenienie ich nie jest mi dokładnie znane na całym obszarze słoweńskim, dlatego w odróżnieniu od poprzednich cech ogólnosłoweńskich przytaczam je osobno. W każdym razie niżej podane cechy językowe są właściwością całej istrjańskiej grupy słoweńskiej, mają charakter zgodny z rozwojem tego języka, więc jako cechy »słoweńskie« (nie ogólnosłoweńskie) jeszcze bardziej pogłębiają różnice między gwarami czakawskimi i słoweńskimi. Krzyżowanie się pewnych izoglos na obszarze grupy czakawsko-słoweńskiej będzie najlepszą oznaką jej charakteru przejściowego między narzeczem czakawskim i słoweńskim.

1) Z akcentologii wspólna całej grupie słoweńskiej i czakawsko-słoweńskiej jest zatura różnicowania intonacyj, t. j. akcent polega jedynie na dłuższym lub krótszym wymawianiu zgłoski. Długi akcent możnaby pod względem melodyjnym przedstawić graficznie jako —', t. j. w zasadzie równy z lekkim wzniesieniem przy samym końcu.

2) Jako drugą cechę akcentową, znamioną dla całej grupy słoweńskiej, należy wymienić resztkowe zachowanie typowego słoweńskiego przesunięcia $\sim \rightarrow \sim$, n. p. typ *zlatô* $\leftarrow$ *zlâto*. W Istrji mamy więc: *boŕá*, *ŕatûp* 'gołąb', *karâk*, *lîšâj*, *gaspût* (!) *prasû* 'proso', *masû*, ale *blâŕo*, *blâŕâ*, *nêbo*, *stêno*, *dviê nôje*, *roŕk'ô* acc. sg. i t. d. (Kalambar II, 2), *pepêu*, *oblâk*, *lîšâj*, *prjâtu* 'przyjaciół', *dobrûta*, ale *bôŕa*, *nêbo*, *sêno*, *nôgo*, *gôro*, *vodo* acc. sg. (Šmarje II, 1). Przytoczone przykłady wskazują, że zjawisko to było niegdyś w słoweńskiej grupie powszechne, ale częściowo zaniknęło wskutek wyrównań analogicznych. To przesunięcie akcentowe częstsze jest w typie dekańskim aniżeli pomiańskim; w grupie czakawsko-słoweńskiej już go nie spotykamy.

3) Wspólny również całej grupie słoweńskiej jest zanik krótkiej oksytonezy, a zatem —'' $\rightarrow$ —, n. p. *cfétja*, *život*, *wótrok* 'dziecko', *ŕbat*, *pâcan* 'piekę', *zbîdlen* 'zbudzony', *nâga* 'niego', *bôgat* (Pomjan II, 1), *ktâsje*, *ôtrôk*, *život*, *k'ônoŕp*, *ŕbat*, *ŕôbôk*, *vîsôk*, *môcan* 'mocny', *bôŕât* (Dekani II, 2). Długa oksytoneza jest w zasadzie utrzymana bez zmiany, n. p. *kolâč*, *gaspadâr* (!), *pasttr*, *dôlžnik*, *pjet* *ôtrûk*, *klêbûk* (Rižana II, 2). Zanik krótkiej oksytonezy ogranicza się wyłącznie do gwar słoweńskich; w grupie czakawsko-słoweńskiej mamy stan zgodny z ogółem gwar cza-

kawskich, n. p. *jezŕk, storŕt, seströ* acc. sg., *susët*, a nawet *gŕzđö, bižüt, m'ökä, r'ökä* i t. d. (Šegari III, 1).

4) Częściowo w związku z poprzednim zjawiskiem stoi też inne ograniczenie krótkiego akcentu, a mianowicie, że może on stać tylko na wyrazach jednozgłoskowych, n. p. *grăx grăxa, brăt brăta*, czak. *brăt brăta, kráva*, czak. *kráva, skŕcin*, czak. *sköcin* i t. d. W grupie czakawsko-słoweńskiej istnieje tylko podobna tendencja, a mianowicie występuje tu bardzo często zmiana typu paroksytonicznego na properyspomeniczny, n. p. *băba, krđva, slăma, grđxa, mrđza* (Mlum Mali III, 1). Innych ograniczeń miejsca krótkiego akcentu nie udało mi się zanotować, a zatem w przeciwieństwie do gwar słoweńskich mamy tu n. p. *kmëšt'ina* 'wies', *bëlega vinä, sëdŕte, küšt'erŕca, prăšajo* 'pytają' i t. d. (Šegari III, 1).

5) Z wokalizmu wspólne całej grupie słoweńskiej, a w zasadzie też i czakawsko-słoweńskiej, jest przejście $\bar{u} \Rightarrow \ddot{u}$, n. p. *dŕša, lŕna* 'księżyc', *mŕlca* 'trzewia', *ŕŕxo* 'ucho', *bŕrja, ŕŕša, na jŕgnŕ* 'na gumnie', *mŕxa* i t. d. (Nova Vas II, 1), *kŕpŕt, racŕn, vŕr* 'godzin', *jŕtro* (Sv. Martin III, 1). O słoweńskiej palatalizacji tylnojęzykowych przed $\ddot{u}$, jak też o różnych refleksach za $\bar{u}$ w grupie Buzetu, będzie mowa przy szczegółowszym opisie w rozdziałach następných.

Z konsonantyzmu wymienić należy następujące ważniejsze właściwości wspólne całej grupie słoweńskiej, a bardzo często wychodzące i poza jej obszar:

6) Ubezdźwiecznienie spółgłosek dźwięcznych wygłosowych; cecha ta prócz gwar słoweńskich obejmuje też grupę czakawsko-słoweńską. Przykłady zob. przy innych punktach i por. rodz. V, punkt 15.!

7) Przejście $-l \Rightarrow -y$, n. p. *năgnuy, umŕy, jŕgray, jŕskay, vesëy, viday, pănsay* 'myślał', *sköcy, zgŕby, pepëy* (Šergače II, 1); podobnie w typie czakawsko-słoweńskim $-l \Rightarrow -y$ wzgl. $-w$, n. p. *ja bin to storŕy, ukrëy, pëy* 'padł', *umŕy, otpŕy* i t. d. (Brest III, 2). Dosyć często następuje ściągnięcie $-y \leftarrow -l$ z poprzedzającą samogłoską, zwłaszcza z $-o-$, a więc $-ol \Rightarrow -oy \Rightarrow -uy \Rightarrow -u$, n. p. *sŕ* 'sól', *vŕ* 'wół' (Pomjan II, 1), *sŕ, vŕ, prněsu* 'przyniósł', *san pršŕ* 'przyszedłem' (Brest III, 2).

8) Przejście $-v \Rightarrow -y$ wzgl. $-w$, n. p. *kráy, nŕy* (Dekani II, 2),

kráý (Račjavas III, 2). Zmiana $\Rightarrow -l \Rightarrow -u$ i $-v \Rightarrow -u$ jest znana też gwarom czakawskim na Krasie, por. rozdz. III.

9) Palatalizacja przedsamogłoskowego *r, t. j. typ *pastirja*, *profesorja*, *mürje*, *bürja* i t. d., jest właściwością wyłącznie gwar słoweńskich. Na obszarze grupy buzeckiej typ to niezmiernie rzadki i występowanie *-rj-* w tych nielicznych przykładach należy zaliczyć do zapożyczeń słownikowych z grupy słoweńskiej. Czasem występuje tu jeszcze *morje*, nieco rzadziej *bürja*, obok najczęstszych *more* i *büra*.

10) Słoweńskie *ć* wobec czakawskiego *t'*, n. p. *χóćejo*, *óćä 'ojciec', *srićä* (Dekani II, 2), *müć*, *nüć*, *móčan* (Pomjan II, 1), czakawskie i czakawsko-słoweńskie *t'*, n. p. *not'*, *vret'a*, *sret'a* i t. d.

11) Uproszczenie grupy *vl-* $\Rightarrow$ *l-*, n. p. *lasje*, *last*, *lastnik* i t. d. Prócz gwar słoweńskich należą tu również czakawsko-słoweńskie, ale mała ilość przykładów grupy *vl-* nie wyklucza możliwości zapożyczeń słownikowych.

Z morfologii do ważniejszych właściwości, wspólnych całej grupie należą:

12) Częściowe zachowanie liczby podwójnej, a mianowicie jedynie w deklinacji i to tylko w mianowniku, n. p. *dva rüya*, *dva müža* *γréjo*, *dwie sęstri* *so pršla*, *dwie lipi* *rásejo*, *dwie krávž* *sę pásejo*, *dwie miěstž*, *dwie kalięž*, *dwie lięž* i t. d. (Dekani II, 2). W gwarach czakawskich i czakawsko-słoweńskich też: *dva vojnika*, *mornara kantaju* (-o)..., ale: *dve nive*, *krave*, *sestre*... *dva jezera*, *mesta*, *kolena*, czyli zrównanie z liczbą mnogą.

13) Miejscownik l. p. rodz. m. i n. kończy się stale na *i*, n. p. *na snégž*, *na móstž*, *na gmüžž*, *po sfétž*, *na χribž*, *na čalž*, *na méstž* (Pomjan II, 1); w typie czakawsko-słoweńskim najczęściej też *-i*, n. p. *u Róčž*, *po Krásž*, *na v'χž* (Ročko Polje III, 1); w grupie czakawskiej bardzo często końcówką miejscownika jest *-e* (w gwarach ekawskich) lub *-u* (w gwarach ikawsko-ekawskich); zakończenie *-i* trafia się niezmiernie rzadko; przykłady: *va selë*, *va Zägrebe*, *va gräde* 'w mieście' (Debeljuhi I, 2, a); *na põl'u*, *u grädu* (!), *na pütu* (Milotić Breg I, 3); *na püti*, *na mósti*, *va grädi* (Čepić I, 3).

14) Końcówka *-ovi*, *-ove* w mianowniku i bierniku l. mn. rodz. m., n. p. *mrazüvž*, *duχóvž*, *ra-γüvę*, *vozüvę* acc. pl. i t. d. (Dekani II, 2); jest to jednak końcówka dosyć rzadka; bez porównania częściej występuje w tych dwóch przypadkach końcówka bez *-ov-* na *i* i *e*, n. p. mianownik: *müžž*, *γradž*, *sinž*,

tátj; biernik: *bráte*, *k'ónę*, *γrięšę* 'grzechy', *pétešę* 'koguty', *klučę* (Dekani II, 2). Końcówka *-i* w mianowniku l. mn. jest tylko męsko-osobową, zresztą brzmi ona *-e*, t. j. równa biernikowi. Tak w grupie czakawskiej, jak i czakawsko-słoweńskiej, końcówka *-ovi*, *-ove* nie jest zupełnie znana.

Nie wspominam o końcówce narzędnika l. p. rodz. ż. *-o*, n. p. *z žęno*, *s tétę*, *pod_γ'óruo*, *pot stięno*, *z brádę* (Dekani II, 2), gdyż występuje ona i w gwarach czakawskich w związku z przejściem prasł. $\varrho \Rightarrow o$; tak o tej formie, jak też rozwoju prasł. ϱ w niektórych gwarach czakawskich mówię nieco obszerniej przy ich opisie, por. rozdz. III.

Z konjugacji należy wymienić: 15) Tworzenie czasu przyszłego zapomocą *bon*, *boš...¹⁾*, czak. *t'u*, *t'eš...;* w gwarach czakawsko-słoweńskich zasadniczo też *t'un* || *t'on*, *t'eš... 16) W drugiej osobie l. mn. czasu teraż. typ *vidjstę*, *γręstę*, *dięlastę* (Kalambar II, 2), *bóstę*, *se mljtjstę*, *lętistę*, *vidjstę* (Rižana II, 2), czak. *vidite*, *delate*, *letite*, *znate*, t. j. tak, jak i zasadniczo w typie czakawsko-słoweńskim. 17) W trzeciej osobie l. mn. końcówka *-jo*, n. p. *ręčęjo*, *pęčęjo*, *rásęjo*, *sę pášęjo* (Dekani II, 2); w grupie czakawsko-słoweńskiej występuje również ta końcówka, n. p. *onj plėteju*, *kupiju*, *govōriju*, *nōsiju*, *rěčęju²⁾* (Brest III, 2), *onj govōrijo*, *onj pečęjo* (Račjavas III, 2); końcówka *-jo* trafia się też w czakawskich gwarach centralnych.*

Ze słowotwórstwa dwie cechy, a mianowicie sposób tworzenia stopnia wyższego i najwyższego. 18) Stopień wyższy tworzy się w grupie słoweńskiej przez dodanie przyrostka *-ši*, n. p. *mtjšj*, *mánšj*, *būlšj* (Tinjan II, 2); czak. *mlaji*, *mañi*, *bol'i*. W grupie czakawsko-słoweńskiej wyłącznie typ *mañi*; im bliżej gwar słoweńskich, tem więcej form z *-ši*, ale granicy między obu typami przeprowadzić się nie da. 19) Stopień najwyższy przymiotników tworzy się przez dodanie do stopnia wyższego przedrostka *nar-*, n. p. *nárlepši*, *nurmánši* i t. d.; podobnie i przysłówki, n. p. *nárveč* 'najwięcej', *nárbūlše* (Gabrovica II, 2). W grupie czakawskiej, a przeważnie i buzeckiej występuje przedrostek *naj-*, n. p. *najmlaji*, *najmañi* i t. d.

Z właściwości składniowych wymieniam: 20) Typ *lepa mesta*; w grupie słoweńskiej mamy zgodność określenia przymiotniko-

¹⁾ O *čon* por. rodz. IV i V.

²⁾ Z całej grupy czakawsko-słoweńskiej $\ast\varrho \Rightarrow u$ jedynie w Breście.

wego co do rodzaju z rzeczownikiem, n. p. *vrāta otyptā i zaprtā* (Dekani II, 2), *vrāta so zaprtā, nēdra so bīla pūna* (Pomjan II, 1); podobnie i w typie czakawsko-słoweńskim, n. p. *lépa mēsta, véla pđl'a* (Gradinje III, 1); w narzeczu czakawskim przymiotnik stoi w rodzaju żeńskim, a zatem typ *lepe mesta*.

21) Właściwości słownikowych nie można odpowiednio uwzględnić w ogólnym przeglądzie, gdyż to wymaga szczegółowych zestawień, co znowu mogłoby się przyczynić do zamazania całości obrazu. Mogę więc tylko podać bardzo ogólną charakterystykę. Grupa czakawska różni się dosyć znacznie od słoweńskiej, gdy tymczasem typ czakawsko-słoweński zajmuje stanowisko pośrednie, zgodne zresztą z przejściowością tej grupy i pod względem cech gramatycznych. Grupa czakawska nie przedstawia się jednak jednolicie, bo n. p. gwary centralne mają znacznie więcej wspólnych właściwości słownikowych z grupą słoweńską, aniżeli dialekt czepicki lub liburnijski, co też znajduje swe uzasadnienie w pewnych łącznościach gramatycznych gwar centralnych ze słoweńskimi. Nieco więcej szczegółów co do właściwości słownikowych podaję przy omawianiu każdej grupy z osobna. Obecnie tylko o rozprzestrzenieniu zaimka pytajnego *kaj* 'co', czemu nieraz zbyt wielką przypisuje się rolę. Otóż *kaj* oraz w złożeniach *zakaj, nakaj* i t. d. występuje prócz gwar słoweńskich również w całej grupie buzeckiej. W dialektach czakawskich tylko *ča, zač, poč, nač, vač* i t. d.

Toby były mniej więcej wszystkie z ważniejszych cech gramatyczno-słownikowych wyodrębniających grupę słoweńską od czakawskiej. Grupa czakawsko-słoweńska posiada pewne cechy wspólne jej z gwarami słoweńskimi, inne znów z czakawskimi; nie brak też takich właściwości językowych, które objęły tylko pewną część jej terytorjum, co graficznie przedstawia się w postaci pęku krzyżujących się izoglos; wszystko to dowodzi charakteru przejściowego tej grupy, co szczegółowiej przedstawię przy jej opisie.

Porównując spis cech »słoweńskich« z podanym przedtem zespołem cech »czakawskich«, dzielących to narzecze od sztokawskiego, zauważamy, że odpadły następujące punkty: z fonetyki: 1) **dj* ⇒ *j*, 2) **stj* (**skj*) ⇒ *šl*, 3) **zđj* (**zgj*) ⇒ *žj*, 4) utrzymanie grupy **čr-*, 5) utrzymanie grupy **tšj*, 6) zachowanie wy-

mowy χ w każdej pozycji; z morfologii: 7) zachowanie starych końcówek deklinacyjnych, 8) tryb warunkowy; ze składni: 9) czas teraż. słów dokonanych w znaczeniu przyszłego w zdaniu niezawisłym; z właściwości słownikowych: 10) *ki, ka, ko*. — Nietrudno spostrzec, że ze spisu cech czakawsko-sztokawskich wypadły same stare właściwości językowe, które wspólne są zarówno grupie czakawskiej, jak też i słoweńskiej; przedstawiają one albo kontynuację stanu prasłowiańskiej, albo też pochodzą z czasu bardzo bliskiego tej epoce.

A które właściwości do zbioru cech ogólnoczakawskich przybyły jako różnice względem grupy słoweńskiej? Oto one: 1) zatrata iloczasu, 2) brak rozróżniania dwóch długich intonacyj, 3) przesunięcie akcentowe typu *zlatô* 4) zanik krótkiej oksytonezy, 5) ograniczenie krótkiego akcentu do wyrazów jednozgłoskowych, 6) nowa wokalna redukcja, 7) $\bar{u} \Rightarrow \ddot{u}$, 8) ubezdźwięcznienie spółgłosek wygłosowych, 9) utrzymanie palatalności przedsamogłoskowego *r, 10) *vl- \rightarrow l-*, 11) szczątkowe utrzymanie liczby podwójnej, 12) końcówka *-ovi, -ove*, 13) czas przyszły zapomocą *bon...*, 14) typ *vidiste*, 15) typ *pečejo*, 16) *-ši* w stopniu wyższym, 17) *nar-* w stopniu najwyższym, 18) *kaj, zakaj*. — Cechy te, z bardzo małymi wyjątkami, polegają na zmianach i odchyleniach od stanu odziedziczonego z epoki prasłowiańskiej, i — co najważniejsze — należą w stosunku do poprzednich do młodszych zjawisk językowych. Czyż nie rzuca to nadzwyczaj ciekawego światła na wzajemne stosunki pokrewieństwa grupy czakawskiej, słoweńskiej i sztokawskiej? Jeszcze lepiej się nam one uwypuklą, skoro rozważymy szczegółowiej różnice, dzielące narzecze słoweńskie i sztokawskie. Zestawienie tych różnic słoweńsko-sztokawskich na obszarze Istrii wraz z podaniem ogólnego rozprzestrzenienia poszczególnych cech językowych nietylko nam wyjaśni stosunek tych dwóch grup na badanym obszarze, ale nadto pokaże, jaki charakter przedstawia językowa granica słoweńsko-sztokawska, oraz jeszcze raz uwydatni stan pomieszania gwar czakawsko-sztokawskich.

Prócz ogólnosłoweńskich właściwości, które — rozumie się — nie są też znane gwarom sztokawskim, należy jeszcze wymienić następujące przedewszystkiem istrjańsko-słoweńskie:

I. Różnice akcentowe: 1) brak rozróżniania *'* i *˘* w grupie sło-

weńskiej i czakawsko-słoweńskiej¹⁾, rozróżnianie dwóch długich intonacyj w gwarach sztokawskich, n. p. *ja dājen, on dāie, ja se bojín, ja lóvin, ja se veselín, ja dōjin, ja trésen, on réče, on kréde, oni péru, ale ja kantān, kopān, umīn, oni umīju, kopāju* (Dane IV, 2, a), *zvitza, dlito, stina, strila, sélo, žena, vóda, ale težák, zél'e, líšće, klíšta, sníg, grāža, uzēti, dōjde* (Prodol IV, 1). 2) Szczątkowe zachowanie typu *zlatō* w grupie słoweńskiej, brak tego przesunięcia akcentowego w gwarach czakawko-słoweńskich i sztokawskich. 3) Zupełna zatura krótkiej oksytonezy w grupie słoweńskiej, częściowe jej utrzymanie w gwarach sztokawskich, a dobre jej zachowanie w typie czakawsko-słoweńskim. 4) Ograniczenie krótkiego akutu do wyrazów jednozłogowych na obszarze słoweńskim, podobna tendencja w grupie czakawsko-słoweńskiej, brak tego ograniczenia w grupie sztokawskiej, n. p. *ognište, nā tašte, nasūženo, bešida, mīsto, ōsak* 'wosk', *līpega, jāčmik, nūdro, ml'āskati, siromāština, gūšterica* (Žužici IV, 1).

II. Z fonetyki: 5) Przejście $\bar{u} \Rightarrow \bar{u}$ w grupie słoweńskiej i w zasadzie czakawsko-słoweńskiej, $\bar{u}$ bez zmiany w gwarach sztokawskich, n. p. *kl'úca* gen. sg., *súdac, lúna* 'księżyc', *krúχa* gen. sg., *múχa, dúša, slúga* (Dane IV, 2, a). 6) $*dj \Rightarrow j$ w grupie słoweńskiej i czakawsko-słoweńskiej; różne odpowiedniki w gwarach sztokawskich, t. j. albo j albo j i $ž$, albo $j, ž$ i d' ($ǰ$), por. str. 28. 7) Słoweńskie: $*stj \Rightarrow šć$, czakawsko-słoweńskie: $*stj \Rightarrow št'$, sztokawskie: $*stj \Rightarrow št$ wzgl. $šč$, albo obok $št$ rzadsze $šč$, por. str. 28; $šč$ i $št'$ w związku z rozwojem $*tj$ ($*kt'$) $\Rightarrow č$ na obszarze słoweńskim, $\Rightarrow t'$ w typie czakawsko-słoweńskim, $\Rightarrow t'$ w części gwar sztokawskich w okolicy Buje, $\Rightarrow č$ na przeważnej części obszaru sztokawskiego. 8) Słoweńskie i czakawsko-słoweńskie $*zđj$ ($*zđj$) $\Rightarrow žj$, sztokawskie w północnej części $\Rightarrow žj$, w południowej $\Rightarrow žđ$. 9) Słoweńskie i czakawsko-słoweńskie utrzymanie grupy $*čr-$; w gwarach sztokawskich najczęściej $*čr-$ również się zachowuje, albo (w części południowej) obok $čr-$ trafiają się też przykłady zmiany $*čr- \Rightarrow cr-$. 10) Słoweńskie i czakawsko-słoweńskie utrzymanie grupy $*tšj$, w gwarach sztokawskich typ *lišće, prūće* i t. d. 11) Słoweńskie i czakawsko-słoweńskie utrzymanie wymowy χ w każdej pozycji, w gwarach sztokawskich zanik $-\chi$ w miejscow-

¹⁾ Aby nie powtarzać zestawiania różnic, występujących między grupą czakawsko-słoweńską i sztokawską, uwzględniłam równocześnie i tę grupę.

niku l. mn. rzeczowników rodz. m. i n., typ *na púti, po séli* i t. d. 12) Słoweńskie i czakawsko-słoweńskie $-l \Rightarrow -y$ wzgl. $-w$, sztokawskie $-l \Rightarrow -ja$. 13) Słoweńskie i czakawsko-słoweńskie $-v \Rightarrow -y$ wzgl. $-w$, sztokawskie $-v$ bez zmiany, i jedynie na Krasie $-v \Rightarrow -y$ lub $-w$, n. p. *krây* (Trstenik i Dane). 14) Słoweński typ *múrje, pastirja...*, sztokawskie i czakawsko-słoweńskie *more, pastira...* 15) Słoweńskie i czakawsko-słoweńskie $vl- \Rightarrow l-$, n. p. *last, lasje* i t. d.; w gwarach sztokawskich utrzymanie tej grupy, n. p. *vlast, Vlaxi* i t. d.

III. Z morfologii: 16) W grupie słoweńskiej utrzymanie liczby podwójnej w mianowniku rzeczowników wszystkich trzech rodzajów, w sztokawskiej i czakawsko-słoweńskiej jedynie w mianowniku rodz. m. 17) Narzędnik l. p. rodz. ż. w grupie słoweńskiej i czakawsko-słoweńskiej na $-o$ ($-o$), w gwarach sztokawskich na $-on$, n. p. *z matikon, z ženon, z česton*¹⁾ i t. d. 18) Czas przyszyły w grupie słoweńskiej zapomocą *bon...*, w gwarach sztokawskich zapomocą *ču* (*t'u*), w typie czakawsko-słoweńskim przeważnie *t'un* wzgl. *t'on*. 19) Słoweński typ *znaste, vidiste...*, sztokawski i czakawsko-słoweński *znate, vidite...* 20) Słoweński i czakawsko-słoweński typ *oni pečejo...*, sztokawski *oni pečedu* lub *peku*, n. p. w Danach zanotowałem następujące formy 3. os. l. mn.: *péru, zápru, želídu, se bojídu, stojídu, se veselídu, žívu, píju, se smíju*.

IV. Ze słowotwórstwa i składni: 21) Słoweński typ stopnia wyższego przymiotników *mańši, bálši...*, sztokawski i czakawsko-słoweński *mańi, bol'i...* 22) W stopniu najwyższym przymiotników i przysłówków na obszarze słoweńskim przedrostek *nar-*, w grupie czakawsko-słoweńskiej *nar-* || *naj-*, w sztokawskiej *naj-*. 23) W grupie słoweńskiej i czakawsko-słoweńskiej możliwość wyrażania czynności przyszłej zapomocą czasu teraz. słów dokonanych (w zdaniu niezawisłym), w gwarach sztokawskich konieczność użycia czasu przyszłego (*ču*).

V. Słownik. Różnice słownikowe między gwarami słoweńskimi a sztokawskimi są bardzo wielkie, ale — podobnie jak przy poprzednich grupach — nie dadzą się one w krótkości przedstawić i scharakteryzować, wobec czego wspomnę tylko o po-

¹⁾ Narzędnik bez przyimka tak w l. p. jak i mn. nie jest znany w całej Istrii.

przednio uwzględnianych 'co' i 'každy'. W grupie słoweńskiej i czakawsko-słoweńskiej 'co' brzmi *kaj*, podobnie i *zakaj* i t. d., w gwarach sztokawskich zasadniczo *ča*, (*ča*, *ca*), ale *zašto*, *pošto* i t. d. Jedynie nad samą granicą słoweńską, t. j. nad Rokawą, zwłaszcza w jej górnym biegu, trafia się *kaj*, ale *zašto*, *našto*..., znacznie rzadziej *kāj*, *zakāj*; i tak n. p. w wiosce Hrwoje (gmina Topolowac), położonej w bezpośredniej bliskości granicy słoweńskiej, notowałem *kāj*, *zakāj*..., chociaż w sąsiednim Kuczibregu, leżącym nieznacznie dalej na południe, występowało stale *ča*, *zašto*, *pošto*, *našto* i t. d. Drugi mały obszar *kaj* znajduje się w okolicy Bartonigli, ale o tem mówię obszerniej przy opisie gwary sztokawskiej. Co do 'wszystek, każdy' obszar sztokawski przedstawia się jednolicie: zaimek ten brzmi *vsaki*, *vsaka*, *vsako*, w gwarach słoweńskich *saki, *saka, *sako.

Już samo ilościowe porównanie cech, dzielących grupę czakawską i sztokawską od słoweńskiej, pokazuje, że więcej jest różnic wyodrębniających grupę słoweńską od sztokawskiej, aniżeli od czakawskiej. Nic dziwnego, gdyż w wyżej podanym zbiorze pozostały niemal wszystkie cechy różniące grupę czakawską od słoweńskiej, a nadto przyłączyły się niektóre właściwości »ogólnoczakawskie«. Niemal suma zespołów cech słoweńskich i ogólnoczakawskich daje dopiero długi szereg różnic, dzielących grupę sztokawską od słoweńskiej, co sprawia, że granica między temi dwoma narzeczami biegnie w północno-zachodniej Istriji nietylko wyraźnie, ale nawet zarysowuje się bardzo ostro. Brak pasa przejściowego, jaki wytworzył się między grupą czakawską i słoweńską (gwary czakawsko-słoweńskie), jest tu zupełnie zrozumiały; gwary słoweńskie i sztokawskie zaczęły sąsiadować ze sobą najwcześniej dopiero w XV wieku, a nadto sąsiedztwo to nie spowodowało zbyt ożywionych stosunków między temi dwoma grupami, gdyż stoi temu na przeszkodzie głęboka o niezmiernie stromych i trudno dostępnych brzegach dolina Rokawy i jej dopływów.

Różnice słoweńsko-sztokawskie nabiorą większej wagi, skoro je rozpatrzemy pod względem jakościowym, co zależy głównie od chronologii zjawisk językowych; rozważenie wieku podanych cech wskazuje, że grupę słoweńską różnią od sztokawskiej tak stare, jak i nowe właściwości językowe, i to w ten sposób, że nie nakazuje nam przyjąć współzycia obu tych grup po zakoń-

czeniu wspólnego okresu południowo-słowiańskiego, nie mówiąc już o ewentualnych jeszcze późniejszych związkach¹⁾. Inaczej natomiast przedstawia się stosunek grupy słoweńskiej i czakawskiej, gdyż starsze właściwości językowe świadczą o ich dawniejszych związkach, o ich współżyciu po okresie wspólności południowo-słowiańskiej, ale nowsze zmiany językowe (zwłaszcza nowa wokalna redukcja) wskazują na ich późniejszy różny rozwój. Narzecze czakawskie zadowolilo się naogół zachowaniem dawnego stanu językowego, gdy tymczasem w łonie grupy słoweńskiej zakiełkowały nowe tendencje rozwojowe, które spowodowały, że dalsze życie języka słoweńskiego po nowych potoczyło się drogach, różnych od konserwatywnych gwar czakawskich.

Taki jest ogólny stosunek pokrewieństwa języka słoweńskiego i zepchniętej dziś do roli narzecza grupy czakawskiej. W Istriji natomiast, gdzie bezpośrednie sąsiedztwo tych dwóch grup językowych pozwoliło na dalsze ich zżycie się między sobą, stosunek ten ukształtował się nieco inaczej. Tutaj niektóre gwary czakawskie wykazują znacznie silniejsze i późniejsze związki z grupą słoweńską, aniżeli to przeważnie bywa w narzeczu czakawskim; co więcej, między słoweńską i czakawską częścią Istriji wytworzył się pas gwar przejściowych, będący wymownym dowodem, że Słoweńcy i Chorwaci żyli na tej ziemi czas bardzo długi, a w każdym razie bez porównania dłuższy, aniżeli Słoweńcy i stosunkowo nowi osadnicy sztokawscy Morlacy. O tych ściślejszych związkach istrjańskich dialektów słoweńskich i centralnych czakawskich będzie jeszcze mowa w dalszym ciągu pracy.

Na zakończenie wywodów wzajemnego pokrewieństwa należałoby jeszcze pomówić o stosunku grupy czakawskiej i sztokawskiej. Niestety, w Istriji stosunek ten nie wypada zbyt jasno, ze względu na częściowe wymieszanie ludności czakawskiej i sztokawskiej i idące za tem pewnego rodzaju pomieszanie obu grup dialektycznych. Pomieszanie to utrudnia chęć pewnego uogólnienia ze względu na swój charakter, jest ono bowiem na obszarze Istriji bardzo różnorodne, t. j. gwary sztokawskie zależnie od położenia geograficznego i pochodzenia osadników wykazują jużto większą jużto mniejszą przymieszkę czakawizmów. Skoro jednak

¹⁾ Mam na myśli cały obszar językowy słoweński i sztokawski, a nie tylko istrjański.

czeniu wspólnego okresu południowo-słowiańskiego, nie mówiąc już o ewentualnych jeszcze późniejszych związkach¹⁾. Inaczej natomiast przedstawia się stosunek grupy słoweńskiej i czakawskiej, gdyż starsze właściwości językowe świadczą o ich dawniejszych związkach, o ich współzyciu po okresie wspólności południowo-słowiańskiej, ale nowsze zmiany językowe (zwłaszcza nowa wokalna redukcja) wskazują na ich późniejszy różny rozwój. Narzecze czakawskie zadowolilo się naogół zachowaniem dawnego stanu językowego, gdy tymczasem w łonie grupy słoweńskiej zakiełkowały nowe tendencje rozwojowe, które spowodowały, że dalsze życie języka słoweńskiego po nowych potoczyło się drogach, różnych od konserwatywnych gwar czakawskich.

Taki jest ogólny stosunek pokrewieństwa języka słoweńskiego i zepchniętej dziś do roli narzecza grupy czakawskiej. W Istriji natomiast, gdzie bezpośrednie sąsiedztwo tych dwóch grup językowych pozwoliło na dalsze ich zżycie się między sobą, stosunek ten ukształtował się nieco inaczej. Tutaj niektóre gwary czakawskie wykazują znacznie silniejsze i późniejsze związki z grupą słoweńską, aniżeli to przeważnie bywa w narzeczu czakawskim; co więcej, między słoweńską i czakawską częścią Istriji wytworzył się pas gwar przejściowych, będący wymownym dowodem, że Słoweńcy i Chorwaci żyli na tej ziemi czas bardzo długi, a w każdym razie bez porównania dłuższy, aniżeli Słoweńcy i stosunkowo nowi osadnicy sztokawscy Morlacy. O tych ściślejszych związkach istrjańskich dialektów słoweńskich i centralnych czakawskich będzie jeszcze mowa w dalszym ciągu pracy.

Na zakończenie wywodów wzajemnego pokrewieństwa należałoby jeszcze pomówić o stosunku grupy czakawskiej i sztokawskiej. Niestety, w Istriji stosunek ten nie wypada zbyt jasno, ze względu na częściowe wymieszanie ludności czakawskiej i sztokawskiej i idące za tem pewnego rodzaju pomieszanie obu grup dialektycznych. Pomieszanie to utrudnia chęć pewnego uogólnienia ze względu na swój charakter, jest ono bowiem na obszarze Istriji bardzo różnorodne, t. j. gwary sztokawskie zależnie od położenia geograficznego i pochodzenia osadników wykazują jużto większą jużto mniejszą przymieszkę czakawizmów. Skoro jednak

¹⁾ Mam na myśli cały obszar językowy słoweński i sztokawski, a nietylko istrjański.

III

GRUPA CZAKAWSKA.

Obszar. Granicą od wschodu jest morze Adrjatyckie na przestrzeni od ujścia Reczyny (Fiumara) na południe aż po Ubas, t. j. południowy kraniec Labińszczyzny. Następnie granica idzie wzdłuż kanału i rzeki Raszy (Canale dell'Arsa, fiume Arsa) aż po linię, którą możemy poprowadzić między wzgórzem Gorycy i Gromaczy. Od punktu, w którym ta linja przecięłaby Raszę, granica dialektyczna skręca na zachód i wzdłuż linji szczytów Gromaczy i Goryżycy podchodzi pod Kanfanar (Canfanaro); wymija to miasteczko (na południe od Kanfanaru pierwszemi punktami czakawskimi są dopiero wioski Wlaszycki i Krszancy), skręca gwałtownie na północ, biegnąc wzdłuż doliny Dragi; na linji tej wymija Kringę (Corridico), a obejmuje Tinian (Antignana), oba miasteczka leżące na prawym brzegu doliny Dragi; biegnąc w dalszym ciągu w kierunku północnym, dochodzi między Nowakami Motowuńskimi (Novacco di Montona) a Trwiszem (Treviso) do południowych stoków gór pazyńskich, które stanowią równocześnie północną granicę grupy czakawskiej; krańcowemi punktami czakawskimi są na północy następujące miejscowości: Beram (Vermo), Pazyn (Pisino), Zarecze (Sarezzo), Nowaki Pazyńskie (Novacco di Pisino) i Cerowle (Cerreto Istriano). W dalszym ciągu granica biegnie wzdłuż linji kolejowej Cerowle-Lupogława (Lupogliano), dochodząc do południowych stoków gór Krasu; z wiosek, położonych w południowej części tych gór, obejmuje Semić (Semi) i Brgudac (Bergozza), a wymija Laniszcie (Lanischie Mont'Aquila) i Podgacie (Podgace), należące do grupy buzeckiej. Od Laniszć granica skręca na północny zachód i biegnie następnie wzdłuż szczytów górskich Orłaku i Mocwili aż do Żabnika; stąd skręca gwałtownie na północ i, wijąc się między wsiami

Golac (Golazzo) i Poliane (Pogliane), dochodzi do czakawskiego Obrowa (Obrovo), t. j. do drogi Triest—Reka (Fiume). Na zachód od Obrowa czakawską podstawę przy wielkim wpływie słoweńskim wykazuje jeszcze mała wioska Skadanszcina. Od Obrowa granica posuwa się wzdłuż drogi Triest—Reka zrazu w kierunku wschodnim, następnie południowo-wschodnim; do grupy czakawskiej należy zaliczyć następujące graniczne punkty: Raczyce¹⁾ (Racizze di Castelnuovo), Starod (Starada), Pasjak (Passiaco), Szapiane (Sappiane), Rupa (Ruppa di Elsane), Lisac (Lissa), Lipa (Lippa di Elsane), Skalnica (Scalnizza), Klana (Clana) i Studena. W pobliżu tych dwóch ostatnich miejscowości granica dochodzi do źródeł Reczyny, a z jej biegiem i do morza Adrjatyckiego, t. j. do punktu, od którego rozpocząłem wykreślanie istrjańskiego obszaru czakawskiego.

Prócz ogólnoczakawskich znamion oraz cech, wymienionych przy omawianiu stosunku grupy czakawskiej i słoweńskiej, następujące właściwości językowe są wspólne wszystkim istrjańskim gwarom czakawskim:

1) Rozwój jerów w mocnej pozycji; dają one na całym obszarze *a*, n. p. *dân, tâst, pân, ogân, daskä, päs, sän* 'sen' (Sv. Martin I, 1). Z gwar czakawskich leżących poza Istrją jedynie wyspy Krk i Cres wyłamują się z pod tej zasady, gdyż tam w pewnych dialektach *ž i *č ⇒ *e*, a w gwarze Dobrinia ⇒ *o*; poza tem narzecze czakawskie nie różni się pod względem rozwoju jerów od właściwego obszaru sztokawskiego.

2) *ĭ ⇒ *u*, n. p. *ĭabuka, vŭk, pŭna, vŭna, dŭžni* (Gologorica I, 3), *dŭgo, pŭn, žŭt, tŭsta, nisan dŭžan* (Sv. Jelena I, 1). Z nieistrjańskich gwar czakawskich spotykamy w północnej części tego narzecza dosyć rozmaity rozwój tej zgłoskotwórczej spółgłoski: i tak na Krku, zwłaszcza w części wschodniej tej wyspy, bywa albo *ĭ ⇒ *-e* (*l*-), albo ⇒ *-o* (*l*-), albo ⇒ *-al*-; *ĭ ⇒ **-al*- występuje też na wyspach Unije i Sušak (Sansigo); *ĭ ⇒ *-el*- w przeważnej części wyspy Cresu; poza wymienionymi wyspami rozwój *ĭ w gwarach czakawskich jest identyczny ze sztokawskim, t. j. *ĭ ⇒ *-u*-.

3) *ŕ zatrzymuje swą wartość zgłoskotwórczą i zasadniczo nie wytwarza się przed nim zredukowana lub pełna samogłoska;

¹⁾ Dialektycznej przynależności Podgradu (Castelnuovo) nie udało mi się ustalić zupełnie pewnie.

jedynie na północnych i południowych krańcach gwary liburnijskiej istnieje tendencja rozwoju $*r \Rightarrow ar$, ale to nie może zmienić ogólnego obrazu. Przykłady: *sřp*, *vřχ*, *brzo*, *trdi*, *trn*, *čřv* (Cerovlje I, 3). Inne nieistrjańskie gwary czakawskie bardzo się różnie zachowują: znane są przejścia $*r \Rightarrow er$ lub *är* (Krk, Cres), albo $\Rightarrow ar \parallel är$ (Hvar, Vis) i t. p. W większości jednak gwar czakawskich *r* zachowuje swą wartość zgłoskotwórczą, a nie wytwarza się przed nim pełna lub zredukowana samogłoska, t. j. pozostaje grupa *trt*.

4) Interwokalne $-r- \Leftarrow -ž-$ występuje w podobnej ilości jak we wszystkich gwarach czakawskich, n. p. *moren*, *moreš...*, *renen*, *reneš...* 'gnam', *morda* i t. d. Jak wiadomo, przejście interwokalnego $-ž- \Rightarrow -r-$ występuje na całym słowiańskim południu, ale nie w jednakowej ilości przykładów, co każe przypuszczać istnienie pewnego ogniska (lub ognisk), skąd zmiana ta, mająca zrazu charakter zjawiska dialektycznego, rozszerzyła się z wolna na tak ogromny obszar. Brak dokładnego i równomiernie rozłożonego materiału nie pozwala na wyrobienie sobie jasnego poglądu na tę południowo-słowiańską właściwość.

5) $-m \Rightarrow -n$, n. p. z *volón*, *skrižón*, *krävān*, *sestrān*, *svīnān*, *bojtn se*, *stojtn*, *zbūdīn* (Perinići I, 3); utrzymuje się $-m$ w wypadkach, gdzie działanie analogji przeszkodziło tej zmianie, względnie zpowrotem $-m$ przywróciło, n. p. *sram*, *grom*, *sam* i t. d. według *srama*, *sramu...*, *samega...* *sami* i t. d. Zasadniczo też $-m \Rightarrow -n$ przed spółgłoską, n. p. *osundesēt*, *sedundesēt* i t. d. — Przejście $-m \Rightarrow -n$ obejmuje bardzo wielki obszar, gdyż prócz Istrji należy tu cała grupa czakawska oraz niektóre dialekty kajkawskie, słoweńskie i sztokawskie ¹⁾.

6) $-g \Rightarrow -χ$, n. p. *brīχ*, ale *brīga*, *rōχ*, ale *rōga*, *bōχ* 'Bóg', ale *bōχ* 'zbogiem', *snīχ*, ale *snīga*, *vrāχ* 'djabeł' (Čepić I, 3); przejście to prócz grupy czakawskiej występuje też w buzeckiej i słoweńskiej, oraz w niektórych gwarach czakawsko-sztokawskich; w gwarach słoweńskich zależnie od istnienia *g* lub *γ* mamy $-g \Rightarrow -χ$ lub $-γ \Rightarrow -χ$. Przejście $-g \Rightarrow -χ$ jest znane poza Istrją większości dialektów czakawskich.

7) $kl-$, $gl-$, $χl-$ + *e* ($\Leftarrow e$, $*ě$, $*e$), *i* ($\Leftarrow *i$, $*ē$) $\Rightarrow kl'-$, $gl'-$, $χl' + e, i$,

¹⁾ Por. Fr. Ilešić, »Jedna glasovna pojava: promjena krajnoga *m* u *n*« Ljetopis Jngoslov. Akad. XXXI (1916) 17—20.

n. p. *kl'in*, *kl'ist'a*, *mi kl'enemo*, *on je prokl'e'*, *gl'ist*, *gl'edat*, *χ'ib* 'bochenek' (Kožljak I, 3); w gwarze liburnijskiej w związku z przejściem *l' ⇒ j* nastąpiła też zmiana *kl'-*, *gl'-*, *χ'-' ⇒ kj-*, *gj-*, *χj-*, n. p. *kjēva*, *gjēdat*, *χjēb* (Matulje I, 1). Kombinatoryczna ta zmiana jest znana wielu nieistrjańskim dialektom czakawskim, ale nie umiem podać dokładniejszego jej zasięgu.

8) *kn-*, *gn-* ⇒ *kn-*, *gn-*, n. p. *knžica*, *nāzlo* ← *gnēzdo (Kožljak I, 3), *gnžlo* (sic! Vlašići I, 2, a), *nizlo* (Gračišće I, 2, a), *gnizlo* (Aflić I, 2, c); przejście to znane jest też grupie sztokawskiej i słoweńskiej, n. p. *gnizdo* (Mrčana IV, 1), *gnizdo* (Poljaki IV, 1), *γnīzdo*, *γnīje* (Rižana II, 2); poza Istrją zmiana ta również bardzo często występuje.

9) Grupa *r + a* i *r + o* w wyrazach takich jak *krast*, *rast*, *rabac* 'wróbel' i *grob...* utrzymuje się; niema zatem przejścia *ra-*, *ro-* ⇒ *re-*, n. p. *krest*, *rest*, *rebac*, *greb*, *greble*, jak to bywa w niektórych gwarach czakawskich i sztokawskich; w Istrji zmiana ta jest bardzo rozpowszechniona w grupie sztokawskiej¹⁾, gdzie jednak *r + o* pozostaje bez zmiany i tylko *r + a ⇒ r + e*, n. p. *ukrešti*, *rešte*, *rebac* (Vabriga IV, 1), *rešti*, *rebac* (Marić II, 1), *krésti*, *rešti*, ale *rápci* (Dane IV, 2, a).

10) W grupie czakawskiej: *dót'*, *pót'*, *nát'*; niemal w całej grupie sztokawskiej: *dójtj*, *pójtj*, *náitj* (w części południowej), lub *dójt*, *pójt*, *nájt* (w części północnej). Dokładne rozprzestrzenienie typu *dot'*, *pot'*, *nat'* w gwarach czakawskich poza Istrją nie jest mi znane, ale w każdym razie nie należy on do rzadkości.

11) Typ mianownika l. mn. rodz. m. *vuki*, *rogi*, *grexi* i celownika-miejscownika l. p. rodz. ż. *ruki(-e)*, *slogi(-e)*, *snaχi(-e)*, t. j. bez palatalizacji poprzedzającej spółgłoski tylnojęzykowej, jest rozpowszechniony w całej Istrji, a i poza nią ogólnie znany; typ *u vojski*, *rekla sam devojki* i t. d. panuje w mówionym języku literackim serbo-chorwackim, nie mówiąc o słoweńskim, gdzie jest on jedynie dopuszczalną formą literacką. Nie mamy tu — rozumie się — do czynienia z zachowaniem nieprawdopodobnego archaizmu, lecz z nowszem wyrównaniem analogicznym.

12) Brak formy narzędnika bez przyimka, a zatem typ *delat z rukami* i *z glavon*, *kopat z matikon*, *kosit s koson* i t. d. Jest

¹⁾ Vuk zmianę *ra-ro-* ⇒ *re-* uważał za typową cechę czakawską: „Mjesto *grob* govore *greb*, mjesto *rastem* *restem*, mjesto *vrabac* *vrebac*. Sve tri ove riječi ja sam ovako slušao i u Dubrovniku«. Kovčević j. w. str. 19.

to właściwość wszystkich gwar Istrji, a i poza nią bardzo rozpowszechniona.

13) Typ *lokva, smokva, tikva, dretva, crikva*, a nie *loki, smoki, tiki, dreti, criki* i t. d., jak to się trafia w gwarach winodolskich i we wschodniej części wyspy Krku. W całej Istrji typ ten występuje tylko w nowej postaci; w nieistrjańskiej grupie czakawskiej typ *loki* i t. d. zachował się resztkowo, głównie na wspomnianych obszarach (część Winodolu i Krku).

14) Typ *zelje, veselje, ufanje, spanje, Zagorje* i t. d.; nie znany jest natomiast typ ściągnięty: *zeli, veseli, ufani, spani, Zagori*, który występuje w gwarach Chorwackiego Przymorza i we wschodniej części Krku. Typ ściągnięty w gwarach czakawskich jest niezmiernie rzadki i wątpliwe, czy się jeszcze gdzieś trafia poza Krkiem i Winodolem.

15) Typ *kamik, kremik, jačmik, plamik, pramik, remik* wobec *kamen, kremen* i t. d. języka literackiego, to zn. przyrostek *-ik* nie ma bynajmniej odcienia zdrobniałości; przeciwnie n. p. *kamik* ma przeważnie znaczenie zbiorowe: 'wielka ilość kamieni, skał', n. p. *v Istrji je sam kamik* '...tylko skały, kamienie', *na kamike nič ne raste* 'na skałach, głazach...'; typ to i poza Istrją bardzo rozpowszechniony, chociaż nie zawsze znany we wszystkich przytoczonych przykładach: czasem tylko *kamik*, ale *remen, plamen, pramen* i t. d.

16) Zanik końcowego *-i* w bezokoliczniku, a więc *prat, zvat, orat, nagnut, kantat, čitat* i t. d.; zbytecznym dodawać, że i w nieistrjańskich gwarach czakawskich typ to niemal jedyny. Bezokolicznik z końcowym *-i* notowałem tylko na wyspach Ist i Molat; innych gwar czakawskich, gdzieby się w tej formie *-i* utrzymało, nie znam.

17) Zupełny zanik czasu przeszłego niedokonanego (imperfectum). W grupie czakawskiej poza Istrją resztki tego czasu zanotował J. Milčetić¹⁾ dla gwary Dubaszniczy (Krk); dziś on i tutaj na wymarcu.

18) W 2. osobie l. mn. czasu przeszłego imiesłów stoi w l. p., a więc *viste bil, viste rekla, viste prišal, viste storila* i t. d. Ten sposób tworzenia 2. osoby l. mn. czasu przeszłego wspólny jest całemu obszarowi Istrji, a również i poza nią niezmiernie roz-

¹⁾ „Čakavština Kvarnerskih Otoka“, Rad CXXI (1895) 127.

powszechniony; obejmuje on zwłaszcza nadmorskie dialekty serbochorwackie i słoweńskie.

Cech językowych, wspólnych całej czakawskiej grupie Istrji, zebrało się dosyć sporo, ale już to charakter tych zmian (n. p. zmiany kombinatoryczne), już to jeszcze w większym stopniu ich rozprzestrzenienie, redukują niemal do zera wartość tego zbioru dla wyodrębnienia omawianej grupy. Niema w tym zbiorze ani jednej cechy, któraby obejmowała całą istrjańską grupę czakawską, a zarazem nie była znaną reszcie czakawskich gwar nieistrjańskich, co wymownie świadczy o tem, że czakawskie gwary Istrji wszystkie razem między sobą się nie zżyły; łączy je i przeciwstawia innym gwarom Istrji (słoweńskim i sztokawskim) tylko ich charakter ogólnoczakawski, ale osobnej grupy czakawskiej, przeciwstawiającej się całemu narzeczu czakawskiemu, gwary te nie tworzą. Inaczej ma się jednak sprawa, skoro przejdziemy do rozpatrywania poszczególnych czakawskich dialektów Istrji; przy tak nazwanych przeze mnie gwarach centralnych zobaczymy, że trzeba im bezwzględnie przydzielić odrębne stanowisko wobec wszystkich znanych dialektów czakawskich.

Przytoczony spis cech ma natomiast innego rodzaju znaczenie, a mianowicie służy on jedynie do wypuklenia i podkreślenia czakawskiego charakteru omawianej grupy. O ile zespół cech ogólnoczakawskich można było nazwać pierwszorzędnymi, decydującymi dla udzielenia pewnemu dialektowi nazwy »czakawski«, to podany wyżej spis może uchodzić — z małemi wyjątkami — za zbiór drugorzędnych właściwości czakawskich; nazywam je drugorzędnymi, gdyż albo nie obejmują one całego obszaru czakawskiego, albo prócz grupy czakawskiej znane są też gwarom sztokawskim lub słoweńskim: te dwa momenty obniżają ich wartość, ale przecież w połączeniu ze zbiorem ogólnoczakawskim dają one wystarczającą charakterystykę omawianych gwar jako czystoczakawskich¹⁾.

Pogłębienie dotychczasowej charakterystyki istrjańskiej grupy czakawskiej oraz jej podział dialektyczny uzyskamy na podstawie przebiegu następujących izoglos: 1) *a*, 2) *ā*, 3) *ǫ, 4) *e*, 5) *ě, 6) *-l*,

¹⁾ Rozumie się, że na linii zetknięcia się grupy czakawskiej i sztokawskiej można usłyszeć różne sztokawizmy, ale do jądra gwar czakawskich wpływ sztokawski nie dotarł.

7) *ʹ*, 8) *č*, *c* + spółgłoska, 9) *vi-*, 10) miejscownik l. p. rodz. m., 11) dopełniacz l. p. rodz. ż., 12) celownik l. p. rodz. ż., 13) narzędnik l. p. rodz. ż., 14) miejscownik l. p. rodz. ż., 15) mianownik l. mn. rodz. ż., 16) typ *seme(n)*, 17) słownik. — Zasiąg tych cech da się dosyć dokładnie wykreślić, więc one jako izoglosy będą same swym przebiegiem wyznaczały pewne skupienia dialektyczne. Prócz nich uwzględniam i inne zjawiska, jak n. p. rozwój *č, *j* ← *dj obok *đ* etymologicznego, cakawizm, pewne przesunięcia i zmiany akcentowe i t. p., ale przy ugrupowaniu czakawskich gwar Istriji będą one odgrywały podrzędniejszą rolę.

Na podstawie podanego zespołu czakawskich właściwości lokalnych dzielę czakawską grupę Istriji na następujące dialekty: 1) Gwara liburnijska. 2) Gwary centralne: a) typ zmińsko-pazyński, b) labiński, c) boluński. 3) Gwara czepicka. 4) Grupa cicka: a) typ muński, b) gwara Skadanszciny.

Gwara liburnijska.

Obszar. Liburnijski typ dialektyczny, nazwany tak od rzymskiej prowincji Liburnji, zajmuje pas wschodniego wybrzeża Istriji od Reczyny aż po miasteczko Brszecz włącznie; na północy sięga po podaną wyżej granicę grupy czakawskiej; od wschodu pasmo Planika (Alpe Grande, wys. 1273 m.), Uczki (Monte Maggiore, wys. 1396 m.) i Kaldary (Caldara, średnia wys. 600 m.) oddziela go wyraziście od innych gwar czakawskich, t. j. tak centralnych, jak też typu czepickiego, a częściowo i cickiego. Na linii tej tylko w dwóch miejscach znajduje się nieco dogodniejsze połączenie komunikacyjne między Liburnją a obszarem właściwej Istriji, a mianowicie przez tak zw. »bramę plomińską« (Plomin, włos. Fianona) oraz przełęcz Uczki; pozatem wyżej wymienione pasma górskie oddzielają szczerlnie obszar Liburnji od środkowej Istriji. Na zakreślonym obszarze różnice dialektyczne między poszczególnymi miejscowościami są tak nieznaczne, że można w dalszym ciągu mówić o jednolitym typie liburnijskim¹⁾.

¹⁾ Co najwyżej możnaby jeszcze podzielić go na dwie części: typ miejski i wiejski, biorąc pod uwagę, że wszystkie niemal nadmorskie miasteczka są cakawskie, wioski zaś, przeważnie nieco zdala od wybrzeża położone, czakawskie. Cakawizm jednak, jak to z mej monografii o tem zjawisku chyba jasno wynika, jest wogóle wybitną cechą dialektów miejskich, więc niemal wszędzie możnaby na gruncie czakawskim podobny

Wykazuje on następujące czakawskie właściwości lokalne:

1) $\bar{a}$, $\bar{e}$ ($\Leftarrow *e$, $*\bar{e}$, $*\bar{e}$), $\bar{o}$ pozostają bez zmiany, n. p. *jáki*, *mládi*, *gládni*, *plát'a*, *dél*, *brést*, *snêx*, *dren*, *brêx*, *vól*, *nóz*, *gróm*, *nôs*, *kôst*, *vôz* (Matulje); jedynie w okolicy gminy Sw. Matej, a zwłaszcza w wiosce Marczeli (lud. *Marčéf*) oraz na południu koło Brszecza, stwierdziłem tendencję do słabej labjalizacji $\bar{a}$, co znaczą przez $\acute{a}$, n. p. *ne znán*, *kapitán*, *dán* 'dzień', *vrâx* 'djabeł', *nán* 'nam', *jedán*, *dvánâist* (Marčelji), *vân* 'wam', *jáko*, *glâs*, *krái* 'król' (Sv. Martin). W okolicy Brszecza rozwój $\bar{a} \Rightarrow \acute{a}$ mógł nastąpić pod wpływem gwar sąsiednich, mających $\bar{a} \Rightarrow \acute{a}$ (tak już w przylegającym do Brszecza Zagorju), w części północnej jest on może spontaniczny.

2) $*\bar{o} \Rightarrow \ddot{u}$, n. p. *zúb*, *susêd*, *sestrü* acc. sg., *mrêžu* acc. sg., *gústa* (Sv. Jelena), *úsko*, *onì rekù*, *onì gredù*, *mûž* (Breza).

3) $*\bar{e} \Rightarrow e$, n. p. *nedêja* 'niedziela', *želêžo*, *mèrimo sè*, *gòre*, *dòleka*, *grêx*, *vrêt'a* (Mošćenica), *besèda*, *lèto*, *brème*, *mrêža*, *lêxù* (Breza). Gwara liburnijska należy do bardzo czystego typu ekawskiego; z ikawizmów zanotowałem jedynie powszechne na całym obszarze: *divójka*, *stírat t'a* 'wypędzić', *pàsja_vira* 'przekleństwo: psiakrew', chociaż mam zanotowanych przeszło 160 przykładów z prasl. $\bar{e}$; podobnie też $*\bar{e} \Rightarrow e$ w kategorjach gramatycznych, o których będzie mowa poniżej; tutaj notuję jeszcze $*\bar{e}$ w stopniu wyższym przymiotników i przysłówków, n. p. *starèji*, *cenèje*, *finèje* (Lovran).

4) Końcowe *-l* utrzymuje się, n. p. *rèkāl*, *prnesál*, *videl*, *preskočl*, *vól* (Sv. Matej), *on je pròdāl*, *rèkāl*, *pišál*, *dèlāl*, *sól*, *štól* (Mošćenica).

5) $l' \Rightarrow j$, n. p. *zèmjä*, *krājä* 'króla', *kjúc* (Kraj Gorenji); jedynie w północnej części grupy liburnijskiej l' nie ulega zmianie; brak przejścia $l' \Rightarrow j$ stwierdziłem w Rupie, Lipie i Skalnicy; w Brezie już $l' \Rightarrow j$, n. p. *učitej*, *jüdi*, *pòje*, *kráj* 'król' i t. d.

6) $\bar{c}$, $c +$ spółgłoska $\Rightarrow \bar{s}$, $s +$ spółgłoska, n. p. *Ūška* 'szczyt Uczka, włos. Monte Maggiore', *brijäšnica*, *rúšna* 'pierwsze śniadanie', *gròmniška planina* 'góra gromnicka', por. miejscowość Grob-

podział przeprowadzić; nadto zaś cakawizm jest rezultatem obcego wpływu, więc jako zewnętrzna, nieorganiczna właściwość gwar czakawskich, nie może służyć do przeprowadzania podziału dialektycznego. Dwie inne cechy, t. j. $\bar{a} \Rightarrow \acute{a}$ i $r \Rightarrow \acute{r}$, obejmują tak drobną ilość punktów, że trudno jedynie na ich podstawie dzielić duży obszar liburnijski na małe skrawki.

nik, lud. *Gromnik* (Marčelji), *v Ūške, naöpašno, mäška* 'kot' (Sv. Jelena); w punktach čakawskich *č, c + spółgl. ⇒ š* (s wzgl. *š*) + spółgl., n. p. *mäška, Ūška, junäski* (Volosko); o chronologii tej zmiany por. mój »Čakawizm« j. w. str. 55 i nast. Zmiana ta jest znana w Istriji tylko gwarze liburnijskiej, ale poza Istriją występuje w większości dialektów čakawskich.

7) Rzadkie ślady prepozycji *vi-*, n. p. *ovce su vignalì, vikopat* (Sv. Jelena); w Istriji *vi-* występuje dosyć często w gwarach centralnych, zresztą prepozycja ta niemal wszędzie w dialektach čakawskich jest na wymarciu.

8) Miejscownik l. p. rodz. m. i n. kończy się na *-e*, n. p. *va selë, po lëte, na nòste, va grãde* (Sv. Jelena), *va Zügrebe. va Bršeče, na Sušake* (Kraj Gorenji).

9) Dopełniacz l. p. rodz. ż. ma końcówkę *-i*, n. p. *sestrì, ženì, trãvì, glãvì* (Breza); dopełniacz l. p. i mianownik l. mn. rodz. ż. brzmią jednakowo, różniąc się jedynie intonacją; czasem znika i ta różnica, n. p. *krãvi, mäjki* = dopełniacz l. p. i mianownik l. mn., i tylko z sensu zdania można dwie te indentycznie brzmiące formy odróżnić.

10) Celownik l. p. rodz. ż. kończy się na *e ← *ë*, n. p. *tetë, sestrë, slügë, bãbe, mäjke* (Matulje).

11) Narzędnik l. p. rodz. ż. *-un*, n. p. *s sestrün, z decün, z gorün* 'pod górę', *s tun cestun* (Grabova); końcówka *-un* występuje też w narzędniku zaimków osobowych, t. j. *z mánun* 'ze mną', *slöbün* 'z tobą' (Sv. Matej); w gwarze liburnijskiej mamy więc w narzędniku l. p. rodz. ż. końcówkę pośrednią między čakawską najstarszą (*-u*) i najnowszą formą (*-on*). Kończówka *-u* w gwarach čakawskich dosyć rzadka, najczęściej występuje *-on* lub *-un*; w pierwszym wypadku analogja według tematów męskich objęła samogłoskę i spółgłoskę, w drugim tylko tę ostatnią.

12) Miejscownik l. p. rodz. ż. kończy się (w związku z rozwojem **ë ⇒ e*) na *-e*, n. p. *v jãme, na mejë, na slãme, na vodë, po trãvë* (Grabova).

13) Mianownik l. mn. rodz. ż. ma końcówkę *-i*, n. p. *sestrì, rìbi, bãbi, ženì, daskì, zvëzdì* (Sv. Matej), por. punkt 9.

W gwarze liburnijskiej utrzymały się zatem w twardych osnovach stare końcówki deklinacyjne w przeciwieństwie do innych gwar čakawskich, ikawskich i ikawsko-ekawskich, gdzie uległy one zmianie pod wpływem tematów miękkich; tam omó-

wione przypadki brzmią tak: dopełniacz l. p. *žene*, celownik *ženi*, miejscownik *ženi*, mianownik l. mn. *žene*, por. niżej.

14) Typ *sème*, *brème*, *tème* (Matulje), *ime*, *vième* (Breza), a nie *sëmen*, *brëmen* i t. d., jak to tu i tam w gwarach czakawskich występuje. W Istriji typ *brëmen* znany jest tylko gwarom centralnym.

15) Prócz wymienionych cech gramatycznych osobliwe piętno wyciskają na gwarze liburnijskiej właściwości leksykalne; z nich znów w szerokim tego słowa znaczeniu słownik nadmorski, przeważnie weneckiego pochodzenia, odgrywa dominującą rolę i wpływa w znacznej mierze na to, że z jednej strony typ liburnijski upodabnia się zewnętrznie do leżących od wschodu wyspiarzskich dialektów czakawskich, a z drugiej strony przez to właśnie jeszcze bardziej różni się od reszty lądowych gwar istrjańskich. Zresztą cech słownikowych nie można szczegółowiej uwzględnić, gdyż wymaga to dokładnych zestawień, co znów bez przytoczenia bardzo obfitego materiału jest prawie niemożliwe i mijałoby się zresztą z celem niniejszego przeglądu.

Z innych zjawisk nieobjętych spisem lokalnych cech czakawskich warto zaznaczyć, że stara akcentuacja utrzymuje się tutaj w doskonałym stanie; nie zanotowałem nawet ani jednego przykładu najczęściej zresztą pojawiającego się cofania krótkiego akutu z końcowej zgłoski otwartej na poprzedzającą długość; mamy tu zatem stale *zvězdà*, *lětvò* 'dłóto', *svit'ä*, *rükü*, *trävä* (Mošćenica); co do ' notowałem bardzo często przejście $\Rightarrow \sim$ w absolutnym końcu słowa, n. p. *sestrí* gen. sg., *zvězdí*, *onì rekü*, *zaprù*, *zovù* i t. d. (Sv. Matej); ponieważ wspomina o tej zmianie również Belić, i to tak dla Kastawszczyzny, jak i gwary Weprinca¹⁾, więc sądzić należy, że przejście $\Rightarrow \sim$ w absolutnym końcu słowa jest właściwością całej Liburnji.

Inna cecha liburnijska również przez Belića notowana — to rozróżnianie *ž* etymologicznego od *j* ($\leftarrow *dj^2$); już Belić stwierdził, że *j* ($\leftarrow *dj$) wymawia się z silną frykacją, podczas gdy *ž* etymologiczne ma tendencję do zaniku, co zwłaszcza przed *i* dobrze się

¹⁾ Belić, Godišnjak XXVI j. w. str. 235.

²⁾ Za Belićem transkrybuje *ž* i *j*; pierwsze niezgłoskotwórcze *i*, drugie *j* frykatywne; por. Belić l. c. str. 235 »tako na pr. *j* u *grája* drukčije je nego *j* u *jaja*; u prvom je slučaju frikativno, a u drugom je vrlo slabo *ž* nesložno (*íá* i *grája*)«.

uwydlatnia, gdyż wtedy i z i w jeden dźwięk się zlewa, n. p. *onä se bož* $\leftarrow$ *boji* 3. os. czas. teraźn., *vöz stoi*, *mož bräti*, ale *mläji*, *släji*, *tüji*, gdzie $j \leftarrow *dj$ (Zatka). Ponieważ nie wiem, czy zjawisko to, dla mojego zresztą ucha dosyć trudno uchwytnie, występuje w całej Liburnji, oraz z powodu braku pewnych wiadomości co do tej cechy w Istriji środkowej, nie włączyłem tego rozróżniania dwóch j do spisu cech, które mają posłużyć do uporządkowania gwar czakawskich.

Pod względem znanego przejścia $*'e \Rightarrow a$ gwara liburnijska zachowuje się jednolicie, t. j. $*'e \Rightarrow e$ na całym obszarze z wyłączeniem powszechnego *zajik* 'język', powstałego z *jazik* wskutek przestawienia j i z ; pozatem notowałem: *san žéjan*, *jétra*, *žét*, *onü su počeli*, *on je prijél*, *mi křénemo*, *prokjéstvo jčmnik* (sic! bez zmiany $\check{e} \Rightarrow \check{s}$) (Sv. Jelena). Wogóle przejście $*'e \Rightarrow a$ i w innych gwarach czakawskich utrzymuje się tylko resztkowo w obrębie kilku wyrazów, przez co i zjawisko w pewnej części narzeczka czakawskiego dawniej bezwzględnie fonetyczne zeszło obecnie do właściwości leksykalnych. Wystarczy wspomnieć o niezmiernie szerokiem rozprzestrzenieniu formy *zajik*, albo o występowaniu słowa *jačmnik* w tych dialektach, które nigdy przejścia $*'e \Rightarrow a$ nie znały, aby uznać przykłady z $+a \leftarrow *'e$ za właściwości słownika, a nie gramatyki. Ostatnie zwłaszcza słowo (*jačmnik*) widocznie doskonale nadaje się do wędrówek, skoro na oznaczenie jęczmienia występuje cały szereg nazw (n. p. *ozimac*, *škandeja* $\leftarrow$ *skandel*, *stupaňe*)¹⁾.

Takie są ważniejsze cechy gwary liburnijskiej; na podstawie przytoczonego materiału można jako jej ogólny rys podać dobre utrzymanie starych właściwości czakawskich czyli charakter archaiczny tej gwary; archaiczność ta nie uwydlatnia się już tak dobrze w sąsiednim, również ekawskim, typie bakarsko-praputnickim²⁾; stanowi on właściwie przedłużenie gwary liburnijskiej, ale jej cech nie zachowuje już w takiej czystości; widać to doskonale na rozwoju $*\check{e}$, które w Liburnji — jak widzieliśmy — dawało niemal wyłącznie e , a tutaj obok zasadniczego przejścia $*\check{e} \Rightarrow e$ trafia się też sporo form ikawskich; przecież nawet gware

¹⁾ Czasem *jačmnik* to tylko 'jęczmień na oku', a na oznaczenie zboża używa się innej nazwy.

²⁾ Od miasteczka Bakar (Buccari) i wsi Praputnik.

Krasicy, w zasadzie ekawska, uważano ¹⁾ za typ przejściowy ekawsko-ikawski. W samym Praputniku tych ikawizmów stosunkowo jeszcze mało, w innych wsiach znacznie więcej. Nic dziwnego, bo grupa bakarsko-praputnicka sąsiaduje od północy i południa z dialektami ikawsko-ekawskimi ²⁾ i od nich szereg ikawizmów przyjęła. Gwara liburnijska tymczasem tylko z jednej strony, a mianowicie poprzez bramę plomińską przytyka do ikawsko-ekawskiego typu czepickiego, pozatem styka się z gwarami ekawskimi, od zachodu i północy z ekawskimi dialektami czakawskimi lub słoweńskimi, od wschodu i południowego-wschodu przez cieśninę farysyńską z ekawskimi gwarami Cresu. Coprawda na niewielkiej przestrzeni wzdłuż górnego biegu Reczyny dotyka ona do ikawsko-ekawskiego typu Grobniku, ale oddziela ją od niego i ta rzeczka i dosyć wysokie pasmo tak zw. Gromnickiej Planiny; to samo można powiedzieć i o ikawsko-ekawskiej grupie cickiej, odciętej przez swe położenie geograficzne od reszty gwar czakawskich. Jak więc widzimy, typ liburnijski jest niemal dokoła otoczony gwarami ekawskimi, wskutek czego może tem łatwiej utrzymać ikawizm w stosunkowo bardzo wielkiej czystości.

Zapewne jeszcze długi czas po osiedleniu się plemion chorwackich nad brzegami morza Adrjatyckiego typ liburnijski i bakarsko-praputnicki przedstawiał jedną grupę dialektyczną, ale już to wskutek zżycia się typu bakarsko-praputnickiego z sąsiednimi gwarami ikawsko-ekawskimi, już to z powodu pojawienia się w gwarze liburnijskiej pewnych nowych tendencji (por. choćby $l' \Rightarrow j$ i $-g \Rightarrow -\chi$) oba te dialekty nieco od siebie się oddaliły. Szczegółowsze rozpatrywanie stosunku gwary liburnijskiej do bakarsko-praputnickiej, jak też i innych czakawskich gwar nieistrjańskich, zbytby mię daleko odwiodło od właściwego tematu, dlatego też tylko ogólnie zaznaczę, że po typie bakarsko-praputnickim najbliższej spokrewniony z Liburnją jest dialekt creski, nieco zaś dalej

¹⁾ Por. A. Leskien, »Über den Dialekt der »Narodne pripovietke iz hrvatskoga primorja« ges. von Fr. Mikuličić«, Archiv f. slav. Phil. V (1881) 181—90.

²⁾ Od północy leży tak zw. typ grobnicki (od miejscowości Grobnik) od południa hreliński (od wsi Hreljin); stąd wdarty się takie ikawizmy, jak: *lipo*, *crikva*, *bizät*, *čovik*, *divójk*, *vríme* || *vréme*, *po svitu*, *brîg* częstsze *glavica* 'pagórek', *Rika* 'Fiume', *stíraj ga* (Praputnik).

wspomniane gwary ikawsko-ekawskie (typ grobnicki i hreliński) i dosyć zróżniczkowane dialekty Krku.

Do omówienia stosunku pokrewieństwa z innymi czakawskimi gwarami Istrii przechodzę obecnie, zaczynając od charakterystyki dosyć bliskich krewnych typu liburnijskiego, a mianowicie tak zw. centralnych gwar czakawskich.

Gwary centralne.

Centralne gwary czakawskie, nazwane tak już to z racji ich położenia w znacznej części Istrii środkowej, już to dla podkreślenia ich stanowiska jako pierwotnie jedynych poza Liburnją czakawskich gwar Istrii, rozpadają się na trzy niezbyt się od siebie różniące odcienie dialektyczne, a mianowicie žmińsko-pazyński, labiński i boluński.

Obszar. Typ žmińsko-pazyński obejmuje najbliższą okolicę miasteczek Žminia (Gimino) i Pazyna (Pisino), labiński i boluński jest mniej więcej identyczny z obszarem gmin Labina (Albona) i Boluna (Bogliuno). Dokładniejsze granice gwar centralnych najłatwiej podać w ten sposób, że od zakreślonego granicami grupy czakawskiej obszaru Istrii środkowej odejmiemy zasięg gwary czepickiej, której centrum — jak sama nazwa wskazuje — znajduje się nad jeziorem Czepić (Lago d'Arsa). Dokładne rozprze-strzenie typu czepickiego wykreślam przy jego omawianiu (por. niżej), a obecnie dla zorientowania się w ugrupowaniu gwar centralnych podaję, że gwara czepicka ze swego centrum nad wspomnianem jeziorem wypuszcza dwie odnogi; jedna z nich, dochodząc poprzez rumuńskie Brdo i Grobnik oraz należącą do tej gwary Gologorycę (Montecalvo) i Nowaki (Novacco di Pisino) aż pod Pazyn, oddziela Boluńszczyznę od typu žmińsko-pazyńskiego; druga południowo-zachodnia przecina łączność tego typu z Labińszczyzną. Już sam tego rodzaju podział geograficzny gwar centralnych każe przypuszczać, że rozpadły się one na wspomniane trzy typy wskutek wcisnięcia się między nie przedstawicieli dialektu czepickiego; przypuszczenie to zmieni się na pewność, skoro poznamy bliżej właściwości językowe grupy centralnej; podam je w tym samym porządku, co i dla gwary liburnijskiej.

Typ žmińsko-pazyński zachowuje *ā* bez zmiany, n. p. *vā-bāc* 'wróbel', *ja se jādin* 'gniewam się', *tezaki* acc. pl., *zác* (Gra-

čišće), *ki zna, z vrāgon, tezāki* acc. pl., *kopān, drāgo* (Lindar), *rābāc, rāste, zrmān* 'kuzyn', *plāfit* (Katun).

Typ labiński $a \Rightarrow \bar{a}$ wzgl. $^{\circ}a$ lub oa albo qa ; nieraz zdołałem uchwycić różnicę między temi dyftongami zależnie od rodzaju intonacji: pod $\bar{\quad}$ było oa , pod $^{\circ}$ qa , n. p. *stōār*, ale *stōāra, mlgādi, mōāla* (Pališki). Najczęściej jednak różnica ta — przynajmniej dla mojego ucha — zacierała się i notowałem jedynie $\bar{a}$ wzgl. $^{\circ}a$, i to tak pod $\bar{\quad}$ jak i $^{\circ}$, n. p. *znān* || *ne znān, ne znājo, intrādi* gen. sg. 'urodzaj', *ni strāχ* 'niema obawy', *glās, od glāda, plāt'a, bārka* 'łódka' (Polje), *d'ān, k'ārta, stv'ār, m'dla* (Sv. Lucija). Sądzę, że jakichś większych terytorjalnych różnic w rozwoju $\bar{a}$ w Labińszczyźnie niema; notowania $\bar{a} \Rightarrow \bar{a}$, $^{\circ}a$, qa , qa zależą jużto od jakości obiektu i tempa rozmowy, jużto od czułości ucha obserwatora i czasu, jakim on rozporządza; bardzo często między różnemi refleksami $\bar{a}$ zachodzą niezmiernie delikatne różnice, i dopiero po dłuższem zżyciu się z badaną gwarą możnaby to zjawisko dokładniej i pewniej opisać. Pomijając drobne różnice w rozwoju $\bar{a}$, stwierdzamy zasadniczą jego tendencję do dyftongizacji i labjalizacji.

W typie boluńskim $\bar{a} \Rightarrow \bar{a}$, n. p. *χlād* 'cień', *plāt'a, krāl', glād* (Boljunščina a. Boljunsko Polje), *vās* 'wies', *mlādi, srām me, vrāχ* (Dolenja Vas). Różnic w rozwoju $\bar{a}$ zależnie od intonacji nie zanotowałem, ale, czy one nie istnieją, tego zupełnie pewnie powiedzieć nie mogę z powodów przytoczonych dla Labińszczyzny; tak jak w typie labińskim zasadniczą rzeczą jest stwierdzenie ogólnej tendencji do labjalizacji ewent. dyftongizacji $\bar{a}$.

$\bar{o} \Rightarrow ^{\circ}o$ na całym obszarze, n. p. *v'ól, m'ōst, n'ōs, n'ól'* (Gračišće), *b'ōs, z vol'ón, m'ōran* (Pulići), *v'ōz, dv'ór, k'ōst* (Katun), *b'óχ* 'z bogiem!', *k'ón, m'ój, k'ōga, p'ót'* (Boljunščina).

W Labińszczyźnie występuje też $\bar{o} \Rightarrow ^{\circ}o$ wzgl. $\bar{o}$, n. p. *p'ól* 'pól', *n'ūs, d'ūr* 'dwór', *p'ót* 'pot' (Sv. Lucija), *p'ól* 'pójść', *p'ól* 'pól', *va kōle, vōn, z gōron* (Letajac ad Barbić); nie zmienia to istoty rzeczy, t. j. tendencja do zmiany $\bar{o}$ występuje na całym terytorjum gwar centralnych.

Prasl. $\bar{o} \Rightarrow \bar{o} \begin{matrix} \nearrow ^{\circ}o \\ \searrow o \end{matrix}$, t. j. zasadniczym odpowiednikiem $^{\circ}o$ jest o , i tylko zależnie od jego długości lub krótkości mamy $^{\circ}o$ lub o , n. p. *p'ót* 'droga', *z'ōb, m'ōž, onī rek'ō* || *rek'ó, onī per'ó, sestřō* acc. sg., *rībo, plāt'o* (Vlašići), *t'ōču* 'grad', *na p'óte* 'na drodze',

r*okä, küt'o se vidi, posöda, onä dëlaio (Andrevići), *gölob, onä s*o 'sa', rökavi 'rëkawy', na Dolëno Väs, gredö* 3. os. l. mn. (!), *trävö, va crëkvo* (Mandići). Przejście $*\check{q} \Rightarrow \delta \Rightarrow *o$ wzgl. o znane jest wszystkim gwarom centralnym, ale zupełnie konsekwentnie występuje tylko w typie žmińsko-pazyńskim i boluńskim; w Labińszczyźnie rozwój $*\check{q} \Rightarrow o$ utrzymuje się konsekwentnie jedynie w kategoriach gramatycznych, t. j. w bierniku i narzędniku l. p. rodz. ż. i w 3. osobie l. mn. czasu teraż.; w słowach oderwanych o czy $*o \Leftarrow *\check{q}$ stosunkowo rzadkie, gdyż przeważnie mamy wówczas u , n. p. *mükä, rükä, püt*, ale *za rübo, va pöstel'o, ne dadö, pítajo* (Kalanci), *krävö* acc. sg., *vödo* acc. sg., *znäjo*, ale *püt, züb* (Pališki). Rozumie się, że i w typie žmińsko-pazyńskim i boluńskim znajdujemy nieliczne przykłady z $u \Leftarrow *\check{q}$, ale to należy położyć na karb bliskiego sąsiedztwa z gwarami ikawsko-ekawskimi i ikawskimi, które znają tylko taki rozwój omawianej samogłoski nosowej. Przejście $*\check{q} \Rightarrow o$ — to najbardziej znamienna cecha gwar centralnych przeciwstawiająca je wszystkim dotychczas znanym dialektom czakawskim; wspólność rozwoju niemal z całym obszarem słoweńskim rzuca ciekawe światło na stosunek gwar centralnych do grupy słoweńskiej, ale o tem obszerniej nieco niżej po wyliczeniu wszystkich cech lokalnych.

W typie žmińsko-pazyńskim i boluńskim $\bar{e}$ bez względu na pochodzenie ($\Leftarrow *ě, *e, *ę$) ulega dyftongizacji na $i\bar{e}$, n. p. *brēs, cëno, bëli, cëlo lëto, piët, šëst, mëso* (Pulići), *kmëcki, on je vëzä, bët, grë* 3. os., *vätko, zën* gen. pl. (Lindar), *devëti, tësto, pëtäk, žiënske* (Mandići), *mëso, sëlno, sël* gen. pl., *snëx, šëdmi, pedesët, trëst* 'trząść' (Andrevići). W Labińszczyźnie istnieje tendencja do lekkiego zwięzania $\bar{e}$ ($\Leftarrow *ě, *e, *ę$), n. p. *grëš, cëlo lëto, grëx, pëtäk, mëso* (Polje), *žën, vrëme, tësto, nesën, šezdesët* (Diminić). Niekiedy notowałem też $\bar{e} \Rightarrow i\bar{e}$.

We wszystkich trzech typach grupy centralnej $*\bar{e} \Rightarrow e$, n. p. *bešëda, drëtva, lëto, kolëno, clovëk* (Gračišëce), *vëtar, mëra, zrëla* 'dojrzała', *dëver, brëmen, prësnö, vërun, bogatëji, tëla* 'chciała' (Vlašići), *starëji, mësta, tëmen* 'ciemień', *slëmen 'vrx na kut'ë', dëlat, spöved* (Andrevići), *zgorëlo, prëko, nedël'a, vrëteno* (Pališki). Choć gvary centralne są zasadniczo ekawskimi, to przecież w każdej z nich znajduje się drobna ilość ikawizmów; stosunkowo najwięcej jest ich w typie žmińsko-pazyńskim, zwłaszcza w miejscowościach, przylegających do ikawsko-ekawskiej grupy cze-

pickiej i gwar ikawsko-sztokawskich, n. p. *džža, čovik, búbriχ, dčica, na livo, sinokōša, gñizlo* 'gniazdo' (Vlašići), *simo, livo, bižūt, bñzi* 'uciekaj' (Trviš), *dčica, divojčina, mi jimo, ale jest, gñizlo* (Beram). W porównaniu z gwara liburnijską ekawizm w grupie centralnej zachował się w znacznie gorszym stanie; ilość ikawizmów występujących powszechnie na całym obszarze jest tu kilkakrotnie wyższą.

Końcowe *l* we wszystkich trzech typach zasadniczo zanika, pozostawiając zwyczajnie po sobie jako ślad długość poprzedzającej samogłoski, n. p. **on je tčé* 'chciał', **on je včdčé, *on je mlčé* 'on mleł' ale *tčpal* (Pulići), *on je pčcčé, rčkč, bč, včdč, včzč, nišan smijč, ja biχ nošč, šan pitč, da bi bōχ zčé* (Lindar), *je šč, je pršč, ščn pšč* 'przeszedłem' (Vranja), *dončsa, je šč, ščn bč* (Dolenja Vas). Przy tego rodzaju nowych zmianach, zwłaszcza w nieakcentowanym wygłosie, nieraz trudno ocenić, czy istotnie mamy do czynienia z zerem fonetycznym, czy też jeszcze coś z danej głoski w zredukowanej postaci pozostało; stąd też w niezbyt licznych wypadkach notowałem jeszcze: *nišan rčvčč'*, ale *stčl'*¹⁾ gen. pl. (Gračičće), *dok ste pastč, včdč'* (Katun). W takich wypadkach istnieje prawdopodobnie w psychice mówiącego jeszcze chęć wymówienia danej głoski, ale ponieważ organa mowy przybierają tylko w przybliżeniu położenie odpowiadające jej artykulacji, dlatego nie przychodzi, zwłaszcza w nieakcentowanym wygłosie, do uchwytanego efektu.

Na całym obszarze gwar centralnych *l'* pozostaje bez zmiany, n. p. *krčl', pčl'e, l'čdi, včl'a* (Gračičće), *va nedčl'o, zeml'č, krčl', l'čdi* (Diminić), *va Bol'čne, včl'e* 'zaraz', *kl'čč* (Mandići), *nedčl'a, pčl'e, včl'e* (Andrevići), *postčl'a, nedčl'a, kudčl'a* (Vlašići).

č, c + spółgłoska tak w grupie centralnej, jak wogóle w całej właściwej Istrji, t. j. poza Liburnja, nie ulega zmianie, n. p. *kmčćcki, mčćcka, Ŭcko* acc. sg. (Lindar), *χrvčcki, mčćcka* (Pulići), *Ŭčka, mčćcka, jčćnik* (Vlašići), *brijčćnica, gospčćcki kmčćcki* (Dolenja Vas). Brak niemal ogólnie czakawskiej zmiany *č, c* ⇒ *č, s* w położeniu przed spółgłoską wskazuje, że nowsze tendencje czakawskie nie przedostały się już przez łańcuch Uczki i Planika.

Dosyć rzadko i resztkowo zachowana w narzeczu czakaw-

¹⁾ -*l* zachowuje się tutaj podtrzymywane przez występowanie -*l* w innych przypadkach.

skiem prepozycja *vi-* występuje w grupie centralnej stosunkowo dosyć często, ale stale tylko w pewnych słowach, n. p. *vikopât*, *vibrât*, *vignat* i t. d.

Miejscownik l. p. rodz. m. i n. kończy się na *-e*, n. p. *po svête*, *na p^ote* 'na drodze', *va Zügrebe* (Vlašići), *va grade*, *na v^oze*, *va selë*, *po lëte* (Pulići), *va Plomine*, *po volë* 'od wołu' (Rabac Gorenji), *va Pazine*, *va špetalë* (Vranja), *va trbuče* (Lindar).

Dopełniacz l. p. rodz. ż. ma końcówkę *-i*, n. p. *prez šk^oli*, *tri k^orti ot ùri*, *prez rukⁱ* (Polje), *vodⁱ*, *zemlⁱ* (Vičani), *kr^ovi*, *rⁱbi*, *sestrⁱ* (Katun), *ženⁱ*, *tr^ovⁱ*, *b^orki* (Trviš), *k^ongi*, *m^ojski* (Dolenja Vas). Ta sama końcówka występuje i w mianowniku l. mn. tegoż rodzaju; przy óksytonach oba przypadki różnią się intonacją, n. p. *sestrⁱ*, ale *sestrⁱ* = nom. pl., *zvezdⁱ* obok *zvezdⁱ* (Boljunščina), ale n. p. *kr^ovi* = gen. sg. i nom. pl.; zresztą formalnie różnica zupełnie się zaciera.

Wskutek przejścia **ĕ ⇒ e* celownik l. p. rodz. ż. kończy się na tę samogłoskę, n. p. *ženë*, *ofcë*, *kr^ove*, *sestrë* (Pulići), *kozë*, *zimë*, *tetë* (Pas), *sestrë*, *kr^ove*, *ženë*, *b^obe* (Dolenja Vas), *kozë*, *rⁱbe* (Diminić). W gwarach ikawskich lub ikawsko-ekawskich końcówką tego przypadku jest *-i*, n. p. *ženⁱ*, *sestrⁱ*, *kr^ovi* i t. d.

W narzędniku l. p. rodz. ż. w typie žmińsko-pazyńskim końcówką jest *-on*, n. p. *kopât z mat^okon*, *jaz gr^oen s česton*, **on je p^oš^oa z žen^oon* (Vlašići), *s sestr^oon*, *s česton*, *s kr^ovon* (Trviš). W Labińszczyźnie występuje zasadniczo *-o*, końcówka wobec przejścia **o ⇒ o* zupełnie jasna; w północnej części typu labińskiego postaci *-o* i *-on* występują paralelnie, może nawet z przewagą tej ostatniej, czyli tu już nastąpiło analogiczne wyrównanie do narzędnika rodz. m., zwłaszcza, że *-on* znajduje się w bliskim typie žmińsko-pazyńskim, a *-un* w przylegających gwarach ikawsko-ekawskich. Przykłady: *z b^orko*, *s sestr^o*, *z gospodar^oico* 'z żoną' (Diminić), *z g^oron*, *pod vodon*, *pod zeml'on* (Pališki).

W Boluńszczyźnie zasadniczo też *-o*, obok czego znacznie rzadsze *-on*, n. p. *s to često*, *s kr^ovo*, *z b^orko* (Dolenja Vas), *z m^ojsko*, *s ki^ogo*, *s k^orto* (Vranja).

Miejscownik l. p. rodz. ż. kończy się na *-e* (gwary ekawskie!), n. p. *po zimë*, *va Dalm^ocje*, *va cr^okve* (Mandići). Nastąpiło zatem zrównanie form celownika i miejscownika l. p. rodz. ż.; ten ostatni przypadek różni się od celownika jedynie tem, że nie może stać bez przyimka.

W mianowniku l. mn. rodz. ż. końcówka *-i*, n. p. *zvezdⁱ*, *sl^ogi*,

sestri, *krävi* (Katun), *rìbi*, *bärki*, *kozi* (Polje), *ženì*, *òfci*, *rìbi* (Vičani), *bäbi*, *kozi*, *òfci*, *krävi* (Pas). Nastąpiło zatem — tak samo jak w gwarze Liburnji — zlanie się form dopełniacza l. p. i mianownika l. mn., por. str. 56.

Ogólnie czakawski typ *sème*, *brème* czy też *sime*, *brime* występuje w całej grupie centralnej jako *sèmen*, *slèmen*, *brèmen*, *tèmen* (Vlašići), *slèmen*, *tèmen*, *brèmen*, *sèmen* (Adreviçi) i t. d.

Prócz wymienionych cech gramatycznych istnieje bardzo wiele łączności słownikowych między omawianemi typami, które pod tym względem przeciwstawiają się tak innym istrjańskim gwarom czakawskim, zwłaszcza czepickiej i liburnijskiej, jak też i całej grupie sztokawskiej; zasadniczym rysem słownika gwar centralnych jest znaczna ilość wyrazów wspólnych z dialektami słoweńskimi, których poza Istrją nie używa się naogół w narzeczu czakawskim; z takich częściej występujących słów czakawsko-słoweńskich należy wymienić n. p. następujące: *jaz* 'ja', *dèkla* 'dziewczyna, służąca', *po čäse* 'powoli', *otròk* obok *dite*, *dica* 'dziecko', *prit*, n. p. *on je priša* 'przyszedł', *χiša* 'dom' i inne.

Nie wymieniam tu takich słów, które występują też w nieistrjańskich gwarach czakawskich, n. p. *beseda* 'słowo', *drago* 'drogo', *daž* 'deszcz', *delat* 'pracować' i t. d. W Boluńszczyźnie wyrazów »słoweńskich« jeszcze więcej ze względu na bliższe jej położenie wobec grupy słoweńskiej, a sąsiedztwo z przejściowym pasem gwar czakawsko-słoweńskich (grupa Buzetu); znamienem znów dla Labińszczyzny jest częstsze występowanie zapożyczeń z dialektu weneckiego w związku z jej nadmorskim położeniem; ilość zapożyczeń weneckich jest prócz Labińszczyzny dosyć znaczna po starych miasteczkach takich jak Lindar, Gracyszcie, Žmiń, które są wszystkie czakawskie, co najlepiej wskazuje na współzycie elementu chorwackiego i włoskiego.

Z innych właściwości językowych nie objętych spisem cech lokalnych warto wspomnieć, że pod względem przejścia $*'e \Rightarrow a$ grupa centralna zgadza się niemal w zupełności z gwarą liburnijską, t. j. we wszystkich trzech typach występuje powszechnie tylko *zajk*, ale *žèt*, *žètva* (Vlašići), *zèjo* acc. sg., *zèdan*, *zèt*, *zetva* (Lindar), *k'enèmo*, *zèt*, *zètva* (Gračišće). Drugie słowo z przejściem $*'e \Rightarrow a$ — to *jáčmik*, ale obok tej formy występuje też chociaż znacznie rzadziej *jèčmik*, n. p. *jáčmik* (Vlašići), *jáčmik* (Heki), *jáčmik* (Jašići), *jèčmik* (Kranjsko Selo), *jèčmik* (Polje) i t. d.

Pod względem systemu akcentowego charakteryzuje całą grupę dosyć dobre utrzymanie starego stanu; z przesunięć akcentowych notowałem czasem przejście — $'' \Rightarrow ' \sim$ (*trāvā* $\Rightarrow$ *tráva*) obok częstszego utrzymania oksytonezy, n. p. *zvězda*, *v'óka* (Vlašići), *v'ókà*, *na p'óte* (Andrevići), *m'óka*, *sr'ěda* (Gračišće), *mūkà*, *rūkà*, *trāvà* (Kalanci), *pokázì*, *zvězďà* (Rabac Gorenji), *gñzłò*, *lęfò* 'dłóto', *nãzłò* (Kranjsko Selo).

Długości utrzymane tylko w pozycji przed akcentem; po akcencie uległy skróceniu, pomijając sekundarne wydłużenia po zaniku *-l*, por. str. 63. Przykłady: *glāvà*, *rūkà*, *mūkà*, *zvězďà* (Diminić), *krādě*, *trēsš*, ale *nūgnen*, *dōbar*, *věli*, *vīban* dat. pl. (Katun), *vīdin*, *mērin*, ale *je vīdē*, *je mēvī* (Kranjsko Selo).

Z krótkiego przeglądu lokalnych cech czakawskich widzimy, że grupę centralną znamionuje dobre utrzymanie starego stanu językowego, a więc można ją zaliczyć, podobnie jak i typ liburnijski, do archaicznych gwar czakawskich. Najbardziej znamienita cecha tej grupy — to odpowiednik *o* za prasł. $*o$, a z nowszych właściwości językowych przenikających cały system wokalizmu — to zmiany długich samogłosek z wspólną tendencją do ich dyftongizacji lub labjalizacji. Te dwie cechy ($*o \Rightarrow o$ i dyftongizacja wzgl. labjalizacja długich samogłosek) oraz brak pewnych nowszych zmian spółgłoskowych ($l' \Rightarrow j$, $č i c \Rightarrow š i s$ przed spółgłoską) stanowią główną różnicę między gwarami centralnymi a dialektem liburnijskim; w zaraniu swoim musiały one przedstawiać jeden typ dialektyczny, ale po zajęciu obecnie posiadanych terytoriów nastąpiła epoka odrębnego życia; zgodnie z ogólnoczakawską tendencją obie grupy kontynuowały dalej swój stan archaiczny, ale w Liburnji pojawiły się nowsze zmiany spółgłoskowe, które nie objęły już położonych za niedostępnym pasmem Uczki gwar centralnych, te ostatnie zaś dostały się po zajęciu środkowej Istrii w sferę silniejszych wpływów słoweńskiej grupy językowej, z którą zresztą — podobnie jak i całe narzecze czakawskie — były najbliższej spokrewnione.

Grupie słoweńskiej zawdzięczają centralne gwary czakawskie i swoje tak niebywałe dla języka serbo-chorwackiego przejście $*o \Rightarrow o$ ¹⁾, jak też i wiele styczości słownikowych. Przejście

¹⁾ Okaze się to jeszcze oczywiście po poznaniu zasięgu izoglosy $*o \Rightarrow o$ na całym obszarze Istrii, t. j. po omówieniu grupy buzeckiej i słoweńskiej.

* $\varrho \Rightarrow o$ musiało jednak bardzo dawno rozszerzyć się na gwary czakawsko-słoweńskie (grupa buzecka i cicio-buzecka) i centralne, gdyż, aby ono nastąpiło tak konsekwentnie, jak to dziś stwierdzamy przy tem zjawisku fonetycznym, musiały koniecznie na całym ówczesnym słowiańskim terytorjum Istrji istnieć jeszcze samogłoski nosowe. Ślady istnienia nosówek już po przybyciu pierwszej słowiańskiej fali osadniczej na półwysep Istrji znajdujemy nadto w nazwach geograficznych zapisanych w dawnych dokumentach łacińskich; i tak n. p. w dokumencie z r. 1067 czytamy nazwę *Lovna*, t. j. *Lōka, dzisiejsze *Loke*¹⁾. Przy starannem przeszukaniu dokumentów z wczesnego średniowiecza nazw takich, tak ze śladami nosówek, jak też może i z innymi niemniej ciekawymi resztkami starych procesów językowych, udałooby się zapewne i więcej odnaleźć.

Narzuca się jeszcze pytanie, czy wspólnej tendencji gwar centralnych do dyftongizacji długich samogłosek nie należy też połączyć z sąsiedztwem gwar słoweńskich, biorąc zwłaszcza pod uwagę częściowe przeprowadzenie nowej wokalnej redukcji na obszarze gwar przejściowych czakawsko-słoweńskich? W tym wypadku rozróżnianie samogłosek długich dyftongicznych lub zwężonych, a krótkich jasnych i otwartych, byłoby tylko dalszem ogniwem zmian istniejących pod niewątpliwym wpływem słoweńskim w grupie buzeckiej, co zgadzałoby się doskonale z omówionym rozwojem * ϱ i z wspólnościami słownikowymi; cóż jednak można więcej przytoczyć na poparcie tej hipotezy? Są niektóre zjawiska językowe, których genezę można łatwo wyjaśniać, ale znacznie trudniej w sposób bezwzględnie pewny udowodnić; należą tu zwłaszcza zmiany mogące być pewnego rodzaju wpływem innego języka, żeby choć przytoczyć tak często występujące w narzeczu czakawskim przejście $l' \Rightarrow j$. Bardzo wiele przemawia za tem, że proces ten pojawił się zrazu w pewnych centrach jako rezultat współżycia dialektu czakawskiego i weneckiego, a dopiero potem rozszerzył się i na inne obszary, gdzie silniejszy wpływ wenecki nie sięgnął, ale udowodnić tego się nie da, zwłaszcza, że znany jest w różnych językach zupełnie identyczny rozwój l' ,

¹⁾ Fr. Kos, »Gradivo za zgodovino Slovencev v srednjem veku«, III (Ljubljana 1911) 150. Por. identyczne nazwy w innych częściach Słowenji l. c. II 338, IV 403, 410.

a co więcej, że nawet na samym obszarze języka serbo-chorwackiego zmiana ta może powstać zupełnie samodzielnie. Coś podobnego jest i ze zmianami długich samogłosek w centralnych gwarach Istriji; jest rzeczą bardzo prawdopodobną, że ogólna tendencja wyszła z grupy słoweńskiej, ale istnienie analogicznych zmian w dialektach czakawskich nieistrjańskich¹⁾, gdzie silniejszy wpływ słoweński nie sięgnął, nie pozwala wyłączać możliwości samodzielnego rozwoju; możnaby to jeszcze pogodzić, przyjmując, że bardzo bliskie pokrewieństwo narzecza czakawskiego i słoweńskiego dopuszcza w tym wypadku możliwość istnienia starych wspólnych tendencyj bez konieczności bezpośredniego późniejszego wpływu.

Z tych teoretycznych rozważań wróćmy na grunt faktów, przechodząc do przedostatniej istrjańskiej gwary czakawskiej, t. j. czepickiej.

Gwara czepicka.

Obszar. Rozprzestrzenienie gwary czepickiej podałem w grubych zarysach przy omawianiu zasięgu grupy centralnej; obecnie szczegółowiej zakreszę jej granice, przez co i ugrupowanie gwar centralnych będzie bardziej wyraziste. Główne ognisko gwary czepickiej leży — jak już wspomniałem — nad jeziorem tejże nazwy; należą tu z ważniejszych miejscowości: Kozlak (Cosiliacco), Krszan (Chersano), Czepić (Felicia) i Szumber (Sumberg), leżące w najbliższem sąsiedztwie osad rumuńskich: Nowa Was (Villanova), Suszniewica (Valdarsa), Brdo (Briani) i Grobnik (Grobenco). Z tego centrum w stronę gwar centralnych wychodzą dwa kliny: północno-zachodni i południowo-zachodni; pierwszy z nich obejmuje miejscowości: Gradiń (Gradigna), Gologorica (Moncalvo di Pisino), Cerowle (Cerreto Istriano), Nowaki (Novacco di Pisino), Zarecze (Sarezzo); drugi — szereg mniejszych wiosek w okolicy Picianu (Pedenà), grupujących się koło miejscowości Andretici (Andretichi), Milotić Breg (Milotich Breg), Sweti Iwan i Pawao (S. Giorgio) i Sweti Petar u Szumi (S. Pietro in Selve); te trzy ostatnie gminy mają niezmiernie mieszany dialekt (sąsiedztwo

¹⁾ Por. zmiany wokaliczne w dialektach Hwaru i Wisu: Leskien, »Zur kroatischen Dialectologie Dalmatiens« (= Berichte der k. sachs. Gesell. der Wissensch., Phil.-hist. Cl. III, IV, 1888) 203 i n.

gwar centralnych i sztokawskich!), ale należy on zasadniczo do typu czepickiego. Przez podanie ważniejszych miejscowości, należących do gwary czepickiej, dostaliśmy wyraźne granice tak tego typu dialektycznego, jak też grupy centralnej.

Lokalne cechy czakawskie są w gwarze czepickiej następujące:

1) $\bar{a} \Rightarrow \bar{a}$; $\bar{a}$ pozostaje bez zmiany jedynie w wioskach otoczonych od północy i południa gwarą žmińsko-pazyńską, w której zmiana $\bar{a}$ również nie jest znana; brak przejścia $\bar{a} \Rightarrow \bar{a}$ stwierdziłem w gminach: Sw. Petar u Szumi, Sw. Iwan i Pawao oraz Milotić Breg, wszystkie trzy miejscowości — jeszcze raz podkreślam — o niezmiernie niejednorodnym charakterze; pozatem tak w centrum, jak i w wspomnianych klinach stale $\bar{a} \Rightarrow \bar{a}$, n. p. *ne znān, pedesēt dān, rāste, xrāst, lāni, blāgo* (Kožljak), *ūāzļō, māli, jādro, jāko, jāja* (Jelići), *māčūk, zāč, plātīt, dāž, glāvā* (Šumber), *ne znāmo, māla, bārka, jedlān* (Gologorica), *rāste, rābāc, dāž, nāč. vāč* (Milotić Breg).

2) $\bar{o}$ bez zmiany, n. p. *z dōlun, dōtōr, na mōsti, mōst, kōn, vōz* (Kožljak), *vōl, nōžā, kōst, bōs, nōt* (Čepić).

3) $*q \Rightarrow u$, n. p. *na pūtu, rūkā, zūb, susēd* (Čepić), *trukūtu* 'kukurydze', *susēd, na pūtu, dēlaju* (Gologorica) i t. d. Występowanie bardzo nielicznych wyrazów z $o \Leftarrow *q$, zwłaszcza na obszarze klinów, należy zaliczyć do zapożyczeń słownikowych z gwar centralnych.

4) $\bar{e} (\Leftarrow *e, *ē, *ē)$ nie ulega zmianie, n. p. *cēno, sēno, tēsto, lēn, srēdā, šēst, žēt* (Šumber), *brēt, tēlo, zvēzdā, bēl, kamēne, kēga* (Milotić Breg), *pēsāk, vēran, pedesēt, šēsti* (Čepić). Jedynie w klinie północnym $\bar{e} \Rightarrow i_e$, podobnie jak w typie žmińsko-pazyńskim. Przejście to zanotowałem w miejscowościach: Zarecze, Nowaki, Cerowle, Gologorica i Gradiń, t. j. na całym obszarze klinu północnego, odciętego przez wioski rumuńskie od swego centrum i przez to skazanego na wpływy gwar centralnych, które go dookoła otaczają. Przykłady: *vīetko, grē, zīela* 'wzięła', *cīelo lēto, stēna, blēdi, bīelo, žīēja* (Zareče), *šīēs* 'szesć', *umrēt, trēzan, trēskā* 'trzaska' (Novaki), *stēna, cīeno* 'tanio', *tīesto, drīen, pedesēt, pīēt* (Gologorica).

5) $*ē \Rightarrow e || i$; gwara czepicka należy do typu ikawsko-ekawskiego¹⁾,

¹⁾ Por. mój artykuł: 'Prasl. ē w gwarach Istriji środkowej', *Archivum Neofilologiczne I* (1930).

t. j. rozwój $*\acute{e} \Rightarrow e$ obok *i* dokonał się tu mniej więcej według zasad ustalonych przez L. Jakubińskiego¹⁾ i K. H. Meyera²⁾; przed spółgłoskami zębowymi twardymi mamy *e*, przed wszystkimi inuemi *i*, n. p. *besěda*, *cěno*, *oběd*, *pěna*, *želězo*, *měra*, *zrěla*, *zapověda* 'rozkazuje', *větar*, *slěz*, *sěno*, ale *dīver*, *smějāt se*, *bižāt*, *bogatīji*, *divójka*, *trība* (Šumber), *brěst*, *drěn*, *lětvò* 'dlóto', *věnac*, *kolěno*, *město*, *věra*, *tělo*, *cělo lěto*, ale *svit'ä*, *orīχ*, *grīχ*, *cūdīt*, *cīpāt*, *sīt'*, *oplīt*, *rīpa* (Čepić), *nevěsta*, *srěda*, *běsa*, ale *brīχ*, *snīχ*, *mriža*, *vrīt'a* (Novaki). Na klinie południowym pod wpływem sąsiednich gwar ikawsko-sztokawskich spotykamy częste ikawizmy; należą tu zwłaszcza miejscowości Milotić Breg, Sw. Iwan i Pawao³⁾ oraz Sw. Petar u Szumi, n. p. *besūla*, *cino*, *rīzat*, *ritko*, *zrīla*, *svitlo*, ale *brěst*, *drětva*, *kolěno*, *věra*, *nevěsta*, *lěto*, *srědä*, *slěz*, *lěn* (Milotić Breg), *besūda*, *nevīsta*, *pīna*, *tīsto*, ale *kolěno*, *město*, *sěno*, *tělo*, *bělo* (Sv. Petar).

6) $-l \Rightarrow 0$ (zero), n. p. *on je imě*, *mlī*, *jī*, *nadī*, *govorī*, *plivī*, ale *běl* (Šimunići), *on je prītī'*, *rastrī'*, *želi'*, *oti'* (Čepić), *on je bī*, *san rěkā* *on je mlī* (Novaki). W gminie Sw. Iwan i Pawao oraz Sw. Petar u Szumi $-l \Rightarrow -ja$, pod wpływem przylegających gwar sztokawskich, które znają tylko taki rozwój końcowego $-l$, n. p. *san bīja*, *čūja*, *pīja*, *razumīja*, *vīdīja*, *debēja*, *věseja*, ale *san rěkā*, *mōgā* (Sv. Petar u Šumi).

7) *l'* nie ulega zmianie; nie mamy zatem tak częstego w gwarach czakawskich przejścia $l' \Rightarrow j$, n. p. *kudīl'a*, *bōl'e*, *nedīl'a*, *postel'a*, *l'ūden* dat. pl. (Milotić Breg), *ponedīl'ak*, *stěl'a*, *kl'ūč* (Šimunići), *līpe pōl'a*, *nedīl'a*, *vōl'a* (Čepić).

8) *č*, *c* + spółgłoska pozostaje bez zmiany, n. p. *on je pōčnc*, *Ūčka*, *χrvěcki* (Čepić), *jāčmik*, *junački*, *gospocki* (Šimunići).

9) Prepozycja *vi-* w gwarze czepickiej zasadniczo nie występuje; zanotowane kilka razy na obszarze klinu południowego *vikopat* może być zapożyczeniem z gwar centralnych, gdzie prepozycja ta dosyć często się pojawia, por. str. 64.

10) Miejscownik l. p. rodz. m. kończy się w centrum na *-u* lub *-i*, w klinach tylko na *-u*, n. p. *po lěti*, *va grādi*, *na mōsti*, *na*

¹⁾ »Die Vertretung des urslav. *ě* im Čakavischen«, Zeitschrift f. slav. Phil. I (Leipzig 1925) 381—96.

²⁾ »Zur Mundart von Njivice auf Krk«, Archiv f. slav. Phil. XL (1926) 248—50.

³⁾ Por. Zgrablić, j. w. Fonologija str. 9 i n.

pòl'i (Kršān), *u sēlu*, *na pòl'u*, *na pūtu* (Milotić Breg), *na pūtu*, *va Zāgrebu*, *va grādu* (Novaki), *va ton selū*, *po svītu*, *va grādu* (Lensovija).

11) Dopełniacz l. p. rodz. ż. ma na całym obszarze zakończenie *-e*, n. p. *prez nogē*, *prez rŭkē*, *vodē* (Koźljak), *krāve*, *lŭxē*, *besēdc*, *drētvē* (Šumber), *nevēste*, *vēre*, *šajette* 'gromu', *knŭge* (Novaki). Tę samą końcówkę ma również mianownik l. mn. rodz. ż.; różnica między obu przypadkami występuje tylko w oksytonach, gdyż w dopełniaczu mamy 'wzgl. $\bar{}$, w mianowniku $\bar{\bar{}}$, n. p. *ženē*¹⁾ lub *ženē*, *sestrē* lub *sestrē*. *rŭkē* lub *rukē*, ale *ženē*, *sestrē*, *rŭkē*.

12) W celowniku l. p. rodz. ż. na całym obszarze $-i \leftarrow *-\bar{e}$; w typie ikawsko-ekawskim $*\bar{e} \Rightarrow i$ stale w kategorjach gramatycznych, por. niżej punkt 14. Przykłady celownika: *krāvi*, *nevēsti*, *sestrŭ* (Čepić), *ženŭ*, *besēdi*, *srit'i*, *vōsi* 'osie' (Polje ad Novaki).

13) W narzędniku l. p. rodz. ż. występuje w centrum końcówka *-un* obok bardzo rzadkiego *-u*, n. p. *pod crikvun*, *z dōlun*, *s tun stazicun*, *z brādun* (Čepić), *z matiku*, *z glōvu* (Jelenići), *s pūpu*, *z gōru* (Kontuši). Na klinach zasadniczo *-on*, co wygląda na wpływ dialektu žmińsko-pazyńskiego lub gwar sztokawskich, ale może też być samodzielnym rozwojem. Przykłady: *ja grēn s ton cēston*, *on je dōša z ženōn* (Milotić Breg) *on je prŭša z ženōn*, *s sestrōn*, *z vodōn*, *z mānōn* (Zareče).

14) Miejscownik l. p. rodz. ż. kończy się na *-i* w związku z przejściem $*\bar{e} \Rightarrow i$ w kategorjach gramatycznych, t. j. *na trāvi*, *gorŭ* $\leftarrow$ *na *travē*, **gorē*, tak samo jak i w celowniku *ženŭ*, *sestrŭ* $\leftarrow$ **ženē*, **sestrē*. Wobec rozwoju $*\bar{e} \Rightarrow i$ możliwy był następnie wpływ osnów miękkich, których końcówki zapanowały w dopełniaczu l. p. i mianowniku l. mn., t. j. typ *vode*, *noge* $\leftarrow$ **vodŭ*, **nogi* według *duše*, *sviće* i t. d. W gwarach ekawskich wobec rozwoju $*\bar{e} \Rightarrow e$ wpływ miękkich osnów nie mógł zwyciężyć, gdyż w tym wypadku niemal wszystkie przypadki zależne brzmiałyby w liczbie pojedynczej jednakowo na *-e*, n. p. *noge*, *sestre* i t. d., a więc byłyby nadto równe mianownikowi l. mn. Obawa przed wywołaniem form jednakowo brzmiących, a mających rozmaite funkcje, czyli chęć uniknięcia form homonimicznych, utrudniła przeprowadzenie ogólnie czakawskiej zmiany tematów twardych pod wpływem miękk-

¹⁾ W klinie północnym zgodnie z przejściem $e (\leftarrow *e, *e, *\bar{e}) \Rightarrow ie$ mamy *vod^{ie}*, *rŭk^{ie}* i t. d.

kich. Jest to więc wypadek pośredniej roli homonimii w procesach gramatycznych.

15) Mianownik — jak już wspomniałem — kończy się pod wpływem miękkich osnów na *-e*, n. p. *besède, sténe, kràve, sestřè* (Čepić), *divójke, drètve, mère* (Šumber), *màčke, vère* (Milotić Breg), *nevèste, ženè, kozè* (Gologorica).

16) Typ *sìme* (bez końcowego *-n*) występuje jednakowo na całym obszarze, chociaż w otaczających gwarach centralnych istnieje typ *sèmen* i t. d. Przykłady: *brìme, sìme, fime* (Milotić Breg), *sìme, vrìme, brìme* (Novaki), ale *brìmen*¹⁾ (Šumber), *sìmen*¹⁾ || *sìme, fime* (Kožljak).

17) Słownik. Wspólności słownikowych z grupą słoweńską — jak to stwierdziłszy dla gwar centralnych — tu już nie spotykamy; jedynie na obszarze klinu północnego trafiają się nieliczne słowenizmy, jak n. p. *otròk* 'dziecko', *rumén* 'zółty', *jas* 'ja', *on je priša* 'przyszedł' i t. d.

Poza powyższym spisem cech lokalnych trzeba jeszcze nadmienić, że przejście **'e ⇒ a* występuje tylko w *zajk* i *jáčnik*, zresztą **'e ⇒ e*, n. p. *žèt, ožèt, on je prijè', prijela* (Čepić), *žètva, jètra* (Šimunići).

Stare miejsce akcentu utrzymane wcale dobrze, gdyż zmiany typu *srèdù ⇒ srèda* występują bardzo rzadko, n. p. *sténa, glàva, srèda* (Čepić), *srèda, sténa* (Zareče). Różnica między ' i ~ jest znacznie mniej wyraźna, aniżeli w grupie liburnijskiej lub centralnej.

Z właściwości iloczynowych gwary czepickiej warto zaznaczyć zanik długości w pozycji poakcentowej; zanik końcowego *-l* może wywołać wzdłużenie sekundarne, n. p. *je rēkā, je vidē* (Čepić), *gūnō* 'gumno', *smījāt se, srèdù*, ale *dēlu, nōsi* (Šumber). Prócz braku starych długości w zgłoskach poakcentowych notowałem nadto częste skrócenia długiej przedakcentowej do półdługiej, n. p. *tētō* 'dłoto', *svīt' ũ*, ale *gānō, nāzłō, smījāt se* (Jelići), *tētō* 'dłoto', ale *členāk, ždrībāc* (Čepić). Czy i o ile występuje to konsekwentnie, nie umiem powiedzieć, zwłaszcza, że tego rodzaju skrócenia zależą bardzo

¹⁾ Formy w rodzaju *brìmen* (Šumber) lub *sìmen* (Kožljak) należy zaliczyć do zapożyczeń słownikowych z gwar centralnych, gdzie występują tylko formy z *-n*. Wobec granicznego położenia Szumberu i Kožlaku jest to zupełnie możliwe.

często od tempa mowy oraz akcentu zdaniowego, który w gwarze czepickiej dosyć znaczną odgrywa rolę.

Dialekt czepicki różni się dosyć wyraźnie tak od gwar centralnych, jak też typu liburnijskiego. Od pierwszych oddziela go cały szereg ważnych izoglos: rozwój *o, *ō*, *ē*, *ě, nie mówiąc o innych, jak n. p. omówione końcówki deklinacyjne lub właściwości słownikowe; od typu liburnijskiego dzieli go rozwój: *ā*, *ě, *-l*, *l'*, *č*, *c* + spółgłoska, brak prepozycji *vi-*, różnice w końcówkach deklinacyjnych oraz cechy słownikowe.

Wśród grupy centralnej robi dialekt czepicki wrażenie obcego ciała, które się przemocą weisnęło w żywy organizm tych gwar. Dialekty podobne do typu czepickiego znajdują się na Krku¹⁾, a zwłaszcza na Chorwackiem Przymorzu (typ hreliński²⁾ i grobnicki), i tam też należy szukać pierwotnej ojczyzny dzisiejszych mieszkańców z nad jeziora Czepić. Przybyli oni do Istrji w związku z akcją zaludniania księstwa Pazyńskiego, które po długich wojnach i zarazach było dobrze przetrzebione z ludności.

Kiedy jednak nastąpiło przybycie tych osadników i czy odbyło się ono równocześnie, czy w kilku etapach, to dzisiaj trudno rozstrzygnąć. Sąsiedztwo gwary czepickiej z osadami rumuńskimi pozwala łączyć obie te kolonizacje w pewien związek przyczynowy i wyrazić przypuszczenie, że może pasterze rumuńscy, wędrując do Istrji poprzez okolice Winodolu, ściągnęli też po drodze i chorwacką pasterską ludność z gór Chorwackiego Przymorza. Istrja mogła nęcić zwłaszcza ludność pasterską, gdyż właśnie nad jeziorem Czepić rozciągały się wspaniałe pastwiska, z których wskutek przeredzenia ludności nie bardzo miał kto korzystać. Niestety jednak i powstanie rumuńskich osad nad jeziorem czepickim nie przedstawia się zbyt jasno i oznaczenie czasu przybycia Rumunów w te strony na wiek XIV jest oparte na bardzo kruchej podstawie³⁾.

Z drugiej strony wiemy, że w XVI i na samym początku

1) Na Krku gwary te też nie należą do pierwotnych, por. mój artykuł: »O podział gwary Krku«, *Prace Filologiczne* XIV.

2) Por. A. Belić, »Zamětki po čakavskimъ govoramъ«, *Izvēst. Otd. Russ. Jaz. i Slov. Akad. N. XIV*, 2 (1909) 181—266.

3) Por. Schiavozzi, »Cenni storici sull'etnografia dell' Istria«, *Atti e Memorie XVIII* (1902) 78 i n. Nieco inaczej: Benussi, »L'Istria nei suoi due millenni di storia« (Trieste 1924) 289—90.

XVII wieku dzięki staraniom cesarza Ferdynanda przybywali do Istrii chorwaccy osadnicy, których rozmieszczono częściowo wzdłuż granic księstwa Pazyńskiego. Tę się zgadzało idealnie z dzisiejszym rozprzestrzenieniem gwary czepickiej, rozciągniętej niemal dookoła granic dawnego księstwa austriackiego; nie wyklucza to też łączności z kolonizacją rumuńską, która zapewne też w różnych etapach następowała. Ostatecznie zupełnie dokładne oznaczenie czasu przybycia czepickich Chorwatów jest — przynajmniej dla dialektologii — rzeczą drugorzędną; wystarczy fakt, że osadnicy ci przybyli do Istrii stosunkowo późno, t. j. w dobrych kilka wieków po pierwszych słowiańskich falach osadniczych tej ziemi i wskutek tego po dziś dzień przedstawiają odmienną od nich grupę dialektyczną¹⁾.

Zapewne, że pobyt czepickich Chorwatów wśród gwar centralnych nie pozostał bez śladu, gdyż z jednej strony obserwowaliśmy na obszarze klinu północnego objawy życia się ich z typem pazyńskim, a z drugiej strony takie masowe wciśnięcie się obcej ludności w grupę centralną niezawodnie przyczyniło się, obok samego położenia geograficznego, do zróżniczkowania się jej na trzy poddialekty: zmińsko-pazyński, boluński i labiński. Nie mogło się też nie zaznaczyć sąsiedztwo gwary czepickiej z dialektami ikawsko-sztokawskimi, gdyż w miejscowościach położonych na tym granicznym obszarze (klin południowy) niektóre cechy gramatyczne wykazują dzisiaj stan bezładnego pomieszania²⁾. Wszystkie te czynniki złożyły się na to, że gwara czepicka nie przedstawia dziś jednolitego zamkniętego w sobie typu, ale zwłaszcza na obszarze swych klinów ma tendencję do powstania dialektem przejściowym.

Z kolei przechodzę do szczegółowszej charakterystyki ostatniej czakawskiej gwary Istrii, a mianowicie ciekiej.

¹⁾ Chorwaci czepiccy przybywali do Istrii — podobnie jak i Rumuni — w różnych etapach; dwa z nich dadzą się dokładnie oznaczyć na lata 1535 i 1617. Por. Benussi, *La liturgia slava nell'Istria* (Parenzo 1893) 56 i Schiavuzzi l. c. *Atti e Memorie XVIII* (1902) 371, por. też rozdz. VIII niniejszej pracy.

²⁾ Do właściwości sztokawskich należą tu n. p. częste ikawizmy, a wobec czak. *va*, *-l* ⇒ *-ja*, częściowy zanik krótkiej oksytonezy i t. p.

G w a r a c i c k a.

Obszar. Do cickiego obszaru czakawskiego należą następujące miejscowości: Brgud Mały i Wielki, Brgudac (Bergozza), Mune Wielkie (Mune Grande), Mune Małe (Mune Piccole), Obrow (Obrovo), Pasjak (Passiaco), Poliane (Pogliane), Raczyce (Racizze di Castelnuovo), Skadanszcina (Scadansina), Starod (Starada), Szapiane (Sapiane). Rzut oka na mapę poucza, że miejscowości te nie tworzą zwartej skupienia, lecz są porozrzucane w różnych odległościach po górach Krasu. Tutaj istotnie nie można mówić o dialektach, jako pewnych zwartych jednostkach geograficznych, lecz jedynie o typach, które w różnych punktach Krasu mogą się pojawić. Bardzo często gwary zmieniają się od wsi do wsi i — zupełnie bez przesady — niemal każda z nich stanowi odrębną dla siebie całość. Skoro jednak porównamy ich wzajemne lokalne odrębności z różnicami w stosunku do innych dialektycznych grup Ciciów, t. j. cicio-sztokawskiej i cicio-buzeckiej, to wtedy możemy nawet te mocno zróżniczkowane cicio-czakawskie gwary ująć jako pewną całość, przeciwstawiającą się innym dialektycznym skupieniom Ciciarji.

Dla podania charakterystyki czakawskiej części obszaru Ciciów posłuży mi gwara dwóch miejscowości: Mun Małych i Skadanszciny. Do pierwszego typu należą: Mune Małe i Wielkie, Brgud Mały i Wielki, Brgudac, Poliane, Raczyce, Starod, Pasjak i Szapiane; do drugiego: Skadanszcina i Obrow. Wyraźnie jednak zaznaczam, że podział na te dwa typy i uwzględnienie gwary jedynie dwóch miejscowości jest tylko przybliżeniem odbiciem dialektycznych stosunków czakawskiej grupy Ciciów, gdyż, chcąc wykreślić możliwie wierny ich obraz, trzeba by charakteryzować każdą wioskę z osobna. Dwa podane typy różnią się zwłaszcza między sobą stopniem wpływu słoweńskiego: w typie muńskim jest on dosyć słaby, w skadańskim przeniknął cały system gramatyczny. Zobaczymy to najlepiej z przeglądu cech wyróżniających grupę czakawską od słoweńskiej jak też z czakawskich właściwości lokalnych.

Mune Małe. Wpływ słoweński można ująć w cztery punkty: z głosowni: 1) $-l \Rightarrow -u$ i 2) $-v \Rightarrow -u$; z konjugacji: 3) w 3. osobie czasu teraź. typ *pečeju*; 4) właściwości słownikowe.

Przykłady ad 1) i 2): *nisan tju* 'nie chciałem', *smrdeu, je sdu, on je govóriu, je učiniu, je iméu, je umiu, pou, tažou*; $-l$ po

$a \Rightarrow 0$ (zero), n. p. *je rěka, je povřda, on je prněsa*; $-v \Rightarrow -u$, n. p. *plišiu* 'łysy', *čuda krău* 'wiele krów', *krău* 'winny' i t. d.

Przykłady ad 3): *rečëju, pečëju, onë govõriju, onë se uõiju, ukrãdeju* i t. d.

Przykłady ad 4): *gospūd* 'pan', *dafki* 'podatki', *rěvica* 'uboga', *χřža* 'dom', *mřza* 'stół', *ja* 'tak!', *družina* || *famřla* 'rodzina', *χřáce* 'pończochy', *sudnik* 'sędzia', *čistõba* 'czystość'.

Z właściwości składniowych możnaby jeszcze wymienić typ *lepa mesta*, ale przyjmowanie wpływu słoweńskiego nie jest tu konieczne potrzebne. Przykłady: *vrata su otpřta, lřpa mřsta, veřika platřla*.

Z czakawskich właściwości lokalnych odznacza się typ muński następującymi cechami:

1) $\bar{a}, \bar{o}, \bar{e}$ nie ulega zmianie, n. p. *jáko, dáju, málo, piján, po glávi, zác, láni, rást, drágo, jedán, krást, gläs, mrák, vlási* 'włosy', *strán, skákat, ráste, danãska*; *z vózon, va škõli, dõli, góri, mõst, nõs, põt* 'pot', *kõn*: *dlěto, rézat, zvežda, črlén, vénac, rétko, χrén, présno* 'surowe', *cvět, na méχlo, po cěsti, pedesét, céno, brést, srěda, tělo, těsto, stěna, lěsa, šěst* i t. d.

2) $*q \Rightarrow u$, n. p. *múka, rúka, na pítu, rěvica* 'uboga', *gúšu* 'duszą, gnębiał', *dčlaju, rečëju, pečëju, pítaju, sú* 'sa' i t. d.

3) $*ě \Rightarrow e$ || i , t. j. w zasadzie spotykamy ten sam rozwój $*ě$, co w gwarze czepickiej; gwara muńska należy zatem do typu ekawsko-ikawskiego: przed spółgłoskami zębowymi twardymi mamy e , przed wszystkimi innymi $*ě \Rightarrow i$, n. p. *cěno, zvežda, kolěno, besěda, brést, svedõk, dčlat, stěna, srěda, dlěto, tělo, těsto, strěla, vřtar, vénac, sěno, bělo, nevěsta, věra, rétko, mřra, jãbuka je zrěla, présno, lěsno, χrén, cvět, lěsa, lěto, mřsto, ale lípo, dva mřseca, svřt'a, pondřřak, nedřřa, mliko, čovřk, bři* 'uciekał', *mřřat, kudřřa, se nalřva, dite, slřp, dřver, orřχ, grřχ, χřřb se misi, brřχ, kadř*.

4) l' pozostaje bez zmiany, n. p. *pondřřak, nedřřa, kudřřa, kl'úć, bõl'e, vãl'e* 'zaraz', *kořul'a*.

5) Brak przejścia $č, c \Rightarrow š, s$ w pozycji przed spółgłoską, n. p. *mãtka, Űčka, brijãčnica, junãčki, χrvãcki*.

6) Brak prepozycji *vř-*, a więc nie *vřgnat*, lecz *zignãt* i t. p.

7) Miejscownik l. p. rodz. m. i n. kończy się na $-u$, n. p. *na vrχü, va selü, na brřgu, na mõstu, va Zãgrebu, va Trřřü, va pãltu*.

8) Dopełniacz l. p. rodz. ż. ma końcówkę $-e$, n. p. *besěde*,

krāve, sestré, vère, nevéste, svit'e, stréle 'gromu', *sténe, srūt'e, nedīle, vrūt'ice, dolīne, nogé, maēštrice* 'nauczycielki'.

9) W celowniku l. p. rodz. ż. końcówką jest *-i*, n. p. *nevésti, sestri, maēštrici, krāvi, ženā, sviñi, slūgi, kozī, mājki* i t. d.

10) W narzędniku l. p. rodz. ż. utrzymała się stara końcówka *-u*, n. p. *s pūnu* 'pięścią', *s sestru, z ženū, z ūū, z mānu* 'ze mną', *s tobu*. Kończąca *-u* występowała — jak to widzieliśmy — i w gwarze czepickiej, ale tam należała ona do rzadkości, gdyż normalnem zakończeniem narzędnika było *-un* lub *-on*, por. str. 71. W typie muńskim występuje tylko końcówka *-u*, a wyrównań analogicznych do narzędnika rodz. m. nie udało mi się zanotować.

11) Miejscownik l. p. rodz. ż. kończy się na *-i*, n. p. *po gorī, po ravñici, va crīkvi, na Rlki, na glavīci* 'na szczycie' i t. d.

12) Kończąca mianownika l. mn. rodz. ż. jest *-e*, n. p. *sténe, besēde, vrūt'e, maēštrice, krāve, glavīce dolīne*.

Z wyjątkiem zatem narzędnika l. p. widzimy zupełną zgodność typu muńskiego z czepickim co do końcówek deklinacyjnych rodz. ż. w przeciwieństwie do grupy centralnej i liburnijskiej, w których utrzymały się stare zakończenia zgodnie z językiem prasłowiańskim.

13) Typ *sīme, brīme, vrīme, fīme*, t. j. tak samo jak w gwarze czepickiej i liburnijskiej, a nie pojawia się w mianowniku *-u* z przypadków zależnych, tak jak to stwierdziliśmy dla grupy centralnej (*sēmen, brēmen* i t. d.).

Z innych cech gramatycznych nie uwzględnionych w tym spisie warto zauważyć, że ślad przejścia $*'e \Rightarrow a$ pozostał w typie muńskim w innych słowach, aniżeli w pozostałej części czakawskiej grupy Istrii. W grupie centralnej i czepickiej mieliśmy stale *zafīk* i *fāēmik*, w Liburnji tylko *zafīk*: w Munach natomiast występuje *jezik* i *ječmēn*, ale *jātra, žājan* 'spragniony'; w innych słowach $*'e \Rightarrow e$, n. p. *žétva, žét, prokl'ēt, su počeli*.

Niezmiernie interesującym jest wpływ akcentu zdaniowego na wyrazowy; chcąc usłyszeć drugi z nich, musi się słowo ze zdania jakgdyby wyłuskać, gdyż w przeciwnym razie wszystko stapia się w dziwnie przeciągły i monotony rytmi zdaniowy. Dotyczy to zwłaszcza Mun Małych i Wielkich; słysząc po raz pierwszy dialekt muński, miałem wrażenie, że mówiący ze mną obiekt naśladuje śpiewną wymowę jakiejś sąsiedniej wioski i prze-

drzeźniając ją — jak to zwykle w takich wypadkach bywa — do karykaturalnych doprowadza rozmiarów; później okazało się to powszechnem muńskim zjawiskiem. Zupełnie słusznie w tym wypadku twierdzą sąsiedzi Mun, że *Munci besede strašno rastežu*; tem »straszmem rozciąganiem słów« tłumacząc notowane przykłady z długim akcentem (´), gdzie w innych gwarach czakawskich spotykamy zasadniczo ``, n. p. *drétva, grób, króv, na króvu, nevěsta, póp*. Dopiero dłuższa obserwacja i dokładniejsze wniknięcie w szczególności muńskiej akcentuacji, tak wyrazowej jak i zdaniowej, mogłoby pozwolić na ściślejsze ujęcie i charakterystykę muńskiego systemu akcentowego, aniżeli ja to w sposób zresztą bardzo prymitywny i niedołężny uczyniłem.

Z przesunięć akcentowych ustaliłem stałe występowanie typu *zvězda* ← *zvězdä*, oraz częsty typ *súdac*, n. p. *gláva, dšša, mūka, svit'a, dlěto, stěna, rūka, tráva*. Przykładów z utrzymaniem oksytonezy w typie *zvězda* nie udało mi się zanotować. Po poprzedzającej krótkiej oksytoneza i w zgłosce otwartej bardzo dobrze utrzymana, n. p. *sadä, kadì, kadä, ondè, ovdè, sestrü, oghä, onä, ženä*. Na zgłosce zamkniętej `` utrzymuje się bez zmiany jedynie po poprzedzającej krótkiej, po długiej częste cofnięcia, n. p. *rábac, vénac*, ale *čovik, otäc, potòk, četrtäk, susèd, jezìk, udovüc, onük* 'wnuk'.

Stałe cofnięcie akcentu w typie *zvězda*, brak grupy *-tj-* ← **-tzi-*, a więc *prüt'e, brät'a*, typ miejscownika l. mn. rodz. m. i n. bez *-χ*, n. p. *na brigi, na vózi, na púti, po městi*, usprawiedliwia przyjęcie pewnych sztokawskich wpływów w gwarze muńskiej; może wcisnęły się one wskutek sąsiedztwa z sztokawską grupą Ciciów (Vodice, Dane), a może jeszcze w dawnej ojczyźnie lub w czasie wędrówek w poszukiwaniu nowych siedzib otarły się o nią pewne gwary sztokawskie? Jedno nie ulega wątpliwości, że przedstawiciele typu muńskiego nie należą do pierwotnej słowiańskiej ludności Krasu, lecz że tutaj znacznie później przywdrowali (początek XVI w.) i ich pierwotnych siedzib trzeba, podobnie jak dla gwary czepickiej, szukać znowu na Chorwackiem Przymorzu. Na tym zaś obszarze znane są nie tylko różne sztokawizmy, ale nawet zupełnie pewne fakty późniejszego przywdrowania i samej ludności sztokawskiej¹⁾.

¹⁾ Mam tu na myśli typ dialektyczny Dolnej Dragi, por. A. Belića sprawozdanie z podróży po Winodolu, *Godišnjak Srpske Akademije XXV* (1912) 360.

Pewną odmiankę typu muńskiego przedstawia gwara Brgudca (mianow. Brgudac), ale brak mi o niej wyczerpujących wiadomości. Z zanotowanych różnic względem typu muńskiego podaje: 1) $\bar{a} \Rightarrow \bar{a}$, n. p. *māla, jāja, dān, srām, ja parān* 'myśle', *zrāk, zglāvu, dvā*. 2) Dyftongizacja $\bar{e} (\leftarrow *e, *ě, *e) \Rightarrow ie$, n. p. *za pēt liēt, žēnske, grēš, bēlo, šēst*. 3) *u* zamiast *va*, n. p. *u grād, u Istru, u crtkvu*. Wszystkie te trzy cechy stoją w związku z bliskim sąsiedztwem Brgudca z cicio-buzecką i czakawską (boluńską) grupą dialektyczną, w której spotykamy identyczne właściwości. Naogół więc możnaby powiedzieć, że jest to typ muński, ale nieco zmieniony pod wpływem gwar czakawsko-słoweńskich i czakawskich centralnych.

Zestawmy teraz lokalne cechy gwary muńskiej z innymi czakawskimi dialektami Istrji. Z Liburnją łączy Mune brak dyftongizacji długich samogłosek, $*e \Rightarrow u$ i typ *seme* (bez *-n*); wszystkie inne cechy różnią, a zatem inny rozwój $*ě, -l, l, č$ i $c +$ spółgłoska, prepozycja *vi-*, końcówki deklinacyjne omówionych sześciu przypadków i właściwości słownikowe. Z różnic tych najważniejszy jest różny rozwój $*ě$, zupełnie wystarczający, aby mówić o dwóch odmiennych typach dialektycznych. Dla podkreślenia ich odrębności możnaby jeszcze przytoczyć pewne słoweńsko-sztokawskie właściwości w gwarze muńskiej, chociaż one jako pewnego rodzaju wpływ obcy mniej nadają się do przeprowadzenia podziału dialektycznego i niewiele mogą rzucić światła na wzajemne pokrewieństwo tych dwóch dialektów.

Jeszcze bardziej pogłębiają się różnice między grupą centralną i muńską, bo łączy je tylko utrzymanie $l, č$ i $c +$ spółgłoska, a częściowo i wspólność słoweńskich zapożyczeń słownikowych, dzielą natomiast wszystkie inne cechy lokalne, t. j. rozwój $\bar{a}, \bar{o}, *č, e (\leftarrow *ē, *ě, *e), *č, -l, vi-$, sześć końcówek deklinacyjnych, a wreszcie typ *seme(n)*. Zbytecznym byłoby dodawać nadto pewne muńskie wpływy słoweńsko-sztokawskie, gdyż i tak zupełnie jest widocznym, że różnice występują tak w starych jak i w nowszych zjawiskach językowych, które wymownie przemawiają za bardzo odrębnym rozwojem czakawskiej grupy centralnej i cickiej.

Inaczej natomiast przedstawia się stosunek typu czepickiego do muńskiego, bo gwary te dzieli tylko rozwój $\bar{a}, -l$, a częściowo końcówka narzędnika l. p. rodz. $ž$ i właściwości słownikowe; wszystkie inne cechy są im wspólne, a zatem taki sam rozwój $\bar{o}, *č, \bar{e}, *č, l, č$ i $c +$ spółgłoska, brak *vi-*, takie same końcówki

deklinacyjne pięciu przypadków i typ *šimc*. Skoro z różnic występujących w gwarze muńskiej usuniemy drobne wpływy słoweńsko-sztokawskie, gdyż one nie należą do jej organicznego rozwoju, to jako cechy różniące pozostaną jedynie: inny rozwój *ā* oraz końcówka *-u* w narzędniku l. p. rodz. ż. Druga z nich, jako archaizm, trafia się też jeszcze w gwarze czepickiej, a labjalizacja *ā* — to stosunkowo nowe zjawisko językowe, nie obejmujące nadto całego typu czepickiego i może dopiero po przybyciu czepickich Chorwatów do Istrii od innych gwar (centralnych) odziedziczone. Kiedy więc cofniemy się w przeszłość: o kilka stuleci mniej więcej do początków XVI wieku, to wszystkie różnice odpadają i gwara muńska i czepicka stają się niemal zupełnie identyczne. Charakterystyczny zwłaszcza dla gwar ekawsko-ikawskich rozwój **ě* i pozostająca z tem w związku zgodność pewnych końcówek deklinacyjnych jeszcze po dziś dzień nadają obu typom wyraźną cechę łączności, wobec której wszystkie późniejsze różnice, wynikłe przedewszystkiem z sąsiedztwa Mun z językowym obszarem słoweńskim, schodzą na plan drugi. To są główne powody, dla których dawniejszej ojezyny gwary czepickiej i muńskiej szukałbym na tem samym mniej więcej terytorjum, t. j. na Chorwackiem Przymorzu lub w zachodniej części wyspy Krku.

Dialekt muński i czepicki nie stanowią dzisiaj geograficznie jednej całości, ale wspólne im jest — prócz wymienionych właściwości językowych — ich położenie w bezpośrednim sąsiedztwie wiosek rumuńskich. Mamy tu zatem dwa bardzo blisko ze sobą spokrewnione chorwackie typy dialektyczne, które leżą w dwóch różnych geograficznie częściach Istrii, ale oba przylegają do wiosek rumuńskich, nie mających między sobą poza pokrewieństwem językowym bliższej łączności geograficznej. Trudno widzieć w tem jedynie dzieło przypadku i nie kojarzyć osadniczych fal chorwacko-rumuńskich w pewne wspólne ogniwo przyczynowe; co prawda zaludnienie omawianej części Krasu i okolicy jeziora Czepić nie odbyło się w tym samym czasie ¹⁾, ale — zdaje się — w obu wypadkach rumuński element osadniczy odegrał dosyć wybitną rolę.

¹⁾ Czas przybycia Rumunów w okolice jeziora czepickiego oznacza się na XIV w., zaludnienie zaś elementem rumuńskim Żejan (jedyna wioska rumuńska na Krasie) odbyło się na początku XVI w.

W Skadanszcynie ogólna podstawa jest ta sama, co i w Munchach, ale niejednokrotnie zmieniał ją wprost nie do poznania wpływ otaczających tę wioskę gwar słoweńskich. Z ważniejszych odchyleń od typu muńskiego należy przedewszystkiem wymienić:

1) Brak rozróżniania ' i ˘, lecz występowanie tylko dwojakiemu akcentu, t. j. krótkiego, identycznego z ogólnoczakawskim ˘, i długiego ˘, któremu odpowiadał mniej więcej ogólnoczak. ˘ z tą różnicą, iż przy samym końcu wysokość tonu nieco rośnie; graficznie akcent długi możnaby przedstawić jako —˘, n. p. *je ris* 'prawda', *múka*, *rúka*, *cesára* gen. sg., *krást*, *súdac*, *ritko* 'rzadko', *súnce*, *púno*, *tústa*, *s tú c'estu*, *dlito*, *úsko je*.

2) Dyftongizacja akcentowanych *e* i *o* tak długich jak i krótkich, a więc nie tylko *st'èna*, *ž'èdan*, *sr'èda*, *t'èsto*, *m'èso*, *b'èlo víno*, *ječm'èn*, *s tú c'estu*, ale też *l'èto*, *bes'èda*, *d'èlat*, *ž'el'èzo*, *kol'èno*, *v'èra*; podobnie też nie tylko *n'óś*, *k'óśt*, *r'óχ*, *b'óχ*, *s'ó* 'sól', *γn'ój*, *v'ó* 'wół', ale też *pat'ók*, *otr'ók* i t. d.

3) Redukcja lub zanik poakcentowego *i* zwłaszcza w wyrazach więcej niż dwuzgłoskowych, n. p. *γűst'erca* 'jaszczurka', *palca* ← *palica*, *b'ètna* ← *letina*, *kúpít*, *vid'ít* i t. d.

4) Welarne *l* wobec muńskiego *l* przed *a*, *o*, *u*, n. p. *d'èlat*, *kalúža*, *blágo*, *kosilo*, *mlätimo*.

5) Zanik palatalności *l'*, a więc *pondílak*, *ned'ila*, *lúdi*, *z'èmlè* gen. sg., *krála* 'króla'.

6) Końcowe *-l* ⇒ 0 (zero) (muńskie *-l* ⇒ *-u*), n. p. *san bí*, *san uz'é*, *˘on je iská*, *˘on je v'úti*, *˘on je skoči*, *ves'é* 'wesoly', *s'ó* 'sól'.

7) *γ* wobec muńskiego *g*, n. p. *γn'ój*, *na γ'óraχ*. *˘óγαñ*, *dúγo*, *γriχ*. *γαlúb*.

8) Utrzymanie grupy *-lj* ← **táj*, n. p. *listje*, *prútje*.

9) *u* wobec muńskiego *va*, n. p. *u críkvi*, *u m'èstu* 'w miescie', *u Trstu* i t. d.

10) Stopień wyższy przymiotników ze słoweńską końcówką *-ši*, n. p. *bolši*, *mláši*, *stárši*.

11) W stopniu najwyższym przymiotników i przysłówków *nar-*, n. p. *nárbole*, *nármláši*, *nárnižje*.

12) Czas przyszły *t'en*, *t'eš* i t. d., t. j. z końcówką *-n* według słoweńskiego *bon* i z wyrównaniem samogłoskowym do innych osób: **t'u*, *t'eš* ⇒ **t'un*, *t'eš* ⇒ *t'en*, *t'eš*.

13) Obok znanego też Munom typu *govoriju* nadto w drugiej osobie l. mn. typ *vidiste*, n. p. *vi m'òreste*, *govorìste*, *znàste* i t. d.

14) Typ *p'ójt, náit* i t. d., muńskie: *pót', náit'*... i t. d.

15) Znacznie większa niż w Munach ilość zapożyczeń słownikowych z otaczających gwar słoweńskich, n. p. *jaz biéren* 'czytam', *kosílo* 'obiad', *gaspód* 'pan', *kak'ós* 'kura', *petelín* 'kogut', *χíža* 'dom', *m'óž* 'mąż', *bołán* 'chory', *čez* 'przez', n. p. *čez wódu* 'przez wodę', *ris* 'prawda', *wóče* 'ojciec', *vás* 'wieś' i t. d.

Przegląd tych odchyień Skadanszciny od typu muńskiego poucza nas, że z wyjątkiem punktu szóstego (a częściowo i drugiego) mamy we wszystkich innych wypadkach do czynienia z niewątpliwym wpływem słoweńskim. W Munach wpływ ten był stosunkowo mały, w Skadanszcynie niezmiernie silny. To stanowi jedyną różnicę typu muńskiego i skadańskiego, gdyż po usunięciu wpływu słoweńskiego uzyskujemy zupełną identyczność obu gwar. Z tych też względów oba te typy połączyłem w wspólnej grupie cicio-czakawskiej, gdyż, chociaż różnice między nimi są dosyć liczne, przecież one jako naleciałość zewnętrzna, a nie jako zmiana organiczna, dadzą się stosunkowo łatwo wyeliminować.

Na grupie cicio-czakawskiej¹⁾ kończę niniejszy rozdział. — Z przeglądu czakawskich gwar Istrii wynika, że przedstawiają one dosyć zróżnicowaną masę dialektyczną, ale, biorąc pod uwagę rozwój genetyczny, możemy ją podzielić na 2 główne grupy: 1) pierwotne gwary Istrii, 2) gwary napływowe. Pierwsze z nich, t. j. gwary centralne i liburnijska, jako ekawskie, przedstawiają naturalne przedłużenie językowego obszaru słoweńskiego, chociaż późniejszy wpływ słoweński oddalił następnie dosyć znacznie grupę centralną od liburnijskiej. Druga główna grupa — to typ ekawsko-ikawski (gwara czepicka i cicka), który rażąco odbija na tle reszty gwar czakawskich, czakawsko-słoweńskich i słoweńskich. Ogólna cecha obcości w otoczeniu istrjańskim jest mu wspólna z gwarami sztokawskimi, z którymi łączy go epoka wprost fantastycznych wędrówek plemion serbo-chorwackich, stojących w bliższym lub dalszym związku z ruchami wojsk tureckich²⁾.

¹⁾ Szczegółowiej omawiam gwary cickie w artykule: »Gwary Ciciów a ich pochodzenie«, *Lud Słowiański I* (Kraków 1929) A 3—A 48.

²⁾ Bardzo trafnie ujął to ciekawe zjawisko historyczne Vassilich, powiadając, że można przyjąć jako pewnik, iż po każdej inwazji tureckiej następowała mniejsza lub większa emigracja ludności. »Sull'origine dei Cici« (*Trieste* 1906) 51.

IV

GRUPA SŁOWEŃSKA.

Najbliższa geograficznie gwarom czakawskim jest grupa buzecka (= czakawsko-słoweńska), ponieważ jednak przedstawia ona rodzaj przejścia od grupy czakawskiej do słoweńskiej, więc najpierw omówię istrjańskie gwary słoweńskie, a przez to charakter przejściowy typu czakawsko-słoweńskiego jeszcze lepiej się uwydatni.

Granica językowa słoweńsko-serbochorwacka. Słoweńskie gwary Istrii przedstawiają — jak wiadomo — naturalne przedłużenie etnograficznego obszaru słoweńskiego, rozciągającego się na wyżynie Krasu, w dolinie Wipawy i Soczy, a tworzącego z całością językowego terytorjum słoweńskiego jedną organiczną całość. W niniejszym »Przeglądzie« uwzględniam tylko słoweńskie gwary istrjańskie, t. j. dialekty leżące na południe i południowy wschód od Triestu aż po linię zetknięcia się z językowym obszarem serbo-chorwackim. Granica językowa słoweńsko-serbochorwacka, poczynając od zachodu, biegnie następująco: od ujścia do morza Rokawy wzdłuż tej rzeki w kierunku wschodnim aż po Trebesze, a stąd w prostoliniwnym przedłużeniu do Rakitowca (Aquaviva). Wzdłuż tej południowej granicy słoweńskimi punktami krańcowymi są następujące miejscowości: Krkacze (Carcase), Planiawe (Plagnave), Labor (Laura), Trsek (Tersecco), Trebesze (Trebesse), Szocierga (Castel S. Quirico), Mowraż (Valmorasa), Rakitowac (Aquaviva). Północnymi punktami granicznymi serbo-chorwackimi są: Kasztel Wener (Castelvenere), Meriszcie (Merischie), Szkorusz (Oscurus), Bricz (Briz), Topolowac (Toppolo di Belvedere), Gradina (Gradigna), Pregara (Pregara), Crnica (Cernizza), Brest (Brest).

Od Rakitowca granica skręca ku północy, wijąc się przez

górzysty teren Krasu wzdłuż linii Rakitowac—Markoszcina (Marcossina). Na zachód od tej linii po słoweńskiej stronie zostają: Zazyd (Sasseto), Podgorje (Piedimonte del Taiano), Markoszcina; po chorwackiej: Jelowice (Gelovizza) i Skadanszcina (Scadansina). Od Markoszciny granica biegnie w kierunku południowo-wschodnim wzdłuż drogi Triest—Reka. Północnymi granicznymi punktami serbo-chorwackimi są: Obrow, Polane, Raczyce, Starod, Pasjak, Szapiane, Rupa, Lisac i Klana; wszystkie miejscowości, leżące na północ od linii, wyznaczonej przez podane punkty, należą już do słoweńskiego obszaru językowego.

Obszar słoweńskich gwar Istrii. Poniżej podaję opis jedynie tych gwar słoweńskich, które znajdują się w całości na terytorjum Istrii. Gwary te można określić następującymi granicami: od północy linja Triest—Markoszcina; od południa bieg rzeki Rokawy od Rakitowca aż po jej ujście do morza; od zachodu morze Adryatyckie; od wschodu linja Rakitowac—Markoszcina.

Na podanym obszarze rozróżniam dwa typy dialektyczne: południowy czyli pomiański (od wsi Pomjan) i północny czyli dekański (od wsi Dekani). Granica między nimi biegnie od Kopra (Capodistria) przez wioski Pobegi (Pobeghi), Cezari (Cesari), Sweti Anton (S. Antonio di Capodistria) do Kubedu (Covedo), a stąd wzdłuż drogi Triest—Buzet aż po Szociergę i Dwory włącznie; wioski wyznaczające tę granicę należą jeszcze do typu dekańskiego, położone na południe i zachód od podanej linii do pomiańskiego. Powyższy podział słoweńskich gwar Istrii opieram na następujących między nimi różnicach¹⁾.

1) a) $\bar{a} \Rightarrow \bar{a}$, b) $\bar{a} \Rightarrow \bar{a}$, n. p. a) *taljānski, lānj, kārte, vojāk, dān, so strāšijī, mālo, bolān, žgāljī* 'palili', *glāvā, stopāla* 'stopa', *mudānde* 'kalesony', *srājca, k⁴arnār* '40', *krāvā*; b) *znājō, krātā, pātā, γlāvū. me pjažā, γyrān. vojāci, brātī, z brādō, se mlātī, blāvō, γlādū* gen. sg.

2) a) $\bar{a} \Rightarrow \bar{a}$, b) $\bar{a} \Rightarrow \bar{a}$, n. p. *grāχ* ale *grāχa, brāt* ale *brātā. hāt* 'młotek', *mrās* ale *mrāzā* i t. d., b) *znāt* 'se, γrāt ale *γrādā, dāt, krāst, spāt, brāt* ale *brātū, mrās* ale *mrāzū, bāt* 'młotek' i t. d.

¹⁾ Dla krótkości oznaczam w dalszym ciągu typ pomiański przez a), dekański zaś przez b). podając przykłady z wioski Pomian i Dekani. Co się tyczy dokładności podanej granicy, zaznaczam, że niezbyt pewny jest jej przebieg na samym południu: i tak nie wiem, czy wioski Trsek i Trebesze należą do typu dekańskiego czy też pomiańskiego.

3) a) $\check{e} \Rightarrow a$, b) $\check{e} \Rightarrow \xi$, n. p. a) *čálo, rábro, nášan, ráčan, ráčas, ráča* 'rzeka' i t. d., *s sástro, z žáno, nága, na násj* 'na nosie' i 'nie nosi, nie jest ciężarna', *táta* 'ciotka', *látj* 'tutaj' i t. d., b) *žěná, s tětq, mětá, sěstrę, tětę, pęcęjō, ręcęjō, męcę, tęcę, zěmlá, sędlo* i t. d.

4) a) $*\epsilon \Rightarrow \xi$, b) $*\epsilon \Rightarrow i_e$, n. p. a) *pedesēt in pět, pětá, męso* i t. d., przykłady w rodzaju: *jázyk, jáčmen, tásko* i t. d. należą mimo etymologicznego $*\epsilon$ do poprzedniego punktu, b) *osandesēt in štírj, pět, búsq pětq, pět múce* i t. d.; przykłady: *těšq, jězjyk* i t. d. tutaj nie należą.

5) a) $*\check{e} \Rightarrow e$, b) $*\check{e} \Rightarrow i_e$, n. p. a) *dělo, dělān, lępa, sęno, blědā. lén* 'leń', *stěna, lęto, tēlo, męstā* gen. sg. i t. d., b) *dięlāt, stięnā, tięq, riętk^o, tięmę, sięmę, vrięmę, lięq, bestędā, viętar, zvięzdā, želięzō* i t. d.

6) a) $*_b/*_g \Rightarrow a$, b) $*_b/*_g \Rightarrow a$ (zasadniczo), n. p. a) *pās, mágla, stáklo, stāza, tāmā* i t. d., b) *stāzā, tāmā, mógla, pás, na tāsce, stáklo, dónos, grābac, sljpac, χlāpac* i t. d.

7) a) *k, g, χ + e, ū, i* bez zmiany, b) *k, g, χ + e, ū, i = č, j, š*, n. p. a) *nōge, kūpac, bargeša* nom. pl. 'spodnie', *zgūbjū, χišā* i t. d., b) *frúšę* acc. pl., *čūpac, nōję, barjěšę* 'spodnie', *šišā* 'dom', *rūcé* acc. pl., *fije* acc. pl., *vojáci, dvě matičę, šitro* 'prędko', *šitin* i t. d.

8) a) $g = g$, b) $g \Rightarrow \gamma$, n. p. a) *gústq, blāgo, golūp, pod glāvo, bōgat, grāχa, grūm, zgūn* 'dzwon', *glālak, glōbok* i t. d., b) *γūj, γlōbok, γlāsā* gen. sg., *na γōrāχ, jęγrāj, γlāvā, bōgā, liγak, γloš, γonišę* 'ognisko' i t. d.

9) a) $*l + a, o, u \Rightarrow l + a, o, u$, b) $*l + a, o, u$ utrzymuje się, n. p. *bolān, stopālā, glāvā, tēlo, kosilo, ni blō, mágla, globókā, kūlo, smólā, mógla* 'mogła', *blāgo* i t. d., b) *lākotā* 'glód', *γlāvā, klasje, kolāč, vrtāq* 'młn', *čebūlā* 'cebula', *mlājšj* i t. d.

10) a) *l'* pozostaje bez zmiany, b) $l' \Rightarrow l$, n. p. a) *pošilān, krāl'a, vūl'o* acc. sg., i t. p., b) *zémle* gen. sg., *krāl, krālā, vūlā, je pělūy* 'wiozł' i t. d.

11) a) *o* labjalizuje się tylko w nagłosie, n. p. **ot tay* 'w górze', **ón, *ónā* i t. d., zresztą pozostaje bez zmiany, n. p. *gōrā, smólā, kōtęy, skōčjū, kōney* i t. d., b) *o* labjalizuje się prócz nagłosu również stale po tylnojęzykowych i po *v-*, n. p. **odar* 'gumno', **ot tay* 'w górze', *γ*ōrā, *obrōę, *ōbrās, *ósā, dr^o* ale *drāva, krāv^o* ale *krāvā, k*ópā sięnā, *ūs* ale *vazā*. O ile poprzednia zgłoska ma **o*, w zgłosce następnej *o* też się labjalizuje, chociaż nie stoi po *l, γ, χ*, n. p. **ód^o* acc. sg., *pod g*ōr^o* i t. p.

12) a) Bardzo nieliczne przykłady »akania«, n. p. *palénta, damú* 'do domu', zresztą *o* bez zmiany, b) *o* ⇒ *a* niemal stale po tylnojęzykowych, n. p. *kasítò, γατίπ, smo skapálj, se γαvari, karák*; ponadto »akanie« trafia się i po innych spółgłoskach, n. p. *pakúrú, pałamítò, se bańjò, bałi me, patéγni, damóu* (Dekani), *batáná, patilá se, damá* 'w domu' (Markošćina).

13) a) Bardzo mała ilość rzeczowników z końcówką *-ovi, -ove*, n. p. *duχóvi*, ale *mraži, zγúni* 'dzwony' i t. d., b) końcówka *-ovi, ove* występuje częściej niż w Pomianie, n. p. *raγúvø, vozúvø, mrazúvi, duχúvi* i t. d.

14) a) Typ *umrú, zápru* i t. d., b) typ **umróu, záprou* i t. d.

15) Pod względem właściwości słownikowych typ pomiański wykazuje pewne cechy wspólne z obszarem serbo-chorwackim, typu zaś dekańskiego izoleksy serbo-chorwackie zwyczajnie nie obejmują, lecz łączy się on wyraźnie pod względem słownikowym z resztą obszaru słoweńskiego, zwłaszcza z grupą kraską. Całej istrjańsko-słoweńskiej grupie jest wspólna większa ilość zapożyczeń z języka włoskiego (przeważnie z dialektu weneckiego), co nadaje jej wyraźne piętno gwar nadmorskich.

Pod względem akcentowym typ dekański i pomiański przedstawiają się dosyć jednolicie, t. j. oba rozróżniają tylko dwa rodzaje intonacyj, krótką i długą, oba zatraciły krótką oksytonezę, oba znają przesunięcie typu *zlatò*. Co do tego ostatniego punktu, trzeba zaznaczyć, że tak w a) jak i b) typ ten wskutek wyrównań analogicznych utrzymał się jedynie szcątkowo; w każdym razie częstszy jest w gwarze dekańskiej niż pomiańskiej, n. p. a) **oblák, lišáj, pepéu, toplúta, gorkúta, dobrúta*, ale *búχ, bóga, nébo, séno, blágo, bléda, nógo, góro, vódo, nóge* i t. d., b) *liúχ, boγá, masú* 'mięso', *prasú* 'proso', *γατίπ, γúsi* nom. pl., *lišái, karák*, ale *btáγø, rólk*ø*, acc. sg., *nébo* i t. d.

Same różnice od 1—7 są dostatecznie ważne i liczne, aby mówić o dwu oddzielnych gwarach; inne cechy (t. j. od 8—15) te zasadnicze różnice tylko pogłębiają. Ogólną charakterystykę obu gwar w stosunku do obszaru serbo-chorwackiego możnaby streścić w powiedzeniu, że typ dekański jest więcej słoweński aniżeli pomiański; zewnętrznie uwidocznia się to w zasobie słownikowym, ale ważniejszy jest system gramatyczny obu gwar; w wokalizmie gwary dekańskiej: tendencja do dyftongitacji i labjalizacji, większa ilość samogłosek zredukowanych i zwięzonych,

»akanie«; w konsonantyźmie: obok utrzymania cech starych (*l*), typowo słoweńska palatalizacja tylnojęzykowych, przejście $g \Rightarrow \gamma$; w deklinacji: dosyć częsta końcówka *-ovi, -ove*; w akcentologii: liczne ślady słoweńskiego typu *bogá*. Tymczasem w wokaliźmie pomiańskim: tendencja do otwartej i jasnej wymowy samogłosek, brak dyftongizacji, ledwo ślady »akania«; w konsonantyźmie: brak palatalizacji tylnojęzykowych, przejścia $g \Rightarrow \gamma$, wymowy *l*; w deklinacji: rzadka końcówka *ovi, -ove*; w akcentologii wyrównania analogiczne, doprowadzające niemal do zatarcia śladów typu *bogá*.

Typ dekański w swej najbardziej na południe wysuniętej części (na pd. od Kubedu) nie przedstawia się jednolicie, lecz występujące tu gwary tworzą szereg przejść między typem dekańskim, pomiańskim a dialektami czakawsko-słoweńskimi. Na tym granicznym skrawku krzyżuje się kilka izoglos o różnym zasięgu, przez co gwara każdej wioski przedstawia się nieco odmiennie.

Dla ilustracji panujących tu stosunków dialektycznych podaję dla Szocięrgi następujące właściwości, wyłamujące się z pod zasadniczego typu dekańskiego: $\bar{a} \Rightarrow \bar{a}$, n. p. *krāvu, māčka, blāgo, dāii* 'dali', *tāko, pokāzat, čāsa, znān, lānj*; $*\bar{e} \Rightarrow \bar{e}$, n. p. *mlēko, vrēme, nedēja*; jery w zgłoskach sufiksalnych $\Rightarrow o$, n. p. *počitok* 'odpoczynek', *lōnoc, udōvoc*; brak palatalizacji tylnojęzykowych przed *e, i, ü, ö*, n. p. *kūpāvat* (!), *skōp, ot kjer, χīše*; $*t \Rightarrow l$ bez względu na następującą samogłoskę, n. p. z *blāgon, lānj, lōnoc, mlāda*; $l \Rightarrow j$, n. p. *se pejā, nedēja*; $g = g$, n. p. *blāgo, glēdat, Gračiče*.

W Smokwicy mamy: $\bar{a} \Rightarrow \bar{a}$, $\bar{a} \Rightarrow \bar{a}$, n. p. v *Movrāžj, porābīt, vāje* 'natychmiast', *mrās, γrāχ*; $*\bar{e} \Rightarrow \bar{e}$, n. p. *siēno, besiēde* gen. sg.; jery w zgłoskach sufiksalnych $\Rightarrow o$, n. p. *tōrok, sémoñ; k, g, χ + e, i, ü, ö* pozostają bez zmiany, n. p. *skūχalj, vulike, χitīt, skūpā*; $*t \Rightarrow l$, n. p. *χfālā, zriēlo*; $l \Rightarrow j$ *vāje, dāj = dal'e, zémjo* acc. sg., *pūje* 'pole'; $g \Rightarrow \gamma$ *porābīt, γōrj, drūγi*.

Tych kilka przykładów, zaczerpniętych z dwóch wiosek południowej części typu dekańskiego, ma dać tylko przybliżone pojęcie o różniczkowaniu dialektycznym na tym obszarze, gdyż dokładniejszą charakterystykę tych gwar może podać jedynie ktoś pochodzący z tych okolic, lub dłuższy czas tu przebywający; nawet jednak na podstawie tego skąpego materiału można się przekonać o wybitnie przejściowym charakterze tych najbardziej na południe wysuniętych gwar słoweńskich.

Charakterystyka typu dekańsko-pomiańskiego uwypukli się,

sokoro sobie przypomnimy, że w rozdziale II jako cechy istrjańsko-słoweńskie wyznaczylismy: 1) zanik iloczasu, 2) zatarcie różnicy między $\bar{c}$ i $\acute{c}$, 3) przesunięcie akcentowe typu *zlatô*, 4) zanik krótkiej oksytonezy, 5) ograniczenie krótkiego akcentu do wyrazów jednozgłoskowych, 6) zjawiska nowej wokalnejs redukcji, polegające a) na redukcji samogłosek pod $\bar{c}$, nowym $\acute{c}$ lub w pozycji nieakcentowanej, b) na zaniku *i* w pozycji poakcentowej, 7) $\bar{o}$ i $\bar{ö} \Rightarrow \bar{u}$, 8) $\bar{u} \Rightarrow \bar{n}$, 9) $-l \Rightarrow -u$, 10) $-v \Rightarrow -u$, 11) typ *pastirja*, *mürje*, 12) $\acute{c} \Leftarrow *tj$ ($*kt'$), to zn. rozróżnianie etymologicznego $\acute{c}$ i $\bar{c}$, 13) $vl- \Rightarrow l-$, 14) częściowe zachowanie liczby podwójnej, 15) końcówka miejscownika l. poj. rodz. m. i n. $-i$, 16) końcówka $-ovi$, $-ove$, 17) *bon*, *boš*, 18) typ *vidjste*, 19) typ *rečejo*, 20) typ *młajši*, 21) typ *narmłajši*, 22) typ *lepa mesta*, 23) właściwości słownikowe: *kaj*, *zakaj* i t. p.

To są cechy, które wyróżniają słoweńską grupę Istrijsi od gwar czakawskich, a częściowo i czakawsko-słoweńskich. Niezmiernie interesującym byłoby szczegółowsze porównanie typu dekańsko-pomiańskiego ze słoweńskimi gwarami Krasu i grupą go-rycką, ale na to nie pozwala ani stan badań nad temi dialektami, ani cel niniejszej pracy, ograniczającej się wyłącznie do przedstawienia gwar Istrijsi. Jedynie więc dla dopełnienia charakterystyki istrjańskich gwar słoweńskich przytoczę jeszcze szereg innych cech, wspólnych zarówno typowi pomiańskiemu, jak i dekańskiemu; o niektórych z nich wspomniałem już przy wyznaczaniu różnic między grupą słoweńską i sztokawską, ale nie miałem sposobności przytoczyć odpowiedniego materiału.

1) $*l \Rightarrow u$, n. p. *súnčę*, *pún*, **on sę púnj*, *dujá*, *múči*, *suzjé*, *dúyo*, *túče*, *mę stúkqu* (Dekani).

2) $*dj \Rightarrow j$, n. p. *grájä*, *sáję*, *rójenä* (Rižana).

3) $*stj$ ($*skj$) $\Rightarrow \acute{s}c$, n. p. *γonišće*, *zęmlišće* (Dekani), *goušća*, *kúšćerca* (Pomjan).

4) $*zdj$ ($*zgj$) $\Rightarrow \acute{z}j$, n. p. *možjánj*, *dážjü* (Rižana), *možjánj*, *dážja* (Pomjan).

5) Utrzymanie grupy $-tj \Leftarrow *t\acute{c}j$, n. p. *čfjetję*, *z mastjó*, *pret smrtjô*, *s pámetjô*, ale *tréči* (Dekani), *prútjja*, ale *tréči* (Pomjan).

6) $\acute{c}r-$, $\acute{c}re-$, n. p. *črna*, *čričdä*, *čerpina* || *črepiña*, *čórnu* 'robak', *črta*, *čerišnje*, *čes pótok* (Dekani), *čerešnja*, *čes* (Pomjan).

7) $-g$ ($-\gamma$) $\Rightarrow -\chi$, n. p. *dúχ*, *búχ*, *snéχ* (Dekani), *búχ*, *dúχ*, *snéχ* (Pomjan), *rúχ*, *búχ* (Kalambar).

8) $-m \Rightarrow -n$, n. p. *prnésen, zmúčijn, sadin* 'sadzę', *želin, krávän, žėnän* dat. pl. (Dekani).

9) Utrzymanie wymowy *ü*, n. p. *k^uóne, narmanši, pünä* 'pieść, uderzenie w twarz', *preklinat* (Dekani)¹).

10) Brak końcówki *-u* w gen. sg., n. p. *slédä, γlāsä, lédä* (Dekani).

11) Narzędnik l. poj. rodz. ż. z końcówką *o* (*o*), n. p. *z žėno, s tėtó, z búbo, pod g^uór^uo, pot stieno, z brádó* (Dekani).

12) Zanik końcowego *-i* w bezokoliczniku, wskutek czego znikła różnica między tą formą a supinum, n. p. *znät, imastę kaj za pät* (Dekani), *grén žét, jškat, púzät se* (Šmarje).

13) Utrzymanie trybu warunkowego: *bin, biš, bimo, bite*, n. p. *jěst bin narédiju, ti biš nareditā, biš stūrju* (Dekani).

14) Typ *kupavat*, n. p. *čüpávat, płačávat* (Loke).

15) Typ *pala*, n. p. *ona je pléla, kráta, préla* (Loke).

16) Typ *viste biy, viste bilä* (Dekani), *viste réklä* (Rižana).

Niektóre z wyliczonych właściwości, a mianowicie: $*l \Rightarrow u$, $*tj$ ($*kt'$) $\Rightarrow c$ i w związku z tem $*stj$ ($*skj$) $\Rightarrow šc$, $-m \Rightarrow -n$, typ *leda*, brak różnicy między bezokolicznikiem a supinum, typ *pala* i t. d. mogłyby nasuwać wątpliwość co do bezwzględnej słoweńskości tych gwar; bardzo jednak szerokie rozprzestrzenienie pewnych z tych cech wśród innych gwar słoweńskich (n. p. $-m \Rightarrow -n$, $*tj$ ($*kt'$) $\Rightarrow c$, $*stj$ ($*skj$) $\Rightarrow šc$ i t. d.) lub możliwość samodzielnego rozwoju (n. p. $*l \Rightarrow *ou \Rightarrow *uu \Rightarrow u$) każą odrzucić myśl o bezpośrednim silniejszym wpływie grupy serbo-chorwackiej.

¹ Po *i* przed tylnojęzykowemi występuje też palatalność *n*, ale brak ni na to dostatecznej ilości przykładów. Zanotowałem tylko *γnłje, *oγnłsnü* 'powalana' (Dekani), *grínko, nagnłsan, saghilo* (Pomjan), *γnłjezdó, mánkä* (Loke).

GRUPA CZAKAWSKQ-SŁOWEŃSKA.

Obszar. Gwary czakawsko-słoweńskie obejmują dolinę górnego biegu rzeki Mirnej (Quieto) mniej więcej aż po Lewade. Granica południowa biegnie północnym stokiem gór pazyńskich wzdłuż linji, którą tworzy dopływ Mirnej, tak zw. *Izvańska Rika* (Ramo di Zamasco) i jej prostolinijne przedłużenie aż po linję kolejową Lupogława (Lupogliano)—Cerowle (Cerreto); biegnąc zrazu wzdłuż tej linji kolejowej ku północy, wymija Lupogławę, a następnie Semić (Semi) i Brgudac (Bergozza), i osiąga linję szczytów Orlak (Mont'Aquila)—Zbelnica (Sbeunnizza). Na południe od tej linji do gwar czakawsko-słoweńskich nie należą jedynie wioski Raspor (Raspo) i Trstenik (Terstenico). Brest, Crnica, Pregara i Brezowica — to ostatnie punkty gwar czakawsko-słoweńskich od strony grupy słoweńskiej. Od Brezowicy granica biegnie w kierunku południowym wzdłuż drogi Kozyna (Cosina)—Motowun (Montona) aż po Oprtal (Portole); bliższa okolica tego miasteczka (mniej więcej w promieniu 3—4 km.) należy jeszcze do grupy czakawsko-słoweńskiej. Za Oprtlem granica dochodzi do rzeki Mirnej i Izwańskiej; na południe od Mirnej do typu buzeckiego należą jeszcze Brkacz (S. Pancrazio di Montona) i Zamaszk (Zamasco).

Grupa czakawsko-słoweńska dzieli się na dwa niezbyt się między sobą różniące typy dialektyczne, a mianowicie: buzecki, zajmujący bliższą i dalszą okolicę miasteczka Buzetu (Pinguente), i cicio-buzecki, t. j. obejmujący południową część Ciciarji. Granica między temi typami biegnie dokładnie wzdłuż drogi kolejowej Lupogława—Rakitowac (Aquaviva).

Najważniejsze właściwości grupy czakawsko-słoweńskiej — o których była już częściowo mowa w rozdziale II — są następujące:

1) Dobre zachowanie różnic iloczynowych w przeciwieństwie do gwar słoweńskich, gdzie długości — pomijając wzdłużenia fakultatywne — utrzymują się tylko pod długą intonacją; grupę czakawsko-słoweńską znamionuje wyraźne rozróżnianie krótkich i długich samogłosek w pozycji przedakcentowej z wyłączeniem kilku wioszek typu cicio-buzeckiego¹⁾, gdzie wskutek przesunięć akcentowych różnice iloczynowe się pozacierały. Przykłady długości przedakcentowych: *trāvā*, *lūnā* 'księżyc', *svīnā*, *lētō* 'dłoto', *gnūzdō*, *bēžāt* (Strana), *na glāvē*, *pētōk* 'piątek', *vīnō*, *dletō*, *rēbōc* 'wróbel', *mlekō*, *mōkā* 'mąka', *z glāvó* (Mlum Mali), *z rōkó*, *vōdē* gen. sg., *rāstē* 3. sg., *rēbōc* 'wróbel' (Segari), *srēdū*, *svēt'ā*, *pētōk*: (Podgaće).

2) Spłynięcie dwóch długich intonacyj (˘ i ˙) w jeden rodzaj długiego akcentu o charakterze intonacji równej z lekkim jedynie podniesieniem tonu przy samym końcu; graficznie możnaby ją przedstawić jako —, a tymczasem czakaw. ˘ = ˘, a czakaw. ˙ = —. Ten jedyny rodzaj długiego akcentu w grupie czakawsko-słoweńskiej znaczą przez ˙, jedyny zaś krótki akcent przez ˘. Przykłady por. przy innych cechach.

3) Zamiast ogólnoczakaw. ˘ spotykamy bardzo często na zgłosce przedostatniej ˙, co stanowi pewnego rodzaju przejście do grupy słoweńskiej, w której — jak widzieliśmy — ˘ może stać jedynie na wyrazach jednozgłoskowych. Zmiana typu paroksytonicznego na proparoksytoniczny²⁾ nie jest przeprowadzona na obszarze gwar czakawsko-słoweńskich zupełnie konsekwentnie, ale objęła narazie pewne kategorie gramatyczne, n. p. *jāma*, *bāba*, *krāva*, *mrāza*, *brāta*, *jāsle*, *svātj* nom. pl., *mi se sāna*, ale *cenēje*, *pečējo*, *sēme* (Strana), *grāxa*, *sira*, *dīma*, *svāta*, *slāna*, *bāčva*, *vāra* 3. sg., ale *čēnīca*, *sēme*, *ogniš't'e* (Račjivas). W gwarach czakawskich i sztokawskich mamy w Istrji zasadniczo *jāma*, *bāba*, *krāva*, *mrāza* i t. d. Innych ograniczeń krótkiego akcentu na rzecz długiego nie stwierdziłem i stale notowałem n. p. *ot p̄rvega*, *vi*

¹⁾ Należą tu wioski: Brest, Klenowsziaci i Sium, por. str. następną.

²⁾ Możliwe, że do tej zmiany należy odnieść słowa M. Rešetara o gwarze tak zw. Fučków: »... Der kurze Akzent ist aber länger als im Serbischen, nämlich mittellang, was noch mehr als die häufige Verschiedenheit in der Lage des Akzentes einen echten *Stokavac* befreundet«. Archiv f. slav. Phil. XIII (1891) 170. Według mnie niema różnicy między ˙, n. p. w *pāle* i ˙ w *vrēme*.

mōrete, vi se mōtjete, vīdǫte (Mlum Mali); zresztą zob. przykłady przy innych punktach.

4) Co do miejsca akcentu nie zaobserwowałem większych odchyleń od stanu, występującego zwyczajnie w archaicznych gwaraach czakawskich. Nawet w zgłosce końcowej, gdzie i w gwaraach czakawskich występują często przesunięcia, akcent tak długi jak i krótki zasadniczo utrzymuje się. Sporadyczne wypadki zatraty krótkiej oksytonezy¹⁾ notowałem przy długości zgłoski poprzedzającej, o ile zgłoska akcentowana była otwarta. Jedyne w wioskach Brest, Klenowszciak i Slum następuje powszechne cofnięcie krótkiego akcentu ze zgłoski końcowej na poprzedzającą, i to w postaci ' ; krótka oksytoneza utrzymuje się w tych wioskach jedynie na zgłosce zamkniętej, o ile poprzedzająca jest krótką. Tak w typie buzeckim jak i cicio-buzeckim mamy zatem zasadniczo typ *glāvā, rābōc, sestrā, potōk*, w wymienionych zaś wioskach typ *glāva, rāboc, séstra* ale *potōk*, n. p. *svīnā, lūnā, trāvā, rābāc, pētāk, ženā, nǫ vrχē, u zemjē, nǫ oblakē, dobrō, konāc, lonāc, torāk*, ale *svēt'a, dūša, glāva* (Strana), *trāvā, mōkā, lōnā, gnūzdō, dlētō, vinō, pētōk, rēbōc, mačōk, ženā, staklō, nǫ mostē, člověk, udovōc* ale *srēda, rōka, zvēzda* (Mlum Mali); natomiast w Breście: *srēda, rōka, krāla* gen. sg., *vīno, séstra, žena, sōdoc, rāboc*, ale *susēt, človīk, klebūk, bogēt, vjśōk* i t. d.

5) Co do *ā*, to można ogólnie powiedzieć, że w typie buzeckim $\bar{a} \Rightarrow \bar{a}$, w cicio-buzeckim zaś pozostaje bez zmiany; przy szczegółowszem rozpatrywaniu rozprzestrzenienia labjalizacji *ā* należy zauważyć, że zmiana ta znana jest na obszarze Ciciarji w wioskach Laniszcie, Praprocie i Raczjawas, a w typie buzeckim brak labjalizacji stwierdziłem w najbliższej okolicy Oprtla, n. p. *mālo, znājo, glāvō, zrmān, krāvū* (Zrenj), *znāš. kāj, mālā, dān, prāscj* gen. pl., *grāt* 'miasto' (Sv. Martin), *mātj. dvā. jāko. mlāji, krāde. jāslō, rāme, plāt'at, k'arnār* (Racjavas), ale z *glāvō, u grādu, nāt'. rāstē* (Šegari), *χlāce, χlāpoc, oblāk, stāroc, lāst, nǫ trāvē* (Podgaće).

6) *ǎ* w pozycji niezależnej pozostaje bez zmiany z wyjątkiem wioski Brest i Slum, gdzie $\bar{ǎ} \Rightarrow e$, i to tak pod ' , jak też w pozycji nieakcentowanej, n. p. *vāžgāt, nrās, torāk, prebrāt* 'przeczytać', *dāš, jāš iman, kopāt* (Strana), ale *stēr, brēt, bogēt, užgēt*,

¹⁾ Długa oksytoneza utrzymana na całym obszarze bez zmiany, n. p. *vodē* gen. sg., *k'arnār, štjrnājs* i t. d. (Strana).

prět, tkět, slěp, krěj, po góreχ, po niveχ (Brest); podobnie $\bar{a} \Rightarrow e$ pod nowym ', n. p. *skědoň, stěza, mėgla, stěklo, tēma* i t. d. (Slum). Niekiedy $\bar{a}$ ulega redukcji, ale nie zdołałem ująć pewnie — z wyjątkiem punktu następnego — jej warunków; niemal stale notowałem *a* w przyimku *na*, n. p. *na mostě, na vrχě, na glāvě* i t. d., i *nar-* = czakaw. *naj-*, n. p. *nārmlaji* i t. d. (Mlum Veli).

7) $-au \Rightarrow -au$, co następnie może przejść na $-u$, t. j. $au \Rightarrow uu \Rightarrow -u$, n. p. *je rēkau, je prnēsau, je pršū, je šū t'ā, sū 'sól', vū 'wól', pū 'pól'* (Zrenj), *on je jiskau, prnēsū, je pršū* (Brest). Podobna redukcja $-au$ występuje również w gwarach słoweńskich.

8) Rozwój $*\bar{e}$ z wyjątkiem wsi Brest przedstawia się na całym obszarze grupy czakawsko-słoweńskiej w zasadzie jednolicie, t. j. $*\bar{e} \Rightarrow e^1$. Między typem buzeckim a cicio-buzeckim zachodzi ta różnica, że w pierwszym z nich $e \Leftarrow *\bar{e}$ ulega lekkiemu zwięźeniu, t. j. $*\bar{e} \Rightarrow$ (poprzez $i\bar{e}$) e , w drugim zaś $*\bar{e} \Rightarrow e$; w Breście $*\bar{e} \Rightarrow i$. Rozwój $*\bar{e} \Rightarrow e \parallel e$ jest przeprowadzony naogół konsekwentnie i jedynie w punktach przylegających do gwar czakawsko-sztokawskich trafiają się nieliczne ikawizmy, n. p. *po světj, svēt'a, dėkla 'służąca', rēpa, bežāt, lépo, vrēme, potreba* (Strana), *prěk, posėkli, mlěkō, bėli, zrēla, jėst* (Zrenj), *rėzat, sėno, tėsto, dlėtō, srėdā, brėme, starėji* (Praproče), ale w Breście: *povidat, clovik, prdivok* 'przezwisko', *stipōc, ždrībōc, blīda, ale seno*.

9) Prawie na całym obszarze występują ślady typowego czakawskiego przejścia $*'e \Rightarrow a$, n. p. *zajjĭk, jačmén* ale *žėjan, žėt čenĭca* (Strana), *zajjĭk* ale *ječmén, jėtra, žėjon, žėt* (Mlum Veli), *zajjĭk, jačmén* ale *jėtra, žėjan, žėtva, on je požėu, zaiėt, on je počėu* (Podgaće), *jačmen* ale *jezjĭk, žėdon, žėt* (Brest). Jak z tych przykładów widzimy, resztki przejścia $*'e \Rightarrow a$ spotykamy jedynie w dwóch słowach: 'język' i 'jęczmien', zresztą $*'e \Rightarrow e$. Trudno rozstrzygnąć, czy słowa *zajjĭk* i *jačmen* należy uważać w omawianej grupie za ślad powszechnego dawniej przejścia $*'e \Rightarrow a$, czy też za późniejsze zapożyczenia słownikowe.

10) Jednolicie na całym obszarze grupy czakawsko-słoweńskiej występuje redukcja $\bar{i}$ nieakcentowanego lub pod `; w wioskach Brest, Klonowsziak i Slum (Ciciarja) notowałem nadto

¹⁾ W okolicy Rocza i Dragucia $\bar{e} (\Leftarrow *\bar{e}, *\bar{e}, *e) \Rightarrow i\bar{e}$, n. p. *ciēna, r'ėtko, ž'ėnske, piėt, pres ruk'ė* (Krkuž). Podobna dyftongizacja $\bar{e}$ występuje w całym przylegającym do Rocza typie bolnńskim.

redukcję pierwotnie krótkiego *i* pod nowym *'*. Redukcja *ī* polega na jego szerszej niż normalnie wymowie; obniżenie artykulacyjne idzie niekiedy tak daleko, że *ī* zbliża się w wymowie niemal do normalnego *e*; przeważnie jednak *ī* = *y* (polskie). Nie notowałem natomiast tak częstego w gwarach słoweńskich ostatecznego rezultatu redukcji *ī*, t. j. jego zaniku. Przykłady: *vīdīte, po svētī, lāsī* 'włosy', *dīm, svātī, štīrnāis, udovīca* (Strana), *kosīt, u grādī, nā pōtī, storīt, jōdī* 'ludzie', *sīr* (Mlum Mali), *niso mīglī, pōstīt, χōdī, po svētī* (Zrenj), *χōdīt, govorīt, plātīt, slīpār* (Račjavas). W całej grupie typ *pālica, lētina* = słoweńskie *pālca, lētna* i t. d.

11) Na całym obszarze grupy etymologiczne $\bar{o} \Rightarrow \bar{a}$ lub *u*, ale w jednych wioskach jest ta zmiana przeprowadzona zupełnie konsekwentnie, w innych spotykamy cały szereg odstępstw; na ogół można powiedzieć, że im bliżej granicy słoweńskiej, tem zmiana $\bar{o} \Rightarrow u$ występuje konsekwentniej. Najlepiej zobaczymy te różnice w występowaniu $u \Leftarrow \bar{o}$ na materjale: *vūs, nūs, mūs(t)* 'most', *z dūlī, okūlī, rūχ, snūp, kūs* 'kość', *grūm, rūt, zgūn* 'dzwon' (Strana), *vūs, būs, rūge*, ale *móre, nós, kóst*, *mós(t)* 'most' (Mlum Mali), *nūs, būs, gnūi, mūre* 'morze', ale *móst* (Zrenj), *mūst, pūle, sūlī* 'soli', *takū, stūrīt, mūre, būs, vūs, nā vūze* (Slum), *rūχ, plūt, grūm, zgūn* 'dzwon', *nūs, mūre, ūci* 'oczy', *mūs(t), gnūj, būs, būle* 'lepiej', *tū* 'to', *z vūzon* (Brest), *pūl'e, mūs(t), būs, *ūs* 'wóz', *rūχ, kūlo, gnūj, skrūzī, obūjki* 'rodzaj skarpetek', *z ūnon* 'z oną', *lūj* 'lój' (Račjavas). Z przytoczonego materjału łatwo można wyczytać, że $\bar{o} \Rightarrow \bar{a}$ występuje w typie buzeckim, a $\bar{o} \Rightarrow u$ na obszarze Ciciarji.

12) W obu typach z wyjątkiem wioski Brest $*\bar{o} \Rightarrow o$ (*ó*), n. p. *nā krogē, króχ* 'okrągła skała', *mōš, tōča* 'grad' (Strana), *mōkà, rōkū, motīt, sestrò* acc. sg., *prāšajo* 'pytają' (Šegari). W Breście w kategorjach gramatycznych, t. j. w bierniku l. poj. rodz. ż. i w 3. osobie l. mn. czasu teraż., $*\bar{o} \Rightarrow o$, pozatem $*\bar{o} \Rightarrow u$ lub *u*, n. p. *rōka, mōka, mōš, pót, kós* 'kęs', *gōsto*, ale *zūp, golūp, susēt, čes vōdu, nōsiju, rēčeju* i t. d. Według wszelkiego prawdopodobieństwa gwara Brestu miała kiedyś $*\bar{o} \Rightarrow u$, ale pod wpływem gwar otaczających, znających tylko $*\bar{o} \Rightarrow o$, poczęła się i w Breście szerzyć ta wymowa i ogarnęła cały szereg słów oderwanych, gdy tymczasem $u \Leftarrow *\bar{o}$ w kategorjach gramatycznych utrzymało się bez zmiany. Przejście $*\bar{o} \Rightarrow u$ oraz ikawizm zupełnie wyraźnie wskazuje, że geneza gwary Brestu i innych otaczających wiosek typu cicio-buzeckiego nie jest ta sama. Prawdopodobnie gwara Brestu należała kiedyś do typu

gwar czakawsko-sztokawskich (por. położenie czakawsko-sztokawskich wiosek Trstenika i Rasporu!), ale jużto pod wpływem otoczenia, jużto wskutek wymieszania się ludności przy kolonizacji tej części Krasu, uległa zupełnemu przeobrażeniu.

13) Etymologiczne $\bar{u} \Rightarrow \bar{i}$ lub $\bar{o}$, $\bar{u} \Rightarrow \bar{o}$ zasadniczo na całym obszarze; jedynie w najbliższej okolicy Oprtla, wzdłuż granicy grupy czakawskiej i czakawsko-sztokawskiej, oraz w kilku wioskach cickich (Brest, Klenowszciak i Podgacie) $\bar{u}$ nie ulega zmianie, n. p. *kūpīt*, *pūstīt*, *drūgi*, *lūnā*, *čebūū* 'cebula', *lūč* (Strana), *wnōk*, *krōχ*, *lōj* 'lipiec', ale *krūχa*, *vōra* 'godzina', *čūda* 'wiele', *dūšā* (Praproče), *krōχ*, *nōk*, *jōdī* 'ludzie', *vōra* 'godzina' (Mlum Mali), *skōp* 'razem', *brōs* 'osełka', *pōstī* 'puść!', *vōra* (Pregara), ale *ura*, *lūdī*, *jūgnō*, *nūk* 'wnuk' (Šegari), *kūχat*, *trūdon*, *krūχ*, *nūk* (Podgacie). Opisana zmiana $\bar{u}$ występuje też we wszystkich słoweńskich gwarach Istrji.

14) Rozwój jerów należy do najbardziej znamienych, a zarazem zastanawiających cech grupy czakawsko-słoweńskiej; oto w zgłoskach tematowych mamy rozwój zgodny z narzeczem czakawskim i sztokawskim, t. j. $*\bar{z}/*\bar{b} \Rightarrow a$, w zgłoskach natomiast sufiksalnych $*\bar{z}/*\bar{b} \Rightarrow o$. Przypatrując się przebiegowi tej izoglosy na mapie, zauważamy, że obejmuje ona część gwar słoweńskich przylegających do typu buzeckiego (wioski: Šočerga, Rakitovac, Dvori, Movraž i Smokvica) oraz całą grupę czakawsko-słoweńską z wyjątkiem okolicy miasteczka Rocz, t. j. części sąsiadującej z gwarami czakawskimi. Biorąc pod uwagę tego rodzaju rozprzestrzenienie omawianej cechy, trudno nie szukać przyczyny tego dwoistego rozwoju jerów ($a \parallel o$) w ich wymowie w słoweńskich gwarach Istrji; do izoglosy $*\bar{z}/*\bar{b} \Rightarrow a \parallel o$ przytyka izoglosa $*\bar{z}/*\bar{b} \Rightarrow o$, co każe przypuszczać, że słoweńska wymowa jerów w postaci zredukowanej dała początek ich buzeckiej wymowie, t. j. jako o . Chorwaci z doliny rzeki Mirnej, słysząc z jednej strony czakaw. lub sztokaw. $a \leftarrow *\bar{z}/*\bar{b}$, a z drugiej słoweńskie $o \leftarrow *\bar{z}/*\bar{b}$, wytworzyli, pragnąc naśladować Słoweńców, rodzaj dźwięku pośredniego, t. j. $o \leftarrow *\bar{z}/*\bar{b}$, który w zgłoskach sufiksalnych się upowszechnił. Przejście $*\bar{z}/*\bar{b} \Rightarrow a$ w zgłoskach tematowych, a $\Rightarrow o$ w zgłoskach sufiksalnych, usprawiedliwia przypuszczenie, że idzie tu o świadome, ale — jak to zwyczajnie bywa — nieco fałszywe naśladownictwo słoweńskiej wymowy mocnych jerów; przecież łatwiej naśladować wymowę sąsiadów w wy-

rażnej kategorii gramatycznej (sufiksy), aniżeli w słowach ode-
rwanym.

Ponieważ opisane zjawisko nie było jeszcze dotychczas no-
towane, dlatego podaję dla ilustracji większą niż zwyczajnie ilość
przykładów: *pětòk, lonòc, mačòk, udovòc, konòc, prdévok* 'przezvisko,
przydomek', *skaldòñ, ogón, rēbòc* 'wróbel', *žéjon, trézou*, ale *staklò,*
stazà, maglā, dāš, dažjā (Mlum Mali), *Krañòc, četrtòk, prasòc, mačòk,*
grabòc 'wróbel', *lonòc*, ale *skadòñ, dāš, dažjā, dān* (Zrenj), *samòc,*
dolòc, konòc, kolòc, pětòk, toròk, ponděl'ok, četrtòk, kosòc, Brgudòc
'nazwa wsi', *stároc, páloc, χlápoc, prdévok, sladòk, srét'on, trúdon*
'zmęczony', *dòbor, mòkor, skadòñ, ogón*, ale *sán, dán, tást, askä,*
kásno, dāš (Podgaće), *větòr, viχor, samòc, mačòk, toròk*, ale *nā tašt'è.*
skaldòñ, dažjā (Praproče), *vénoc, svédor* 'świder', *žéjon, rāboc, srét'on,*
udovòc, Kòpor 'Kopar, włos. Capodistria', *Bisteroc* 'Bistrica', *Ra-*
kìtoroc 'nazwa wsi', *konòc, ogón*, ale *nā tašt'è, stazà, maglā, staklò,*
dāš (Račjawas), *sòdoc, lónoc, prdivok, télóc, pleténoc, studénoc, slípòc,*
Nímòc 'Niemiec', *lácon* 'głodny', *bistor, χr̀bòt, ždribòc, óson, sédon,*
vújoc, čédon 'tydzień', *prosínoc* 'styczeń', *decémbòr* 'grudzień', *óvos,*
ale *vás* 'wieś', *tás(t), dán, stéklo, skédòñ, stéza* (Brest), *udóvoc,*
vráboc, sámoc, máčok, prdévok, lónoc, m̀ocón (Rakitovac). W przy-
kładach z Brestu: *stéklo, skédòñ, stéza* mamy *e* drugorzędne z *a*
pod nowym '.

15) Na całym obszarze występuje ubezdźwięcznienie spół-
głosek dźwięcznych wygłosowych. W grupie czakawskiej i szto-
kawskiej dźwięczne w wygłosie zachowują się jak »półdźwięczne«,
t. j. głoska wygłosowa rozpada się jakgdyby na dwie części,
z których początek zachowuje dźwięczność, koniec ubezdźwięcznia
się¹⁾; możnaby to n. p. tak oznaczyć: czakaw. i sztokaw. $-b \Rightarrow -b^p,$
 $-d \Rightarrow -d^t, -v \Rightarrow -v^f, -z \Rightarrow -z^s, -ž \Rightarrow -ž^š,$ a tymczasem słoweńskie i bu-
zeckie $-b \Rightarrow -p, -d \Rightarrow -t, -z \Rightarrow -s, -ž \Rightarrow š^2),$ n. p. *vūs, mrūs, zóp, dāš,*
mòš, rūt (Strana), *gospūt, mrūs, m̀ós, vūs* (Račjawas).

16) $*l \Rightarrow u,$ t. j. tak jak w całej Istriji, nawet w gwarach sło-
weńskich, n. p. *pino, vinā, vuk* (Podgaće), *žūt, dlūgo, dlūχ* 'dług'
(Pregara).

17) Pod względem rozwoju *l'* grupa czakawsko-słoweńska
rozpada się na trzy części: na obszarze Ciciarji *l'* albo utrzymuje

¹⁾ Por. A. Belić, »Zamětki po čakavskimъ govoramъ«, Izvěst. Otd. Rus. Jaz. i Slov. Akad. N. XIV, 2 (1909) 194.

²⁾ O *-v* i *-g* por. niżej str. 97.

się albo się dyspalatalizuje, t. j. $l' \Rightarrow l$ przyczem występują stadja pośrednie, to zn. $l' \Rightarrow l'$ ¹⁾; l' ulega zupełnej dyspalatalizacji w najbliższej okolicy Oprtla, $l' \Rightarrow j$ zaś w pozostałej części typu buzeckiego, n. p. *júdi*, *neděja*, *váie* 'zaraz', *Ceróuje* 'nazwa wsi, liter. Cerovlje' (Monti ad Draguč), *zémie* gen. sg., *u zemjě*, *pondějak*, *neděja* (Strana), *pejät*, *vója*, *jódj* 'ludzie' (Mlum Mali), *lúdi*, *neděla* (Šegari), *su ga peláli*, *u fóliχ* 'w gazecie', *púl'e* (Slum), *púl'e*, *ny zeml'ě*, *vúl'e* 'oliwa' (Podgaće).

18) Na całym obszarze bez wyjątku $-l \Rightarrow -u$; po przejściu $-l \Rightarrow -u$ nastąpiły różne asymilacje poprzedzających samogłosek²⁾, n. p. *on je ubiú*, *iskáú* (Strana), *on je biú*, *on je prněsu* $\Leftarrow$ *prněsuú* $\Leftarrow$ *prněsuú*³⁾ $\Leftarrow$ *prněsuú* $\Leftarrow$ *prněsal*, *vú* $\Leftarrow$ *vuu* $\Leftarrow$ *vou* $\Leftarrow$ *vol*, *sú* 'sól', *pú* 'pól', *debéu* (Mlum Mali), *stórijú*, *on je ukréu* 'ukradł', *veséu*, *piú*, *razbiú*, *prněsu*, *sú*, *vú*, *umřú*, *otprú* (Brest).

19) Bezwyjątkowo w obu typach $-v \Rightarrow -u$, n. p. *čřu* 'robak', *krău* 'krów' (Strana), *krău*, *šégau* 'chytry', *čřu* (Slum).

20) Na całym obszarze $-g \Rightarrow -χ$, n. p. *rúχ*, *dúχ* 'dług', *snéχ* (Mlum Mali), *brěχ* 'pagórek', *snéχ*, *náχ* 'nagi', *róχ* (Podgaće).

21) W obu typach $*tj$ ($*kt'$) $\Rightarrow t'$ wobec $č$ w gwarach słoweńskich, a $č$ w przeważającej części gwar czakawsko-sztokawskich; przeprowadzenie dokładnej granicy między t' i $č$ jest na obszarze Istrji dosyć trudne ze względu na minimalną między temi dźwiękami różnicę, która w pobliżu granicy słoweńskiej coraz bardziej się zaciera. Przykłady zob. przy innych punktach.

22) Prasl. r w pozycji przedsamogłoskowej dyspalatalizuje się, t. j. tak samo jak w narzeczu czakawskim i sztokawskim, a w przeciwieństwie do gwar słoweńskich, które w tej pozycji $*r \Rightarrow rj$, n. p. *razgovárat*, *múre* 'morze', *cesára*, *kunpíra* (Mlum Mali) i t. d.

23) Pod względem wymowy $š$ i s , $ž$ i z już w »Čakawiźmie«⁴⁾ zaznaczyłem, że dotychczasowe informacje o rozprzestrzenieniu wymowy $š$ (właśc. $š$) $\Leftarrow$ $š$ i s oraz $ž$ (właśc. $ž$) $\Leftarrow$ $ž$ i z nie odpowiadają rzeczywistości, i obecnie mogę to samo o cesze tej powtórzyć, to zn. że objawy čakawizmu ($š$, $s \Rightarrow š$ wzgl. $š$; $ž$, $z \Rightarrow ž$ wzgl. $ž$)

1) l' oznacza bardzo słabą palatalność l .

2) Obok $-u \Leftarrow -l$ trafia się też $-w \Leftarrow -l$, ale to ma drugorzędne znaczenie.

3) O przejściu $-au \Rightarrow -au$ por. wyżej punkt 7.

4) Čakawizm j. w. str. 49—50.

występują jedynie w napół włoskiem miasteczku Wrh i jego najbliższej okolicy (n. p. Marczenigla), a nie są pozatem znane ani grupie czakawsko-słoweńskiej ani słoweńskiej. Cakawizm Wrhu i okolicy należy uważać podobnie, jak wogóle cakawizm dalmatyńsko-istrjański, za rezultat współżycia dialektu weneckiego i serbo-chorwackiego.

24) W całej grupie *u* wzgl. *u* = czakaw. *va*, *v*; w pasie przylegającym do gwar czakawskich trafia się jeszcze *va* obok przeważającego *u*; w całej grupie *važgät*¹⁾, ale zresztą *u zemjè*, *u vodè*, *u Róči* (Strana), *u grádž*, *u našoj vasi*, *u paklè*, *u našen zajiku*, *nük* ← *ynük* (Podgaće).

25) Końcówką dopełniacza l. poj. rodz. ż. rzeczowników twar-dotematowych jest bezwyjątkowo *-e* pod wpływem tematów miękkich, n. p. *vodè*, *sestrè*, *kràve*, *vùre* 'godziny' (Podgaće), *kràve*, *kosè*, *bàbe*, *subòte*, *trāvè* (Strana). Identyczną końcówkę spotykamy i w mianowniku l. mn. rodz. ż., przyczem oba te przypadki różnią się jedynie rodzajem oksytonicznej intonacji, t. j. w dopełniaczu ', w mianowniku '', a zatem *sestrè* gen. sg., ale *sestrè* nom. pl.; o ile akcent nie spoczywa na zgłosce końcowej, to znika i ta różnica, n. p. *kràve* na oba wymienione przypadki.

26) Zrównanie mianownika i biernika l. poj. rodz. ż. należy obok rozwoju jerów do wyłącznych cech typu buzeckiego. Zanik formy biernika na rzecz mianownika spotykamy w najbliższej okolicy Rocza i Buzetu, to zn. cechy tej niema na Krasie oraz w okolicy Oprtla; granicę od zachodu stanowi rzeczka Bracana, dopływ Mirnej. Podobne wyrównanie wymienionych przypadków istnieje — jak wiadomo — również w niektórych gwarach słoweńskich, ale i tam nie jest jeszcze zupełnie jasna geneza tego zjawiska; w typie buzeckim jest ono tem dziwniejsze, że istrjańskie gwary słoweńskie zmiany tej nie znają; pozostawiając więc szczegółowszym badaniom wyjaśnienie przyczyny zaniku jednej z form przypadkowych, przytaczam dla ilustracji kilka przykładów: *jas zìman vòda*, *jas kòsin trāvà*, *jas kopàn zèmjà*, *mi sijàmo čenica*, *jas orèn zèmjà*, *jas vùdžn èna zvèzda* (Strana), *kòsin trāvà*, *sèjen čenica*, *nòsin vòda* (Mlum Mali), ale *mùst kràvo*, *vùdin sestrò*, *žet čenìcco* (Zrenj).

27) Narzędnik l. poj. rodz. ż. kończy się na *-o*, *-on*, a w Breście na

¹⁾ Jedynie w Breście *užgèt*, co, uwzględniając całą strukturę tej gwary, należy zaliczyć do sztokawizmów.

-un; końcówka -o obejmuje cały typ buzecki i cicio-buzecki z wyjątkiem wiosek Klenowszciak i Raczejawas, n. p. *s kosó, s sestró, je pršǫ s tǫbo, z mǫno* (Podgáće), *kosǫt s kosó, z rokó, z glavó* (Šegari), *kosǫt s kosón, s sestrón* (Račjawas), *z matikun, s tun céstun* (Brest).

28) Miejscownik l. poj. rodz. ż. kończy się przeważnie na -e obok znacznie rzadszego -i; wobec przejścia * $\ddot{e} \Rightarrow e$ ta ostatnia końcówka jest dosyć dziwna. Przykłady: *u zemjě, nǫ stazě, u vodě* ale *nǫ mizǫ* (Strana), *nǫ glǫvě, u zemjě, nǫ stazě, nǫ gorě, u vodě* (Mlum Mali), *nǫ trǫvě, nǫ glǫvě, nǫ zeml'ě, nǫ gorě* ale *nǫ mizǫ* (Praproće): w Breście w związku z przejściem * $\ddot{e} \Rightarrow i$ mamy wyłącznie -i, n. p. *na góri, po lǫxi, nu trǫvi* i t. d.

29) Miejscownik l. poj. rodz. m. i n. kończy się przeważnie na -e obok rzadszego -i; na Krasie trafia się też -u; naogół można powiedzieć, że końcówka -e panuje we wschodniej części grupy przylegającej do gwar czakawskich, a ustępuje miejsca -i w części, sąsiadującej z grupą słoweńską, n. p. *nǫ mostě, nǫ vrǫě, nǫ stolě* 'na stołeczku', ale *u grǫdǫ, po světǫ* (Mlum Mali), *u paklě, nǫ rozě, nǫ vrǫě, po selě, nǫ konfině* 'na granicy', ale *nǫ móri, po světǫ, u grǫdǫ* (Podgáće).

30) Mianownik l. mn. rodz. ż. kończy się na -e, i to tak po spółgłosce miękkiej jak i twardej, czyli upowszechniła się podobnie jak i w dopełniaczu l. poj. tegoż rodzaju końcówka tematów miękkich, n. p. *krǫve, sestrě, kosě, ženě, zvězdě* i t. d. (Strana); w dopełniaczu *krǫve* ale *sestrě* i t. d. por. wyżej punkt 25.

31) Na całym obszarze typ *sěme, brěme, těme* (wzgl. *sěme* i t. d.), t. j. bez końcowego -n.

32) Stopień najwyższy przymiotników i przysłówków tworzy się od stopnia wyższego przez dodanie *nar-* wzgl. *naj-*; *nai-* panuje na Krasie z wyjątkiem wiosek Slum i Raczejawas, gdzie mamy *nar-¹*; w całym typie buzeckim tylko *nar-* wzgl. *nǫr-*, n. p. *nǫrmlǫji, nǫrstǫrji* || *nǫrstǫrji, nǫrslaběji, nǫrceněje* (Strana), *nǫrmlǫji, nǫrslaběji, nǫrmdǫni* (Račjawas), ale *nǫjmlǫji, najstǫrěji, nǫj-slabl'i* (Podgáće).

33) Czas przyszły tworzy się zapomocą *t'on, t'eš* i t. d. (Ciaciarja), lub *t'un, t'eš* i t. d.²⁾; *čon* występuje też w gwarach słoweńskich, przylegających do grupy czakawsko-słoweńskiej.

¹⁾ Brak mi pewnej wiadomości o wiosce Laniszcie.

²⁾ W Breście *t'u, t'eš* i t. d.

34) Tryb warunkowy brzmi w obu typach *bin* (*bijn*), *biš*, *bi*, *bimo*, *bite*, *bi*.

35) W 3. osobie l. mn. czasu teraz. panującą końcówką jest *-jo*, n. p. *pečëjo*, *rečëjo*, *pšëjo* (Strana), *govõriju*, *nõsiju*, *rëčëju* (Brest). Na Krasie czasem trafi się jeszcze 3. osoba nie rozszerzona przez *-jo*, n. p. *rëko* (Račjawas), *pečó*, *rečó* (Praproče).

36) W całej grupie typ *lepa mesta*, n. p. *širokã pũl'a*, *lepa mësta* (Podgaće), *vřata otprta*, *vëla plat'ila* (Strana).

37) Bardzo wiele wspólności słownikowych z grupą słowniską z *kajš*, *zakajš* i t. d. 'co? zaco?' i t. d. na czele. Z innych częściej używanych słów słoweńskich¹⁾ wymieniam: *brat* 'czytać', *čes* 'przez', *družina* 'rodzina', *chiža* 'dom', *gospūt* 'ksiądz, zwł. proboszcz', *kateri* 'który', *lasj*²⁾ 'włosy', *manirat* 'dreńczyć', *miza* 'stół', *noben* 'żaden', *ali* 'albo', 'prašat' 'pytać', *veje*, *perje*³⁾ 'liście', *vas* 'wieś', *zgun*, *zgončit* 'dzwon, -ek', *tudi* 'też', *jen* '1', *štjřž* '4', *anajs* '11', *štjřnais* '14' i t. d.

Z podanej, chociaż dosyć powierzchownej charakterystyki, wynika — jak sądzę — zupełnie wyraźnie, dlaczego gwary w dolinie rzeki Mirnej i na Krasie zaliczyłem do kategorii dialektów przejściowych czakawsko-słoweńskich. Z wymienionych punktów do zjawisk zgodnych z rozwojem języka słoweńskiego należą: 1) brak rozróżniania dwóch długich intonacyj, 2) typ akcentowy ' ~ wobec czakaw. ' ~, 3) *ã* ⇒ *e* pod ' i w pozycji nieakcentowanej, 4) *-au* ⇒ *-ay*, 5) **ě* ⇒ *e*, 6) *i* ⇒ *j* pod ' i w pozycji nieakcentowanej, 7) *ō* ⇒ *ũ* wzgl. *u*, 8) **o* ⇒ *o*, 9) *ũ* ⇒ *ü* wzgl. *õ*, *ũ* ⇒ *õ*, 10) **ž*/**ž* ⇒ *o* w zgłoskach sufiksalnych, 11) ubezdźwięcznienie dźwięcznych wygłosowych, 12) *-l* ⇒ *-u*, 13) *-v* ⇒ *-u*, 14) *u* wzgl. *u* wobec czakaw. *va* wzgl. *v*, 15) końcówka *-o* w narzędniku l. poj. rodz. ż., 16) *nar-* w stopniu najwyższym przymiotników i przysłówków, 17) typ *pečëjo*, 18) typ *lepa mesta*, 19) szereg właściwości słownikowych.

Biorąc jednak pod uwagę, że niektóre z wymienionych cech są zgodne zarówno z rozwojem gwar słoweńskich, jak też i czakawskich, oraz że nie występują one na całym obszarze gwar

¹⁾ Nie idzie mi o słowa etymologicznie słoweńskie, lecz używane przedewszystkiem w gwarach słoweńskich.

²⁾ *lasj* — to tylko jeden przykład ogólnego przejścia grupy *vl* ⇒ *l-*, n. p. *lastni* ← *vlastni* i t. d.

³⁾ *perje* — to zwyczajnie 'liście na drzewie', *veje* 'liście opadłe'.

czakawsko-słoweńskich jednolicie, do powszechnych i konsekwentnie przeprowadzonych właściwości słoweńskich zaliczymy: 1) brak rozróżniania dwóch długich intonacyj, 2) typ akcentowy ' ~ = czakaw. " ~, 3) $-ay \Rightarrow -ay$, 4) $i \Rightarrow j$ w wymienionych warunkach, 5) $\bar{o} \Rightarrow \bar{u}$ wzgl. u , 6) $*o \Rightarrow o$, 7) $\bar{u} \Rightarrow \bar{u}$ wzgl. $\bar{o}$, $\bar{u} \Rightarrow \bar{o}$, 8) $*\bar{e}/*\bar{y} \Rightarrow o$ w zgłoskach sufiksalnych, 9) ubezdźwiecznienie wygłosowych, 10) $-l \Rightarrow -u$, 11) $-v \Rightarrow -u$, 12) $u, u =$ czakaw. va, v , 13) typ *pečejo*, 14) typ *lepa mesta*, 15) właściwości słownikowe. — Cechy te są nie tylko dosyć liczne, ale i dostatecznie ważne, aby typ buzecki i cicio-buzecki przydzielić do gwar przejściowych czakawsko-słoweńskich, w których udział elementu słoweńskiego nawet góruje nad czakawskim.

Niemal wszystkie cechy »czakawskie« są tego rodzaju, że albo nawet obecnie mogą być równie dobrze tak czakawskimi, jak i słoweńskimi ($\bar{a} \Rightarrow \bar{a}$, $*\bar{e} \Rightarrow e$, $*\bar{l} \Rightarrow u$, $*-tzi- \Rightarrow -tj-$, $-g \Rightarrow -\chi$, $-te$ w 2. os. czasu teraz. i t. p.), albo w przeszłości były wspólne obu tym narzeczom (n. p. utrzymanie długości w zgłoskach przedakcentowych lub krótkiej oksytonezy). Nie możemy jednak tego samego powiedzieć o ostatnio wyliczonych cechach słoweńskich, gdyż przedstawiają one rozwój właściwy jedynie językowi słoweńskiemu, a nieznaną zupełnie gwarom czakawskim. Gdyby więc nie sąsiedztwo dialektów czakawskich, możnaby ostatecznie typ buzecki i cicio-buzecki zaliczyć do archaicznych gwar słoweńskich, ale w każdym razie nigdy do czakawskich. Ze względu na wspomniane sąsiedztwo z gwarami czakawskimi, z którymi łączy tak typ cicki, jak i buzecki szereg wspólnych właściwości językowych, możemy całą tę grupę z zupełnym prawem nazwać przejściową, t. j. czakawsko-słoweńską.

GRUPA SZTOKAWSKA.

Obszar. Grupa sztokawska obejmuje Istrię południową i zachodnią; na północ sięga aż po Rokawę, a nadto należy do niej kilka wiosek na Krasie. Dokładny obszar grupy sztokawskiej możnaby otrzymać, odejmując od powierzchni Istrii zasięgi dotychczas omówionych skupień dialektycznych; wymagałoby to jednak szukania w trzech różnych miejscach pracy, dlatego dokładny przebieg granic grupy sztokawskiej podaję osobno.

Najdalej na północ wysunięte punkty tej grupy — to część cicio-sztokawska, która rozpada się na dwa skupienia; pierwsze obejmuje wioski: Jelowice, Wodice, Dane, Golac (z przysiółkami: Brdo i Zagrad), drugie: Trstenik i Raspor. Część cicio-sztokawska przedstawia wyspę dialektyczną, otoczoną dookoła gwarami słoweńskimi i czakawsko-słoweńskimi, a odcięta od reszty obszaru sztokawskiego przez wąski pas grupy buzeckiej.

Główny obszar sztokawski określają następujące granice: od zachodu i południa granicę tworzy morze Adrjatyckie, względnie wąski pas przeważnie włoskich miasteczek nadmorskich. Granica północna biegnie wzdłuż rzeki Rokawy, dochodząc w pobliże jej źródła; krańcowymi punktami sztokawskimi są tu wioski Hrwoje (ad Topolowac) i Gradina. Od Gradiny granica skręca gwałtownie na południe i biegnie wzdłuż drogi, która od tej miejscowości prowadzi do Oprtla (Portole); na kilka kilometrów przed Oprtlem granica skręca ku zachodowi, a następnie znów w kierunku południowym, wymijając w ten sposób bliższą okolicę Oprtla, która należy do grupy buzeckiej. Kilka kilometrów na zachód od Lewad (Levade) granica przekracza dolinę rzeki Mirnej (Quietto) i koło Motowuna (Montona)¹⁾ skręca na wschód, aby objąć część gór

¹⁾ Brkacz (S. Pancrazio di Montona), leżący na zachód od Motowuna, należy jeszcze do typu buzeckiego.

Pazyńskich, głównie miejscowości Kaszciergę (Villa Padova), Kerzike (Cersicla) i Grdoselo (Castelverde di Pisino). Objąwszy wymienione punkty, wije się południową krawędzią gór Pazyńskich w kierunku zachodnim aż po Karojbę. Między Karojbą i Nowakami Motowuńskimi przekracza drogę Pazyn—Motowun i schodzi do doliny Dragi, którą biegnie aż po Kanfanar. Z miasteczek położonych na zachodnim brzegu Dragi jedynym wyjątkiem jest Tinian (Antignana), który należy jeszcze do grupy czakawskiej (typ zmińsko-pazyński). Na północ od Kanfanaru granica skręca ku południowemu-wschodowi, biegnąc nieco na północ od drogi Kanfanar—Sanwincenti—Barban. Na północ od Barbanu dochodzi do rzeki Raszy i biegnie nią aż do jej ujścia do morza. Kanał Raszy odcina południową Labińszczyznę od południowo-wschodniej części obszaru sztokawskiego.

Na tem obszernem terytorjum rozróżniam następujące skupienia dialektyczne: I. Gwary sztokawskie: 1) typ wodniański, 2) typ cicki z odmianką: a) dańską, b) trstenicką, 3) typ perojski. II. Gwary czakawsko-sztokawskie: 1) typ motowuński,² 2) typ kasztelirski, 3) typ bujski z odmianką: a) krasicką, b) mumlańską. Wszystkie te typy — jak widzimy — dadzą się sprowadzić do dwóch zasadniczych: sztokawskiego i czakawsko-sztokawskiego, stosownie do większej lub mniejszej zawartości cech sztokawskich; obszar ich da się najkrócej tak oznaczyć: gwary czakawsko-sztokawskie zajmują północno-zachodnią część Istrji, leżącą między rzeką Rokawą i Mirną; na lewym brzegu Mirnej rozciąga się też pas gwar mieszanych (typ motowuński i kasztelirski), ciągnący się od Taru (Torre) aż po Grdoselo; gwary leżące na południe od tego pasa należą do typu sztokawskiego.

Powyższy podział przeprowadzam na podstawie rozprze-strzenia następujących izoglos: 1) *ā*, 2) *dj, 3) *stj, (*skj), 4) *zdj, (*zgj), 5) ogóln.-sztok. *č* i *ć*, 6) **čr-*, 7) *l*, 8) *-g*, 9) *r+a*, 10) bezokolicznik, 11) ogóln.-sztok. typ *poć*, *doć*, *nać*.

Typ wodniański

Obszar: Typ wodniański (od miasta Wodnian, włos. Dignano) zajmuje całą Istrję południową i znaczną część Istrji południowo-zachodniej. Od południa, zachodu i wschodu przytyka do morza Adrjatyckiego i kanału Raszy; na północ sięga po granicę między narzeczem czakawskim a sztokawskim, t. j.

mniej więcej po linję Barban—Kanfanar—Kringa—Tinian—Trwisz. Koło Trwiszu kończy się sąsiedztwo typu wodniańskiego z gwarami czakawskimi, gdyż następnie granica skręca ku północnemu-zachodowi, biegnąc wzdłuż linji Trwisz—Wiznian (Visignano)—Tar aż do ujścia Mirnej. Na zakreślonym obszarze odrębne miejsce zajmuje jedynie gwara miasteczka Peroj, ale o niej mówię osobno, por. typ perojski str. 111; pozatem typ wodniański, pomijając naturalnie pasy graniczne, przedstawia się dosyć jednolicie. Wspólne mu są następujące cechy lokalne:

1) $\bar{a}$ na całym obszarze nie ulega zmianie w przeciwieństwie do typu bujskiego, gdzie $\bar{a} \Rightarrow \bar{a}$, n. p. *sán* 'jestem', *sedavnâjst*, *grâd*, *osavnâjst* (Mrčana), *znâš*, *nočâska* (Krnica), *dvâ*, *ne znân* (Divšić), *vrâg*, *krâja* 'króla', *u grâdu*, *grâža*, *dâžda* gen. sg. (Citani), *krâl'*, *ciia dân*, *čuda težâki*, *cesâra* gen. sg. (Selina).

2) Rozwój grupy $*dj$ nie przedstawia się jednolicie; najczęściej mamy $*dj \Rightarrow \dot{z}$, ale w tym samym dialekcie mogą wystąpić też przykłady z d' i j , jak to widać z przytoczonego niżej materiału: *on je mlâži*, *mlâža*, *grâža* ale *san rôd'en* (Mrčana), *mlâži*, *grâža*, *zagrâženo* ale *smo rôd'eni* (Krnica), *grâža*, *mež nâš*, *žêža* ale *rôjen* || *rôd'en* (Prodol), *žêža*, *mlâži*, *grže* ale *rôd'ena* (Divšić), *zagrâženo*, *mlâži*, *mež nas* ale *rôjen* (Marić), *grâža*, *nasûženo*, *žêža*, *rôžen*, *sâže*, *mrež nâš* (Žužići), *grâža*, *mež nâš*, *sâže*, *mlâžji*, *zagrâženo* ale *nasûđeno*, *rôjen* (Citani), *grâža*, *mřž nas*, *mlâžji*, *grže*, *sâže* (Selina).

Przejšcie $*dj \Rightarrow \dot{z}$ będzie nam łatwiej zrozumiałe, skoro zwrócimy w typie wodniańskim uwagę na rozwój $*tj$, ($*kt'$); tutaj $*tj$ ($*kt'$) $\Rightarrow \dot{č}$, przyczem nie rozróżnia się ogólno-sztok. $\dot{č}$ i $\dot{c}$, lecz oba te dźwięki spływały w $\dot{č}$; paralelny rozwój musimy przyjąć dla $*dj$, a zatem $*dj \Rightarrow *ž \Rightarrow \dot{z}$.

Jak zaś wytłumaczyć $d' =$ ogólno-sztok. $\dot{z} \leftarrow *dj$? Możliwy tu przyjąć wyrównania morfologiczne, z którymi mamy niewątpliwie do czynienia w przykładach takich jak *nasudeno*, *zagrâđeno* według *nasuditi*, *zagrâđiti*, czyli, że n. p. z czak. *rojen* pod wpływem *rod*, *roditi* powstałoby *rodjen*, następnie *rod'en*. Bardzo jednak możliwe, że w takich wypadkach jak *rod'en* i t. p. mamy do czynienia z fałszywą apercpcją, i to albo przez sztokawców czakawskiego frykatywnego j , albo — co chyba bardziej prawdopodobne — przez czakawców sztokawskiego $\dot{z}$ dla stworzenia pary dla swojego t' . Ze względu na wymieszanie się ludności sztokawskiej z pewną ilością czakawców oba te sposoby wytłumaczenia

d' = czak. $j \leftarrow *dj$ są dopuszczalne i wzajemnie się nie wyłącza. Jedno nie ulega wątpliwości, a mianowicie, że tylko *ž* powstało z **dj* na drodze normalnego fonetycznego rozwoju, a tak bardzo nieliczne przykłady z *d'* = sztok. $ž \leftarrow *dj$ należy zaliczyć do właściwości leksykalnych, a nie gramatycznych.

3) **stj* (**skj*) $\Rightarrow$ *št* obok bardzo rzadkiego *šč*, n. p. *ognište*, *gūštarica*, *ni dopušteno*, *ja iščen* (Mrčana), *gūštār* 'jaszczur', *gūštarica*, *dvorište*, *ognište*, *klīšta*, *siromāština*, *iščen* (Krnica), *klīšta*, *nā tašte* (Prodol), *ognište*, *gūštarica*, *iščen* (Divšić), *gnūšte*, *štap*, *klīšta*, *nā tašte*, *siromāština* (Marić), *ognište*, *nā tašte*, *zemlīšte*, *klīšta*, *iščē* (Žužići). Z przytoczonego materiału widać, że w całym typie wodnianskim zasadniczo **stj* (**skj*) $\Rightarrow$ *št*, a *šč* występuje stale tylko w formach pochodnych od *iskati*, w innych zaś słowach występuje tylko zupełnie wyjątkowo, czyli wpływ czakawski przy rozwoju **stj* (**skj*) ograniczył się do minimum.

4) **zdj* (**zgj*) $\Rightarrow$ *žd* na całym obszarze w przykładach *dāžd*, *dāžda*, *daždilo*, *mōždani* nom. pl., *mōždane* acc. pl. Na całym też obszarze *grōžje* lub *grōjze* 'winna latorośl', jako typowo czakawskie zapożyczenie.

5) **tj* (**kt'*) $\Rightarrow$ *č*, n. p. *sriča*, *vriča* (Mrčana), *sviča*, *sriča* (Žužići), *plāca se*, *nōč*, *sriča*, *plāčila*, *ja ču* (Selina). Wskutek nierozróżniania ogólno-sztok. *č* i *ć* spotykamy w gwarach cakawskich takie przykłady, jak *švica*, *veca*, *vec*, *placa se*, *placati*, *ca cete* (Fontana).

6) **čr-* $\Rightarrow$ *čr-* || *cr-*, n. p. *čriva*, *črv*, *crlēni*, *črno* (Mrčana), *črv*, *črni*, *črivo*, *crlēn* (Krnica), *črnega*, *čerišna* (Prodol), *črnega*, *črv*, *crlēno* (Divšić), *čerišna*, *črni*, *čriva*, *čry* (Žužići), *črno*, *crlēno*, *čry*, *čriva* (Selina). Jak widzimy z materiału, zasadniczo występuje *čr-*, a ślad typowo sztokawskiej zmiany *čr-* $\Rightarrow$ *cr-* utrzymał się tylko szczętkowo w południowej części typu wodnianskiego.

7) *l' = j* jedynie w pasie nadgranicznym przylegającym do typu motowuńskiego i kasztelirskiego, zresztą na całym obszarze *l'* nie ulega zmianie, n. p. *lūdēn* dat. pl., *zdrāvlē*, *na pōli* loc. pl. (Prodol), *bōlē*, *vōla*, *žēla* (Krnica), *vāle*, *nedīla*, *pōle* (Marić), *krāl'*, *krāla*, *lūdi*, *bōlē* (Žužići), *dāl'e*, *grablāti*, *pōstel'a*, *žlēpa* (Selina), *pōje*, *zēmja*, *bōje*, *vōja* (Citani).

8) Końcowe *-g* utrzymuje się na całym obszarze, n. p. *snūg*, *brīg* (Mrčana), *snūg*, *vrag* (Citani), *drāg*, *bōg*, *snīg* (Žužići), *brīg*, *dūg*, *rōg*, *vrag* (Selina).

9) $r+a \Rightarrow r+e$; zmiana ta, niegdyś niewątpliwie fonetyczna, należy dzisiaj do właściwości słownikowych, gdyż pojawia się tylko w ograniczonej liczbie przykładów. W typie wodniańskim stale na całym obszarze: *krésti* 'kraść', *kréde* 3. sg. i t. d., *résti* 'rósć', *réste* 3. sg. i t. d., *rěbac* 'wróbel' czyli zmiana $r+a \Rightarrow r+e$ ogranicza się do trzech wyrazów podstawowych, a pozatem grupa $r+a$ nie ulega zmianie.

10) Końcowe *-i* w bezokoliczniku utrzymuje się, n. p. *dilīti*, *rizati*, *privāriti*, *prisāditi*, *bilīti*, *večēratī*, *rūčati* 'jeść śniadanie', *uzēti* (Mrčana), *sīsti*, *nūriti*, *mlīti*, *mūsti*, *urīditi* 'obrazić', *orūti* (Prodol), *kopūti*, *dēlati*, *mūnati*, *kantūti* (Marić), *uzēti*, *résti*, *ukrésti*, *grablāti*, *dēlati*, *pōjti*, *dōjti* (Selina). Jedynie w Barbanie¹⁾ i okolicy *-i* odpada, n. p. *nalīcat*, *nūrit*, *zavečāt se*, *mlāskat*, *krést*, *kopūt*, *uzēt*, *zapovīdat* i t. d.

11) Na całym obszarze typ *pōjti*, *dōjti*, *nāiti* = liter. *poć*, *doć*, *nać*.

Takie są lokalne cechy sztokawskie, wyodrębniające typ wodniański od innych gwar sztokawskich i czakawsko-sztokawskich. Zanim przejdę do omówienia grupy cickiej, warto przyrzeć się bliżej granicy typu wodniańskiego z gwarami sąsiednimi. (1) różnicach między typem wodniańskim a motowuńsko-kasztelirskim będzie mowa poniżej, obecnie przypatrzymy się, jak przedstawia się granica od strony gwar czakawskich.

Niemal na całej przestrzeni, pomijając okolicę Sw. Petra u Szumi, przytyka typ wodniański do centralnych gwar czakawskich. Granica zarysowuje się tutaj nadzwyczaj ostro; z przytoczonych sztokawskich cech lokalnych pozostaną jako różnice między typem wodniańskim²⁾ a gwarami centralnymi: 1. a) $*dj \Rightarrow \dot{z}$ (zasadniczo), b) $*dj \Rightarrow j$, 2. a) $*stj$ ($*skj$) $\Rightarrow \dot{s}t$ (zasadniczo), b) $*stj$ ($*skj$) $\Rightarrow \dot{s}t'$, 3. a) $*zdj$ ($*zgj$) $\Rightarrow \dot{z}d$, b) $*zdj$ ($*zgj$) $\Rightarrow \dot{z}j$, 4. a) $*tj$ ($*kt'$) $\Rightarrow \dot{c}$, b) $*tj$ ($*kt'$) $\Rightarrow t'$, 5. a) $-g = -g$, b) $-g \Rightarrow -\chi$, 6. a) $ra \Rightarrow re-$, b) $ra \Rightarrow ra-$, 7. końcówką bezokolicznika jest a) $-ti$, b) $-t$, 8. typ a) *pōjti*, *dōjti*, *nāiti*, b) *pót'*, *dót'*, *nāt'*.

¹⁾ Barban uległ już znacznym wpływom dialektów centralnych: i tak spotykamy tu częste ekawizmy, n. p. *srēda*, *brēst*, *bēli*; $*dj$ dosyć często $\Rightarrow j$, n. p. *rōjen*, *mlūji*; $*stj$ ($*skj$) $\Rightarrow \dot{s}c$, n. p. *gūšćarica*, *ognišće*, *dvorišće*, *iščćen*, ale $*zdj$ ($*zgj$) $\Rightarrow \dot{z}d$, n. p. *mōždeni*, *dažda* i wszystkie inne cechy lokalne zgodnie z całym typem wodniańskim.

²⁾ Przez a) oznaczam typ wodniański, przez b) gwary centralne.

Do tych różnic dołączają się jeszcze następujące cechy nieznane gwarom centralnym:

1) * $\check{e} \Rightarrow i$, n. p. *lit* gen. pl., *besüda*, *po cilon svitu*, *stüna*, *tilo*, *tüsto*, *blid*, *vüra*, *müra*, *vütar*, *zdrüla* 'dojrzała', *süsti*, *snüg*, *čovök*, *svüdök*, *cino je*, *drütva*, *dlüto*, *püna*, *slüz*, *srüda*, *strüla*, *lün*, *vridna*, *cvüt*, *drün* (Mrčana), *müšec*, *vüpa*, *želizo*, *brüst*, *kolüno* (Prodol). Cała grupa sztokawska jest ikawska; z występujących stale ekawizmów w typie wodniańskim zanotowałem: *süno*, *χrén*, *dëlati*, *susëd*, *süseda* 'sasiadka', *vénac*, *pëteχ*.

2) * $o \Rightarrow u$, n. p. *na lüvu rüku*, *dva müža*, *müka*, *püt*, *züb*, *dë-laju* i t. d. Gwary centralne mają * $\check{o} \Rightarrow u$ wzgl. *o*, por. III rozdział.

3) $-l \Rightarrow -ja$, n. p. *kadü si küpüja*, *ja biχ učüüja*, *on je pöceja* (Mrčana), *škandëja* ($\Leftarrow$ *škandel*) 'jęczmień', *vëseja*, *göja* (Marić), *cüja* (Selina).

4) Typ *lüšce*, *prüce*, *bräca* (nie *lüštje* i t. d.).

5) Typ *süme*, *brüme*, *füme*, *vüme* (nie *semen* i t. d. jak w gwarach centralnych).

6) *u* wobec czakawskiego *va*, n. p. *u zünü*, *u gräd u Riku* i t. d.

7) Miejscownik l. poj. rodz. m. ma końcówkę *-u*, n. p. *na rözu*, *na pütü*, *u sëlu*, *u grädu* (Citani), *u Zügrebu*, *u Porëču* (Selina).

8) W miejscowniku l. mn. rodz. m. i n. zanik $-\chi$, n. p. *na pöl'i*, *na vüχi*, *po sëli*, *na pütü* (Žužüci), *u grädü*, *na brigi* (Selina).

9) Dopełniacz l. p. rodz. ż. kończy się na *-e*, n. p. *besüde*, *jäbnke*, *stüne*, *kräve*, *vüče*, *drütve* (Marić), *vüpe*, *rüke*, *zvizde* (Selina).

10) Celownik l. p. rodz. ż. kończy się na *-i*, n. p. *krävü*, *maë-strüci*, *besüdi* (Prodol), *mäiki*, *sëstri*, *žëni*, *criküvi* (Žužüci).

11) Miejscownik l. poj. rodz. ż. kończy się na *-i*, n. p. *u criküvi*, *na Riki*, *na tvävi* (Mrčana), *na stünü*, *na cësti* (Selina).

12) Mianownik l. mn. rodz. ż. ma końcówkę *-e*, n. p. *nevüste*, *müve*, *vüpe*, *besüde* (Ližnjan), *criküve*, *kräve*, *rüke*, *nöge* (Citani).

13) Typ *velüka plačüla*, n. p. *plačüla vëlüka*, *vëlüka müsta*, *šüroku pöl'a*, *lüpa sëla* (Ližnjan), *vëlüka vräta* (Selina).

14) Typ a) *ča*, ale *zašto*, *pošto*, *našto* i t. d., b) *svaki*, *svaka*, *sve*, *svi* i t. d.

15) Pod względem akcentowym cały typ wodniański cechuje częściowa zatrata krótkiej oksytonezy. Zupełnie konsekwentnie jest przeprowadzone cofnięcie " z ostatniej zgłoski otwartej, a więc tak w typie *zvezdü* jak i *vodü*, n. p. *stüna*, *srüda*, *strüla*, *rüku*, *dlüto* *sëlo*, *vöda* (Mrčana), *zvizdu*, *rüka*, *sëlo* (Prodol), *sëlo*, *lüχu*, *zvizdu*,

vóda, séštra (Divšić), *sríla, dlíto* (Marić), *lito* 'dłóto', *sviča, lísa, gúždo* (Žužići), *žéna, séštra, síelo, vóda, kóza, sviča, zima, dūša* (Selina).

W końcowej zgłosce zamkniętej krótka oksytoneza zasadniczo utrzymuje się; jedynie w części południowej mamy cofnięcie " na poprzedzającą długą, a w Premanturze nastąpił wogóle zanik krótkiej oksytonezy, t. j. powszechne cofnięcie " bez względu na iloczasy zgłoski poprzedzającej, n. p. *potòk, konòp, svaki, čovik, zvonik* (Mrčana), *jazik, potòk* || *paòk* (Prodol), *jazik, klabùk, konòp, rěbac*, ale *vénac, sirak* (Divšić), *susèd, svidòk, čovik, jezík* (Marić), *človik, klabùk, potòk, konòp*, ale *vénac, rěbac* (Žužići).

A zatem razem 23 izoglos, niemal zupełnie do siebie przylegających, tworzy bardzo wyraźną granicę między typem wodniańskim i czakawskimi gwarami centralnymi. Zapewne, różnice te różnej są wartości, ale wystarczy wziąć pod uwagę izofony rozwoju *ě, *ǫ, *dj, *stj, *zdj, *tj, -l, -g oraz pewne właściwości akcentowe, aby mówić o dwóch zupełnie odrębnych typach dialektycznych. — Różnice względem gwary czepickiej są mniej liczne, ale przecież granicę tworzą takie izoglosy jak *ě, *dj, *stj, *zdj, *tj, -l, -g, właściwości akcentowe, nie wspominając już o mniej istotnych cechach charakteryzujących typ wodniański, jak typ *lišće, u* wobec czepickiego *va*, typ *na puti* (l. mn.), typ *velika plačila, ča*, ale *zašto, vsaki*. — Tak w jednym zatem, jak i drugim wypadku, granica między typem wodniańskim a gwarami czakawskimi nadzwyczaj wyraźnie się zarysowuje.

Typ cicki.

Bardzo blisko spokrewnione z typem wodniańskim są sztokawskie gwary Ciciów¹⁾, dzielące się na dwie odmianki dialektyczne, a mianowicie dańską (od wioski Dane) i trstenicką (od wioski Trstenik). Do pierwszej należą wioski: Jelowice, Wodice, Golac (z przysiółkami: Brdo i Zagrad) oraz Dane, do drugiej: Trstenik i Raspor. Dwa te cickie typy dialektyczne leżą stosunkowo w niewielkim od siebie oddaleniu, ale wskutek niedostępnego górskiego terenu mają między sobą dosyć mało łączności. Typ dański grawituje poprzez gwary słoweńskie do Triestu, typ trstenicki poprzez gwary cicio-buzeckie do Buzetu i właściwej

1) Por. »Gwary Ciciów a ich pochodzenie« j. w. str. A 17—A 36.

Istrji. Pierwszy jest skutek położenia geograficznego dosyć izolowany, drugi wystawiony jest na znaczne wpływy grupy buzeckiej.

Poniżej podaję rozwój lokalnych cech sztokawskich w grupie cickiej, znacząc przez a) gwarę dańską, przez b) trstenicką.

1) *ā* w obu gwarach bez zmiany, n. p. a) *on kantā, grād* 'miasto', *vlási* 'włosy', *mi kopāmo, soldāt, ja pāsen, koláč, gospodār, zidār, skakat*, b) *grāja, u grādu, krāy* gen. pl., *znāte, sāje* i t. d.

2) *dj: a) *dj ⇒ *j*, b) *dj ⇒ *j* obok rzadkiego *ž*, n. p. a) *grāja, zagrājeno, sāje, rōjen, nasājeno, mlāji, naχlājen; rōjen, mlāji, grāja* (Jelovice), *nasājeno, mlāji, grāja, naχlājen, sāje* (Vodice); b) *grāja, sāje, rōjen, naχlāžen, nasājeno*.

3) *stj (*skj): a) *stj (*skj) ⇒ *št* obok bardzo rzadkiego *šč*; b) *stj (*skj) ⇒ *št'*, n. p. a) *ognište, na tāšte, gūštarica, išćen; gūštarica, kl'išta, siromāstina* ale *ja išćen* (Jelovice), *ognište, nā tašte, gūštarica, klīšta* (Vodice), b) *ogništ'e, klīšt'a, nā tašt'e, siromāšt'ina, gūšt'erica* || *kūšt'erica*.

4) *zđj (*zgj) ⇒ *žd* w obu gwarach: a) *dāžda, mōždane* acc. pl.; *dāžda* (Vodice i Jelovice), b) *mōždani, dāžda*.

5) *tj (**kt'*): a) *tj (**kt'*) ⇒ *č*, przyczem etymologiczne *č* też się w ten sposób wymawia, b) *tj (**kt'*) ⇒ *t'*, przyczem różnica między *t'* i *č* = ogólnie-sztok. *č* bardzo wybitna, n. p. a) *sviču, ja ču, šriča, nōč, ča, čelo, učiti, ja san počēja, ofčār, túča, ču češ, plūča, čāča* 'ojciec', *ja pečen, čelo, čerišna* i t. d. (Jelovice), b) *svit'a, šrit'a, nājvel'i, ja t'u nāt', ča, čerēda* i t. d.

6) *čr-* w obu gwarach — z wyjątkiem jednego przykładu — utrzymuje się bez zmiany, n. p. a) *črno, crlēno, čerišnu, čerēda, čeriva; črnegu vīna, crlēno, čerišna, čriva* (Jelovice), b) *črnegu* gen. sg., *crlēno, čerēda*.

7) palatalność *l'* w obu gwarach zasadniczo zanika; jedynie w Danach notowałem jeszcze bardzo słabą palatalność, co znacząc przez *l'*, n. p. a) *kl'úča* gen. sg., *pondil'ak, nedil'a, vel'āča* 'luty', *zdrávl'e, prūt'l'e, pōl'e, král'a* gen. sg., *kudil'a*, b) *zēmla, prūtle, nedila, košula*.

8) *-g*: a) *-g* = *-g*, b) *-g* ⇒ *-χ*, n. p. a) *snīg, vrāg, bōg; snīg bōg* (Jelovice), b) *snīχ, vrāχ*.

9) *r + a* ⇒ *r + e* w obu gwarach w słowach *krést(i)* i *rést(i)*, ale w a) *rābac*, w b) *rēbac*.

10) Bezokolicznik: a) końcowe *-i* w zasadzie utrzymuje się, b) bezokolicznik kończy się jedynie na *-t*, n. p. a) *učiti, vāditi, vésti, krésti, zapřiti* || *zapřit, umřiti* || *umřit, ja ču dójti*; Jelovice: *ja ču pójti, náiti, ubit, uzět, zegnāti, kùpiti, ču se nùpiti*; Vodice: *ja ču pójti, dójti*, b) *kùpit, uzět, krést, mučāt*.

11) a) typ *pójti, dójti, náiti*, b) *dójt, nait* ale *pol'*.

Pod względem innych cech, nieobjętych powyższym spisem, trzeba zaznaczyć, że gwara dańska przeprowadziła konsekwentniej cofnięcie krótkiego akutu z ostatniej zgłoski wyrazu, aniżeli trstenicka. W Danach prócz typu *zvězdü, vodü, súdác* trafia się też zanik krótkiej oksytonezy w typie *potòk*, n. p. *sviča, lixa, sřida, žena, séstra, sélo, kóza, góra, kóna* gen. sg., *vóla* gen. sg., *kl'úcu* gen. sg., *súdác, král'a* gen. sg., *lónac, ótac*, ale *potòk, trabùx*. W Trsteniku cofnięcie końcowego `` jest przeprowadzone jedynie w trzech pierwszych typach, a nieznanie w typie *potòk*, n. p. *múka, rúka, gnízdo, zvizda, mágla, zémła, súdác, pétak, rébac*, ale *jezik, otác, potòk, klabùk*.

Wszystkie inne cechy istrjańsko-sztokawskie występują w obu gwarach jednakowo. Tutaj należy:

1) Rozwój *ž, to zn. obie gwary są ikawskie, n. p. a) *zvizdu, lixa, něšto* 'niecoś', *tito, kadž, gríxa* gen. sg., *besida, vódu se liva, u mřstu, čovik, gnizdo, tisto, tilo, time, júbuka zřila, pondřl'ak, sřida, nedřl'a, mřsec, dite, óni jidu, medvřl, dřl, dlito, vřtar, stinu, želizo, mřra, ritko, tisno, prisno*, ale *dělati, seno*; b) *besida, lito, vrřt'a, lipa mřsta, šime, nedřla, trřba, dřce* gen. sg., *starřji, slabřji* i t. d.

2) Zgodnie z innymi gwarami sztokawskimi *o ⇒ *u*, n. p. a) *na pútu, múka, súsed, muž, túča, rúka*; stale *-u* w bierniku l. p.: *újnu, tétu, bábu, séstru*; podobnie *u* w 3. pl.: *óni čěju, kopāju, péru*; b) *múka, rúka, súdác, túča, oni dánu, nřsidu* i t. d.

3) *-l* ⇒ *-ja*, n. p. a) *san břja, učinřja, gonřja, debřja, vesěja* ale *krompřl*; po *a* ginie *-l*: *to ste pita, je dřša* i t. d.; b) *je vřlřja, je vřseja, je ũmra* i t. d.

4) Typ *šime, brřme, time, vrřme*.

5) Zanik *-x* w miejscowniku l. mn. rodz. m. i n., n. p. a) *po sěli, na púti, na brřgi*; b) *u mřsti, po sěli* i t. d.

6) Typ *velika plačila*, n. p. a) *lipa sěla, lipa mřsta, míla pól'a*; b) *lipa mřsta, vřlika vrřta* i t. d.

7) *ča* wzgl. *ča*, ale *zúšto, póšto*.

Wpływ otaczających gwar słoweńskich i słoweńsko-czakaw-

skich uwidocznia się w przejściu $-v \Rightarrow -y$. n. p. *kráu* gen. pl., *čru*, 'robak', *šégau* 'chytry', *mrtáu* 'martwy', oraz w zasobie słownikowym, n. p. *lúna* 'księżyc', *χíža* 'dom', *míza* 'stół', *čédau* 'tydzień', *fantína* 'chłopiec', *vil'a* 'post', *staríji* 'rodzice', *družína* 'rodzina', *prčca* 'świadek', *pérje* 'liście', *gospúđ* 'pan' i t. d.

Prócz tych dwóch właściwości wspólnych sztokawskiej grupie Ciciów, a nieznanymi innym gwarom sztokawskim, typ dański i trstenicki nie wykazuje wzajemnych bliższych łączności; brak innych prócz istrjańsko-sztokawskich wspólności najlepiej świadczy, że na Krasie nie nastąpiło wzajemne zżycie się ludności sztokawskiej, lecz jedynie poddanie się jej wpływom gwar słoweńskich i czakawsko-słoweńskich; wpływy te są narazie dosyć zewnętrzne i nie przyczyniły się do większego zatarcia granicy między grupą cicio-sztokawską a cicio-buzecką i słoweńską. Granicę tworzą pęki izoglos, które wyodrębniają całą istrjańską grupę sztokawską od innych narzeczy tej ziemi (por. str. 24—47).

Porównując dialekt dański z trstenickim, stwierdzamy, że pierwszy z nich przedstawia czystszy typ sztokawski: i tak w Danach mamy $*stj (*skj) \Rightarrow št$, $*tj (*kt') \Rightarrow č$, utrzymanie $-g$, zachowanie $-i$ w bezokoliczniku, zatrąę krótkiej oksytonezy częściowo nawet w typie *pořok*, gdy tymczasem w Trsteniku $*stj (*skj) \Rightarrow št'$, $*tj (*kt') \Rightarrow t'$, $-g \Rightarrow -\chi$, odpadnięcie końcowego $-i$ w bezokoliczniku, cofnięcie " jedynie w typie *zvězdä*, *vodä*, *süđäc*. Większa sztokawskość gwary dańskiej sprawia, że stoi ona znacznie bliżej typu wodniańskiego, aniżeli trstenicka, która pod wielu względami stanowi wyraźne przejście do grupy czakawsko-słoweńskiej.

Typ perojski.

Zupełnie odrębny typ wśród sztokawskich dialektów Istrii przedstawia gwara czarnogórskiej miejscowości Peroj (Peroi), której mieszkańcy po dziś dzień wyznają prawosławie i w związku z tem zachowali stosunkowo w czystym stanie swoje właściwości gwarowe. Ze względu na wybitną różnicę między typem wodniańskim i perojskim przedstawie nietylko rozwój cech lokalnych, ale podam ogólną charakterystykę gwary perojskiej.

1) Gwara perojska posiada cztery rodzaje akcentu: dwie intonacje długie $\bar{\ }i'$ i dwie krótkie $\acute{\ }i'$ i $\grave{\ }i'$. W stosunku do stanu prasłowiańskiego brak oksytonezy typu *zvězdä* i *kozä*, lecz w pierwszym typie akcent cofa się na poprzedzającą długą w postaci

długiej intonacji rosnącej $\acute{}$, w drugim zaś typie w postaci krótkiej intonacji rosnącej $\grave{}$, n. p. *sv'jéca*, *sr'jéda*, *zv'jéda*, *gn'jédo*, *gl'áva*, *mègta*, *sèstra*, *sèlo*, *vòda*; w wygłosie zamkniętym $\grave{}$ utrzymuje się bez względu na iloczias zgłoski poprzedzającej, n. p. *srābēc* 'wróbel', *sūdēc*, *pētěk*, *udovēc*, *konēc*, *čtvr'těk*, *unūk*, *poťok*, *jezik*, *vjenēc* i t. d. Długa oksytoneza utrzymana bez zmiany z wyjątkiem pewnych kategorii gramatycznych, gdzie po przesunięciu $\acute{}$ $\Rightarrow$ $\grave{}$ wzgl. $\grave{}$ $\Rightarrow$ $\acute{}$ nastąpiło też analogiczne cofnięcie $\acute{}$ $\Rightarrow$ $\grave{}$, wzgl. $\grave{}$ $\Rightarrow$ $\acute{}$, n. p. gen. sg. *rúke*, *sèstre* i t. d.

2) W połączeniu z przyimkiem akcent cofa się na niego w postaci $\grave{}$, n. p. *nā trpezu* 'na stole', *ū zemlu* 'w ziemi', *nā put* 'na drodze', *nātešte* 'na czecho', *ū crkvu* 'do kościoła', *nā trāvu* 'na trawie'. W innych istrjańskich gwarach sztokawskich i czakawsko-sztokawskich przyimek nie wpływa na miejsce akcentu rzeczownika.

3) $\bar{a} \Rightarrow \bar{a}$, n. p. *grāna* 'gałąź', *stāri*, *gl'áva*, *ne znān*, *vi znāte*, *nāci*, *vāste* i t. d. Otaczające gwary typu wodniańskiego nie znajdują labjalizacji $\bar{a}$.

4) $*\acute{e} \Rightarrow \acute{e}$ wzgl. *je* zależnie od ilocziasu, n. p. *sr'jéda*, *nat'jévat*, *l'jépa m'jésta*, *zv'jéda*, *s'jéno*, *sv'jéca*, ale *ponedjénik* 'poniedziałek', obok *nežēla*, *vjenēc*, *ocjed'it*, *čovjek*; $d + *\acute{e} \Rightarrow \acute{z}e$, n. p. *že* 'gdzie', *žev'jka* 'dziewczyna' i t. d.; $s + *\acute{e} \Rightarrow \acute{še}$, n. p. *bešēda*, *jā šedin*, *jā šēčen*, *šeme*. Bardzo rzadkie ikawizmy dostały się z sąsiednich ikawskich gwar sztokawskich.

5) Jery mocne rozwinęły się w gwarze perojskiej zasadniczo na *e*, n. p. *pēs*, *dēn*, *sēn*, *nātešte*, *pēkel* 'piekło', *dēš*, *mègta*, *tonēc*, *ogeni*, *dōber*, *udovēc*, *konēc*, *žeden*, *sūdēc*, *vjenēc*, *denēs* i t. d. Przykłady takie, jak n. p. *dāska*, *kāsno* należą do słownikowych zapożyczeń z typu wodniańskiego, gdzie $*\acute{z}/*\acute{t} \Rightarrow a$.

Poza wymienionymi zmianami wokalizm perojski przedstawia rozwój zupełnie zgodny z typem wodniańskim. a więc $*\acute{e} \Rightarrow e$ bez względu na jakość poprzedzającej spółgłoski, $*\acute{q} \Rightarrow u$, a $\acute{a}$, $\acute{e}$, $\acute{i}$, $\acute{o}$, $\acute{u}$ nie ulegają zmianie. Z właściwości konsonantyzmu gwary perojskiej należy wymienić:

6) $-l \Rightarrow -\acute{q}$, n. p. *on je dōniq*, *že si biq*, *jā bin to učin'iq*, *bi st'ieq* 'chciałby', *vēseq*, ale *pēkel*, *só 'sól'*, *stól* 'krzesło'.

7) $-v \Rightarrow -w$, n. p. *črw*, *mrtew*, *šégaw* 'roztropny', *čelaw* 'łysy'; indywidualnie: $-v \Rightarrow -u$, n. p. *čru*, *mrtu* i t. d.

8) $*\acute{t} + a, o, u$ utrzymuje się, n. p. *gl'áva*, *škóla*, *virōdilo*, *tonēc*, *mègta*.

9) Dyspalatalizację *l'*, n. p. *ù zemlu, nežèla, košùla*.

10) *dj ⇒ *đ*, n. p. *ròžen, nàjmlaži, zagràženo*.

11) *stj (*skj) ⇒ *št*, *zdj (*zgj) ⇒ *žd*, i to w obu wypadkach bezwyjątkowo, n. p. *gùštarica, ognìšte, nà tešte, ja ištén, mòždane, dèžda* i t. d.

12) *čr ⇒ *cr*-, n. p. *cřw, cřno, cřvéno, cřjéva*.

13) Rozróżnianie etymologicznego *č* i *ć*; pierwsze z nich brzmi *č*, drugie *ć*, n. p. *túčen, vúčen, šéčen* ale *vrjèca, dóci, nòc* i t. d.

Z innych ważniejszych właściwości gwary perojskiej wymieniam:

14) Zanik miejscownika wszystkich trzech rodzajów na rzecz biernika, n. p. *ù zemlu* 'w ziemi', *nà trãvu* 'na trawie', *nà put* 'na drodze', *ù seło* 'we wsi' i t. d.

15) Końcówkę *-ex* w dopełniaczu l. mn. wszystkich trzech rodzajów n. p. *krãveχ, gòdineχ, kněgeχ, žèneχ, kòneχ, vòleχ, sòl-dateχ, težakeχ, sèleχ* i t. d.

16) Końcówkę *-ma* w celowniku i narzędniku l. mn. wszystkich trzech rodzajów n. p. *ženàma, kàmenima, bràtima, po sèlima, mefu nàma* i t. d.

17) Wyrównanie spółgłoskowe w czasie teraz. czasowników I konjugacji, których temat kończy się na spółgłoskę tylnojęzykową, n. p. *rèčen, réču, peču, móžen, móžu* i t. d.

18) *póci, dóci, náci* wobec *pójt* i t. d. w typie wodniańskim.

19) Resztki prepozycji *vi*-, n. p. *vikopät, vipognät* 'wygnać', *viròdilo* 'urodziło, był urodzaj'.

20) *srābèc, krāst, rāste* wobec wodniańskiego *rēbac, krēsti, rēste*.

21) Konsekwentne *u* ← *vs, n. p. *ù zemlu, užèc* 'zapalić' i t. d.

22) *što, zāšto* i t. d., wodniańskie *ča, zāšto* i t. d.

Poza wymienionymi właściwościami typu perojskiego gwara ta przedstawia pod względem gramatycznym¹⁾ rozwój identyczny z typem wodniańskim; dotyczy to zwłaszcza tak zw. sztokawskich cech lokalnych oraz innych właściwości, na których podstawie przeprowadziłem rozgraniczenie gwar sztokawskich od czakaw-

1) O właściwościach słownikowych trudno mi powiedzieć coś pewniejszego, zwłaszcza że ze względu na wspomniane w rozdz. I okoliczności zbliżenie się i zdobycie zaufania u chłopów perojskich przedstawiało niemałą trudność tak, że dopiero za czwartym razem udało mi się znaleźć odpowiedni i chętny obiekt. Z częściej używanych słów «czarnogórskich» notuję *zborit(i)* 'mówić', inne zob. w przykładach.

skich i słoweńskich; z ważniejszych zatem cech językowych mamy w Peroju: $*\bar{a} = \bar{a}$; $*\bar{e} = \bar{e}$; $*e \Rightarrow e$ bez względu na poprzedzającą spółgłoskę; $*\bar{i} = \bar{i}$; $*\bar{o} \Rightarrow \bar{u}$; $*\bar{o} = \bar{o}$; $*\bar{u} = \bar{u}$; $*l \Rightarrow u$; $*r = r$; $-g = -g$; $-m \Rightarrow -n$; $*t_{\bar{x}} \Rightarrow \bar{c}$; $\bar{c}$, c + spółgłoska bez zmiany; *rake*, *sestre* = gen. sg. i nom. pl.; końcówkę *-on* w narzędniku l. poj. r. ż.; tryb warunkowy *bin*, *biš*, *bi*, *bimo*, *bite*, *bi*; typ *velika sela*; *svaki*, *svaka sve* i t. d.

Z gwar omówionych w niniejszym rozdziale najwybitniej sztokawski charakter wykazuje typ perojski; odcina on się bardzo wyraźnie od wszystkich innych istrjańskich gwar sztokawskich i czakawsko-sztokawskich. Nawet od typu wodniańskiego, najbliższego mu zresztą z wszystkich sztokawskich dialektów Istrii, oddziela go pęk licznych i ważnych izogłos, aby tylko wymienić różnice akcentowe (punkt 1 i 2) i wokaliczne ($\bar{a} \Rightarrow \bar{a}$, $*\bar{e} \Rightarrow je$ || $i je$, $*\bar{z}/*\bar{p} \Rightarrow e$). Jeszcze bardziej pogłębia się granica między typem perojskim a cickim, i to ostrzejsza jest ona między typem perojskim i trstenickim, aniżeli perojskim i dańskim. Nic dziwnego, gdyż gwara trstenicka stanowi już rodzaj przejścia do dialektów mieszanych czakawsko-sztokawskich, co po opisie tych gwar w rozdziale następnym stanie się zupełnie oczywiste.

VII

GWARY SZTOKAWSKO-CZAKAWSKIE.

Typ motowuński.

Obszar. Typ motowuński obejmuje grupę wiosek, leżących w okolicy miasteczka Motowuna (Montona). Granicą od północy jest rzeka Mirna i jej odnoga pod Zamaszkiem, czyli tak zw. *Izvańsku Rika* (Ramo di Zamasco), od południa linja Trwisz—Wiznian; na wschodzie typ motowuński sięga po granicę grupy czakawskiej i sztokawskiej (ostatni punkt — to Grdoselo z okolicą), na zachodzie po linję Wiznian—Baldasi i prostopadłe przedłużenie w kierunku Mirnej. Z zakresłonego w ten sposób obszaru wyłączyć należy miejscowości: Zamaszk i Zumeszk (Zamasco i Zumesco) oraz Brkacz (S. Pancrazio di Montona), które należą do typu buzeckiego.

W typie motowuńskim mamy następujący rozwój cech lokalnych:

1) *ā* pozostaje bez zmiany, n. p. *grâja, plâcat, sedavnâjst, ja se jádin, se náide* (Grdoselo), *vrâχ, težáki, krái* 'król', *krája* (Karojba), *dážda, užânca* 'podwieczorek', *zrmán* 'kuzyn', *šijár* 'kapełusz', *lúčan* 'głodny' (Ferenci).

2) **dj* ⇒ *j* w części wschodniej, **dj* ⇒ *ž* || *j* || *d'* w części zachodniej; najlepiej zobaczymy to na materjale: *grâja, mlâji zéju* acc. sg., *sâje* (Grdoselo), *grâja, mlâji, slâji, ugrâjeno, sâje* ale *grd'e, ród'en, nasâd'eno* (Karojba), *grâža, mež nâs, gržeje, slâžje, mlâži, nasâd'eno, ród'en* || *rôjen, zagrad'eno* (Ferenci), *grâža, mlâži, mrež nâs, sâže, rod'en* || *rôden, nasâdeno* (Baldasi).

3) **stj* (**skj*) ⇒ *šč* w części wschodniej, ⇒ *šč* || *št* w części zachodniej, n. p. *ognišće, klíšća, nâtašće, gûšćerica, siromâšćina* (Karojba), *nâtašće, ognišće, gûšćerica, klíšća* (Ferenci), *ognišće, siromâšćina, nâtašće, klíšća* || *klíšća* (Baldasi).

4) *zdi (*zgi) $\Rightarrow$ žj || žd, n. p. *dážda* gen. sg., *mōždani* (Karojba), *dájza* $\Leftarrow$ *dažja* gen. sg., *mōždane* acc. pl. (Grdoselo), *dájža* (Kašćerga), *mōždani*, *dážda* (Ferenci), *dážda*, *mōždani* (Baldasi).

5) *tj (*kt') $\Rightarrow$ č; etymologiczne č $\Rightarrow$ č̣, wobec tego nie różni się č i č̣ języka literackiego; w punktach cakawskich č̣ (= liter. č i č̣) $\Rightarrow$ c, n. p. *ca ce* 'co chce', *vec*, *plācat*, *Mogōrovic* (Grdoselo), *ja ču*, *placīla*, *ča*, *nič*, *čūda* 'wiele' (Karojba), *vriča*, *sviču*, *něču*, *divojčrna*, *ručēne* 'śniadanie', *čāče* lub *čāko* 'ojciec' (Ferenci), *nōč*, *vriča*, *prīča* 'świadek', *vēcera* (Baldasi).

6) čr- nie ulega zmianie; w miejscowościach cakawskich ¹⁾ zgodnie z przejściem č̣ (= liter. č i č̣) $\Rightarrow$ c również čr- $\Rightarrow$ cr-, n. p. *črn*, *črv* (Karojba), *črno*, *črv*, *čeršna* (Baldasi), *črnega vōla*, *čriva*, *črīšna* (Baldasi); w punktach cakawskich: *črno*, *črv* podobnie jak *cāš*, *nōc* i t. d. (Grdoselo).

7) l' $\Rightarrow$ j w części zachodniej, l' bez zmiany w części wschodniej w najbliższej okolicy Grdosela, n. p. *vōl'a*, *krāl'*, *nīzl'e*, *břzl'e* (Grdoselo), *jūdi* gen. pl., *pōje*, *krāj* 'król' (Kašćerga i Bravari), *bōje* 'lepiej', *pōje*, *zēmja*, *vōja*, *krāja* 'króla' (Karojba), *kāšai*, *zēmja* (Ferenci), *košūja*, *jāšja* (Baldasi).

8) -g $\Rightarrow$ -χ, n. p. *snīχ*, *vrāχ*, *bōχ* (Karojba), *brīχ*, *snīχ* (Ferenci), *vrāχ*, *snīχ*, *brīχ*, *drāχ* 'drogi' (Baldasi).

9) r + a $\Rightarrow$ r + e, n. p. *rēbāc*, *rést*, *pokrēli* (Grdoselo), *rēbac*, *rést*, *krést* (Karojba), *krēsti*, *rēsti*, *rēbac* (Ferenci i Baldasi).

10) Końcowe -i w bezokoliczniku odpada w części wschodniej, utrzymuje się w zachodniej na samej granicy typu wodniańskiego, n. p. *kopāt*, *uzēt*, *dēlat* (Karojba), *lvati*, *učinīti* ale *kantāt* || *kantāti* (Ferenci), *nājti*, *jīsti* ale *mūst* (Baldasi).

11) Typ *pojti(i)*, *dojt(i)*, *najt(i)*.

Prócz powyższych cech wspólnem całemu typowi jest:

1) Cofnięcie `` z końcowej zgłoski otwartej, t. j. w typie *zvēzdā* i *vodā*, a w zasadzie i ze zgłoski zamkniętej przy poprzedzającej długiej, t. j. w typie *sūdāc*; końcowy `` nie ulega natomiast cofnięciu na poprzedzającą krótką, t. j. w typie *potōk*, n. p. *zvīzda*, *līša*, *šēlo*, *vōda*, *vēnac*, *rēbāc*, *potōk*, *otrōk*, *otāc*, *zajīk* (Grdoselo), *u sēlu*, *vōla* gen. sg., *žēna*, *sūdāc*, *rēbac*, *jajīk*, *potōk* (Ferenci).

2) Ikawizm, n. p. *bešīda*, *brīšt*, *zvīzda*, *rīzat*, *zelīzo*, *vītar*, *mīšto*, *šīmo* ale *lētō*, *tēlo*, *šēno* (Grdoselo), *līto*, *mīsto*, *snīχ*, *tīlo*, *tīsto*, *ko-*

¹⁾ Por. »Cakawizm« j. w. str. 11 i n.

lino, besida, gñizdo, cino (Karojba), *lipa mīsta, klīšća, rītko, cilo līto, brīχ* (Baldasi).

3) *o ⇒ *u*, n. p. *rūka, mūka, mūž, vōdu, sēstru* (Karojba), *sūseda* rodz. ż., *tūća 'grad', χīžu, besīdu* (Ferenci), *tūća, rūka, kōsu* acc. sg. 'warkocz', *dēlaju* (Baldasi).

4) -*l* ⇒ -*ja*, n. p. *vēseja, gōja, šan bīja* (Grdoselo), *san debēja, san bīja, učinīja* ale *vēkā, mōga* (Karojba).

5) *u* wobec czakaw. *va*, n. p. *u grādu, u sēlu* i t. d.

6) Typ *šime, brīme, vrīme, līme*.

7) Miejscownik l. mn. rodz. m. i n. bez końcowego -*χ*, n. p. *na pōji, po sēli* 'na polach, po wsiach'.

8) Typ *velika plačila*, n. p. *lipa mīsta, vēlika sēla* (Karojba).

9) *ča* wzgl. *ca* ale *zāsto* wzgl. *zāsto, pōsto* wzgl. *pōsto* i t. d.

Typ motowuński pod względem rozwoju lokalnych cech sztokawskich nie przedstawia się jednolicie; różnice terytorjalne występują w rozwoju *dj, *stj (*skj) i *l'*, wspólny zaś zasadniczo całemu obszarowi jest rozwój *ā*, *zdj (*zgj), *tj (**kt'*), *čr-*, -*g*, *ra-*, krótszą formą bezokolicznika, częściowa zatrata krótkiej oksytonezy. — Część obszaru, leżącego na zachód od Motowuna, przedstawia się dosyć niezdecydowanie, jako typowy dialekt mieszany sztokawsko-czakawski; ma on jeszcze przejście *dj ⇒ *ž* obok rzadkich *j* i *d'*, *stj (*skj) ⇒ *št* || *šč*, *zdj (*zgj) ⇒ *žj* || *žd*, *tj (**kt'*) ⇒ *č*, ale już czakawską tendencję w rozwoju -*g*, utrzymanie grupy *čr-*, odpadnięcie -*i* w bezokoliczniku.

Bardziej zdecydowany charakter przedstawia gwara wiosek porozrzucanych po górach Pazyńskich aż po Karojbę włącznie; ma ona jednolicie przeprowadzony czakawski rozwój *dj ⇒ *j*, *stj (*skj) ⇒ *šč*, *čr-*, -*g* ⇒ -*χ*, krótszą formą bezokolicznika. Gwara ta może służyć jako dobry przykład, jak z dialektu mieszanego powstaje czasem przejście *io wy*; i tak część zachodnia typu motowuńskiego, przylegająca przeważnie do gwar sztokawskich, ma *dj ⇒ *ž* obok rzadkich *j* i *d'*, *stj (*skj) ⇒ *št* || *šč*, gdy tymczasem w części wschodniej, łączącej się dosyć słabo z resztą grupy sztokawskiej, a otoczonej niemal dookoła przez gwary czakawskie lub czakawsko-słoweńskie, *dj i *stj (*skj) rozwinęły się zupełnie jednolicie i jedynie paralelizm pozostał w rozwoju grupy *zdj (*zgj). Czasem — zwłaszcza wobec minimalnej ilości słów z grupą *zdj (*zgj) — może zniknąć *žd* i we wszystkich przykładach wystąpić czakawskie *žj*, przez co gwara straci nawet ślady dawniej-

szego pomieszenia i pozostanie nadal wybitnym dialektem przejściowym. Przejściowość jego między grupą sztokawską a czakawską polega na tem, że obok jednolicie rozwiniętych cech sztokawskich obejmują go też pewne izoglosy czakawskie.

Rozstrzygnięcie pytania, czy typ motowuński jest bardziej sztokawski czy czakawski, jest niezmiernie trudne. Biorąc pod uwagę samą wschodnią część tego typu, stwierdzamy, że z cech ogólnoczakawskich posiada ona: rozwój $*dj \Rightarrow j$, $*stj$ ($*skj$) $\Rightarrow \check{s}\check{c}$, częściowo $*zđj \Rightarrow \check{z}j$, utrzymanie $\check{c}r-$, stare końcówki deklinacyjne, tryb warunkowy $bin \parallel bi\chi, biš, bino, bite$, przeważający typ $ku\check{c}u se vidi, \check{c}a$; z cech istrjańsko-czakawskich: $-g \Rightarrow -\chi$, zanik $-i$ w bezokoliczniku. Z cech ogólnosztokawskich i istrjańsko-sztokawskich gwara ta wykazuje częściową zaturę krótkiej oksytonezy, $*tj$ ($*kt'$) $\Rightarrow \check{c}$, typ $liš\check{c}e, u$ wobec czakaw. va , zanik $-\chi$ w miejscowniku l. mn. rodz. m. i n., typ $lipa mista, zašto, pošto, svaki$ i t. d. Zapewne, że ani jakością ani ilością cechy sztokawskie bynajmniej nie górują nad czakawskimi, ale skoro dodamy do nich ikawizm i rozwój $-l \Rightarrow -ja$, t. j. obie cechy znane w Istrii tylko grupie sztokawskiej, to wtedy trudno odmówić typowi motowuńskiemu silnego zabarwienia sztokawskiego i prawa do nazwy dialektu przejściowego, czakawsko-sztokawskiego. Porównując zaś terytorjalne różnice w rozwoju lokalnych cech sztokawskich, możemy powiedzieć, że typ motowuński jest w swej wschodniej części bardziej czakawski aniżeli w zachodniej, gdzie jego bardzo silna łączność z typem wodniańskim nie może ulegać wątpliwości.

Typ kasztelirski.

Obszar. Typ kasztelirski (od miejscowości Kasztelir, włos. Castellier) występuje po obu brzegach dolnego biegu rzeki Mirnej w kilku punktach nie mających ze sobą bliższej łączności. Do typu tego należy Kasztelir, Sw. Nedelja (S. Domenica), oraz najbliższa okolica Wiźnianu (Visignano) i Bartonigli (Verteneglio). Ze względu na brak szczegółowych danych ze wszystkich punktów tego zresztą bardzo małego obszaru podaję niżej jedynie właściwości samego Kaszteliru, który jest dobrym przedstawicielem całego typu.

Rozwój cech lokalnych jest w Kasztelirze następujący:

1) $\bar{a}$ w zasadzie nie ulega zmianie; jedynie tylko u młodszego pokolenia stwierdziłem tendencję do lekkiej labjalizacji,

n. p. *zrmán* 'kuzyn', *dážja*, *grâbje*, *sedavnâjst* ale *ne znân*, *to se znâ*.

2) $*di \Rightarrow j$, n. p. *sâje*, *grâja*, *mlâji*, *zagrâjeno slâji* ale *röd'en* || *rôjen*, *grâ'e*.

3) $*stj$ ($*skj$) $\Rightarrow št'$, n. p. *ognîst'e*, *nütašl'e*, *güšt'erica*, *klišt'a*, *siromâšt'ina*, *îst'e*.

4) $*zđj$ ($*zgj$) $\Rightarrow žj$, n. p. *dážja*, *dažjilo* i t. d.

5) $*tj$ ($*kt'$) $\Rightarrow t'$, n. p. *t'e* 'chce', *plat'ila*, *tút'*, *vrît'a*, *srît'a*. Sąsiedzi Kaszteliru (typ wodniański i motowuński) bardzo są czuli na tę właściwość gwary kasztelirskiej i wszędzie zwracano mi uwagę na tę »miękką wymowę é«. Naodwrot mieszkańcy Kaszteliru twierdzą o swych sąsiadach, że oni wymawiają é jak ě, n. p. *ča* *češ*, ale w rzeczywistości jest to ě, a więc *ča* *čes*, stąd w Tarze *ca* *ces*.

6) Grupa *čr-* utrzymuje się bez zmiany, n. p. *črno*, *črv*.

7) $l' \Rightarrow j$, n. p. *postěja*, *kjúc*, *vâje* 'zaraz', *pejät*, *zëmja*, *jüdi*.

8) $-g \Rightarrow -\chi$, n. p. *snâχ*, *bôχ*, *dûχ* 'dług'.

9) $r + a \Rightarrow r + e$, n. p. *krést*, *rést*.

10) Zanik *-i* w bezokoliczniku, n. p. *vidit*, *unît se*, *pejät*, *dät*, *točit*, *skopät*.

11) Typ *pójt*, *dójt* || *dót'*.

Leżące na zachód od Kaszteliru miasteczko Tar (Torre) oraz Wabrega (Abrega) należą do typu wodniańskiego, mają zatem zasadniczo: $*đj \Rightarrow ž$, $*stj$ ($*skj$) $\Rightarrow št'$, $*zđj$ ($*zgj$) $\Rightarrow žđ$, $*tj$ ($*kt'$) $\Rightarrow č \Rightarrow c$, bezokolicznik na *-ti*. Na południu Kasztelir razem z Wiznianem przytyka też do typu wodniańskiego, na wschodzie zaś do motowuńskiego, który w części zachodniej ma $*đj \Rightarrow ž$ (znaczenie rzadziej *j*), $*stj$ ($*skj$) $\Rightarrow št$ || *šč*, $*zđj$ ($*zgj$) $\Rightarrow žđ$ || *žj*, $*tj$ ($*kt'$) $\Rightarrow č$. Już samo rozpatrzenie cech lokalnych rzuca ciekawe światło na położenie gwary kasztelirskiej, która, chociaż jest otoczona z trzech stron gwarami bardziej od niej sztokawskimi, mimo to okazuje dziwne pokrewieństwo z grupą czakawską lub buzecką, z którymi bezpośrednio się nie styka.

Pokrewieństwo to wystąpi jeszcze wyraźniej, skoro dodamy jedną cechę, która właśnie zadecydowała o przydzieleniu typowi kasztelirskiemu osobnego miejsca w grupie sztokawskiej, a jest nią rozwój $*\varrho$. W kategorjach gramatycznych, t. j. w bierniku l. poj. rodz. ż. i w 3. osobie l. mn. czasu teraż. $*\varrho \Rightarrow o$, n. p. *na postějo*, *lîro*, *χîžo*, *zëmjo*, *štëuro* 'podatek', *na kâvo* 'do kopalni', *môrajo*, *kûχajo*, *so* 'są'. W słowach odosobnionych występuje $*\varrho \Rightarrow u$

i $*\varrho \Rightarrow o$, co wskutek otoczenia gwarami znajdującymi tylko rozwój $*\varrho \Rightarrow u$ jest zupełnie zrozumiałe, n. p. *góle róke, mōž, pót* 'droga', *posūda, tōča* || *tūča* 'grad', *kūs* 'kęs, kawał', *zūb*.

Rozwój $*\varrho \Rightarrow o$ obok innych cech czakawskich w gwarze kasztelirskiej odślania nam bardzo ciekawą kartę z przeszłości gwar Istrji. Przejście $*\varrho \Rightarrow o$, jest — jak to poprzednio widzieliśmy — właściwością gwar czakawskich (centralnych), czakawsko-słoweńskich i słoweńskich. Skoro weźmiemy pod uwagę różne czakawizmy Kaszteliru i cechy istrjańskiej grupy słoweńskiej, to musimy ją wyeliminować z naszych rozważań. Pozostaje zatem grupa czakawska lub buzecka, z którą trzeba połączyć czakawizmy gwary kasztelirskiej, a zwłaszcza rozwój $*\varrho \Rightarrow o$. Cechy te są tego rodzaju, że mogą należeć i do grupy czakawskiej i do buzeckiej, a więc na podstawie samych faktów językowych nie da się tego rozstrzygnąć. Rzut jednak oka na mapę poucza nas, że typ buzecki wbija się w grupę sztokawską dosyć głęboko swym klinem, idącym od Buzetu wzdłuż biegu rzeki Mirnej. Przecież nawet na lewym brzegu tej rzeki kilka punktów koło Motowuna należy jeszcze do grupy buzeckiej, a więc jest rzeczą więcej niż prawdopodobną, że przed kolonizacją morlacką¹⁾ dzisiejszy typ gwar czakawsko-słoweńskich sięgał znacznie dalej na zachód i południe.

Typ kasztelirski wygląda wśród gwar sztokawskich jak osamotniona wyspa, która po dziś dzień wskazuje, że gwary czakawskie wzgl. czakawsko-słoweńskie istniały przed przybyciem Morlaków również w Istrji zachodniej. Po masowem sprowadzeniu Morlaków przez rząd Republiki Weneckiej pomieszały się oni przy zajmowaniu nadanych im posiadłości z ludnością dawniejszą. Tam, gdzie tej ludności było bardzo mało, albo może wskutek ciągłych wojen i zaraz wogóle nie było, to gwary sztokawskie mogły się zachować w dosyć wielkiej czystości; gwary te objąłem nazwą typu wodniańskiego. Dalej ku północy dawniejszej ludności było zapewne znacznie więcej, więc rezultatem wymieszania się jej z Morlakami są dzisiejsze gwary mieszane czakawsko-sztokawskie, tak bardzo typowe n. p. w zachodniej części typu motowuńskiego.

¹⁾ przed kolonizacją morlacką, czyli mniej więcej przed XVI w., t. j. w tym czasie, kiedy grupa czakawsko-słoweńska i centralno-czakawska bardzo się mało między sobą różniły (przed nową wokalną redukcją!).

Musiały jednak być i takie miejscowości, których dawniejsza ludność była znacznie liczniejsza od napływowej warstwy Morlaków i mimo wymieszania się i sąsiedztwa z nimi potrafiła przecież utrzymać pewne właściwości językowe, świadczące o jej odrębnym pochodzeniu; tutaj należy zaliczyć typ kasztelirski.

Rozumie się samo przez się, że wskutek częściowego wymieszania się ludności starszej i nowszej oraz dzięki otoczeniu morlackiemu nie mógł się utrzymać w zupełnej czystości dawny dialekt czakawski, lecz przybrał on też różne sztokawskie właściwości. Rozpatrując rozwój cech lokalnych, stwierdziliśmy, że niema ani jednej, któraby przemawiała za sztokawskością Kaszteliru, lecz przeciwnie cechy takie, jak $*dj \Rightarrow j$, $*stj$ ($*skj$) $\Rightarrow st'$, $*zđj$ ($*zđj$) $\Rightarrow žj$, $*tj$ ($*kt'$) $\Rightarrow t'$, $čr-$, $-g \Rightarrow -χ$, krótsza forma bezokolicznika, są zgodne z ogólnoczakawską tendencją rozwojową. Kiedy jednak weźmiemy pod uwagę cechy ogólnosztokawskie, zauważymy, że w Kasztelirze występuje: zanik krótkiej oksytonozy w zgłosce otwartej, typ *lišt'e*, typ *na seli* = miejscownik l. mn., *u* wobec czakawskiego *va*, a wreszcie wspólny wszystkim gwarom sztokawskim ikawizm i rozwój $-l \Rightarrow -ja$. Te właśnie cechy wskazują, że gwary kasztelirskiej nie możemy dzisiaj zaliczyć do dialektów czakawskich, ale jedynie do mieszanych czakawsko-sztokawskich; zapewne, że w porównaniu n. p. z typem motuwskim jest ona bardziej czakawską, ale trudno wprowadzać to rozróżnienie i dzielić dialekty czakawsko-sztokawskie na gwary o większej lub mniejszej ilości czakawizmów czy też sztokawizmów.

Typ bujski.

Obszar. Typ bujski (od miasteczka Buje, leżącego w środku tej grupy) zajmuje zachodnią część Istrii między rzeką Rokawą i Mirną. Na zachodzie dochodzi do morza, na wschodzie sięga po granicę grupy sztokawskiej i buzeckiej (por. str. 90). Typ bujski można podzielić na dwie odmianki bardzo się mało różniące między sobą, a mianowicie krasicką (od Krasicy, włos. Villa Gardozzi) i mumlańską (od Mumlanu, włos. Momiano); granica między niemi biegnie wzdłuż drogi Czepić (Ceppi) — Szterna (Sterna) — Buje, przyczem te dwie pierwsze miejscowości należą jeszcze do typu krasickiego. Od miasteczka Buje granica skręca na południe i, biegnąc nieco na wschód od Bartonigli (Verte-

neglio), dochodzi poprzez Nową Was (Villanova del Quieto) do rzeki Mirnej.

Typ bujski odznacza się następującym rozwojem cech lokalnych:

1) *a* na całym obszarze ulega labjalizacji, brzmiąc jako *â*, n. p. *prážno, lāni, lārgo* 'daleko', *māli* (Jurcani), *k*arnār* '40', *stvāri, plā'at* (Merišće), *māla, ne znān, jājca* (Hrvoje), *plācat, blāgo, stāra* (Šterna), *krātko, zdrāvje* (Štokavci).

2) **dj* zasadniczo na całym obszarze $\Rightarrow j$, ale trafiają się jeszcze tu i tam, zwłaszcza w miejscowościach leżących na zachód od Buje, odosobnione przykłady z *ž* lub *d'* = ogólnie-czak. *j* $\Leftarrow$ **dj*, n. p. *sāje, u grāji, mlāji, mrež nās, rōd'en, nasād'eno* (Jurcani), *grāja, sāje, mlūji, rōjen, nasājeno* (Kučibreg), *rōjena, mlāji* (Hrvoje), *grāja, sāje, rōjen, nasājeno, zagrājeno, mlāji, slāji* (Krasica).

3) **stj* (**skj*) $\Rightarrow$ *šl* w gwarze mumlańskiej, $\Rightarrow$ *šč* w typie krasickim, n. p. *ognišće, gūšterica, klīšća* (Jurcani), *klīšća, na tāšće, kūšterica, ognišće* (Kučibreg), *kaj išćeš, ognišće, kūšterica* (Hrvoje); ale w gwarze krasickiej: *klīšća, ognišće* (Martinčići), *natāšće, ognīšće, išće, siromāšćina* (Krasica).

4) **zlj* (**zlj*) $\Rightarrow$ *žj* w obu typach, n. p. *dāžja, mōžjani* (Jurcani), *dāžja* (Škoruš), *dāžja, mōžjani* (Kučibreg), *mōžjani, dāžja* (Altini).

5) **tj* (**kt'*) $\Rightarrow$ *t'* w typie mumlańskim, $\Rightarrow$ *č* w gwarze krasickiej, n. p. *χ'ēri, plačilu, pōt, vīta* (Jurcani), *plā'at, prōt, plačila* (Škoruš), *s kl'erkon, svi'ta* (Brič); ale *plācat, vīca, plačila* (Šterna), *ja ču, čes, Mūžići* (Štokavci).

6) *čr-* bez zmiany na całym obszarze z wyjątkiem punktów cackawskich, gdzie każde *č* czy *č'* $\Rightarrow$ *c*, n. p. *črno, črū* 'robak', *čerīšća, črnorēpci* (Kučibreg), *črno, čerīšće* (Krasica), *črno, cerīšća* (Jurcani).

7) *l'* $\Rightarrow$ *j* w obu typach, n. p. *ljūc, kraj* 'król' (Jurcani), *bōje, jūdi, vōja* (Merišće), *zēmja, bōje, vāje, kjuč* (Čepić).

8) *-g* $\Rightarrow$ *-χ* na całym obszarze, n. p. *šnīχ, vrāχ* (Jurcani), *brīχ, dūχ* 'dług', *draχ* 'drogi' (Abitanti).

9) *r + a* $\Rightarrow$ *r + e* zasadniczo na całym obszarze, ale czasem trafiają się formy paralelne z *ra* i *re*, n. p. *krēs, kraść, zrēsć* 'zrosć', *rēbac* (Jurcani), *rāse* || *rēse, ukrēs, črnorēpci* (Kučibreg), *ne rēstu, je urēsa* (Hrvoje), *rēse, ukrēs, rēbac* || *rābac* (Čepić).

10) Zanik *-i* w bezokoliczniku w obu typach, n. p. *obišit, ubžit, plā'at* (Jurcani), *rēst, dōt, umrīt* (Merišće), *χōdžit, grābit, nāt* (Kučibreg), *dēlat, storžit, kopāt* (Čepić).

11) Typ *pót', dót', năt'* w gwarze mumlańskiej, *pój, dój, nāj* w gwarze krasickiej.

Pod względem cech lokalnych — jak widzimy — różnice między gwarą mumlańską a krasicką są minimalne; granicę tworzą dwie izoglosy o bardzo różnej wartości, t. j. $*tj (*kt') \Rightarrow t'$ lub $\acute{c}$ i typ *pót'* lub *pój*; nie wliczam tu $*stj (*skj) \Rightarrow \acute{s}t'$ lub $\acute{s}\acute{c}$, gdyż stoi to w zależności od rozwoju $*tj (*kt')$.

Troszeczkę większe różnice występują między gwarą krasicką a najbardziej na północ wysuniętymi punktami typu mumlańskiego, zostającymi pod wpływem sąsiednich gwar słoweńskich. Wpływ ten zresztą jest zwyczajnie bardzo znikomy i najczęściej ogranicza się do takich cech jak $-v \Rightarrow -u$ lub używanie *kāj* zamiast *ča* ale *zašto, pošto* i t. d.

Najsilniejszy z całego typu mumlańskiego wpływ słoweński stwierdziłem w wiosce Hrwoje (Toppolo in Belvedere), położonej nad samą granicą słoweńską. Tutaj mamy nie tylko $-v \Rightarrow -u$ i *kāj* ale też *zakāj, nekāj* i t. d. oraz $g \Rightarrow \gamma$ i typ *oni pišeju*, n. p. *krāu* 'krów', *črū, maγāri* 'choć', *γrādina, si mōγla, Drayōna, māγla*, ale *gospōd, se pišeju, se kišēju, ne zastūpiju, govorūju* i t. d.

Małemu wpływowi sąsiednich gwar słoweńskich nie możemy się dziwić, gdyż grupa pomiańsko-słoweńska i bujsko-sztokawska zetknęły się ze sobą dopiero po wielkiej osadniczej fali morlackiej; po osiedleniu się Morlaków nie doszło do większych łączności między nimi i Słoweńcami, gdyż wskutek rozdzielenia stromą doliną Rokawy wszelka komunikacja jest niezmiernie utrudniona.

Jaki zaś jest stosunek typu bujskiego do innych sztokawskich? Gwara krasicka stoi najbliżej typu motowuńskiego, zwłaszcza jego wschodniej części; obie gwary rozwinęły wspólnie $dj \Rightarrow j$, $*stj (*skj) \Rightarrow \acute{s}\acute{c}$, $*zdj (*zgj) \Rightarrow \acute{z}j$ (częściowo), $*tj (*kt') \Rightarrow \acute{c}$, $*čr- \Rightarrow \acute{c}r-$, $-g \Rightarrow -\chi$, $ra \Rightarrow re$, krótszą formę bezokolicznika, typ *poj(t)*. Typ mumlański byłby najbliższy gwarze kasztelirskiej, gdyby nie jej przejście $*o \Rightarrow o$, gdyż poza tem obie gwary mają wspólny rozwój $*dj \Rightarrow j$, $*stj (*skj) \Rightarrow \acute{s}t'$, $*zdj (*zgj) \Rightarrow \acute{z}j$, $*tj (*kt') \Rightarrow t'$, $\acute{c}r-$, $l' \Rightarrow j$, $-g \Rightarrow -\chi$, $ra \Rightarrow re$, bezokolicznik bez $-i$, typ *pot'* (częściowo). Widzimy więc, że typ bujski bardzo mało różni się od motowuńskiego i kasztelirskiego. Wspólną cechą całego obszaru bujskiego, a zarazem wyodrębniającą go od dwóch wymienionych typów jest tylko przejście $\bar{a} \Rightarrow \acute{a}$.

Inaczej przedstawia się natomiast stosunek typu wodnian-

skiego do bujskiego, gdyż granica między niemi zarysowuje się dosyć ostro; i tak typ wodniański = a) ma następujący rozwój cech lokalnych w przeciwieństwie do bujskiego = b): $a \Rightarrow a$ a, b) $\acute{a}$; $*stj$ ($*skj$) $\Rightarrow$ a) $\acute{s}t$, b) $\acute{s}t'$ ($\acute{s}\acute{c}$); $*zdj$ ($*zgj$) $\Rightarrow$ a) $\acute{z}d$, b) $\acute{z}j$; $*tj$ ($*kt'$) $\Rightarrow$ a) $\acute{c}$, b) t' ($\acute{c}$); $*\acute{c}r-$ $\Rightarrow$ a) $\acute{c}r-$ || $cr-$, b) $\acute{c}r-$; l' $\Rightarrow$ a) l' , b) j ; $-g$ $\Rightarrow$ a) $-g$, b) $-x$; ra $\Rightarrow$ a) re b) re || ra ; bezokolicznik: a) $-ti$, b) $-t$; typ a) $p\acute{o}jti$, b) $p\acute{o}l'$ || $p\acute{o}j$. Różnice te uzasadniają znowu podział całej grupy sztokawskiej na dwie główne części, t. j. gwary sztokawskie i sztokawsko-czakawskie, ale zarazem każą postawić pytanie, czy i o ile typ bujski można nazwać sztokawskim?

Niemal wszystkie cechy lokalne wykazują rozwojową tendencję czakawską, i dopiero takie właściwości ogólnosztokawskie jak cofnięcie krótkiego akutu z końcowej zgłoski otwartej na poprzedzającą w postaci ', typ *lišt'e* wzgl. *lišće*, typ *po séli* = miejscownik l. mn. rodz. m. i n., *u* wobec czak. *va*, typ *lipa mista* (znacznie rzadsze *lipe mista*), *ča* (*kaj*) ale *zašto*, *pošto*, a wreszcie charakterystyczny dla wszystkich gwar sztokawskich ikawizm i rozwój $-l \Rightarrow -ja$ przemawiają za dosyć silnemi węzłami typu bujskiego z ogółem gwar sztokawskich.

Rzuciwszy jeszcze raz okiem na barwny obraz dialektów mieszanych czakawsko-sztokawskich, zauważamy, że wśród nich najbardziej się wyróżnia typ kasztelirski, i to głównie przez nieznaną grupie sztokawskiej, a w zasadzie i czakawskiej, rozwój $*o \Rightarrow o$. Typ motowuński, a zwłaszcza bujski, bardzo są zbliżone do trstenickiego, który też w tej grupie mogłyby się znaleźć. Połączyłem go z gwarą dańską w jeden typ cicki, aby i tak już wielkiego zróżniczkowania dialektycznego Ciciarji nie przejaskrawiać, rozbijając zachodnią jej część na dwie grupy: sztokawską i czakawsko-sztokawską. Przyłączenie więc niezbyt zresztą zdecydowanego typu trstenickiego do dańskiego nastąpiło raczej ze względu na jego położenie geograficzne, aniżeli z powodu właściwości językowych. Ponadto zaś typ dański i trstenicki zawdzięczają swe powstanie tej samej fali kolonizacyjnej, i tylko różny stopień wymieszania się osadników z ludnością tubyleczą (czakawską lub czakawsko-słoweńską) spowodował obecne między niemi różnice. Ruchy kolonizacyjne na obszarze Istriji i ich odbicie się w dialektycznym ugrupowaniu omawiam szczegółowiej w następnym rozdziale.

VIII

HISTORJA OSADNICTWA ISTRJI A JEJ PODZIAŁ DIALEKTYCZNY.

Istrję podzielić można na trzy różne geograficznie, a częściowo i historycznie, całości: obszar Krasu, Istrję właściwą i Liburnję. Góry i wyżyna Krasu rozciągają się między zatoką triesteńską a recką, Istrja właściwa leży na południe od obszaru Krasu, t. j. na południe od linii wyznaczonej przez drogę kolejową Lupoglawa — Rakitowac — Kozyna, a Liburnja — to wąski pas wschodniego wybrzeża Adrjatyckiego, oddzielonego od reszty półwyspu łańcuchem Uezki i Kaldary.

Każda z wymienionych części rozpada się z kolei na szereg mniejszych geograficznych całości.

I tak obszar Krasu można podzielić na część wyżynną i górską; pierwsza z nich leży na północ od drogi Triest—Reka, druga, tak zw. Ciciarja, rozciąga się na południe od wymienionej drogi aż po linię kolejową Lupoglawa—Rakitowac. Nas obchodzi przede wszystkim Ciciarja, należąca w całości do półwyspu istrjańskiego.

Obszar Ciciów rozpada się ze względu na swe ukształtowanie pionowe na dwie części: wyższą i niższą, czyli północną i południową; granicę między temi dwoma pasami tworzy linja szczytów Planik (włos. Alpe Grande, wys. 1273 m), Orlak (włos. M. Aquila, wys. 1106 m), Gomila (włos. Gomila, wys. 1037 m), Żbelnica (włos. Sbeunizza, wys. 1014). Łączność między północną i południową częścią Ciciarji jest wskutek trudności komunikacyjnych dosyć słaba, a w każdym razie znacznie słabsza aniżeli z innemi sąsiadującemi z Ciciarją obszarami: i tak część wyższa, położona w niezbyt wielkiem oddaleniu od arterji komunikacyjnej Triest—Reka, grawituje ku tym dwom miastom, stykając się przez to z obszarem słoweńskim lub przedstawicielami cza-

kawskich gwar ekawskich (Kastawszczyzna). Część niższa, rozpadająca się znów na dwie podłużne doliny ściśle ze sobą złączone, ciąży z racji swego położenia geograficznego ku dolinie rzeki Mirnej, ku miasteczkom Rocz i Buzet, a następnie w kierunku Pazynu (Pisino) i Triestu, z którymi nawiązuje łączność poprzez dialekty czakawsko-słoweńskie i słoweńskie.

Północna część Ciciarji, leżąc przy naturalnym szlaku komunikacyjnym, łączącym zatokę Triestu z zatoką Reki, Chorwackiem Przymorzem i Dalmacją, była ustawicznie narażona na napady i przemarsze wojsk, zwłaszcza tureckich, które tędy ciągnęły w kierunku Friulu; część południowa natomiast wskutek swego geograficznego położenia, a zwłaszcza dzięki ochronie przez wspomnianą linię szczytów, jest nieco izolowana od części wyższej i, leżąc zdala od drogi Triest—Reka, nie ucierpiała zbyt w okresie wojen tureckich względnie węgierskich. Zupełnie naturalnym rezultatem tej epoki były ciągle wędrowki i zmiany ludności w północnej części Ciciarji, a stosunkowo większa ich stabilizacja w części południowej.

Istrja właściwa nie przedstawia się pod względem geograficznym jednolicie: na północy ma charakter górzysty, na południu nizinny. Część względnie nizinna ograniczona jest na wschodzie biegiem Raszy, a na północy górami Pazyńskimi i doliną rzeki Mirnej; część górzysta obejmuje Labińszczyznę, Boluńszczyznę oraz obszar położony między Pazynem a Triestem.

Istrja właściwa otoczona jest z dwóch stron szczelnie górami, co sprawia, że łączność jej z przylegającymi do niej ziemiami jest dosyć słaba: i tak na północy góry Kraskie przez zwarty mur szczytów takich, jak Szyja, Planik, Orlak, Gomila i inne, odcinają Istrję od wyżyny Krasu, doliny Wipawy i Soczy, a przedłużenie gór Kraskich czyli pasmo Uczki i Kaldary odgranicza dobrze Istrję właściwą od Liburnji. Komunikacja między wnętrzem półwyspu a prowincjami otaczającymi odbywać się może najłatwiej drogą morską, gdyż lądowe są wskutek wymienionych łańcuchów górskich dosyć nieliczne i trudno dostępne. Z nich ze względu na naturalne przełęcze w górach Krasu, Uczki i Kaldary mają i miały zawsze znaczenie trzy drogi: pierwsza, czyli tak zw. brama plomińska (od miasteczka Plomin), stanowi naturalne połączenie wschodniej części morza Adrjatyckiego z Istrją środkową, spajając tem samem z tą ziemią Liburnję, wyspy Kwarnerskie

a w dalszem przedłużeniu Chorwackie Przymorze i Dalmację; druga droga prowadzi z Kastawszczyzny (między miejscowościami Lipa i Klana) do przełęczy Uczki, a stąd opada ku Boluńszczyźnie; trzecia — to połączenie Istrji właściwej z tak zwaną przez historyków włoskich wschodnią bramą Włoch¹⁾.

»Wschodnia brama Włoch« była doskonałym naturalnym szlakiem komunikacyjnym, wiodącym zwłaszcza w kierunku Friulu; tędy też przeciągały w wczesnem średniowieczu plemiona Hunów, Wizygotów, Ostrogotów, Awarów, Langobardów, Słowian i Węgrów. Dla Istrji droga ta miała podrzędniejsze znaczenie, gdyż góry i wyżyna Krasu niezmiernie utrudniały dostęp w głąb półwyspu. Jedyne w najbliższej okolicy Triestu — dzięki obniżeniu w łańcuchu Krasu — można się było do Istrji przedostać, ale i to przedstawiało niemałe trudności, gdyż okolica na południe i na południowy wschód od Triestu dosyć silnie jest pofalowana i porozdzielana w szereg gór stołowych. Ta okoliczność tłumaczy dosyć słaby udział elementu słoweńskiego w kolonizacji Istrji; Słoweńcy, posuwając się wzdłuż szlaku, łączącego dolinę Sawy i Soczy, mieli większe szanse zajęcia Friulu a nawet wyżyny Krasu, aniżeli przedzierania się przez łańcuch gór Kraskich w kierunku doliny Mirnej.

W innem położeniu znalazły się plemiona chorwackie: przedewszystkiem stała dla nich otworem Liburnja, jako naturalne przedłużenie wybrzeża Adrzyatyckiego na linii Seń—Bakar—Reka—Wolosko. Zaludnienie Liburnji elementem chorwackim jest prawdopodobnie współczesne ze słowiańską kolonizacją Chorwackiego Przymorza i wysp Kwarnerskich, czyli przypada mniej więcej na czas od VII—VIII wieku. Liburnję odcina coprawda od reszty Istrji łańcuch Uczki i Kaldary, ale dwie wyżej wspomniane drogi umożliwiają jego przekroczenie.

Prawdopodobnie po zajęciu Liburnji plemiona chorwackie zaczęły posuwać się w głąb Istrji środkowej, zajmując okolice Pazyna, Boluna i Labina. Współcześnie, lub może nieco później, Słoweńcy zaczęli wdzierać się do Istrji od północy i mniej więcej

---

¹⁾ Tę »wschodnią bramę Włoch« tworzy naturalny szlak komunikacyjny, łączący dolinę Sawy z dolnym biegiem Soczy i niziną nadpadaińską. Droge tę wyznaczają miejscowości: Lublana—Logatec—Postojna, skąd wzdłuż doliny wipawskiej do Ajdowszczyzny i Gorycji.

w okolicy Buzetu zetknęli się i pomieszaży z Chorwatami. — Dokładniejsze oznaczenie czasu tych pierwszych ruchów słowiańskiej kolonizacji na obszarze Istriji jest dosyć trudne i trzeba się zadowolić przybliżonem podaniem stuleci.

Na podstawie danych językowych możemy oznaczyć, w których częściach Istriji ukazały się najpierw słowiańskie osady, oraz można podać w przybliżeniu czas, przed którym musiało nastąpić zetknięcie się i wymieszanie ludności słoweńskiej i chorwackiej. Do najstarszej ludności słowiańskiej w Istriji należy zaliczyć: a) ludność czakawską, osiadłą w Liburnji oraz w najbliższej okolicy miasteczek Boluna, Labina, Pazyna i Žminia, b) ludność czakawsko-słoweńską dokoła Buzetu i w południowej części Ciciarji, c) ludność słoweńską na północ od rzeki Rokawy. — Zetknięcie się ludności chorwackiej i słoweńskiej na obszarze Istriji musiało nastąpić przed zatrataą nosówek, a więc w każdym razie przed XII wiekiem (por. str. 67). Na podstawie faktów językowych trudno określić bliżej czas przybycia pierwszych osadników słowiańskich do Istriji, ale na szczęście przychodzą tu w pomoc fakta historyczne, które pozwalają na dokładniejsze przeprowadzenie chronologii słowiańskich prądów osadniczych.

Pierwsze wiadomości o Słowianach w Istriji spotykamy na samym początku VII wieku; należy tu przedewszystkiem znany ustęp listu papieża Grzegorza W. do arcybiskupa salońskiego Maksymusa, z r. 600. W liście tym czytamy: »Et de Sclavorum gente, quae vobis valde imminet, affligor vehementer et conturbor; affligor in his, quae iam in vobis patior, conturbor, quia per Istriae aditum iam Italiam intrare coeperunt«¹⁾. Jest to jedna z pierwszych zupełnie pewnych wzmianek o wdzieraniu się plemion słowiańskich w głąb Istriji.

Napady Słowian powtórzyły się kilkakrotnie w ciągu VII wieku, zwłaszcza w latach 601, 611 i 700. Droga przez przełęcz Uczki była wtedy widownią krwawych walk, o czem miała się po dziś dzień zachować ustna tradycja²⁾. — Poza przytoczonymi

¹⁾ Por. Vjekoslav Klaić, »Povjest Hrvata od najstarijih vremena do svršetka XIX stoljeća«, Zagreb (1899) 24.

²⁾ Por. B. Schiavuzzi, »Cenni storici sull' etnografia dell' Istria«, Atti e Memorie della Società Istriana di Archeologia e Storia Patria XVII (1901) 305: »Le loro iruzioni, accompagnate da lotte terribili cogli abitanti, ebbero luogo al Monte Maggiore e nella valle sottoposta dinanzi

wzmiankami o przedzieraniu się Słowian w głąb Istrii nie mamy z VII ani VIII wieku żadnych wiadomości o słowiańskiej ludności osiadłej. Dopiero sam początek IX wieku daje nam niezmiernie cenne pod tym względem wskazówki; mam tu na myśli zgromadzenie ludowe na polach nad Ryzaną z 804 roku.

Od roku 788 Istrja dostała się pod władzę Karola W.; wraz z rządami frankońskimi pojawił się w Istrii system feudalny, doprowadzający częstokroć do ucisku poddanych. Na czele prowincji stanął za wolą Karola W. książę Jan, którego rządy przedstawiają jedno pasmo gwałtów i wyzysku ludności. Dzięki wstawiennictwu patriarchy z Grado Fortunata zarządza Karol W. zwołanie zgromadzenia ludowego, na którym ks. Jan miał się usprawiedliwić z całego szeregu zarzuconych mu gwałtów i bezpraw. Nas obchodzi tylko jeden z zarzutów stawianych ks. Janowi z powodu sprowadzenia do Istrii osadników słowiańskich.

Dotyczący ustęp skargi ludności istrjańskiej, zebranej na polach ryzzańskich brzmiał: «*Insuper Sclavos super terras nostras posuit: ipsi arant nostras terras et nostras runcoras, segant nostras pradas, pascunt nostra pascua et de ipsas nostras terras reddunt pensionem Joanni..... Per tres vero annos illas decimas, quas ad sanctam ecclesiam dare debuimus, ad paganos Sclavos eas dedimus, quando eos super ecclesiarum et populorum terras nos transmisit in sua peccata et nostra perditione*»¹⁾. Ks. Jan sprawę kolonistów słowiańskich rozstrzygnął w ten sposób: tam, gdzie osadnicy słowiańscy mogli pozostać bez szkody innych, należało ich pozostawić w spokoju; gdzie zaś kolonje słowiańskie były sprzeczne z interesem ludności tubylczej, to należało Słowian albo z prowincji usunąć, albo przesiedlić w miejsca niezamieszkałe, gdzieby mogli bez niczyjej szkody pozostać i opłacać podatki²⁾.

Skarga stanów Istrii z 804 roku i odpowiedź ks. Jana są

Bogliuno, ove il terreno si coprì di cadaveri. La tradizione confusa di siffatte lotte esiste ancora fra i popolani di colà ed io stesso la raccolsi sopra luogo.

¹⁾ Fr. Kos, »Gradivo za zgodovino Slovencev v srednjem veku« II, Ljubljana (1906) 24, 26.

²⁾ »De Sclavis autem unde dicitis, accedamus super ipsas terras ubi resedunt et videamus; ubi sine vestra damnietate valeant residere, resideant; ubi vero vobis aliquam damnietatem faciunt sive de agris sive de silvis vel de roncora aut ubicumque, nos eos ejiciamus foras. Si

bardzo ważne, gdyż w nich niedwuznacznie zawarta jest wiadomość o osiadłej ludności słowiańskiej w tej prowincji. Co prawda niektórzy historycy włoscy są zdania, że ks. Jan zastosował się do wypowiedzianego na zebraniu ryzańskim przyrzeczenia i Słowian siłą z Istrii usunął, ale słusznie zauważa Schiavuzzi¹⁾, że wobec spustoszenia Istrii po napadach langobardzkich i frankońskich (lata 751, 788—9) Słowianie jako siła podatkowa byli zbyt potrzebni, aby ks. Jan, za którego staraniem kolonie słowiańskie powstały, tak się ich lekkomyślnie pozbywał.

Późniejsze wzmianki o Słowianach świadczą wymownie, że kolonie słowiańskie w Istrii po 804 roku nie tylko się utrzymały, ale nawet powiększały, skoro już w 1030 r. droga, wiodąca z Pazyna do Porecza, otrzymała nazwę »drogi Słowian«: *via Sclava* (lub zapisana w 1158 r. jako *via Sclavorum*). Coraz też częściej pojawiają się słowiańskie nazwy miejscowości: i tak w dokumencie z 1067 r. czytamy nazwę *Lonke*, dziś *Loke*, w 1102 r. pojawia się nazwa *Cernogradus* i *Bellogradus* w miejsce dawniejszych *Nigrignanum* i *Albinianum*; w tym też mniej więcej czasie spotykamy po raz pierwszy nazwę *Gologorica* zamiast dawniejszej *Moncalvo*, a w 1112 r. *Lupoglau* (dziś *Lupoglava*) w miejsce dawniejszej nazwy *Mahrenfels*²⁾.

Kolonje słowiańskie stawały się z każdym prawie rokiem coraz liczniejsze i do XIV wieku gęsta ich sieć opłótła niemal całą Istrię. Groźne zarazy, panujące w X i XI wieku (zwłaszcza w latach 954—8, 1010, 1073, 1080, a najsilniej 1098³⁾), dziesiątkowały ludność tubylczą, a tem samem ułatwiały Słowianom zdobywanie coraz nowych placówek. Wkrótce w Istrii wytworzył się stan podobny do stosunków istniejących wówczas w Dalmacji i na Chorwackiem Przymorzu: ludność romańska cofnęła się w obręb murów miejskich, ludność słowiańska stała się — obok wielkich niesłowiańskich posiadłości — jedynym panem wsi.

---

vobis placet, ut eos mittamus in talia deserta loca, ubi sine vestro damno valeant commanere, faciant utilitatem in publico sicut et caeteros populos«. Fr. Kos, l. c. str. 26.

¹⁾ l. c. str. 307.

²⁾ Por. B. Benussi »L'Istria nei suoi due millenni di storia«, Trieste (1924) 333—4.

³⁾ Schiavuzzi, l. c. XVII, str. 308—9.

Żywiół słowiański zaczął z wolna przenikać i do miast: w 1199 r. spotykamy w Barbanie takie nazwiska słowiańskie jak *Pribislavo*, *Partislavo*, *Mirolavo* i t. d., w Starym Pazynie (Pisince) *Slavogna*, a w Graczyściu (Gallignana) nawet »żupanem«, t. j. wójtem, jest już jakiś *Drasicha*¹⁾. Miasta leżące w głębi półwyspu czasami całkiem się zesłowianizowały; należą tu Beram, Graczyście, Krszan, Lindar, Pazyn, Tinian, Trwisz i Žmiń. Asymilacyjnej sile słowiańskiej oparły się przeważnie tylko miasta nadmorskie lub w pobliżu morza położone takie jak Bale, Labin, Izola, Piran, Plomin, Porecz, Pul, Rowiń, Triest, Umag, Wrsar i inne. Miasta te w ciągu XIII—XV wieku dostały się pod panowanie Republiki Weneckiej i dzięki temu mogły tem lepiej zachować swoją romańskość względnie włoskość.

Po zarazach i wojnach, które znowu przerzedziły ludność w ciągu XIII wieku, obserwujemy nowy przypływ kolonistów słowiańskich. W tym to czasie powstaje jako *Villa Sclavorum* Longera koło Triestu (1234 r.) oraz zagęszcza się w znacznym stopniu sieć słowiańskich kolonij w Istrii środkowej. Po zarazach i inwazji węgierskiej liczny transport Chorwatów przybywa do diecezji piciańskiej (Pician, włos. Pedena), a w 1277 r. książęta Istrii sprowadzają szereg rodzin słowiańskich z Winodolu i Metliki (*marca vindica*)²⁾.

Wiek XIV — to czas przybycia Rumunów w okolice jeziora Czepić³⁾ oraz dalsze ustalanie się i rozszerzanie słowiańskiego stanu posiadania. Akcją kolonizatorską zaczyna się zajmować Senat wenecki, gdyż znowu wskutek wojen, zaraz (malarja) i dotkliwego trzęsienia ziemi ludność Istrii, zwłaszcza w części weneckiej, uległa znacznemu przerzedzeniu. Aby ściągnąć nowych osadników, rząd wenecki przyznaje im ulgi podatkowe i wydaje polecenie swym urzędnikom, aby Słowian jak najgościnniej przyjmowali. W ciągu XIV stulecia napływa do Istrii równocześnie ludność słoweńska i chorwacka; na północy zaludniają się wtedy takie miejscowości jak Bazowica i Gropada (1304 r.), Szmarje (włos. Monti, 1362 r.), Tinian i Osep (włos. Antignano i Ospos, 1399 r.). Współcześnie z ludnością słoweńską pojawiają się liczne

¹⁾ Schiavuzzi l. c. XVII, str. 316.

²⁾ Schiavuzzi l. c. vol. XVII, str. 319.

³⁾ Tak według Schiavuzzego l. c. vol. XVIII, str. 78; inaczej nieco Benussi l. c. str. 289 i nast.

rodziny chorwackie w okolicy Pazyna, Kaszciergi (Villa Padova), Trwiszu (Treviso), Tinianu (Antignana) i Zumeszku. Plość Słowian, zwłaszcza w okręgu koparskim (Kopar, włos. Capodistria), była tak wielka, że Senat wenecki mianował osobnego urzędnika dla spraw słowiańskich (*Capitano Sclavorum*). W drugiej połowie XIV wieku ludność słowiańska docierała do granic miasta Puli (Pola), gdyż z edyktu Senatu weneckiego z 1366 r. dowiadujemy się, że utworzono osobny oddział jazdy dla ochrony granic miasta przed napadami osadników słowiańskich¹⁾.

Tak przedstawia się w ogólnych zarysach kolonizacja słowiańska w I okresie, trwającym od pojawienia się Słowian w Istrii aż mniej więcej do XIV wieku włącznie. Pod koniec tego okresu osady słowiańskie pokryły przypuszczalnie całą Istrię, przyczem największe ich zagęszczenie przypadało na okolicę Pazyna, Żminia, Labina, Boluna i Kopra; w tej części Istrii żywioł słowiański tworzył zapewne już zwarte obszary, najslabiej był natomiast reprezentowany w Istrii południowej i południowo-zachodniej. Nie trzeba sobie jednak wyobrażać tego pierwszego okresu jako pewnej świadomej i zamkniętej w ramach tych kilku stuleci akcji osadniczej; bynajmniej, nowe kolonie sławiańskie powstają w ciągu nieprzerwanym i w stuleciach następnych. Kolonizacja słowiańska w pierwszym okresie ma charakter dorywczy, a zrazu przedstawia się nawet pod postacią napadów plemion słowiańskich, które z bronią w ręku szukały sobie nowych siedzib. Dopiero pierwszy ks. Jan próbował stworzyć z tych kolonij źródło dochodów podatkowych; podobnie postępują i inni książęta istrjańscy, chcąc zaradzić ogromnemu wyludnieniu ludności. W XIV wieku akcją osadniczą zaczyna kierować Senat wenecki, ale napływ Słowian nie przekracza jeszcze w tem stuleciu ram dotychczasowych. — Wieki następne — to drugi okres w dziejach osadnictwa Istrii, gdyż planowa i systematyczna kolonizacja przybiera rozmiary masowe, przeradzając się w olbrzymią wędrówkę plemion serbskich i chorwackich, które pod wodzą swych »żupanów« opuszczają Dalmację, Bośnię, Hercegowinę lub Czarnogórę, aby szukać w Istrii bezpiecznego schronienia przed najazdem i uciskiem wojsk tureckich.

Ustawiczne zarazy, wojny tureckie i węgierskie znowu prze-

¹⁾ Schiavuzzi l. c. vol. XVII, str. 329 i nast.

rzędziły w znacznym stopniu ludność Istrji. W ciągu XV wieku obszar n. p. pulski utracił większą część mieszkańców. Bardzo dotkliwie dały się prowincji we znaki napady tureckie, które nastąpiły w latach 1469—70, 1472, 1476, 1477, 1478, 1482, 1493, 1498 i 1499. Najbardziej ucierpiała wówczas północna część półwyspu, zwłaszcza tak zw. Ciciarja, oraz część Istrji, leżąca na wschód od Buzetu. W czasie walk tureckich zniszczono n. p. doszczętnie miejscowości: Raspor, Semić, Hum, Draguč, a ludność wycięto lub zabrano do niewoli¹⁾. Nic dziwnego, że Senat wenecki starał się Istrję zaludnić i oglądał się na wszystkie strony za chętnymi osadnikami. Okoliczności sprzyjały planom rządu weneckiego, gdyż wskutek zajęcia Bośni przez armję turecką tysiące ludności szukało schronienia w księstwie Pazyńskim lub w Istrji weneckiej.

Kronika transportów słowiańskich w XV wieku jest jeszcze dosyć skąpa: i tak w 1449 r.²⁾ pojawiają się w Istrji trzy pierwsze rodziny morlackie z Bośni jako drobny początek na olbrzymie rozmiary zakrojonej emigracji Morlaków³⁾. W 1463 r. liczne rodziny morlackie opuszczają Hercegowinę i osiedlają się częściowo na wyspach Kwarnerskich a częściowo w północno-zachodniej Istrji, w okolicy miasteczka Pirana; w 1476 r. gmina piraska pozwala kolonistom słowiańskim osiąść w miejscowości Kasztel Wener⁴⁾. Na tem kończą się dane historyczne co do transportów morlackich w pierwszej połowie XV wieku; dopiero w następnym stuleciu kolonizatorska akcja rządu weneckiego dała nadspodziewane rezultaty: wówczas całe tysiące ludności, zwłaszcza morlackiej, przywędrowało głównie z Dalmacji, a częściowo z Bośni i Hercegowiny; nie brak też było osadników czarnogórskich, a nawet greckich i albańskich.

Położenie Istrji w pierwszej połowie XVI wieku było istotnie opłakane: ustawiczne straszliwe zarazy, trwające z małemi przerwami w latach 1507—78, dziesiątkują ludność. Szczególnie paściła się zaraza nad okręgiem pulskim w 1527 r. Liczba mieszkańców miasta spadła wówczas z 4000 na 594, a ogólna liczba

1) Schiavuzzi l. c. vol. XVIII, str. 81 i nast.

2) Schiavuzzi l. c. vol. XVIII, str. 86.

3) Morlacy czyli Czarni Własi (Mauro-Vlahi).

4) Schiavuzzi l. c. vol. XVIII, str. 86.

całego okręgu liczyła zaledwie 2657 dusz. Całe wioski i miasteczka były zupełnie ogołoczone z mieszkańców. Z 72 miejscowości, należących do okręgu pulskiego, oszczędziła zaraza zaledwie 12; reszta była przeważnie niezaludniona¹⁾.

Prócz zaraz do opustoszenia prowincji przyczyniły się nie w mniejszym stopniu wojny; jeszcze kraj nie wyleczył się z ran zadanych mu przez wyprawy tureckie, gdy już wojna austriacko-wenecka (z Maksymiljanem I), napady Uskoków i pozostająca z tem w bezpośrednim związku tak zw. wojna gradyszkańska sprowadziły na Istrję nowe klęski i wyludnienie.

Senat wenecki, biorąc pod uwagę olbrzymie spustoszenie i wyludnienie Istrji, wycęzał wszystkie siły, aby sprowadzić, zwłaszcza do obszaru pulskiego, jak największą ilość osadników. Trzeba podkreślić, że rząd wenecki nie kierował się przy tem żadną polityką narodowościową, ale bardzo gościnnie przyjmował kolonistów bez względu na ich przynależność narodową lub plemienną²⁾. Ponieważ zaś wskutek postępu wojsk tureckich ludność słowiańska masowo opuszczała swoje siedziby, a nadto cieszyła się opinją doskonałych osadników i żołnierzy³⁾, więc nic dziwnego, że była dla wyludnionych powiatów Istrji bardzo pożądanym gościem i stanowiła wskutek tego przytłaczającą przewagę wśród transportów kolonistów sprowadzonych przez rząd wenecki.

Napływ osadników do Istrji był w ciągu XVI wieku tak liczny, że Senat wenecki był zmuszony ustanowić w 1556 r. osobny »urząd dóbr nieuprawianych« (*magistrato dei beni inculti*),

¹⁾ Benussi l. c. str. 335 i nast.

²⁾ Z pewnym zalem przyznają historycy włoscy: »Meno che meno poi il governo veneto prese in disanima la differenza di nazionalità dei nuovi coloni. Ad esso poco interessava di mantenere l'incolumità nazionale avita italiana della provincia. Ad esso stava solamente a cuore, che le terre venissero coltivate, onde compulsare il reddito, e che non mancasse il personale per armare le galee«. Schiavuzzi l. c. vol. XVIII, str. 116.

³⁾ Jeden z »prowedytorów« (*provveditore*) Renier, za którego sprawą bardzo liczne transporty Morlaków do Istrji napłynęły, tak chwalał słowiańskich wychodźców: »Sono gente non solo di molta robustezza et avezza alla fatica, ma industriosissima et mollo atta alla propria manual agricultura... Vostra Serenità potrebbe in ogni tempo servirsi di loro per soldati, galeotti, guastatori et ogni altro servitio...«. Benussi l. c. str. 339.

a w 1579 r. mianował specjalnego urzędnika (*provveditore nell' Istria*), do którego należało szafowanie opustoszałymi obszarami i bezapelacyjne rozsądzanie sporów między nowymi a starymi mieszkańcami¹⁾. Nie trzeba dodawać, że, tak jak w latach ubiegłych, zastosowano wobec nowych osadników wszelkiego rodzaju przywileje, a nawet uboższych obdzielano pieniędzmi lub zaopatrywano w potrzebne na zasiew ziarno. Koloniści mieli wypełnić tylko jeden warunek, a mianowicie nie wolno im było osiadać pojedynczo, lecz musieli osiedlać się gromadnie, albo zajmując miejscowości opustoszałe, albo zakładając nowe wioski i osiedla²⁾.

Nie podobna przedstawić szczegółowo tej masowej imigracji Morlaków, gdyż przekroczyłoby to ramy niniejszej pracy, a nadto — co gorsze — zbytnie zagłębianie się w szczegółach mogłoby się przyczynić do zaciemnienia ogólnych rysów historii słowiańskiego osadnictwa Istrji; odsyłając więc po szczegóły do wspomnianych w I rozdziale wyczerpujących opracowań historii Istrji, ograniczę się obecnie jedynie do podania kroniki ważniejszych dat z imigracji morlackiej, uwzględniając przedewszystkiem te dokumenty historyczne, w których podane jest albo miejsce pochodzenia kolonistów, albo też oznaczony jest obszar, który im przydzielono po przybyciu do Istrji³⁾.

W 1506 r. pojawiają się Morlaczy w okolicy Griżyniany.

W 1508 r. kilka rodzin słowiańskich znajduje się w Tarze (Torre), który dopiero co przeszedł z rąk cesarskich pod jurysdykcję Nowego Gradu (Cittanova).

W 1525 r. Morlaczy zakładają koło Porecza Nową Was (Villanova); w 1539 dołącza się do tych pierwszych osadników

1) Benussi l. c. str. 337—8.

2) »Era loro severamente vietato lo stabilirsi in singoli casali sparsi per la campagna, ma dovevano vivere uniti in ville sotto i propri capi: vale a dire o prendere dimora in ville già esistenti ed in tutto od in parte rimaste disabitate, o formare una nuova villa«. Benussi l. c. str. 339.

3) Chronologiczna tablica imigracji morlackiej, podana przez Silvii Dragomira, oparta jest na dziele A. Tamaro, *La Vénétie julienne*, Rome 1918. Statystyce tej daleko do dokładności; zawarta jest w artykule Silvii Dragomira p. t. »Originea coloniilor române din Istria«, *Memoriile secțiunii istorice*, ser. III, tom. III, mem. 4, București 1924. Podany niżej chronologiczny wykaz imigracji morlackiej oparty jest głównie na pracy Schiavuzzego, »Cenni storici...« j. w.

60 innych rodzin morlackich. W tymże roku Morlacy dalmatyńscy zakładają koło Rowinia Rowińsko Selo (Villa di Rovigno), a gmina motowuńska rozmieszcza rodziny morlackie po wioskach Montril (Montreo), Sweti Iwan od Szterne (S. Giovanni della Cisterna) i Bakud (Mondellebote). W tym też mniej więcej czasie kilka rodzin słowiańskich pojawia się w okolicy Wiżynady.

W 1527 r. rodziny morlackie przybywają do Lowrecza (S. Lorenzo del Pasenatico).

W 1540 r. ludność słowiańska (morlacka), albańska i grecka ucieka z pod okupacji tureckiej i osiada w okolicach Nowego Gradu, Buje oraz na Krasie buzeckim.

W 1541 r. przybywa do Istrii 2000 rodzin Morlaków dalmatyńskich i zakładają koło Porecza wioski: Radolović, Radmani, Starić, Delić i Prodanić (wszystkie te wioski leżą na południe od drogi Porecz—Baderma).

W 1556—8 r. powstaje Selina (Villanova) koło Lowrecza założona przez Morlaków dalmatyńskich.

W 1570 r. 40 rodzin Morlaków z Zemuniku i Knina zakłada wioskę Žbandati na wschód od Porecza.

W 1576 r. osiadają koło Taru rodziny morlackie z dalmatyńskiego Biogradu (Zara Vecchia).

W 1573—7 r. miejscowość Monspinoso na południe od Porecza zaludnia się ludnością słowiańską z Zadaru i Kotoru i otrzymuje nazwę Draczewac; por. Draczewac na północ od Zadaru.

W 1579 r. rodziny słowiańskie z okolic Zadaru osiadają w miejscowościach Fratta i Kastania (Castagna).

Przed 1582 r. ludność słowiańska zaludniła Ližnjan (Lisignano), gdyż w tymże roku odnawia już kapliczkę św. Wawrzyńca.

W 1583 r. Morlacy z okolic Zadaru osiedlają się w Mrczanie (Marzana).

W 1584 r. Morlacy z Tinia (na południowy wschód od Zadaru) osiedlają się w Abredze koło Porecza.

W 1585 r. 4 rodziny z okolic Szybeniku osiada koło Puli, 8 zaś rodzin z okręgu zadarskiego osiedla się w Premanturze (Promontore). Po kilku miesiącach tegoż roku znowu 8 rodzin, pochodzących przeważnie z Dalmacji (Nadin), przyłącza się do poprzednich.

W 1588 r. 16 rodzin dalmatyńskich osiada w Szyszanie i Ližnjanie; w tymże roku 200 rodzin morlacko-dalmatyńskich

zaludnia okolice miasteczek: Wodnian, Szysznan, Ližnian, Premantura, Nowy Grad, Bale.

W 1593 r. rodziny słowiańskie z pod okupacji tureckiej przybywają do wioski Maj pod Poreczem.

W 1597 r. osiada w Premanturze znowu kilka rodzin morlackich.

W 1599 r. rodziny morlackie otrzymują ziemię na obszarze miasteczka Buje i Mumlan.

W 1601 r. kilka rodzin słowiańskich osiada wokół Kastani, zajmując osiedla opustoszałe wskutek zarazy.

W 1602 r. księżę Krizantić z Omiszu sprowadza przeszło 60 rodzin.

W 1603 r. V. Kukić (Cuchich) z Szybeniku sprowadza 30 rodzin.

W 1604 r. pod wodzą Miloša Županovića przybywa 50 rodzin »chrześcijan tureckich« (»turchesche cristiane«).

W 1605 r. ludzie z Szybeniku osiedlają się w Fiszkulinie (Foscolino) koło Fontany.

W 1612 i 1620 r. nowy transport Morlaków przybywa do Medulina.

W 1634 r. 400 Morlaków osiada w Filipanie (Filipano).

W 1647 r. Morlaczy osiedlają się koło Lowrecza i Umagu.

W 1648 r. powstaje Waltura (Altura); mieszkańcy pochodzą przeważnie z »Meriche, territorio turco«.

W 1649 r. 60 rodzin przybywa do Medulina.

W 1650 r. 12 rodzin osiedla się w Ližniane, a 50 w okolicy Lowrecza.

W 1657 r. 30 prawosławnych rodzin czarnogórskich z Crmnicy (koło Budwy) zakłada Peroj.

Na tym ostatnim fakcie można zamknąć kronikę kolonizacji morlackiej, gdyż transporty Słowian z drugiej połowy XVII wieku nie miały już większego znaczenia. — Jeszcze raz zwracam uwagę, że kronika ta obejmuje tylko ważniejsze pozycje, zwłaszcza te, które podają albo miejsce pochodzenia słowiańskich osadników, albo też miejscowość, którą po przybyciu do Istrii zajęli względnie założyli.

Ze spisu tego zupełnie wyraźnie wynika, że olbrzymią większość ludności osadniczej stanowili Morlaczy dalmatyńscy, zwłaszcza z okolic, leżących na linii Zadar — Szybenik, i to

nam tłumaczy dzisiejszą jednolitość typu wodniańskiego, zajmującego lwią część obszaru, przypadającego na grupę gwar sztokawskich względnie czakawsko-sztokawskich. Ludność bośniacka, czarnogórska czy też hercegowińska (podobnie również albańska lub grecka) — o ile nie tworzyła tak, jak Czarnogórcy perojscy, zwarte go skupienia — utonąła w morzu Morlaków dalmatyńskich, przystosowując się do nich również pod względem właściwości językowych.

Morlaczy zastali niezawodnie nawet na obszarze Istrii weneckiej resztki słowiańskiej ludności czakawskiej, z którą się wymieszali. Również i ludność czakawska roztopiła się w morzu morlackiem, ale ślad jej dawniejszej bytności pozostał pod postacią czakawizmów¹⁾, które weszły się w skład gwar sztokawskich i czakawsko-sztokawskich. W typie wodniańskim tych czakawizmów bardzo niewiele, ale rosną one²⁾ w miarę przybliżania się do centrum gwar czakawskich i czakawsko-słoweńskich, gdyż tu zapewne i ludność czakawska była przed kolonizacją morlacką liczniejsza i bliskość granicy zwarte go obszaru ludności dawniejszej też pewnie wpływ swój wywiera.

Niektórzy z Morlaków wyznawali zapewne prawosławie a nawet mahometanizm, ale, zajmując w Istrii opustoszałe miasteczka, zastawali w nich kościoły katolickie i dostawali katolickich księży, wskutek czego masowo przechodzili na katolicyzm. W niektórych jednak miejscowościach³⁾ »wiarą turecką« uporczywie się trzymała i trzeba było użyć energicznych środków, aby Morlaków od niej odciągnąć i do katolicyzmu nakłonić.

Podobnie było i z poczuciem narodowym; może niejedni z pośród Morlaków uważali się za Serbów lub Czarnogórców,

¹⁾ Niektóre czakawizmy mogły się wcisnąć do gwar sztokawskich jeszcze w czasie pobytu Morlaków w okolicy Zadaru, gdyż i tam sąsiedowali oni z ludnością czakawską. Tylko o nielicznych czakawizmach da się z całą pewnością powiedzieć, że Morlaczy mogli je sobie przyswoić dopiero po przybyciu do Istrii. Tu należą n. p. czakawizmy typu kasztelirskiego (por. wyżej str. 119--20).

²⁾ Należą tu gwary położone na północ od typu wodniańskiego, a więc dialektyczny typ motowuński, kasztelirski i bujski.

³⁾ Dotyczy to zwłaszcza miejscowości, porozrzucanych dookoła Puli, Lowrecza i Umagu. Senat wenecki zagroził Morlakom wyrzuceniem z Istrii, o ileby »wiary tureckiej« się nie wyrzekli. To dopiero poskutkowało, gdyż od tego czasu (1652 r.) nie słychać w Istrii o wyznawcach mahometanizmu.

ale — zwłaszcza wobec nierozbudzonego wówczas nacjonalizmu — z biegiem czasu o tem zapomnieli i w XIX wieku w czasie budzenia się chorwackiego ruchu narodowego również i Własi-Morlacy przeważnie jako Chorwaci się oświadczyli. Jedyne tam, gdzie wioska morlackska wraz ze swoim duszpasterzem do Istrji się przeniosła i tutaj w zwartej masie osiadła, mogła zachować dawną wiarę i narodowość; w Istrji należy tu tylko prawosławna, czarnogórska miejscowość Peroj.

Twierdzenie, że Morlacy byli Rumunami i zesłowianizowali się dopiero po przybyciu do Istrji, jest zupełnie bezpodstawne¹). Co najwyżej możnaby przyjąć, że tylko drobny procent ludności morlackskiej mówił po rumuńsku i w Istrji zupełnie się zesłowianizował wśród otoczenia Morlaków słowiańskich. Gdyby bowiem przyjąć, że wszyscy byli Rumunami, to zupełnie niewiarygodnym byłoby ich całkowite zesłowianienie się na tym obszarze Istrji, gdzie utworzyli zwartą masę, i to może liczniejszą aniżeli ogólna liczba dawniejszej ludności słowiańskiej. Wszelkie wątpliwości w tym względzie rozwiewa zresztą rezultat badań dialektologicznych, który niezbicie dowodzi, że ludność morlackska mówi zupełnie innym dialektem (sztokawskim lub czakawsko-sztokawskim) aniżeli graniczący z nią dawniejsi mieszkańcy (centralne gwary czakawskie, czakawsko-słoweńskie i słoweńskie). Gdyby zaś Morlacy dopiero od słowiańskiego otoczenia nauczyli się po chorwacku, to mówiliby po dziś dzień gwara ludności dawniejszej, a zatem dialektem ekawsko-czakawskim a nie ikawsko-sztokawskim. Fakt, że koloniści morlaccy mówią dialektem odrębnym od wszystkich gwar dawniejszej ludności słowiańskiej, powinien raz na zawsze usunąć dotychczasowe identyfikowanie Morlaków z Rumunami²).

Gwary Morlaków, czyli gwary sztokawskie i czakawsko-sztokawskie, zajmują jedynie tę część Istrji, która w czasie morlackskich wędrówek należała do Republiki Weneckiej. Doskonale widać to zwłaszcza na rozprzestrzenieniu typu wodniańskiego, gdyż tu na linii Barban — Kanfanar — Kringa — Tinian — Trwisz

¹) Zaznaczam, że mówię tu o Morlakach w czasie ich wędrówek do Istrji (od XV—XVII w.), a nie wdaję się zupełnie w problem ich ewentualnego rumuńskiego pochodzenia przed tym czasem.

²) Prawie stale wyrażają się w ten sposób o Morlakach historycy włoscy, por. rozprawy historyczne, cytowane w I rozdziale.

północna i wschodnia granica Istriji weneckiej¹⁾ jest najzupełniej identyczna z granicą grupy czakawskiej i sztokawskiej. Jest to jeden z tych licznych wypadków, w których historyk i dialektolog, chociaż pracują zupełnie niezależnie od siebie, dochodzą przy końcu swych badań do identycznych rezultatów, aczkolwiek obaj na innej drodze twierdzeń swych dowodzą. Bardzo zaś często tam, gdzie zawodzą dokumenty historyczne, można wiele wyczytać z przeszłości badanego obszaru na podstawie właściwości gwarowych, i naodwrot, przy »ożywianiu«²⁾ granic dialektycznych niezbędną jest lingwistie pomoc historyka dla odtworzenia pełnego obrazu historii osadnictwa.

Dwa wyżej przedstawione okresy kolonizacji Istriji przez element słowiański stanowią główne fale osadnicze, którym zawdzięcza swe pochodzenie olbrzymia większość ludności tego półwyspu, ale nie wyczerpują one całego bogactwa ruchów osadniczych ludności słowiańskiej. Na szczególowsze omówienie zasługują jeszcze dwa obszary: Ciciarja i okolica jeziora Czepić.

Zagadnienie pochodzenia Ciciów przedstawiłem obszerniej w osobnym artykule p. t. »Gwary Ciciów a ich pochodzenie«³⁾, gdzie staram się udowodnić, że w każdym razie większość ludności cickiej po przybyciu na Kras była bezwzględnie słowiańską i należała do trzech różnych prądów osadniczych: pierwszy z nich odzwierciedla nam dzisiejszy typ cicio-buzecki (gwary czakawsko-słoweńskie), drugi — to dzisiejsza czakawska część Ciciarji, a trzeci prąd osadniczy reprezentowali sztokawscy Morlacy, których część w czasie masowej kolonizacji morlackiej na Kras zawędrowała i tutaj się osiedliła. Pierwszy z tych prądów pozostaje w związku z najwcześniejszymi osadniczymi ruchami Słowian na półwyspie istrjańskim, dwa zaś pozostałe przypadają na wiek XVI, chociaż prawdopodobnie nie wszystkie wioski w tym samym czasie założono względnie zaludniono⁴⁾.

¹⁾ Mam tu na myśli ostatecznie ustaloną granicę Istriji weneckiej po 1463 roku.

²⁾ Por. mój »Archaizm podhalański«, Monografie polskich cech gwarowych nr 4, Akad. Um. (1928) 35.

³⁾ Lud Słowiański I (Kraków 1929) A 1—A 48.

⁴⁾ Mune, Žejane a prawdopodobnie i inne czakawskie miejscowości Ciciarji założono w 1510—25 r.; por. A. Tamaro, »La Vénétie julienne et la Dalmatie« (Rome 1918) 453. O czasie przybycia Morlaków w te

Dosyć jest trudno oznaczyć czas skolonizowania okolic nad jeziorem czepickim. Dialektyczny typ czepicki, obejmujący prócz najbliższej okolicy tego jeziora też dwa kliny, wrzynające się w centralne gwary czakawskie, należy do młodszych gwar ekawsko-ikawskich, takich jak dialekty zachodniej części Krku lub znacznej części Winodolu. W Istrji gwary pokrewne znajdują się na Krasie w północnej części Ciciarji (typ muński i Skadańszciny). Tak typ czepicki jak też muńsko-skadański otoczony jest dookoła gwarami od nich odrębnymi, nieraz nawet należącymi do innych grup językowych¹⁾, a więc nie może być mowy, aby wspomniane typy stanowiły rodzaj naturalnego przejścia lub jak gdyby odmianki swego językowego otoczenia. Do Istrji zatem dostali się przedstawiciele typu czepickiego i muńsko-skadańskiego skądinąd drogą kolonizacji, o której częste są wzmianki w dokumentach historycznych. O czakawskich osadach ciekich wiemy, że zawdzięczają swe powstanie księciu Krzysztofowi Frankopańskiemu, który tutaj osadników z tak zw. Starej Chorwacji sprowadził²⁾; co do przedstawicieli gwary czepickiej, to też nie brak faktów historycznych, z którymi możnaby połączyć ich sprowadzenie z Krku lub Chorwackiego Przymorza, ale czy cała ludność przybyła w tym samym czasie, czy — co prawdopodobniejsze — w różnych okresach, tego przy dzisiejszym stanie badań nad historją osadnictwa rozstrzygnąć się nie da³⁾.

Znane mi fakty z historii osadnictwa, z którymi możnaby łączyć sprowadzenie Chorwatów czepickich, są następujące:

W 1262 r., t. j. po wyludnieniu środkowej Istrji wskutek zarazy i spustoszeniu przez najazd Węgrów, miał przybyć do diecezji piciańskiej liczny transport ludności chorwackiej⁴⁾.

W 1277 r. są znowu wzmianki o osadzeniu w głębi Istrji Chorwatów przez książąt istrjańskich, którzy sprowadzili ludność słowiańską ze swych posiadłości w Metlice ewentualnie z Wi-

---

strony brak pewniejszej wiadomości, ale w każdym razie nie przybyli oni wcześniej jak z końcem XV lub w ciągu XVI wieku.

¹⁾ Por. wyżej str. 75—82.

²⁾ A. Tamaro l. c. str. 453.

³⁾ Warto by też wyjaśnić ewentualną łączność Chorwatów czepickich i ciekich z kolonizacją rumuńską, por. wyżej str. 80.

⁴⁾ C. De Franceschi, »L'Istria, note storiche« (Parenzo 1879) 354.

nodolu, t. j. własności Frankopanów, z którymi byli spokrewnieni¹⁾.

W 1535 cesarz Ferdynand usiłował osadzić w księstwie Pazyńskim zbiegów przed Turkami z Chorwacji i Bośni, ale napotkał na opór mieszkańców dawniejszych. Ostatecznie nie wiadomo na pewne, czy osadnicy ci do Istrii przybyli, chociaż fakt zwiększenia w tym czasie podatków wskazywałby na podniesienie się liczby mieszkańców, zwłaszcza że skądinąd wiemy, że nie mogło to nastąpić wskutek naturalnego przyrostu, lecz jedynie dzięki kolonizacji²⁾.

W 1617 r. rozdzielono między Chorwatów i Morlaków ziemie położone wzdłuż granicy Istrii weneckiej³⁾.

Jak więc widzimy, słowiańskie ruchy kolonizacyjne nie ustały w Istrii środkowej nawet na początku XVII w., wobec czego trudno jest orzec, z którym prądem osadniczym przybyli Chorwaci czepiccy; możliwe, że zawdzięczają oni przesiedlenie w głąb Istrii kilku prądom osadniczym i, ponieważ koloniści pochodzili zawsze z tego samego obszaru, utrzymała się ich jednolitość dialektyczna. Wyrażna odrębność dialektycznej grupy czepickiej od centralnych gwar czakawskich każe bezwzględnie przyjąć, że Chorwaci czepiccy innego są pochodzenia aniżeli reszta gwar Istrii środkowej.

Reasumując uwagi o historii osadnictwa Istrii, należy stwierdzić, że ludność słowiańska przybywała do Istrii w różnych epokach: do najstarszej warstwy osadniczej należą dzisiejsi przedstawiciele gwary liburnijskiej i centralnych gwar czakawskich, typu czakawsko-słoweńskiego i gwar słoweńskich (VII—XIV w.), do innej natomiast epoki należy odnieść zaludnienie okolic jeziora Czepić. Od XV w. zaczyna się masowa imigracja Morlaków, którzy zajmują wyludnione obszary Istrii weneckiej. Część tych Morlaków osiada na Krasie, stając się przez to sąsiadem czakawskiej ludności chorwackiej, którą tutaj w pierwszej połowie XVI w. osadzono.

Z naszych rozważań historyczno-lingwistycznych wynika jasno, że połączenie tych dwóch nauk może doskonale po-

¹⁾ Schiavuzzi l. c. vol. XVII, str. 320.

²⁾ Schiavuzzi l. c. vol. XVIII str. 94.

³⁾ Schiavuzzi l. c. vol. XVIII str. 371.

służyć do tak zw. ożywiania granic dialektycznych, do pełnego odtworzenia ruchów osadniczych na badanem terytorjum. Rezultaty dociekań historycznych bardzo często były identyczne z temi twierdzeniami, sformułowanemi na podstawie badań gwaro-znawczych, i to właśnie daje rękojmię, że w tych wypadkach, gdzie brak danych historycznych powodował lukę w historii osadnictwa Istrji, zastosowanie faktów językowych lukę tę istotnie zgodnie z rzeczywistością wypełniało.

Narzuca się wreszcie pytanie, czy i o ile rezultaty badań etnograficznych potwierdzają wykreślony obraz ruchów osadniczych? Niestety, z powodu niemal zupełnego braku wszelkich prac z tego zakresu pytanie to — może przez dłuższy czas — musi pozostać bez odpowiedzi. Rezultaty dotychczasowych, niezmiernie zresztą nikłych, badań etnograficznych, jak też moje własne powierzchowne i niefachowe obserwacje, przekonały mię, że w głównych rysach panuje zupełna zgoda między historją, lingwistyką i etnografją.

Granica tak zw. Bezzaków czyli Bazgonów jest identyczną z granicą typu czakawsko-słoweńskiego¹⁾ i gwar słoweńskich, a obszar Morlaków odpowiada najzupełniej rozprzestrzenieniu gwar sztokawskich i czakawsko-sztokawskich. Słoweńska ludność Istrji, czyli tak zw. Szawrini, stanowią osobną grupę dialektyczną i etnograficzną, ale nie wiem, czy różnice językowe między typem dekańskim i pomiańskim znajdują również potwierdzenie w faktach etnograficznych. Nie wiem też, czy istnieją większe różnice etnograficzne między Chorwatami liburnijskimi, czepickimi i Bezzakami z Istrji środkowej; moje obserwacje wskazywałyby, że i w tym wypadku rezultat badań etnograficznych i gwaro-znawczych nie będzie zbyt się różnił.

Na tych ogólnikowych uwagach muszę niestety poprzestać, gdyż uwzględnienie na większą skalę badań etnograficznych w Istrji trzeba odłożyć do lepszych dla nauki czasów.

¹⁾ Należą tu legendarni Fućkowie, nazwa stworzona — zdaje się — przez Czoerniga (*Ethnographie der oesterreichischen Monarchie* (Wien 1857) VIII—IX), gdyż mimo bardzo licznych pytań stale tak sami Fućkowie, jak też ich sąsiedzi zgodnie twierdzili, że podobną nazwę po raz pierwszy słyszą. Ludność okolic Buzetu i Roczu nazywają jej sąsiedzi, zwłaszcza Cici, Bazgonami.

DODATEK.

TABELA NR 1.

Podział gwar Istriji (skrótly).

I Grupa czakawska.

Gwary centralne	I 1 Typ liburnijski	I 3 Typ czepicki
	I 2a „ žmińsko-pazyński	I 4a „ muński
	I 2b „ labiński	I 4b „ skadański
	I 2c „ boluński	

II Grupa słoweńska.

II 1 Typ pomiański	II 2 Typ dekański
--------------------	-------------------

III Grupa czakawsko-słoweńska.

III 1 Typ buzecki	III 2 Typ cicio-buzecki (cicki)
-------------------	---------------------------------

IV Grupa sztokawska.

IV 1 Typ wodniański	IV 2b Typ trstenicki (cicki)
IV 2a „ dański (cicki)	IV 3 „ perojski

V Grupa czakawsko-sztokawska.

V 1 Typ motowuński	V 3a Typ krasicki	} bujski
V 2 „ kasztelirski	V 3b „ mumlański	

Wytłumaczenie nazw:

Typ liburnijski od prowincji rzymskiej Liburnia; žmińsko-pazyński od miasteczek Žmiń (Gimino) i Pazyn (Pisino); labiński od miasta Labin (Albona); boluński od miasta Bolun (Bogliuno); czepicki od miejscowości i jeziora Czepić (Felicia i Lago d'Arsa); muński od wiosek Mune

Małe i Wielkie (Mune piccole e grande); skadański od wioski Skadanscina (Scadansina).

Typ pomiański od wioski Pomian (Paugnano); dekański od miasteczka Dekani (Villa Decani).

Typ buzecki od miasteczka Buzet (Pinguente); cicio-buzecki, ponieważ leży na obszarze Ciciarji w pobliżu miasteczka Buzet.

Typ wodniański od miasta Wodnian (Dignano); dański od wsi Dane (Dane); trstenicki od wsi Trstenik (Terstenico); gwara dańską i trstenicką nazywam razem typem cickim, ponieważ leżą na obszarze Ciciarji; perojski od miasteczka Peroj (Peroi).

Typ motowuński od miasteczka Motowun (Montona); kasztelirski od miasteczka Kasztelir (Castellier); krasicki od wsi Krasica; mumlański od miasteczka Mumlan (Momiano).

Gwary nazywam zasadniczo od miejscowości, w której najtypowiej występowały wszystkie cechy danego dialektu. W razie trudności wyboru takiego najtypowszego punktu ponazywałem typy dialektyczne od największych miejscowości, leżących mniej więcej w środku danej grupy, chociaż one same niezawsze należą do słowiańskiego obszaru językowego. Dla uniknięcia nieporozumień zwracam uwagę, że miejscowości: Labin, Bolun, Buzet, Wodnian, Motowun i Mumlan mają w olbrzymiej większości (lub nawet w zupełności) ludność włoską i jedynie bliższa i dalsza okolica tych miasteczek jest wyłącznie słowiańska.

Podany wyżej schemat ugrupowania gwar Istrii opiera się na uwzględnieniu zgórą 130 cech gramatycznych i słownikowych (gramatycznych około 120), których rozprzestrzenienie — prócz dokładniejszego omówienia w samej pracy — podane jest nadto na mapkach, albo na umieszczonych niżej tabelach (str. 146—8). Nawias oznacza, iż zawarta w nim forma występuje obocznie bardzo rzadko lub pojawia się tylko w pewnych punktach danego typu dialektycznego; chcąc się zresztą dokładniej poinformować o danym zjawisku, trzeba zawsze sięgnąć do samej pracy, wyszukując odpowiednie miejsce przy pomocy wykazu cech gramatycznych i słownikowych, por. str. 151.

TABELA NR 2.

	I 1	I 2a	I 2b	I 2c	I 3	I 4a	I 4b	II 1	II 2	III 1	III 2	IV 1	IV 2a	IV 2b	IV 3	V 1	V 2	V 3a	V 3b
* <i>š</i>	š	š	š	š	š	š	š	š	š	š	š	š	š	š	š	š	š	š	š
* <i>atš</i>	-aš	-a	-a	-a	-a	-a	-a	-a	-a	-a	-a	-a	-a	-a	-a	-a	-a	-a	-a
* <i>ž</i>	ž	ž	ž	ž	ž	ž	ž	ž	ž	ž	ž	ž	ž	ž	ž	ž	ž	ž	ž
* <i>č</i>	e	e	e	e	e	e	e	e	e	e	e	e	e	e	e	e	e	e	e
* <i>i</i>	i	i	i	i	i	i	i	i	i	i	i	i	i	i	i	i	i	i	i
Spółgłoski w wygłosie dźwięczne + = bezdźwięczne	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
* <i>tj</i> (* <i>kl'</i>)	-tj	-tj	-tj	-tj	-tj	-tj	-tj	-tj	-tj	-tj	-tj	-tj	-tj	-tj	-tj	-tj	-tj	-tj	-tj
* <i>tšj</i>	-tj	-tj	-tj	-tj	-tj	-tj	-tj	-tj	-tj	-tj	-tj	-tj	-tj	-tj	-tj	-tj	-tj	-tj	-tj
* <i>stj</i> (* <i>skf</i>)	š	š	š	š	š	š	š	š	š	š	š	š	š	š	š	š	š	š	š
* <i>ždj</i> (* <i>zdj</i>)	ž	ž	ž	ž	ž	ž	ž	ž	ž	ž	ž	ž	ž	ž	ž	ž	ž	ž	ž
* <i>dj</i>	j	j	j	j	j	j	j	j	j	j	j	j	j	j	j	j	j	j	j
* <i>čr-</i>	čr-	čr-	čr-	čr-	čr-	čr-	čr-	čr-	čr-	čr-	čr-	čr-	čr-	čr-	čr-	čr-	čr-	čr-	čr-
* <i>l</i>	l	l	l	l	l	l	l	l	l	l	l	l	l	l	l	l	l	l	l

* <i>l</i>	j	l	l	l	l	l	l	l	l	l	l	l	l	l	l	l	l	l	l
* <i>g</i>	g	g	g	g	g	g	g	g	g	g	g	g	g	g	g	g	g	g	g
* <i>g</i>	-g	-g	-g	-g	-g	-g	-g	-g	-g	-g	-g	-g	-g	-g	-g	-g	-g	-g	-g
+ = k, g, x + e, ú, i ⇒ č, j, š; - = k, g, x + e, ú, i, bez zmiany	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
-v	-v	-v	-v	-v	-v	-v	-v	-v	-v	-v	-v	-v	-v	-v	-v	-v	-v	-v	-v
vl-	vl-	vl-	vl-	vl-	vl-	vl-	vl-	vl-	vl-	vl-	vl-	vl-	vl-	vl-	vl-	vl-	vl-	vl-	vl-
č, c + kons.	š, s	č, c	č, c	č, c	č, c	č, c	č, c	č, c	č, c	č, c	č, c	č, c	č, c	č, c	č, c	č, c	č, c	č, c	č, c
ra-	ra-	ra-	ra-	ra-	ra-	ra-	ra-	ra-	ra-	ra-	ra-	ra-	ra-	ra-	ra-	ra-	ra-	ra-	ra-
gen. sg. f.	-i	-i	-i	-i	-i	-i	-i	-i	-i	-i	-i	-i	-i	-i	-i	-i	-i	-i	-i
dat. sg. f.	-e	-e	-e	-e	-e	-e	-e	-e	-e	-e	-e	-e	-e	-e	-e	-e	-e	-e	-e
acc. sg. f.	-u	-u	-u	-u	-u	-u	-u	-u	-u	-u	-u	-u	-u	-u	-u	-u	-u	-u	-u
instr. sg. f.	-un	-on	-on	-on	-on	-on	-on	-on	-on	-on	-on	-on	-on	-on	-on	-on	-on	-on	-on
loc. sg. f.	-e	-e	-e	-e	-e	-e	-e	-e	-e	-e	-e	-e	-e	-e	-e	-e	-e	-e	-e
loc. sg. m. i n.	-e	-e	-e	-e	-e	-e	-e	-e	-e	-e	-e	-e	-e	-e	-e	-e	-e	-e	-e
nom. pl. f.	-i	-i	-i	-i	-i	-i	-i	-i	-i	-i	-i	-i	-i	-i	-i	-i	-i	-i	-i

Transkrypcja fonetyczna.

Jedynie kilka znaków diakrytycznych należy bliżej objaśnić, gdyż pozatem używam utartego w slawistyce alfabetu fonetycznego; i tak:

1) Małe kółko (◌_o) pod samogłoską, oznacza jej redukcję, a więc *g*, *ǰ* i t. d. — to zredukowane *a*, *i* i t. d.; *a* samogłoska zredukowana typu *e*.

2) Przecinek pod samogłoską (◌_,) oznacza jej szeroką wymowę, a więc *o*, *e* — to szerokie *o*, *e*; *e* szersze, aniżeli normalnie szerokie *e*, a więc zbliżające się ku *a* oznaczam przez *ä*.

3) Kropka pod i nad samogłoską oznacza zwężenie: *e* = *e* lekko zwężone; *é* = *e* silnie zwężone, bliskie *i*; *â* = lekko zwężone *a*; *ã* = silnie zwężone *a*, bliskie *o*; *ɑ* = *a* o artykulacji nieco podniesionej i wysuniętej ku przodowi, ale różne od *ä*.

4) *ũ* = bardzo zbliżone, lecz różne od *u*.

5) *ö*, *ü* w rodzaju niemieckich *ö*, *ü*.

6) Przy *ł*, *ɣ* opuszczam zwyczajem slawistyki południowo-słowiańskiej kółeczko pod tą głoską, gdyż z samego jej położenia w śródgłosie jasnym jest, kiedy mamy *-ł-* lub *-ɣ-* (między dwoma spółgłoskami), a kiedy *-l-* wzgl. *-r-*.

7) *ł̣* = przedniojęzykowe, welarne *ł*, jakie bywa n. p. w jęz. polskim.

8) *ḷ* = *l* zlekka spalatalizowane, niemal *l + i*, ale różne od *l + a*.

9) *ɣ* = dźwięczny odpowiednik *χ*.

10) *ǰ* = *i* niezgłoskotwórcze, *j* = *ǰ* z frykacją.

Terminologia gramatyczna i jej skróty.

Mianownik = nominativus = nom.

Dopełniacz = genetivus = gen.

Celownik = dativus = dat.

Biernik = accusativus = acc.

Wołacz = vocativus = voc.

Narzędnik = instrumentalis = instr.

Miejscownik = locativus = loc.

Liczba pojedyncza = l. poj. = singularis = sg.

Liczba mnoga = l. mn. = pluralis = pl.

Liczba podwójna = l. podw. = dualis = dual.

- Rodzaj męski = rodz. m. = masculinum = m.
 Rodzaj żeński = rodz. ż. = femininum = f.
 Rodzaj nijaki = rodz. n. = neutrum = n.
 Stopień wyższy = comparativus = comp.
 Stopień najwyższy = superlativus = superlat.
 Czas teraźniejszy = czas teraz. = praesens = praes.
 Czas przyszły = futurum = fut.
 Tryb warunkowy = condicionalis.
 Tryb rozkazujący = imperativus = imperat.
 Bezokolicznik = infinitivus = infinit.

Objaśnienia do map.

Mapy objaśniają wystarczająco umieszczone na nich legendy. Dodać jedynie należy, że:

1) Wszystkie mapy przedstawiają wyłącznie dialekty słowiańskie, a zupełnie nie uwzględniają romańskich stosunków dialektycznych. Wyjątkowo na mapie kolorowej rozróżniłem przez inaczej znaczone kółka miejscowości słowiańskie od włoskich i rumuńskich. Chcąc oddać wiernie rozprzestrzenienie, zwłaszcza włoskich (miejskich) dialektów, trzeba w kilku miejscach (n. p. koło Bale i Wodnianu) zostawić zamiast kółek dosyć duże plamy, gdyż do ludności włoskiej należy cały obszar zamieszkiwanych przez nią gmin, a więc samo kółko nie może tego uwidocznić. Nie zastosowałem tego sposobu przedstawienia dialektów włoskich, aby przez to nie zamazać całości obrazu gwar słowiańskich, gdyż przecież one są tematem mej pracy. Również zostawiłem tak na mapie, jak też w tekście, nawet dla miast włoskich, dialektyczne nazwy słowiańskie, gdyż przecież one dla sławisty są ciekawsze, aniżeli ich urzędowa włoska forma.

2) Na mapach izoglos oznaczyłem numerami (znaczenie numerów zob. w wykazie miejscowości) tylko lepiej zbadane punkty, rozumie się wyłącznie słowiańskie; nie są to zatem wszystkie poznane przeze mnie miejscowości ze słowiańskiego obszaru językowego, ale jedynie te, z których zebrałem dostatecznie obfity materiał dla oznaczenia ich przynależności dialektycznej; punkty te są wystarczająco gęsto porozmieszczane, tak że przebieg izoglos da się zupełnie ściśle umiejscowić.

3) Mapa kolorowa (nr 1) jest wykonana w podziałce 1:334.000, mapy zaś czarne (nr 2—6) w podziałce 1:500.000.

Wykaz cech gramatycznych i słownikowych.

W niniejszym wykazie uwzględnione są przede wszystkim cechy gramatyczne, a ze słownikowych tylko te, które posłużyły do przeprowadzenia podziału dialektycznego. Cechy są podane w następującym porządku: 1. Akcent i ilocz. 2. Wokalizm. 3. Konsonantyzm. 4. Deklinacja. 5. Konjugacja. 6. Składnia. 7. Słownik. — Liczby oznaczają strony pracy.

1. Akcent i ilocz.

Iloczas 34, 36, 42, 66, 72, 88, 91, 101.

Akcent (ogólnie) 4, 5, 24, 25, 32, 33, 34, 37, 38, 42, 43, 54, 57, 66, 72, 77—8, 81, 86, 88, 91, 100, 101, 111—2.

Oksytoneza krótka (ogólnie) 37, 42, 43, 74, 78, 86, 88, 92, 101, 107—8, 110, 111, 116, 118, 121, 124.

Oksytoneza długa (ogólnie) 37, 92, 112.

Typ *zvězdü* 26, 57, 66, 72, 78, 111—2, 116, 121, 124.

Typ *rüčäk* 26, 27, 78, 111—2, 116.

Typ *ženä* 26, 78, 111—2, 116, 121, 124.

Typ *potök* 26, 27, 78, 111—2, 116.

Typ *stráža* || *stráža* 25, 33.

Typ *mlätin* || *mlätin* 25, 33.

Typ *kráva* ← *kräva* 38, 91, 100, 101.

Typ *zlatô* 37, 42—3, 86, 87, 88.

Nierozróżnianie $\sim$ i ' 42—3, 81, 86, 88, 91.

W wygłosie ' ⇒ 57.

Typ *nä trpezu* 112.

2. Wokalizm.

Wokalizm (ogólnie) 12, 25, 34.

Akanie 35, 86, 87.

Dyftongizacja 66, 67, 79, 81, 86.

Labjalizacja 66, 80, 85, 86.

Redukcja 34, 36, 42, 81, 86, 88, 93, 94.

Zanik 34, 35—6.

ā 35, 36, 53, 55, 60—1, 69, 73, 76, 79, 80, 84, 87, 92, 101, 103, 104, 109, 112, 114, 115, 117, 118, 122, 123, 124.

ǎ 84, 92—3, 100, 112, 114.

-*ab 93, 100, 101.

ra- 51, 103, 106, 109, 113, 116, 117, 119, 122, 123, 124.

*ě 53, 55, 58, 59, 62—3, 64, 69, 70, 71, 73, 76, 79, 80, 85, 87, 93, 100, 101, 106, 107, 108, 110, 112, 114, 116, 118, 124.

ē 35, 36, 53, 55, 62, 69, 73, 76, 79, 81, 93, 112, 114.

ē 35, 36, 81, 85, 112, 114.

*ē 69, 79, 85, 93, 112, 114, 128.

*ē 22, 25, 54, 58, 65, 72, 77, 93.

*ē 36, 53, 55, 61—2, 66—7, 69, 73, 76, 79, 88, 94, 100, 101, 107, 108, 110, 112, 114, 117, 119—20, 124, 128.

ī 35, 36, 112, 114.

ī 35, 36, 81, 88, 93—4, 100, 101, 112, 114.

ō 35, 36, 53, 55, 61, 69, 73, 76, 81, 88, 94, 100, 101, 112, 114.

ō 35, 36, 81, 112, 114.

ro- 51.

ū 38, 42, 43, 88, 95, 100, 101, 112, 114.

ü 95, 100, 101, 112, 114.

z/b 49, 85, 87, 95—6, 100, 101, 112, 114.

3. Konsonantyzm.

- Konsonantyzm (ogólnie) 12.
 Dźwięczne w wygłosie 38,
 42, 96, 100, 101.
j 54, 57—8.
 *dj 22, 23, 24, 27—8, 33, 41,
 43, 54, 57—8, 88, 103, 104—5,
 106, 108, 109, 113, 115, 117,
 118, 119, 121, 122, 123.
 *tj (*kʹ) 24, 28, 29, 39, 43, 88,
 89, 97, 103, 105, 106, 108,
 109, 111, 113, 116, 117, 118,
 119, 121, 122, 123, 124.
 *č 103, 105, 113.
 *ʹsʹj (*ʹsʹj) 23, 24, 29, 33, 41, 43,
 78, 81, 88, 101, 107, 114,
 118, 121, 124.
 *stj (*skj) 22, 23, 24, 28, 33, 41,
 43, 88, 89, 103, 105, 106,
 108, 109, 111, 113, 115, 117,
 118, 119, 121, 122, 123, 124.
 *zdj (*zgj) 22, 23, 24, 28—9,
 41, 43, 88, 103, 105, 106, 108,
 109, 113, 116, 117, 118, 119,
 121, 122, 123, 124.
 **čr-* 23, 24, 29, 33, 41, 43, 88,
 103, 105, 109, 113, 116, 117,
 118, 119, 121, 122, 123, 124.
č, *c* + kons. 54, 55—6, 63, 66,
 70, 73, 76, 79, 114.
 cakawizm 18, 54—5, 97—8.
 *ʹ 81, 85, 87, 112.
ʹ 25, 26, 54, 55, 59, 63, 66, 67,
 70, 73, 76, 79, 81, 85, 87,
 96—7, 103, 105, 109, 113,
 116, 117, 119, 122, 124.
 -*l* 24, 30, 33, 38, 44, 53, 55,
 63, 66, 70, 72, 73, 74, 75—6,
 79, 81, 88, 97, 100, 101, 107,
 108, 110, 112, 117, 118, 121,
 124.
 *ʹ 25, 49, 88, 89, 96, 101, 114.
 *ʹ 25, 49, 50, 55, 114.
 *ʹ + voc. 39, 42, 44, 88, 97.
 Interwokalne -*r-* 50.
 -*m* ⇒ -*n* 23, 50, 89, 114.
- m* + kons. 50.
ń 89.
 -*v* 38—9, 44, 75—6, 88, 97, 100,
 101, 111, 112, 123.
vl- 39, 42, 44, 88, 100.
g 81, 85, 87, 123.
 -*g* 25, 50, 88, 97, 101, 103, 105,
 106, 108, 109, 111, 114, 116,
 117, 118, 119, 121, 122, 123,
 124.
χ 24, 29—30, 33, 42, 43—4.
k, *g*, *χ* + *e*, *ü*, *i* 85, 87.
gn- 51.
kn- 51.
χl- 50—1.
gl- 50—1.
kl- 50—1.
 *vʹ 24, 30, 33, 74, 79, 81, 98, 100,
 101, 107, 113, 117, 118, 121, 124.

4. Deklinacja.

- Deklinacja (ogólnie) 24, 30,
 31, 42, 73, 79, 80, 118.
 Nom. sg. f. 98.
 Gen. sg. f. 54, 56, 64, 65, 71,
 76—7, 98, 107, 114.
 Gen. sg. m. 89.
 Dat. sg. f. 51, 54, 56, 64, 71,
 77, 107.
 Acc. sg. f. 98, 113.
 Instr. sg. f. 22, 40, 44, 51, 54,
 56, 64, 71, 77, 80, 89, 98—9,
 100, 114.
 Instr. sg. n. 51.
 Loc. sg. f. 51, 54, 56, 64, 71,
 77, 99, 107, 113.
 Loc. sg. m. i n. 39, 54, 56,
 64, 70—1, 76, 88, 99, 107,
 113.
 Nom. pl. f. 54, 56—7, 65, 71,
 72, 77, 99, 107, 114.
 Nom. pl. m. 39—40, 42, 51, 86.
 Gen. pl. m. f. i n. 113.
 Acc. pl. 39—40, 42, 86, 87, 88.
 Dat. pl. m. f. i n. 113.
 Instr. pl. m. f. i n. 44, 51—2, 113.

Instr. pl. m. 51.
 Loc. pl. m. i n. 30, 33, 44, 78,
 107, 110, 117, 118, 121, 124.
 Dualis 39, 42, 44, 88.
 Typ *seme(n)* 54, 57, 65, 72, 77,
 79, 80, 99, 107, 110, 117.
 Typ *kamik* 52.
 Typ *zelje* || *zeli* 52.
 Typ *lokva* || *loki* 52.
 Comparativus 40, 42, 44, 81,
 88.
 Superlativus 40, 42, 44, 81,
 88, 99, 100.

5. Konjugacja.

2. pl. praes. 40, 42, 44, 81, 88,
 101.
 Typ *viste bil* 52, 89.
 3. pl. praes. 40, 42, 44, 75—6,
 81, 88, 100, 101, 113, 123.
 Futurum 40, 44.
 Typ *kupin kravu* 22, 24, 31, 42,
 44.
bon 40, 42, 44, 81, 88.
ten 81.
ton 40, 44, 99.
ču, (tu, ču) 40, 44, 99.
čun 40, 44, 99.
bin, biš i t. d. 22, 23, 24, 31,
 42, 89, 100, 114, 118.
 Imperativus 22.
 Infinitivus 52, 89, 103, 106,
 110, 111, 116, 117, 118, 119,
 121, 122, 123, 124.
 Supinum 89.

Typ *poči* 51, 81, 103, 106, 110,
 113, 116, 119, 123, 124.
 Typ *kupavat* 89.
 Typ *umrl* 86.
 Typ *pala* 89.
vi- 54, 56, 64, 70, 73, 76, 79, 113.

6. Składnia.

Typ *lepe(a) mesta* 22, 24, 31,
 33, 40—1, 76, 88, 100, 101,
 107, 110, 114, 117, 118, 124.
 Typ *kucu(a) se vidi* 24, 31, 118.

7. Słownik.

Właściwości słownikowe
 (ogólnie) 5, 11, 20, 41, 44, 54,
 57, 58, 65, 72, 73, 75—6, 79,
 81, 86, 100, 101.
ča 22, 23, 24, 32, 33, 41, 45, 107,
 110, 113, 117, 118, 123, 124.
zač 23, 24, 32, 41.
nač 32, 41.
poč 32, 41.
vač 41.
kaj 32, 41, 42, 45, 88, 123, 124.
zakaj 41, 42, 45, 88, 123.
nakaj 41.
nekaj 123.
što 23, 33, 113.
zašto 23, 32, 33, 45, 107, 110,
 113, 117, 118, 123, 124.
našto 32, 45, 107.
pošto 32, 33, 45, 107, 110, 117,
 118, 123, 124.
ki 22, 24, 32, 42.
vsaki 24, 32, 45, 114, 118.

Wykaz miejscowości.

Liczba przed miejscowością oznacza lepiej zbadany punkt na załączonych mapach izoglos. Nazwy podaję w ortografii literackiej chorwackiej, ale zasadniczo w brzmieniu dialektycznym, wybierając z różnych, występujących w Istrii warjantów, najbardziej zbliżony do postaci literackiej. W nawiasie — urzędowe formy włoskie, które jużto sam sprawdziłem na miejscu, jużto wynotowałem z mapy »Włoskiego Klubu Turystycznego« (»Touring Club Italiano«). Skrót w nawiasie «t.»

oznacza, iż dana miejscowość nazywa się tak samo i po włosku. Pytajnik (?) wskazuje, iż nie udało mi się ustalić — zwł. dla b. małych miejscowości — brzmienia urzędowego. Liczby rzymskie, arabskie oraz litery stojące w nawiasie po nazwie włoskiej określają przynależność dialektyczną danego punktu według umieszczonego na wstępie »Dodatków« (str. 144) schematu podziału gwar Istrii. Liczby arabskie, stojące po nawiasie, odsyłają do stron pracy. Miejscowość podana bez brzmienia urzędowego nie leży w granicach państwa włoskiego.

1. Abitanti (ts. V 3 b) 122.
2. Aflic (Aflich I 2 c) 51.
Ajdovščina (Ajduccina) 127.
3. Albadon (Albadone IV 1).
4. Altini (ts. V 3 a) 122.
5. Andretići (Andretichi I 3) 68.
6. Andrevići (Andrevischi I 2 c) 62—3, 65—6.
Baderma (Mompaderno) 136.
Bakar 58, 127.
Bakud (Mondellebote) 136.
7. Baldasi (Baldassi V 1) 28, 30, 115—7.
Bale (Valle) 131, 137.
8. Banice (Banizze III 1).
9. Barban (Barbana IV 1) 103—4, 106, 131, 139.
10. Barići (Barichi IV 1).
Bartonigla (Verteneglio) 17, 118, 121, 131.
Bazovica (Basovizza) 131.
11. Beram (Vermo I 2 a) 48, 63.
Biograd 136.
Boljun (Bogliuno) 60, 127—9, 132.
12. Boljunsko Polje (? I 2 c) 61, 64.
Boljunščina zob. Boljunsko Polje.
13. Bravari (Bravi V 1) 116.
14. Brdo ad Golac (Berdo IV 2 a) 102, 108.
Brdo ad Čepić (Briani) 60, 68.
15. Brdo ad Mumljan (Collalto).
16. Brest (ts. III 2) 36, 38, 40, 83, 90—100.
17. Breza (Bresa I 1) 55—7.
18. Brezovica (Bresovizza III 1) 90.
19. Brgud Mali (Bergut piccolo I 4 a) 75.
20. Brgud Veli (Bergut grande I 4 a) 75.
21. Brgudac (Bergozza I 4 a) 28, 48, 75, 79, 90.
22. Brič (Briz V 3 b) 83, 122.
23. Brkač (S. Pancrazio di Montona III 1) 90, 102, 115.
24. Bršeč (Bersezio I 1) 54—5.
Budva 137.
Buje (ts.) 17, 121, 136—7.
Buzet (Pingvente) 9, 16, 38, 65, 84, 90, 98, 108, 126—8, 133.

25. Cerovlje (Cerreto Istriano I 3) 48, 50, 68—9, 90, 97.
 26. Cezari (Cesari II 2) 84.
 27. Citani (Civitani IV 1) 27—8, 30, 104—5, 107.
 28. Crnica (Cernizza III 1) 83, 90.
     Crnica 137.
 29. Čepić (Felicia I 3) 6, 27, 30, 39, 50, 68—72.
 30. Čepić ad Šterna (Ceppi V 3 b) 121—2.
 31. Dane (Danne IV 2 a) 26—7, 29, 31, 51, 78, 102, 108—11.
 32. Debeljuhi (? I 2 a) 27, 39.
 33. Dekani (Decani II 2) 29, 34—5, 37—41, 84, 86, 88—9.
 34. Diminić (Diminich I 2 b) 62—4, 66.
 35. Divšić (Divissich IV 1) 28, 30, 104—5, 108.
     Dobrinj 49.
 36. Dodići (Dodici IV 1).
 37. Dolenja Vas (Dolegna di Bogliuno I 2 c) 61, 63—4.
     Dolenja Draga (Hrvatsko Primorje) 78.
     Dračevac (Dacevaz IV 1) 136.
 38. Draguč (Draguccio III 1) 93, 97, 133.
     Dubašnica na Krku 52.
     Dubrovnik 22, 51.
 39. Dvori (ts. II) 84, 95.
 40. Ferenci (Ferenzi V 1) 28, 115—7.
 41. Fernetić (Fernetich V 2).
     Filipan (Filipano IV 1) 137.
 42. Fiškulin (Foscolino IV 1) 137.
 43. Fontana (Fontane IV 1) 18, 105, 137.
     Fratra (ts. IV 1) 136.
 44. Gabrovica (Gabrovizza d'Istria II 2) 36, 40.
 45. Gamboči (Gambozi V 3 b).
 46. Golac (Golazzo IV 2 a) 49, 102, 108.
 47. Gologorica (Moncalvo di Pisino I 3) 27, 49, 60, 68—9, 72, 130.
     Gorica (Gorizia Monte Santo) 127.
 48. Grabova (? I 1) 56.
 49. Gračišće (Galignana I 2 a) 6, 18, 51, 60—3, 65—6, 131.
     Grad Novi (Cittanuova) 135, 136—7.
 50. Gradina ad Topolovac (Gradigna V 3 b) 83, 102.
 51. Gradina (Geroldia IV 1).
 52. Gradinj (Gradigna di Valdarsa I 3) 68—9.
 53. Gradinje (Gradena III 1) 41.
     Gradec (Grado) 129.
 54. Grdoselo (Castelverde di Pisino V 1) 6, 103, 115—7.
     Grižinjana (Grisignana) 135.
     Grobnik 55, 59.
     Grobnik (Gróbenico) 60, 68.
     Gropada (ts.) 131.
 55. Heki (Checchi I 2 a) 65.
     Hreljin (Hrvatsko Primorje) 59.

56. Hrvatini ad Kringa (? IV 1).
57. Hrvoje (ad Toppolo in Belvedere V 3 b) 102, 122—3.
Hum (Colmo) 133.
Izola (ts.) 131.
Jašići (Jassichi I 2 a) 65.
Jelenići (? I 3) 71.
58. Jelići (Jelichi I 3) 69, 72.
59. Jelovice (Gelovizza IV 2 a) 84, 102, 108—10.
60. Jurcani (Giurizzani V 3) 29, 122.
61. Kalambar (? II 2) 30, 37, 40, 88.
62. Kalanci (? I 2 b) 62, 66.
63. Kaldanija (Caldania V 3 b) 29.
64. Kanfanar (Canfanaro I 2 a) 6, 48, 103—4, 139.
65. Karmed (Carmedo IV 1).
66. Karojba (Caroiba V 1) 103, 115—7.
Kastanja (Castagna) 136—7.
67. Kaščerga (Villa Padova V 1) 103, 116, 132.
68. Kaštel Wener (Castelvenere V 3 b) 83, 133.
69. Kaštelir (Castellier V 2) 118—21.
70. Katun (Cattuno I 2 a) 61, 63—6.
71. Kerzikla (Chersicla V 1) 103.
72. Klana (Clana I 1) 49, 84, 127.
73. Klenovščak (Clenosciacco III 2) 91—3, 95, 99.
Knin 136.
74. Kontuši (? I 3) 71.
Kopar (Capodistria) 84, 132.
Kotor 136.
75. Kozina (Cosina II 2) 90, 125.
76. Kožljak (Cosiliacco I 3) 26, 29—31, 51, 68—9, 71—2.
77. Kraj Gorenji (Riva di Moschiena I 1) 55—6.
78. Kranjsko Selo (Cranzi I 2 b) 65—6.
79. Krasica (Gardozi V 3 a) 121—3.
Krasica (Hrvatsko Primorje) 59.
80. Kringa (Corridico IV 1) 48, 104, 138.
81. Krkače (Carcase II 1) 83.
82. Krkuž (Chercus III 1) 93.
83. Krnica (Carnizza d'Arsa IV 1) 26, 30, 104—5.
84. Kršan (Chersano I 3) 29—30, 68, 71, 131.
85. Kršanci (? I 2 a) 48.
86. Kubed (Covedo II 2) 84, 87.
87. Kučibreg (Cuzibrech V 3 b) 122.
Labin (Albona) 6, 60, 127—8, 131—2.
88. Labor (Laura II 1) 83.
89. Lanišće (Lanischie Mont' Aquila III 2) 29, 48, 92, 99.
90. Letajac ad Barbić (? I 2 b) 61.
Levade (ts. III 1) 90, 102.

91. Lindar (Lindaro I 2 a) 18, 61—5, 131.
92. Lipa (Lippa di Elsane I 1) 49, 55, 84, 127.
Lisac (Lissa) 49.
93. Ližnjan (Lisignano di Pola) 107, 136—7.
Ljubljana 127.
Logatec 127.
94. Loke (Lonche II 2) 89, 130.
Longera (ts.) 131.
95. Lovran (Laurana I 1) 55.
Lovreč (S. Lorenzo) 136—8.
96. Lupoglava (Lupogliano I 2 c) 48, 90, 125, 130.
Maj (Mai) 137.
97. Mandiči (Piccoli I 2 c) 62—4.
98. Marčelji ad Kastav (I 1) 55—6.
99. Marčenigla (Marcenigla III 1) 98.
100. Marić (? IV 1) 29, 51, 104—8.
101. Marinčiči (? V 2).
102. Markošćina (Marcossina II 2) 84, 86.
103. Martinčiči (Martincich V 3 a) 122.
104. Matulje (Mattuglie I 1) 51, 55—7.
105. Medulin (Medolino IV 1) 137.
106. Merišće (Merischie V 3 b) 83, 122.
107. Milotić Breg (Milotichbreg I 3) 39, 68—72.
108. Mlum Mali (Mlum piccolo III 1) 38, 91—2, 94—9.
109. Mlum Veli (Mlum grande III 1) 93.
Monspinoso (ts.) 136.
110. Monti ad Draguč (ts, III 1) 97.
111. Montril (Montreo IV 1) 26, 30, 136.
112. Mošćenica (Moschiena I 1) 55, 57.
Motovun (Montona) 90, 102—3, 115, 117.
113. Movraž (Valmorasa II) 83, 95.
114. Mrčana (Marzana IV 1) 27, 29, 51, 104—8, 136.
Mumljan (Momiano) 121—4, 137.
115. Mune Male (Mune piccole I 4 a) 26—7, 31, 75—82, 140.
116. Mune Vele (Mune grande I 4 a) 26, 30, 75—82, 140.
117. Mužiči (? V 3 a) 122.
Nadin 136.
118. Novaki ad Motovun (Novacco di Montona I 2 a) 48, 103.
119. Novaki ad Pazin (Novacco di Pisino I 3) 48, 60, 68—72.
Nova Vas (Villanova d'Arsa) 68.
120. Nova Vas ad Pomjan (Villanova II 1) 38.
Nova Vas (Villanova del Quiet) 122.
Nova Vas ad Poreč (Villanova) 135.
Novi (Hrvatsko Primorje) 22.
121. Obrov (Obrovo S. Maria I 4 b) 49, 75, 84.
Omiš 137.
Oprtalj (Portole) 90, 92, 95, 97—8, 102.

- Osep (Osopo) 131.
122. Pališki (? I 2b) 31, 61—2, 64.
123. Pas (Passo I 2c) 64—5.
Pasja Vas zob. Dekani.
124. Pasjak (Passiaco I 4a) 49, 75, 84.
125. Pazin (Pisino I 2a) 6, 16, 18, 48, 60, 103, 126—9, 132.
Pazin Stari (Pisinvecchio) 131.
Perinići (Perinichi I 3) 50
126. Peroj (Peroi IV 3) 104, 111—4, 137, 139.
Pićan (Pedena) 68, 131.
Piran (Pirano) 131, 133.
127. Planjave (Plagnave II 1) 83.
Plomin (Fianona) 54, 126, 131.
128. Pobegi (Pobeghi II 2) 84.
129. Podgaće (Podgace III 2) 26, 29—30, 48, 91—3, 95—100.
130. Podgorje (Piedimonte del Taiano II 2) 84.
Podgrad (Castelnuovo ?) 49.
131. Poljaki (Poliaki IV 1) 51.
132. Poljane (Pogliane I 4a) 49, 75, 84.
133. Polje (Poglie I 2b) 61—2, 64—5.
Polje ad Novaki (? I 3) 71.
134. Pomjan (Paugnano II 1) 34—5, 37—40, 84, 86, 88—9.
Poreč (Parenzo) 130—1, 135—7.
Postojna (Posthumia) 127.
135. Praproće (Praporchie III 2) 92—3, 95—6, 99—100.
Praputnik (Hrvatsko Primorje) 58—9.
136. Pregara (ts. III 1) 83, 90, 95—6.
137. Premantura (Promontore IV 1) 6, 27, 108, 136—7.
138. Prhali (? IV 1).
139. Prodol (Dolo IV 1) 26, 28, 31, 104—8.
140. Pulići (? I 2a) 31, 61—4.
Pulj (Pola) 131—2.
141. Rabac Gorenji (Rabaz I 2b) 64, 66.
142. Račice (Racizze I 4a) 49, 75, 84.
143. Račjvas (Raciavas III 2) 36, 39—40, 91—2, 94, 96, 99, 100.
144. Rakitovac (Aqnaviva II) 83—4, 90, 95—6, 125.
145. Rapavel (ts. IV 1).
146. Raspor (Raspo IV 2b) 90, 95, 102, 108, 133.
Reka (Fiume) 4, 5, 49, 84, 125—7.
147. Rižana (Rosariol II 2) 28, 36—7, 40, 51, 88—9.
Roč (Rozzo) 93, 95, 98, 126.
148. Ročko Polje (? III 1) 39.
Rovinj (Rovigno) 131, 136.
149. Rovinjsko Selo (Villa di Rovigno IV 1) 136.
150. Rupa (Ruppa I 1) 49, 55, 84.
Sanvinčenti (Sanvincenti) 103.
151. Selina (Villanova IV 1) 29, 104—8, 136.

152. Semić (I 2 c) 48, 90, 132.
Senj 127.
153. Skadanščina (Scadansina I 4 b) 49, 75, 81—2, 84.
154. Skalnica (Scalnizza I 1) 49, 55.
155. Slum (Silun Mont Aquila III 2) 91—3, 97, 99.
156. Smokvica (Figarola II) 87, 95.
157. Smoljani (Smogliani IV 1).
158. Starod (Starada I 4 a) 49, 75, 84.
159. Strana (? III 1) 91—100.
160. Studena (ts. I 1) 49.
Sušnjevica (Valdarsa) 68.
161. Sv. Anton (S. Antonio di Capodistria II 2) 84.
162. Sv. Ivan i Pavao (S. Giorgio I 3) 5, 68—70.
Sv. Ivan od Šterne (G. Giovanni della Cisterna) 136.
163. Sv. Jelena (S. Elena I 1) 26, 30, 49, 55—6, 58.
164. Sv. Lovreč (S. Lorenzo del Pasenatico IV 1).
165. Sv. Lucija (S. Lucia d'Albona I 2 b) 61.
166. Sv. Martin (S. Martino I 1) 49, 55.
167. Sv. Martin ad Buzet (S. Martino III 1) 38, 92.
168. Sv. Matej (S. Mattia I 1) 30, 55—7.
169. Sv. Nedelja (S. Domenica I 2 b) 6.
170. Sv. Nedelja ad Kaštelir (S. Domenica V 2) 118.
171. Sv. Petar u Sumi (S. Pietro in Selve I 3) 68—70, 106.
172. Šapjane (Sappiane I 4 a) 49, 75, 84.
173. Šegari (? III 1) 27—8, 38, 91—2, 94—5, 97, 99.
174. Šergače (Sergarssi II 1) 38.
Šibenik 136—7.
175. Šimunići (? I 3) 70, 72.
Šišan (Sissano) 136—7.
176. Škatari (Scattari IV 1).
177. Škoruš (Oscurus V 3 b) 83, 122.
178. Šmarje (Monte II 1) 28, 37, 89, 131.
179. Šočerga (Castel S. Quirico II) 83—4, 87, 95.
180. Šterna (Sterna V 3) 121—2.
181. Štinjan (Stignano IV 1).
182. Štokavci (Stocozzi IV 1).
Štokavci ad Krasica (? V 3 a) 122.
183. Šumber (Sumberg I 3) 68—72.
184. Tar (Torre IV 1) 18, 103—4, 119, 135—6.
Tinj 136.
185. Tinjan (Antignana I 2 a) 103—4, 132, 139.
186. Tinjan (Antignana d'Istria II 2) 40, 48, 131.
187. Topolovac (Toppolo in Belvedere V 3 b) 29, 83, 102.
Trebeše (Trèbesse II) 83—4.
Trsek (Tersecco II) 83—4.
Trst (Trieste) 15, 49, 83—4, 108, 125—7, 131.
188. Trstenik (Terstenico IV 2 b) 90, 95, 102, 108—11.

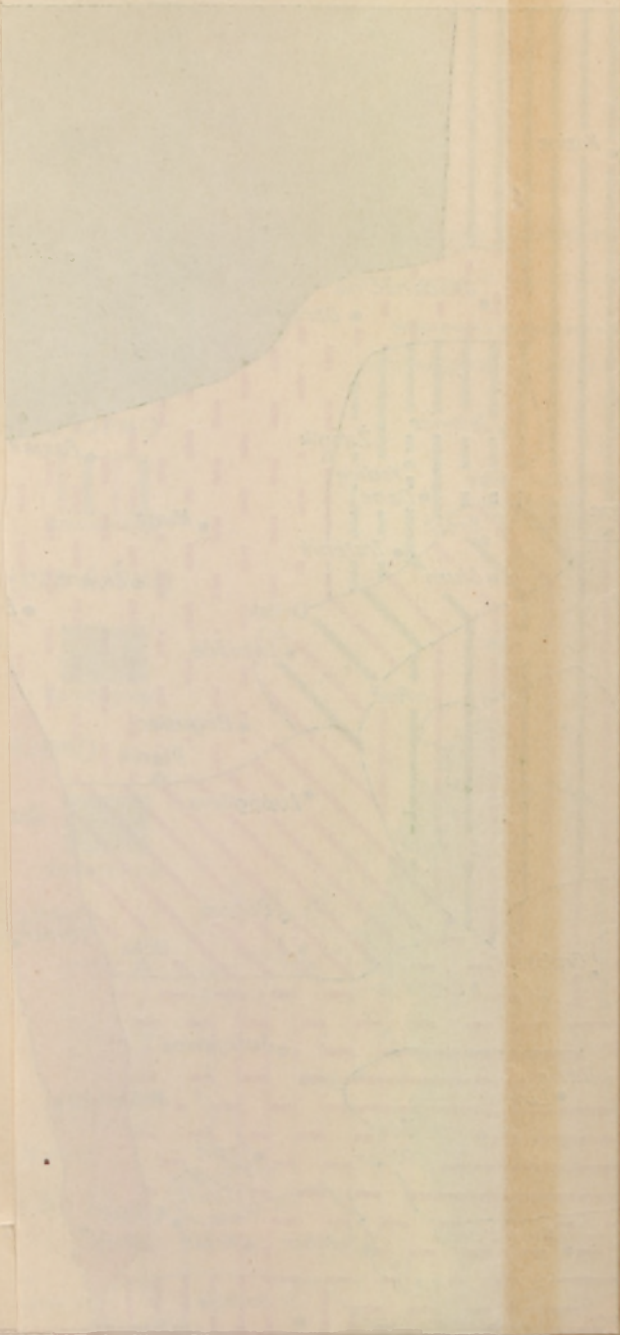
189. Trviš (Treviso I 2 a) 28, 48, 63—4, 104, 115, 131—2, 139.
Umag (Umag) 131, 137—8.
190. Vabriga (Abrega IV 1) 26, 28—9, 51, 119, 136.
191. Valdenaga (? IV 1).
192. Valtura (Altura IV 1) 137.
193. Varvari (ts. IV 1).
194. Veprinac (Apriano I 1) 57.
195. Vičani (Vizzani I 2 b) 64—5.
Vižinada (Visinada) 136.
Vižnjan (Visignano) 104, 115, 118—9.
196. Vlašići (? I 2 a) 26, 29—31, 48, 51, 61—6.
Vodnjan (Dignano) 103, 137.
197. Vodice (Vodizze IV 2 a) 78, 102, 108—10.
Volosko (Volosca I 1) 56, 127.
198. Vranja (Aurania I 2 c) 31, 63—4.
Vrh (Vetta) 98.
Vrsar (Orsera) 131.
Zadar 136—8.
Zagorje (Sello ?) 55.
199. Zagrada ad Golac (ts. IV 2 a) 102, 108.
200. Zamašk (Zamasco III 1) 90, 115.
201. Zareče (Sarezzo I 3) 48, 68—9, 71—2.
Zatka (Zatca I 1) 58.
Zazid (Sasseto II 2) 84.
Zemunik 136.
Zgrablići (? I 3) 5.
202. Zrenj (Stridone III 1) 92—4, 96, 98.
Zumešk (Zumesco III 1) 115, 132.
203. Žbandati (Sbandati IV 1) 136.
Žejane (Seiane) 80, 140.
204. Žminj (Simino I 2 a) 5—6, 18, 60, 65, 128, 131—2.
205. Žonti (Sonti III 1).
206. Žužići (Susichi IV 1) 104—5, 107—8.

44.02145

r 1.

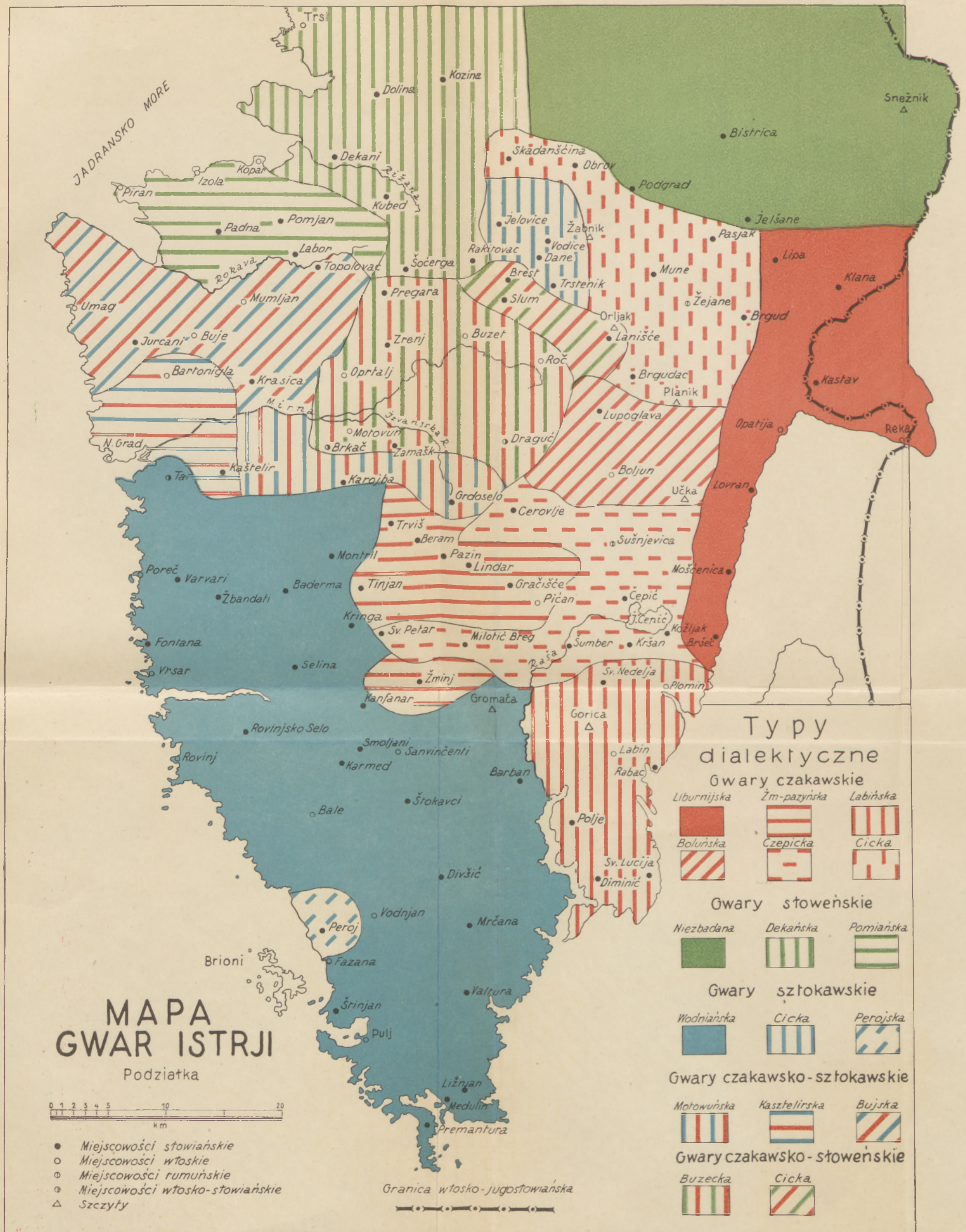

189. Trviš (Treviso I 2 a) 28, 48, 63—4, 104, 115, 131—2, 139.
Umag (Umago) 131, 137—8.
190. Vabriga (Abrega IV 1) 26, 28—9, 51, 119, 136.
191. Valdenaga (? IV 1).
192. Valtura (Altura IV 1) 137.
193. Varvari (ts. IV 1).
194. Veprinae (Apriano I 1) 57.
195. Vičani (Vizzani I 2 b) 64—5.
Vižinada (Visinada) 136.
Vižnjan (Visignano) 104, 115, 118—9.
196. Vlašiči (? I 2 a) 26, 29—31, 48, 51, 61—6.
Vodnjan (Dignano) 103, 137.
197. Vodice (Vodizze IV 2 a) 78, 102, 108—10.
Volosko (Volosca I 1) 56, 127.
198. Vranja (Aurania I 2 c) 31, 63—4.
Vrh (Vetta) 98.
Vrsar (Orsera) 131.
Zadar 136—8.
Zagorje (Sello ?) 55.
199. Zgrad ad Golac (ts. IV 2 a) 102, 108.
200. Zamašk (Zamasco III 1) 90, 115.
201. Zareče (Sarezzo I 3) 48, 68—9, 71—2.
Zatka (Zatca I 1) 58.
Zazid (Sasseto II 2) 84.
Zemunik 136.
Zgrabliči (? I 3) 5.
202. Zrenj (Stridone III 1) 92—4, 96, 98.
Zumešk (Zumesco III 1) 115, 132.
203. Žbandati (Sbandati IV 1) 136.
Žejane (Seiane) 80, 140.
204. Žminj (Simino I 2 a) 5—6, 18, 60, 65, 128, 131—2.
205. Žonti (Sonti III 1).
206. Žužiči (Susichi IV 1) 104—5, 107—8.

H.02145

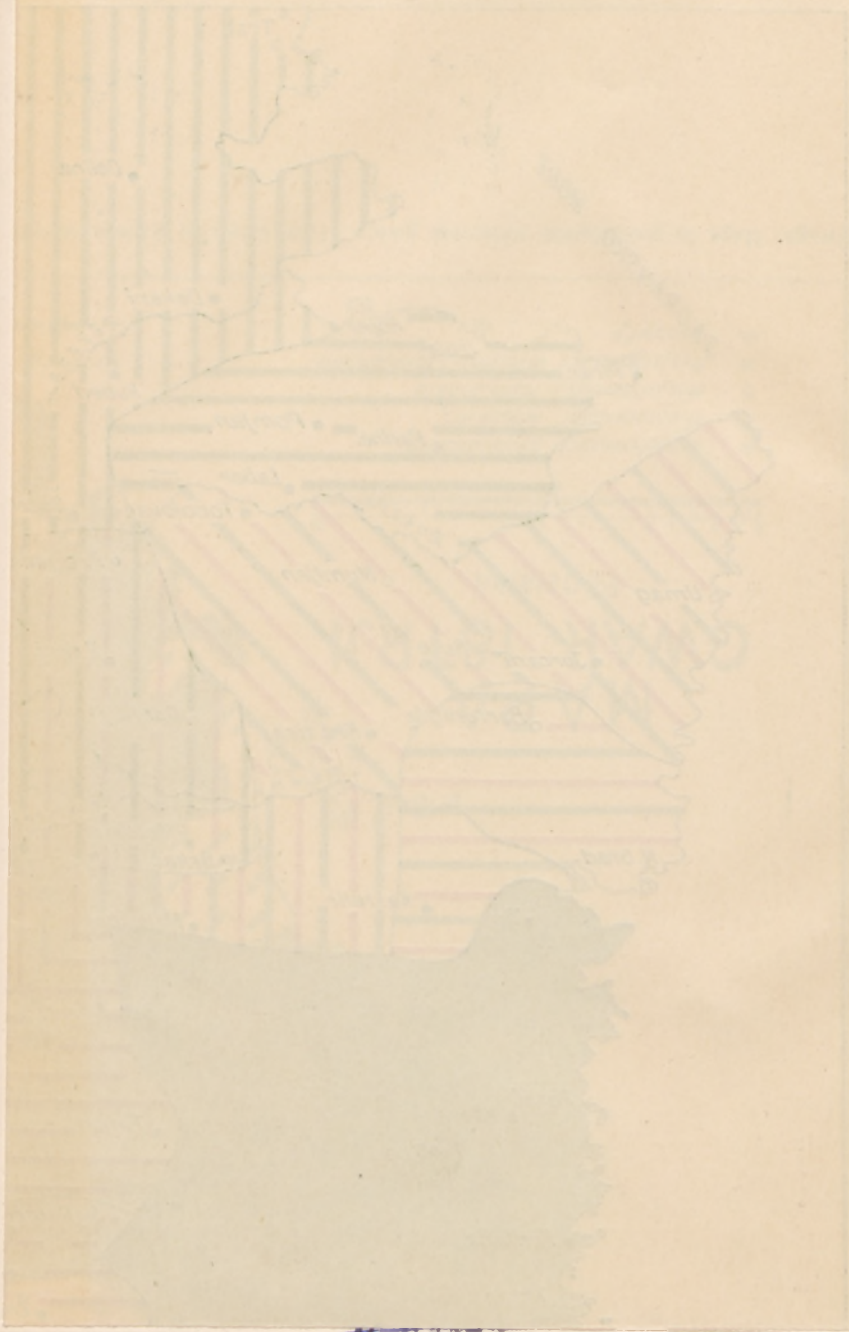

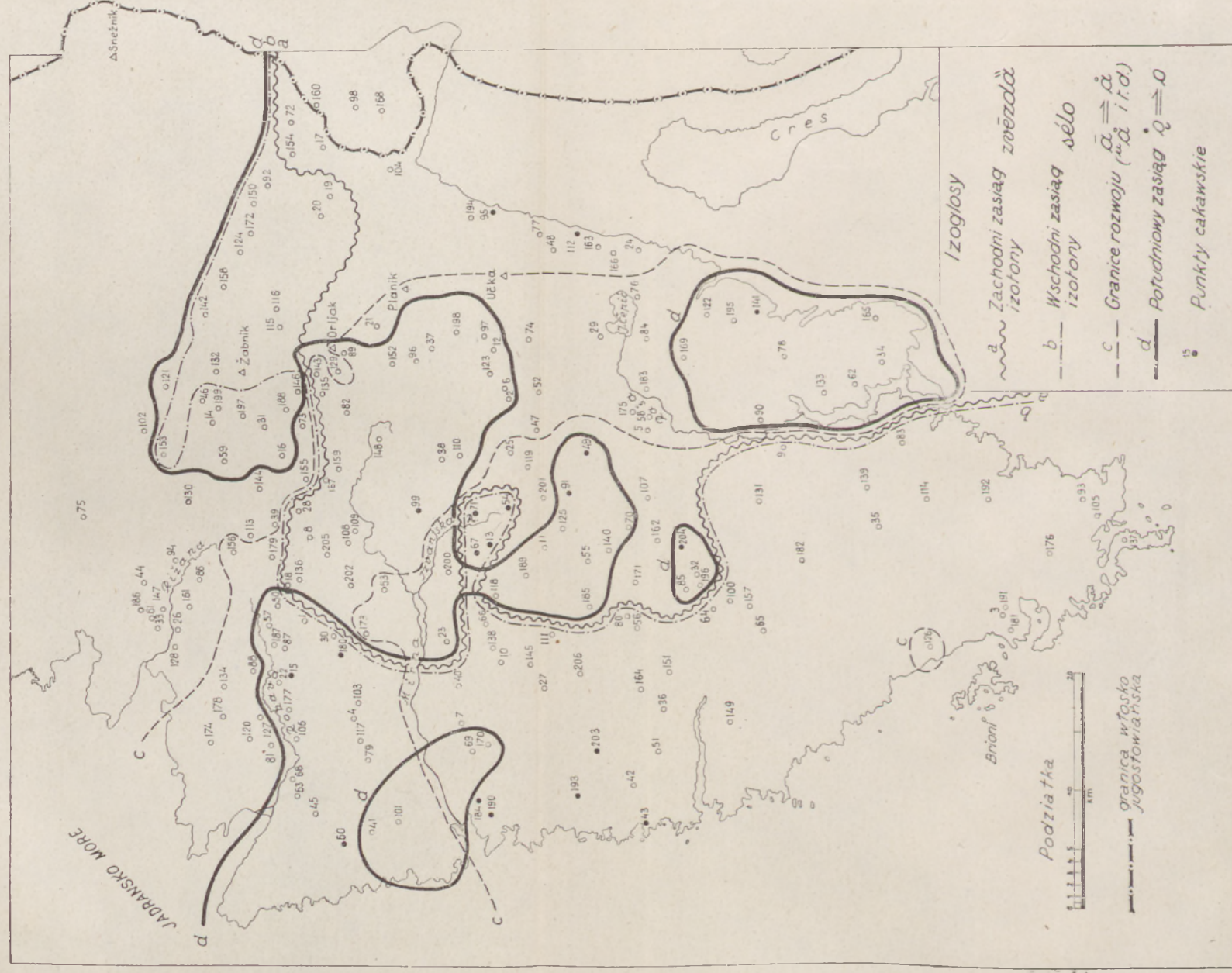
Uwaga: Mapa ta przedstawia wyłącznie gwary słowiańskie, a nie uwzględnia zupełnie romańskich stosunków dialektycznych.

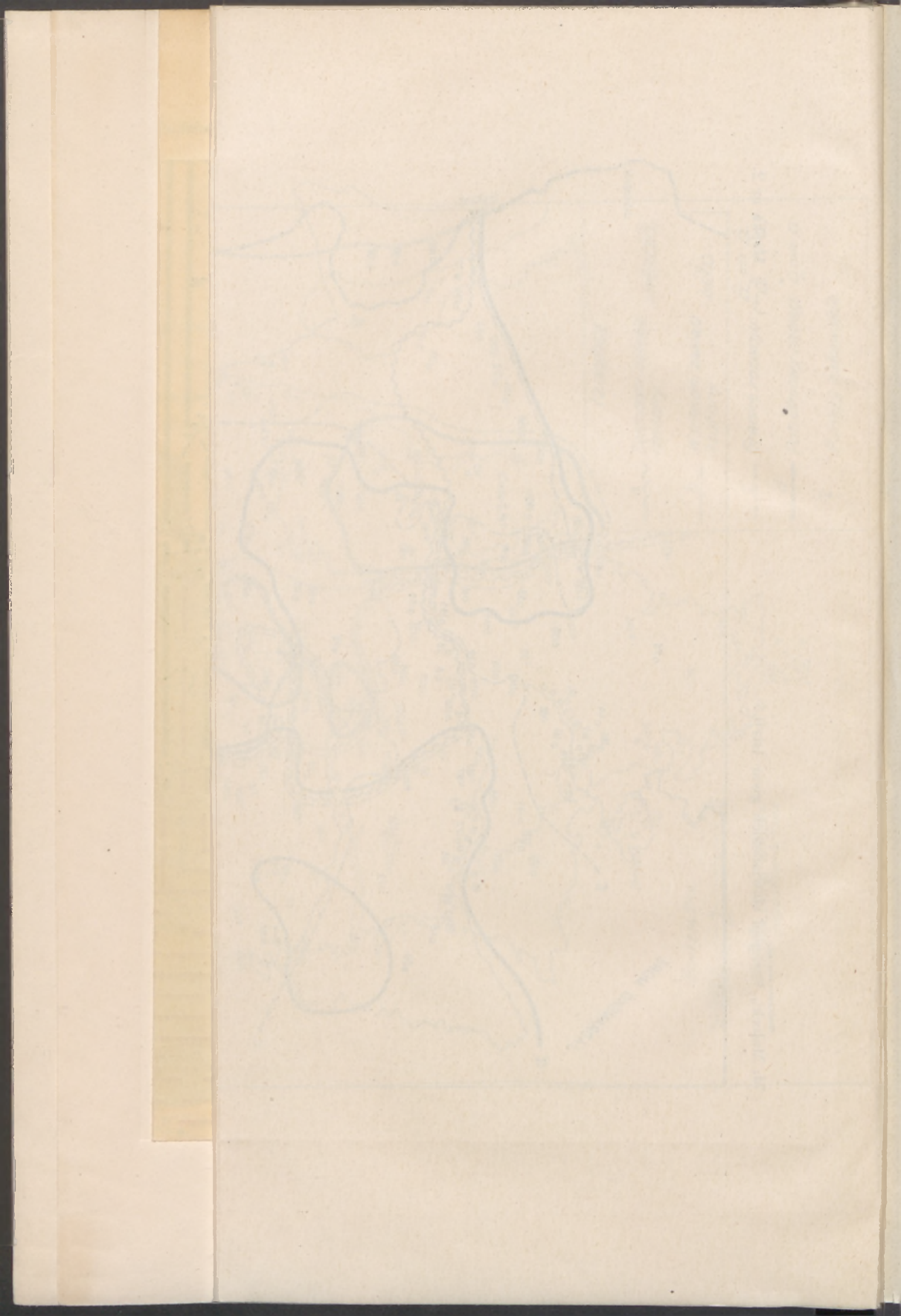

11. 11. 1910

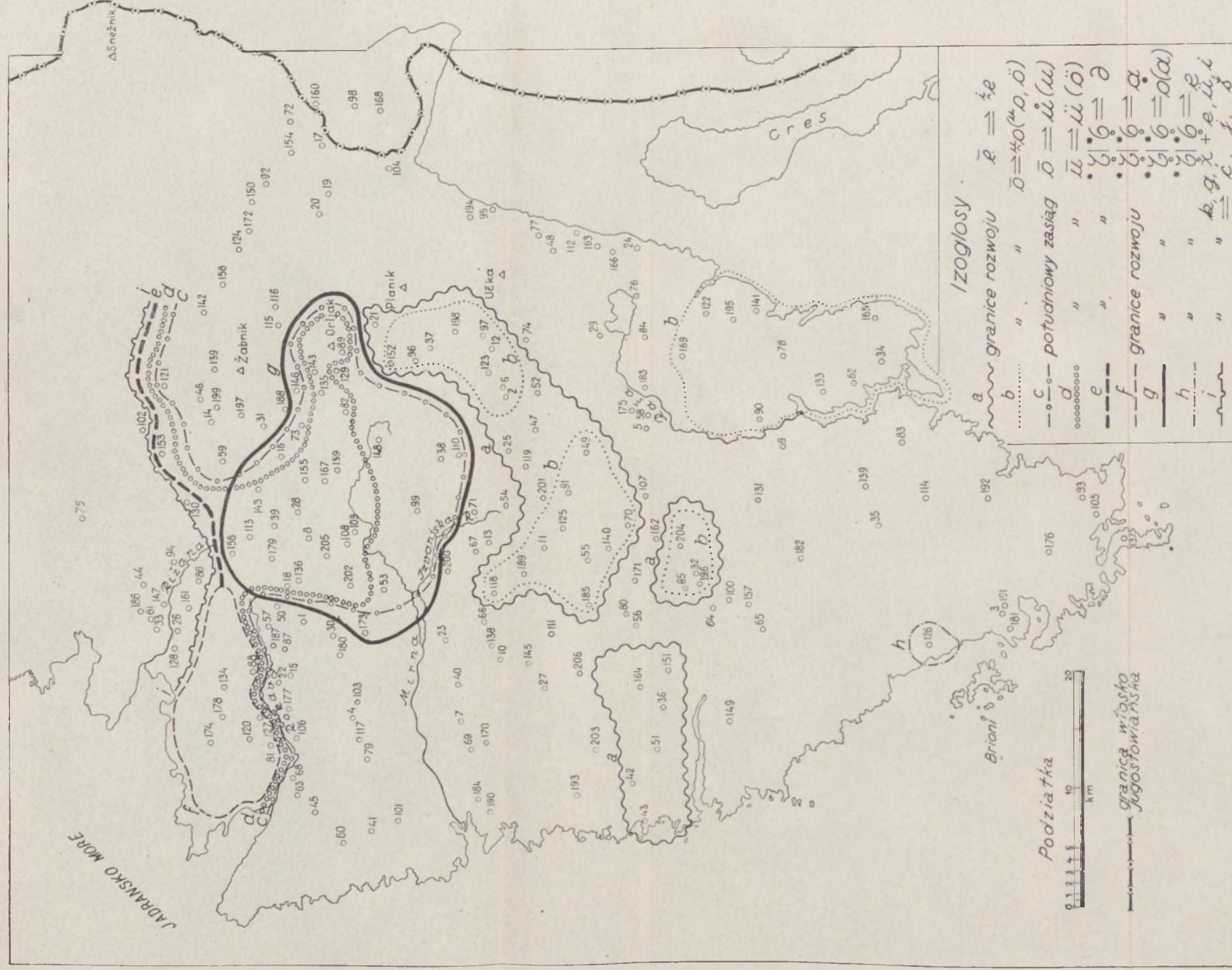

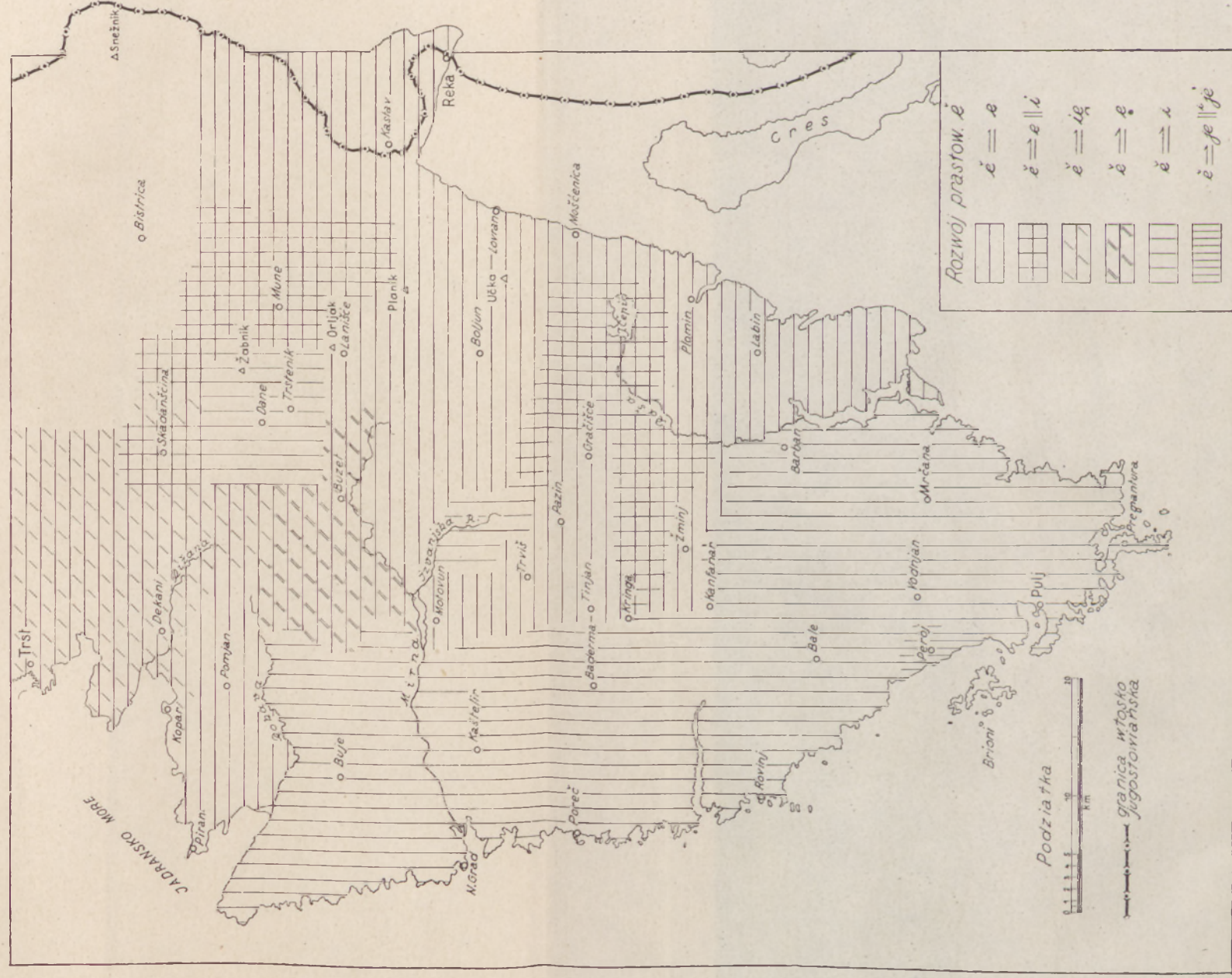

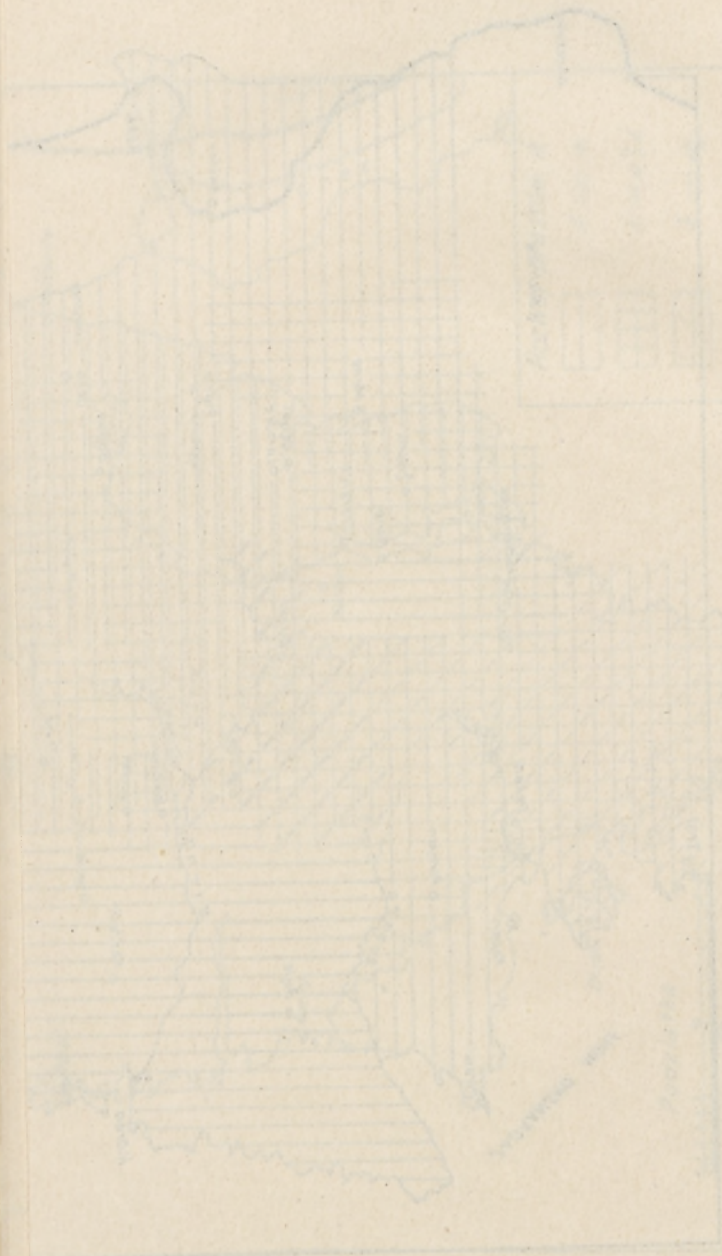

Very faint, illegible text or a legend, possibly describing the sketch or providing a title. The text is too light to read accurately but appears to be organized into a list or a set of instructions.

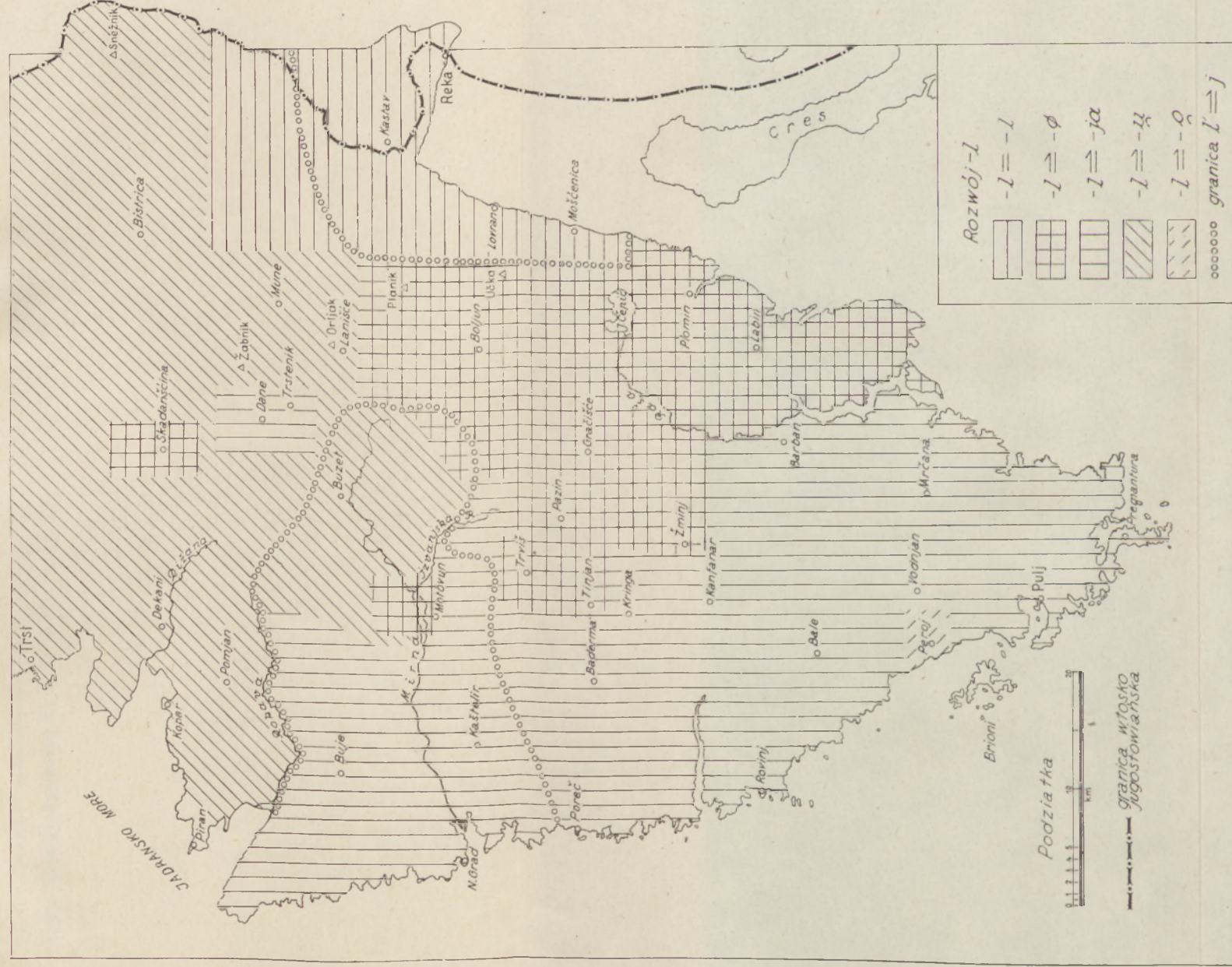

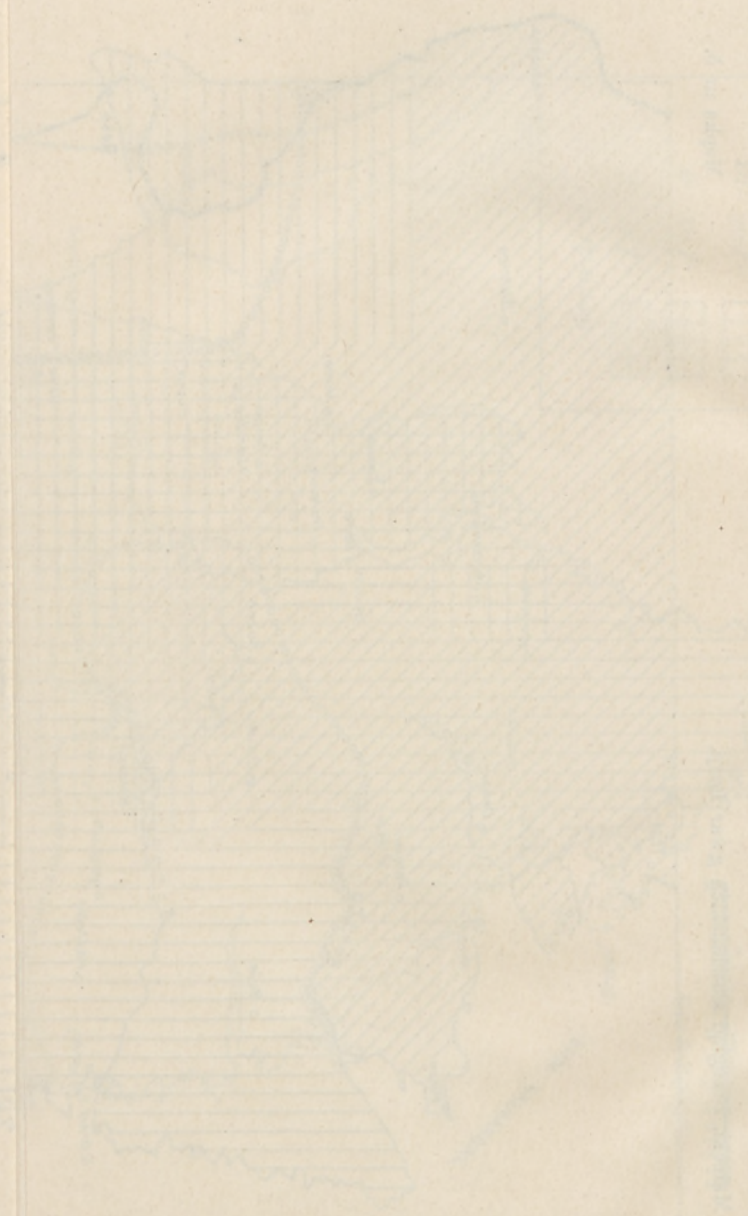
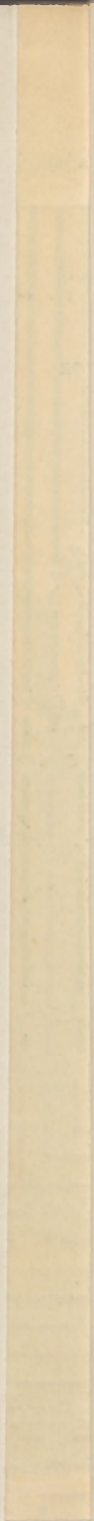
1870

1870

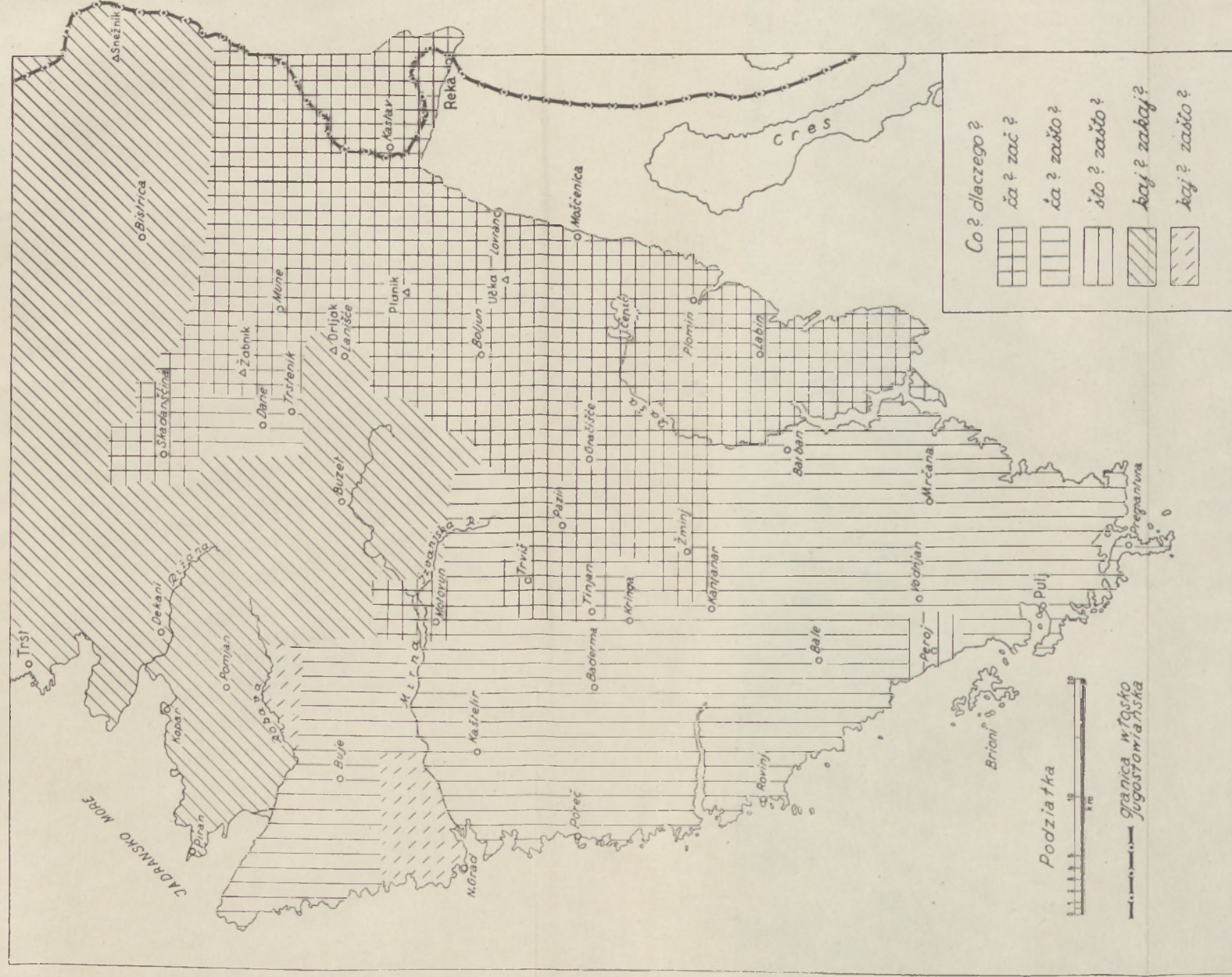

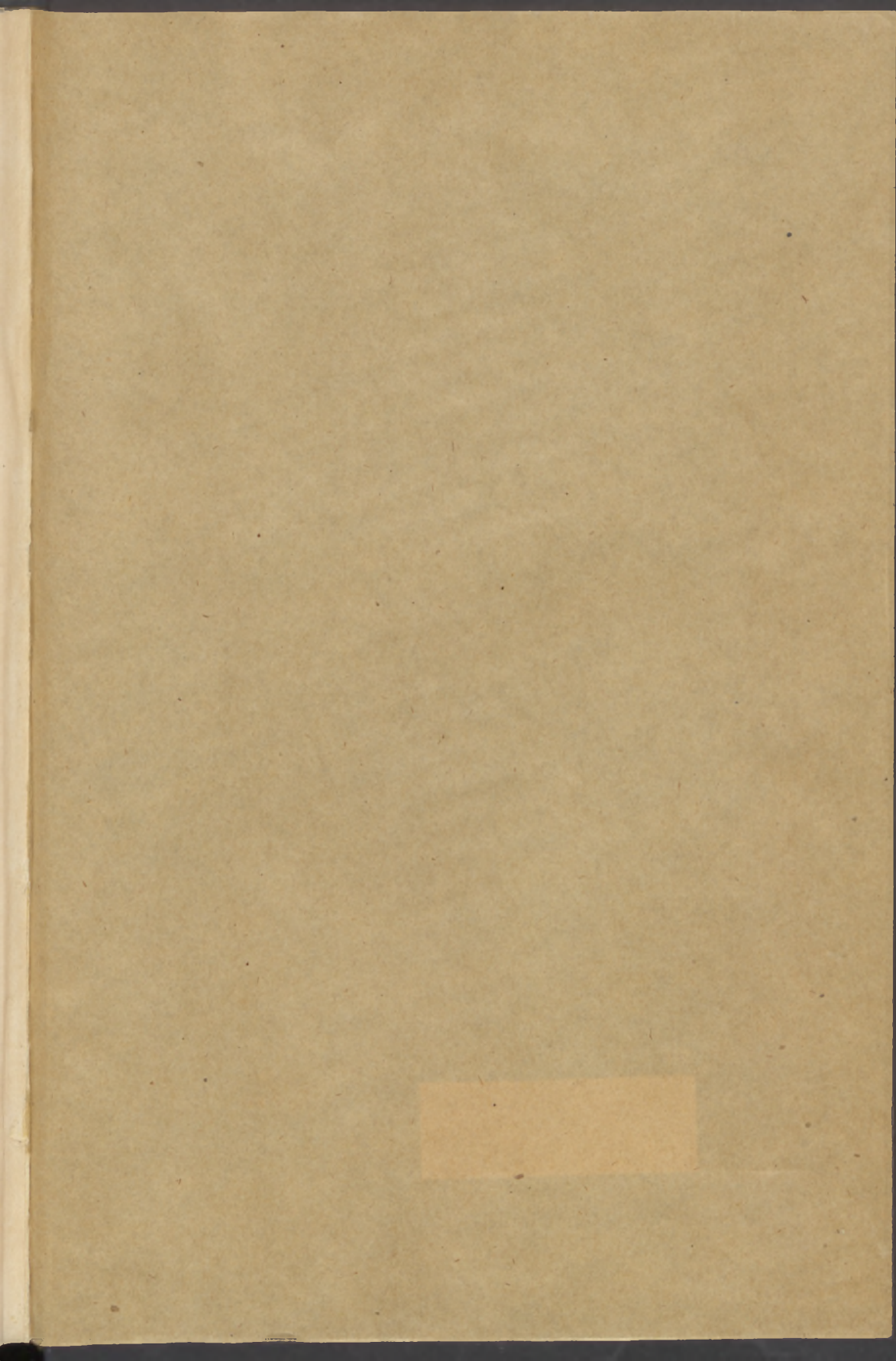

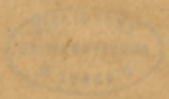

BIBLIOTEKA
UNIERSYTECNA
W TORUNIU

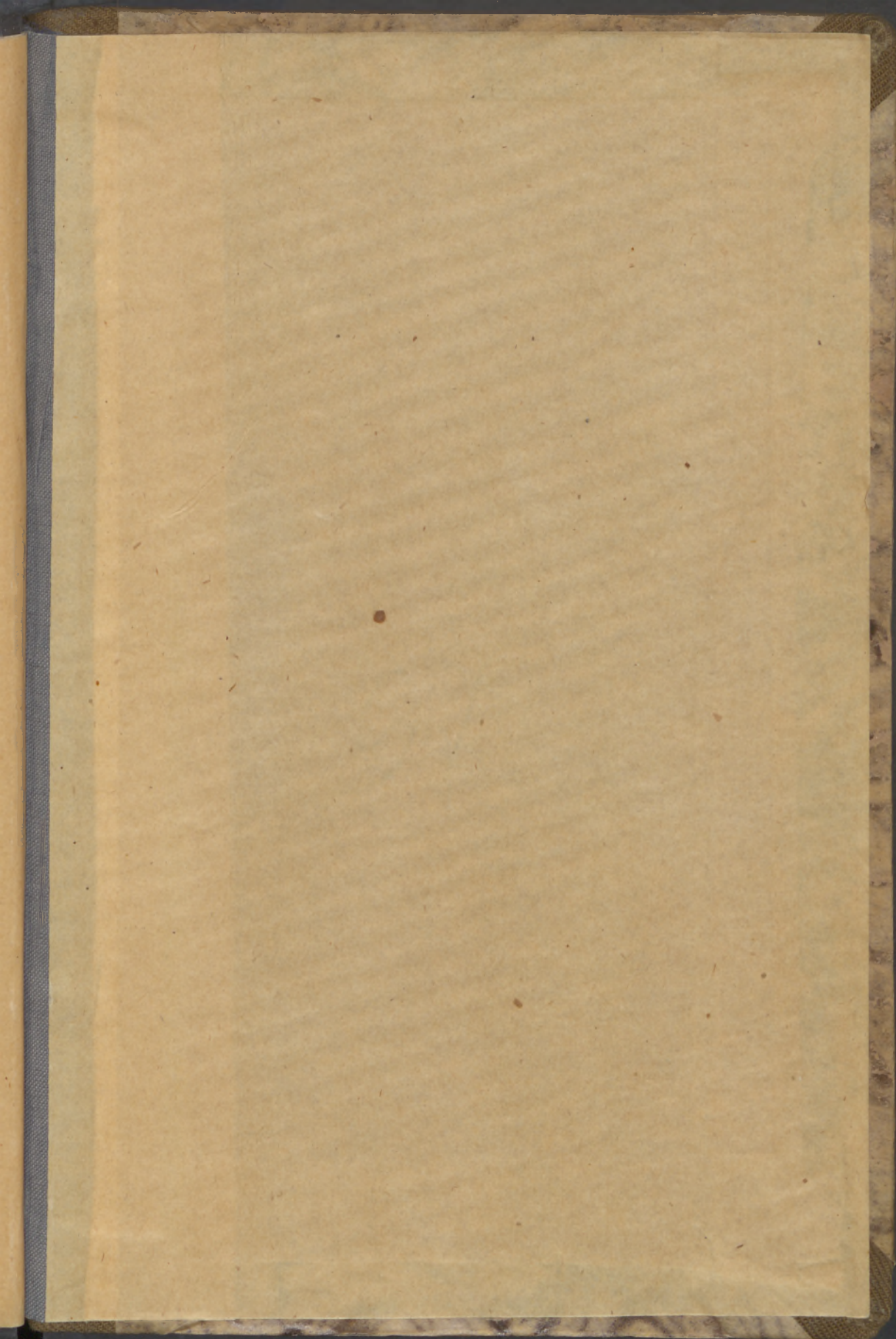

Biblioteka Główna UMK

300046353001

1104978

Biblioteka Główna UMK

300046353001